АҧСНЫ АҭҬААРАДЫРРАҚӘА РАКАДЕМИА
Д. И. ГӘЛИА ИХЬЗ ЗХУ АҧСУАҭҬААРАТӘ ИНСТИТУТ

МУШЬНИ ЛАШӘРИА

АБАҨХАТӘРА ЛЫПҧШААХҚӘА

ТАИФ АҦЬБЕИ РУШЬБЕИ СМЫРИ

рыпҧсҭазааратә, рырҷиаратә мҩа

АИ
Аҟәа – 2019

УДК 821.35
ББК 83.3(5Абх)6-8
Л 47

МУШЬНИ ЛАШӘРИА

АБАҨХАТӘРА ЛЫҢШААХҚӘА
ТАИФ АҶЬБЕИ РУШЬБЕИ СМЫРИ рыҧсҭазааратә, рырҿиаратә мҩа / М. Лашәриа. – ААР, Д.И. Гәлиа ихьӡ зху Аҧсуаҭҭцааратә институт. – Аҟәа: АУН «Акьыҧхь аҩны», 2019. – 320 д.

Г/р 978-5-111-16-04019

Аредактор: **А.Е. Ашәба**

Аусумҭа рызкуп иналукааша аҧсуа поетцәа Таиф Аҷьбеи Рушьбеи Смыри рыҧсҭазааратә, рырҿиаратә мҩа, аҧсуа поезиа аизҳазыҕьара, аҿиарамҩа ҽаҧарак ҧхьаҟа изгаз рлагала ду.

Аизгаҿы икьыҧхьуп иара убас Таиф Аҷьбеи Рушьбеи Смыри иалкаау рлирикатә рҿиамҭақәа.

Ашәҟәы рызкуп алитературҭӣааҩцәа, акритикцәа, астудентцәа, апоезиа бзиа избо, уи иазҿлымҳау аҿар.

© Аҧсуаҭҭцааратә институт, 2019

Акыр иаҧсоу аҧхьаҩ!

Зых иақәиҭу аҩышьа формала иаҧӣоу ари астатиа ҩын 1990 шықәсазы, Асовет еидгыла аилаҳара аҿаҧхьа. Араҟа ишубо аиҧш, уи шьақәглыоуп ҩ-хәҭакны, аессе ажанр иазааигәоу лаҧшҳәаала иҩу актәи ахәҭеи ҳмилаҭ поезиаҿ Таиф Аҷьба илагалеи ирызкны.

Астатиа иазыӡырҩын, инарҭбааны иахцәажәан иара убри ашықәсазтәи аҧхынразы, Д.И. Гәлиа ихьӡ зху афольклори алитературеи рыҟәшаҿы. Рыцҳарас иҟалаз, ҧшьсааҭк рҟынӡа ицоз, инарҭбааны ҳӣарауаа злахәыз абри аилатәара аҧкаанӣа ааныимхеит, иаҳхысыз аибашьраан ақәылаҩцәа Аинститут ахыбра анырбылуаз иалаблит, убри аамҭазы Аинститут архив аҟәшахьы ирысҭахьаз ари сусумҭа ахаҭагьы уаҟа ишалаблыз аиҧш. Машәыршәа иеиқәхеит сыҩны иҟаз уи ахсаала – ахкьыҧхьаа. Машәыршәа, избанзар аибашьраан суадагь аибашьцәа-қәылаҩцәа ахын (уахәаҧш абри атәы А. Аргәын ишәҟәы «Абхазия: ад в раю»; 1994 ш., ашәыҟәҭыжьырҭа «Алашара»; ад. 101).

Абри ахҭыс иацны исхамышҭуа исзынхаз: Аинститут санаадәылӣ, иара убра, амшын ҧшаҳәаҿы, дҧышәарччо даасыдгылт аҽынтәи сықәгылара зызкыз Таиф Аҷьба ихаҭа...

Азныказы, уамашәагьы избеит уи убраҟа дахьаасҧылаз. «Мушьни, астатиа бзиа сзукит ҳәа саҳаит, иҭабуп ҳәагьы уасҳәоит» – ҿааиҭит, дышҧышәарччац дҧышәарччауа. Ари ажәабжь атәы ҳаилатәара иалахәыз, саҧхьа иаадәылӣыз аӡәы иеиҳәахьан ауп, ипоезиа иазыскыз ахәҳаракшьара аӡбахә иаҳәаны.

«Ҷьара ак ыҟоуп» иҳәалон Таиф. Убасҟантәи абри ҳаиҧыларагьы хашҭра сзақәымкәа исзаанхаз иреиуоуп. Иуҳәар ауеит ҷьара ак шыҟоу иатәны, иадырганы. Гәахәас иҟаӣангьы исгәаласыршәалоит ипоезиа сшазыҟаз атәы ихаҭа иҧсы анҭаз абас аиҧш ала аӡбахә ахьиаҳахьаз, ахаҭа аҧхьара лахьынӣас ишимоузгьы. М.Л.

ТАИФ АҶЬБА: ИМАРИАМ АМАРИА

Актәи ахәҭа
Ҳмилаҭ поезиа аҷиарамҩа иазку азгәаҭақәа

Аҧсуа поезиа ахцәажәара, уи аҷиара збаҩхатәра адҳәалоу – еиҳа иалукааша иара ахаҭарнакцәа рырҷиамҭақәа рзааҭгылара – игәаҕьуацәоу усуп, ганкахьала, имҳәа-мырза, уҷаҧхьа иаацәырҭуеит уи алыршара зыруадаҩуа акымкәа-ҩбамкәа амзызқәа, аҧынгылақәа, зны-зынла, уара иухьыҧшу-иухьыҧшым. Убарҭ зегьы ҳаарҟәаҭны (реиқәыҧхьаҙара иахьакәым ҷьара ҳкылыргар ҟалоит), акы амацара – ажәеинраала хәҭа-хәҭа, «маха-маха» аҧсы ахьҭоу аҧшаара, аилыргара, уажәы, аҭыхәтәаны ишырҳәало еиҧш, «аҩеи аҙеи» реилыҧшаара, апоет иқәҷиаз – иқәымҷиаз, ипоезиоу – ипоезиам реилбаара – ус имариоу усҭәҟьангьы иҟам, ишысҳәаз, убри ак заҭәык ада даҷеа ҧынгылак умаҙамзаргьы.

Аурыс литературатә критика иашьклаҧшуа ибарҭоуп, шамахамзар, дуҧылом критикк, ҭҭааҩык – апрозагьы, апоезиагьы, адраматургиагьы уҳәа ирыхцәажәо, урҭ рахьтә аҙәы, иаҳҳәап, жәашықәсала апоезиа дазҷлымҳауп, уи аҷиара дацклаҧшуеит, иблаҳәааҷ ишыҟоу мацара иҟоуп, иҭыҭуа ашәҟәқәа, урҭ ирыхҳәаау ажәа, ажанр иазку алитература иаҩижьуам, уи ала «дычмазаҩуп», доуҳатә ҧсҭазаарас имоуп: егьи – еиҳа хшыҩзышьҭра азиуеит апроза, даҷеаҙәых адраматургиа уҳәа, алитературатә процесс еиуеиҧшым аганқәа.

Ҳара ҳалшарақәа хазуп, шамахамзар, ҳаҩнуҭҟа ари аҩыза апрактика аҭыҧ амам. Зны-зынла апоезиа иахцәажәо, астатиақәа зыҩуа, апериодикатә кьыҧхь аҷы ицәырҭуа аматериалқәа, ажәахәқәа ҟазҭо, зҷеазҭәылхны иқәгыло унарыхәаҧшыр, урыҧхьар, урзыҙырҩыр, зегь раҧхьа убла ихгыло – акомпентентра азҭаара. Араҟа, жәгараа реиҧш аки-аки еидҳәалоуп, еицуп. Акы, зегь раҧхьаҙагь, апоезиа иахцәажәо акритик, аханатә уи агәбылра, абзиабара ду имазароуп, ишьа-ида иҭаныҟәо, итәны – изгәакьаны.

Исхашҭуам, абас шықәсы ҩеижәа рнаҩс, акритика знапы алакыз аҙәи сареи Аҧсны анҭыҭ, Бақәа, мышқәак еицаҳхаҳгон, ҳаицыҟан, акритика аҭагылазаашьа иахьалацәажәоз еизара дук ҳалахәын (сара усҟан ажурнал «Алашараҷ» аус зуан, маҭурала акритика аиҷкаара аусқәагь снапы рылакын). Ахәылҧаз, иареи сареи, неиааира ҳанеицҭыҭуцаз – ҳцәажәара апоезиахьгьы ииасуан. Иара гәахәарала дырзыҙырҩуан ҷырҳәала исҳәоз ацәаҳәақәа – сара истәыз-истәымыз. Иахьеи-уахеи ҳахьеицыз игәасҭаз: шамахамзар, аҧсуа поезиахьтә цәаҳәак иадамзаргьы ҷырҳәала игәалашәомызт, иаргьы иаахтны, дацәыҧхашьангьы акәымкәа, аргама дазыразхеит – ус игәалашәо, аламала егьшыҟам, «Хоҷьан ду» ма «Апартизан» рҟынтәи раҧхьатәи цәаҳәақәак ракәымзар. Игәалашәон «Абаҭаа Беслан» актәи строфа, иара иитәыз ажәақәагьы наларгыланы, ҩбаҟа цәаҳәа «Хмыҷ шәарыцаҩ ныҟәаҩы» аҟнытә. Усҟантәи аамҭазы иаҧҭаз алирикатә цәаҳәа лыҧшаахқәа данырзыҙырҩлак, «уи зҩыда мшәа» ҳәа дҭаауан!..

Изҙом, абри ахҭыс даара акыраамҭа сгәалашәара иалымҭуа иаанхеит, иаанхеит иҷьашьаны-илакәшьаны, избанзар, уи ауаҩ – еиҳа иазыҟаҭаз, алитературагьы афольклоргьы иеицеиҧшны издыруаз, здунеихәаҧшра ҭбааз, хаҭалагьы аҳаҭыр зқәысҭоз дреиуан. Аҙә ус иҳәар ҟалоит – аус злоу ҷырҳәала адырра мацара ауакәыху ҳәа, абрыгь узлақәшаҳаҭхаша ауҟахым... Аха, сарах, саҙәыкны, рацәак абарҭқәа схахьы исзаагом, исзеилкааҙом, иҟалап маҷк иахсырҟьацәозаргьы, жәашықәса инарзынаҧшуа Москватәи аурыс поетцәа срылан, акритикцәагьы убрахь иналаҭаны. Урҭ иргәалшәон ҳәаа змамыз

ажәеинраалақәа, иҳаҩсхьоу ашәышықәсқәа рахьтә, ҳаамҭазтәи, иахьатәи, аҳәаанырцәтәи... аӡә ӷьара цәаҳәак бжьаижьыр, ихашҭыр, ма бжьықәыҒәҒәарак иахьакәым иамхаҟаҭар, иара убра, убри аминуҭаз ириашахон, акәшамыкәшагь, лассы-ласс, аинтерес зҭоу, аҟазара аҧсабара, уи ацәаҩа ирызку, иҿыцу, иҳәам ӷьара даҟьак узаазыртуа ацәажәара цәырҭуан.

Ахәҭакахьала, абри аҩыза абзиабарада, адырреи аҭаулареи зцым зыҟаҭарада, сара стәала, ажәеинраала «аҧсы ахьҭоу» ақәшәара, агәылаҧшра – иуадаҩу усуп. Аҧсуа литературатә критика зегь аҿы, аламала иуҧылом, иналас-аалсны акәымкәа, ҭынч, ҟәыҒарала (уаҭәы рацәак ҿыҧныҳәа умоуа) иҳәоу, инарҭауланы «аус» уагәылазырҧшуа, апоезиа аҭагылазаашьа, хаз игоу, акыр зҭазкуа рҿеимҭак ахцәажәара, проблемак алкаара, ақәыргылара – иара ацәеижь иатәны, иаҧсҭыҩраны. Адиссертациақәа ракәзар, рыхә ҳаракны ишшьатәугьы, апоезиатә жанр иазку акы-ҩба роуп, насгьы ус еиҧш иҟоу аҧҭамҭақәа рҿы иалкаахо, аҭыҧ зауа аестетикатә ган мацарагь ауакәху. Абарҭ аусумҭақәа рҿы аҭыҧ змоу алирикатә жәеинраала – апоезиатә цәаҳәа – аподстрочникқәа, аиҭагақәа рыла рыхәшьара, реилыргара иуадаҩӡоу, уимоу, зны-зынла зынӡа измуӡо усынгьы ишыҟоу ҳҳахьы иааҳгар – алҭшәақәа еиҳагьы имаӷьанахоит.

Шықәсқәак раҧхьа ажурнал «Алашара» адаҟьақәа рҿы имҩаҧгаз апоезиа, алирикатә жәеинраала иазкыз аимак-аиҿак, акыр зҭазкуа, уаҩ дзызхьаҧшлаша хҭысны ишыҟалазгьы, аҿаҧхьа иқәгылаз ахықәкы анагӡара акыр иацәыхарахеит, «аҩеи аӡеи» рызхьаҧшраҿы, реихшьалацәажәараҿы, алирика ажанр аҿиара ҭоурыхтә процесск аҳасабала ахәаҧшраҿ.

Ишҧаҟалоз аусқәа абри ацәажәара усҟан акәымкәа иахьа имҩаҧысуазар? – насгьы, аобиективтәла аиаша лкааҟаҭарақәа хықәкыс иҳамазар? Усҟан, аусқәа, ҭабыргны,

даҿакхон, даҿа лаҧшҳәаак цәырҭуан, аимак-аиҿак аҟны бзырӡыла зыбахә ҳәаз арҿиамҭақәа, иҟаҭаз алкаақәа, азгәаҭақәа рыхәҭак ҿааҳәрада инарывс-аарывстәхон...

Алитературатә процесс, апоезиа, алирика инарҭауланы ирыхәаҧшуаз изы – ари, шамахамзар, усҟангьы еилкааз усын, ишырҳәало еиҧш, ибылгьын, иаҳҳәап, а-30-тәи ашықәсқәа раантәи апоетцәа рҩымҭақәа абри аимак-аиҿак анцоз аамҭазы ирыгыз иахьагьы ирыгуп (убас а-40-тәи, а-50-тәи, а-60-тәи, а-70-тәи) ...Насгьы, маҷк аҟара уаҩы уамашәа иибаша (иҟалап араҟа аредакциа иахароу ыҟазаргьы), абри аимак-аиҿак аҟны ацәажәара ахырхарҭа хада дҿаӷьара имҩахыҭт – ихьынааит, аҒьырак аҧсуа жәеинраала аиҿартәышьа азҭаарақәа ирызкхеит – анахьгьы-арахьгьы иеиуамкәа. Сара иахьынӡаздыруа, ишеилыскаауа – абас еиҧш инарҭбаау ахьаҭрақәа ӷьаргьы иуҧылом, ирҭыҧым – уи хаз зҭаароуп, инамҩатәны акәымкәа – иааҭгыланы, ишахәҭоу еиҧш ала иазырхианы, иазыҟаҭаны – алшарақәа азхозар, уаҩ даараӡа ихәо, хырҧашьа змам акакәзар...

Аха ари аҩыза аҭагылазаашьа «зламаншәалахазгьы» ҟалеит: аимак-аиҿак зҿалазырхәуаз, акы аҳәара, агәаҒьра зыхәҭаз ауаа абри ахьаҭра рҿаладырҩашьт, рҿандраалт, иацныҟәт, азныказы, адәахьала уахьахәаҧшуа, акы рҳәазшәагь иҟалеит, иҳәатәыз, хадара злаз ҳпоезиа аҭагылазаашьа рҿавганы... Аимак-аиҿак иагқәаз иреиуан аҭоурыхтә принцип – ашәҟәыҩҩцәа реицааишьа, рцәырҭшьа, реинырра, еиҳа злагала дуу, акырзҭанакуа авторцәа (исцәыбжьахода, гәалс заурыда ҳәа акәымкәа) хыхь-хыхь иахьрызнеи, еиҳарак, сара стәала, асубективтә мзызқәа ирыхҟьаны.

Ҳара ҳҿы, инарҭбаау ауаажәлар рыҩныҭҟагьы иҟоуп агәаанагара – ажәеинраала аҩра мариоуп ҳәа (иаҳҳәап, амузыкатә рҿиамҭа аҧҭара аасҭа), шедеврк узымыҩуазаргьы, иаабац-иҳаҳац жәеинраалак «аихьшьра»

баѡ алоума ҳәа иахәаԥшуеит. Хара ҳамцакәа, ҳахшыѡ азаҳашьҭып иара ахәыҷқәа рзыҳәан ирыѡуагьы. Иаҳгәалаҳаршәап А. Ахматова Пушкин изкны («Пушкин и дети» захьӡу лажәаҿ») илҳәауа: «Нет и не было ни одной говорящей по-русски семьи, где дети могли бы вспомнить, когда они в первый раз слышали это имя и видели этот портрет. Стихи Пушкина дарили детям русский язык в самом совершенном его выполнении, язык, который они, может быть никогда не услышать и на котором никогда не будут говорить, но который все равно будет при них, как вечная драгоценность».

Иҟоума араҟа ахәыҷқәа рзыҳәан иѡуа аԥсыуа поетк даҳгәалазыршәаша акы?..

Минуҭк иадамзаргьы ҳхахьы иааҳгап ҳхәыҷқәа зыԥхьо, ирыдаҳгало апоезиа, уи злаѡу абызшәа, артцага шәҟәы аҿы ирԥыло «ажәеинраалақәа» (ус рыхьӡуҭар ауазар), урҭ аԥызтцо авторцәақәак. Убраҟоуп апоезиа абзиабара ахьыԥсуа – иахьҿыцәаауа, аҿар ргәы ахьазыѡбахо. Ааи, ажәеинраала аѡра «мариоуп» ҳәа рыԥхьаӡоит инарҭбаангьы, изыѡуа, уимоу, ҳлитераторцәа ракәзар, шьоукы-шьоукы, прозаикцәақәакгьы нарылатцаны, ажәеинраала ажанр «хыхьынтәшәагь», тәамбашақәшәа инахәаԥшыр цәгьа изымбақәо убап, хадара злоу дара рнапы злаку ажанр шакәу уажәы-уажә инатцшьуа. Апрозаикцәа дуқәа, Толстои инаиркны, ианакәзаалак апоезиа ргәы-рыԥсаҿы иҟан, уи атцаулара, аԥшӡара цьаршьонилакәыршьон, цәаныррала итәыз, хашҭра зқәым ажәақәа азыркуан. Аҳәааныркцә акәзаргьы иара убас.

Рацәак схахьы исзаагом апоезиа аныррa змам, уи иалыхәдааy апроза. Апрозаик иашеи абѡахатәра змоу апоети – аӡә роуп, апрозагь иамоуп ѡашьара зқәым иара аритм, аинтонациа – адунеи агәылаԥшышьа, аԥхьаѡ излаинырша алшарақәа, ус еиԥш иҟоу апрозаҿы иуԥылом аус иатәым шьҭыбжьык, ажәа мыцхәык, пунктуациатә дыргак.

А. Гогәуа иѡымҭақәа рҿы апоезиатә уасхыр агәыаԥсы иртәу – ирылҳәааy акы аҳасабала исныруеит, исызгәакьоуп (уи убоит раԥхьатәи иажәабжьқәа инадыркны «Асду» аҟынӡа – иаҳгәалаҳаршәап ана-ара иуԥыло, апоезиала италаҳау аепиграфқәеи ашәҟәыѡѡы ицәаҳәа аритми заҟа еизааигәоу – еимадоу). Убас «Атәым жәѡан атцаҟа» инаркны И. Папасҟьыр ироманқәа рҿы хашҭра зқәым адаҟьақәа, «Ацынтцәарах» аҿы, «Ахаҳә еиѡсаҿ», еиҳа данҿаз иапитцаз Ць. Аҳәба иреиғьу иажәабжьқәа рҿы, А. Цьениа иѡымҭақәа рҟны (имаҷым урҭ рыдагь уаѡ игәалаиршәаша – иеиқәиԥхьаӡаша), акырԥьара иаҳԥылоит поезиала «иӡааху», уи ада ԥсы зхам алаԥшҳәаа, аѡнутҟатә қәыпсычҳара, аѡышьа тцаула.

Иаҳгәалаҳаршәап, апоетцәа иреиуам, адунеи зыхьӡ адыруа ѡыцьа апрозаикцәа дуқәа – америкатәи алитература ахатарнакцәа ражәа. Уилиам Фолкнер иѡуан:

«Поэзия для меня всегда на первом месте. Неудавшийся поэт становится автором коротких рассказов. Неудавшемуся автору коротких рассказов не останется ничего, кроме романа, и потому он становится романистом. Но поэзия – на первом месте, она ближе всего к тому, чтобы сосредоточить всю красоту и страсть человеческого сердца на булавочной головке… Да, хороших поэтов мало… Здесь необходимо сочетание призвания и душевного огня… Я и сам хотел бы знать, из какого материала состоит настоящий поэт. Мне кажется, в любом случае писателю лучше считать себя поэтом, пусть неудавшимся, но поэтом» (У. Фолкнер. М., 1985).

Абар ашәҟәыѡѡы-афантаст Реи Бредбери иажәақәагьы: «В поэзии на одной странице значительно больше мыслей, чем в большинстве романов. Каждое стихотворение – это мысль. И какой бы незначительной она не казалась, тем неменее ее можно положить в основу новеллы. Я не устаю погружаться в мир поэзии в поисках какого-то

одного стихотворения. Одна только замечательная строка Джерарда Мэнли Хопкинса вдохновила меня на целую поэму: «То, что я делаю, – это я, вот почему я здесь». Поэзия – это возможность жить» («Литературная газета», 20 сентябрь, 1978). Араҟа изыхцәажәо ҳәарада апоезиа ҭаула, апоезиа ҳарак ауп, «иаабац-иҳаҳац» апоетцәа рѡымҭакәа урҭ иреиԥшу агәааанагарақәа узцәырыргом.

А-60-тәи ашықәсҟәа раан, И. Коҕониа изкыз агәаларшәарақәа санрышьҭаз, Иуа Москва аҭара ицҭаз, ицалгаз М. Гадлиба иҽы снышналоит. Уи, усҟан, атипографиа адиректорс аус иуан, абри аус даараҙа акыраамҭагь дахагылан. Коҕониа изкыз игәалашәарақәа рахьтәгьы иҟан аинтерес зҭаз, урҭ акьыԥхь ашҟагь иназгеит. Абри ҳаицәажәараан (иԥсаҭа бзиахааит, абарҭқәа раан ирҳәалоит «сара амцҳәарҭаҽы сыҟоуп, иара – аҭаҳәараҽы» мамзаргьы «сшьамхы иахысаанҙа иаҳауеит» ҳәа) иазгәеиҭеит, абас аҭакԥхықәра змоу аусҟәа (атипографиа адирректорра уҳәа иреиԥшқәоу – М.Л.) дырхамшәалт, акы дшьаҳаны дакит акәмзар, ахәча иланы дауҟахыз, иаргьы ак шилшақәоз…

Иубарҭан дызлацәажәоз ауси иареи – апоезиеи иареи – даараҙак ишеимадамыз. Конкретла абри афакт атәы «документк» аҳасабала изысгәаласыршәо: ирацәаѡуп ҳара ҳаѡнутцҟа абри «ахәча» зламшәа зхы зыԥхьаҙо, еиҳарак апоезиа иақәкны! Аха аусҟәа устцәкьагь иҟам. Апсуа поезиа иаднагалахьеит шәѡыла ахьҙқәа, акьыԥхь иарбоу – иарбам, «ахәча» злоу, излам… Аха уи ахраѡаҙарахь инеиз, уи ажанр имцымкәа зыхьҙ адҳәалоу – устцәкьагь ирацәаѡым – илыԥшаахқәоуп.

Алирика иазкыз аимак-аиҽак аҟны Т. Аџьба иѡуеит: «Иахьа апсуа поезиатә культуреи, ажәеинраалеиҽартәышьеи, атехникеи рзеиԥш гыдра ҳаракхеит, уадаѡрада урҭ анапаҽы раагара ауа иалагеит алитературатә-теориатә дыррақәа змоу зегьы рзы, ирацәаѡхеит «ажәеинраалаѡцәа». Иқәлацәа – аитцбацәа иахьагьы иҳалагылоу руаҙәк дихцәажәауа, иҳәоит: «Аха, сара стәала… иажәеинраалақәа ааизакны «иҟатцацәоуп», ирныԥшуашәа збоит алитературатәра» («Алашара», 1, 1985).

Иашоуп, ажәеинраалаѡра атехника, азеиԥш культура ҳаракхеит ҳанҭытцгьы, ҳара ҳҽегьы, аха сара, хаҭала, аҙәы затцәык идамзаргьы дсыздырам, дысгәалашәом «уадаѡрада» уи знапаҽы иаазгаз, зыҟны «иҳаракхаз…». Сара сахьахәаԥшуа, аформа аганахьала (уаԥхь: атцакгьы, урҭ еицуп, акоуп, ииашоуп ажәытә формула – атцакы формоуп, аформа ҭакуп) аԥсуа поезиа аѡаҙаратцәкьа ахьыҟоу, иахьа зыԥсы ҭоу рахьтә, уцнапык ахә-нацәкьарак иреиҳаҙам, уимоу, имыцхәцәазарҳәагьы сшәоит. Уи атехникатә напҟазаратә акәзар – зхыԥхьаҙара рацәоу ажәеинраалақәа реизгақәа иравтарцәоу аҙәырѡы уи аҳаракыра, аԥшҙара, амелодиақәа рдунеи анапаҽы аагара – рымч зқәымхаз усны иаанхеит. Абас шԥеиҳәеи ҳәа аҽеԥныхҳәа сызҭо сиазтцаар стахуп – заҟаѡ ыҟада мшәа иахьатәи ҳапроза аѡаҙара иаша, уи атцаулара, амҽехак ҭбаа-ҭыцә, азанааттә напҟазара зныԥшуа апрозаикцәа? Аҙбахә ххәарым аԥсуа драматургиа! Избан, нас, атцакгьы аформагьы рыѡаҙара ҳарак зныԥшуа апоетцәа еиҳа ирацәаѡуп ҳәа агәааанагара зыҟоу?

Жәаба-жәохә – ѡеижәа жәеинраала рҟнытә аформеи атцаки рганахьала акы-ѡба рыда, дара убарҭгьы аарла-аарла рхацәа унықәыԥшуа-узықәымԥшуа ианыҟоу – излоуҳәарызеи урҭ равтор аформа инапаҽы иааигеит, уи аганахьала рацәак ҽыԥныхҳәа узыҟатцом ҳәа изхәара?

Аформа анапаҽы иахьаагоу – иҟоуп аѡаҙара, иҟоуп аҟазара, агьама ҳарак, аҭакԥхықәра, даҽеакала изыҟалаҙом. Мшәан ҳпоезиаҽ ҳгәы ԥырымтцәаҙаци абызшәеи аформеи рганахьала ԥхьашьа змам, ахаҳәырдыды улахазшәа угәы зыртцысуа, «аԥхҙ-баа» улызхәо аѡымҭакәа, апрозаизмқәа, аҭагә-ҭасрақәа, атцла иадиааз ацәымсақәа

реиԥш, ана-ара ацәаҳәа «иадиааз», «иалаґьаз-иалаԥсыз» акантцыцыра ҟәазқәа, ацәаҳәа иақәыԥсо абаҳҭқәа, иалыҳәҳәо ахәчақәа?

Ажәеинраала аформа анапаҷы аагара ус имариазар – изаарымгазеи убарҭ ауаа? – сара сызҷу ҷыц аѽра иалагаз ауракәху, рызбахә сымоуп иҳалагылоу реиԥш, ицахьоугьы – насгьы, извыстәым – убарҭ рахьтә иҟоуп абаѽхатәра змоу авторцәа – апоезиатә дунеидкылашьаҷ, уи ахаҷсахьаԥтцашьаҷы уҳәа. Аформа «еихышәшәо» рнапаҷы изаарымгазеи ус аусқәа мариазар, убарҭ иреиуоу рахьтә аклассикатә поезиахьтә аиҭагараз аѽымҭақәа (ахыцқәа ирҭакны иазгәаҳҭап Т. Аԥьба, убас иара иқәлацәа аҙәырѽы реиҭагақәа – ражәеинраалақәа рыѽаҙара рыѽаҙароуп иеиҭаргақәо рыҷгьы).

Иеицырдыруа аурыс поет Игор Северианин иѽуан: «Чем проще стих – тем он труднее».

Ахәҭакахьала, абарҭ, апоетика иадҳәалоу азтцаарақәа рҷы аимак роуит алирика иазкыз ацәажәараан В. Атцнариеи Т. Аԥьбеи.

Т. Аԥьба иахьынҙаздыруа асахьаркыратә ѽымҭа данахцәажәо – улымҳа кыдтцаны уззыҙырѽыша дреиуоуп, аинтерес атцоуп, азанаат дырра иатәуп иҟаитцо ахәшьарақәа, азгәаҭақәа. Аха Атцнариа имаикуа агәаанагараҷ, идгылара уадаѽхеит.

Аимак-аиҷак аазыртыз В. Атцнариа иѽуан: «Аформа ажәуп ҳәа злоуҳәарызеи, абасеиԥш, уарґьа иакызар уарма иаумыркыша аԥьашьахәтә уанаԥхьо:

Бжьык саҳауеит меихсыґьрада,
Уажә саазқәылаз есқьынгьы.
Асеиԥш ассир иақәшәахьада,
Уи зеиԥшыстәра збом акгьы.

Абраҟа иҳәоу агәаанагара иамакны Аԥьба иѽуеит: «Иԥьашьахәтәызар ҟалоит ажәеинраала ааидкыланы иагозар, аха уи ажәеинраала аҟнытә ҷырԥштәыс иаагоу астрофа амацара (уи ауп аԥьашьахәтә ҳәа акритик иаҳирбоугьы) изаныԥшуам уи аԥьашьахәра. Сара, хаҭала, араҟа Баграт Шьынқәба инапы, хымпада, излеилыскааua ажәа заҭцәык – ажәа «зеиԥшыстәра» ауп, егьырҭ ах-цәаҳәак иѽыр ауан дарбанзаалак аԥсыуа поеткгьы».

Рацәак ацәажәара мырҭбаакәа, ииааркьаҷны исҳәарц истахуп: уамашәа избоит Аԥьба иеиԥш абаѽхатәра змоу апоет, ажәа азҟаза, «егьырҭ ах-цәаҳәак» рзы абас игәы иахьаанаго – ажәа «зеиԥшыстәра» ахьаликаауагьы сара сзы имаҙаны, зхыц аркны инхаз акакәны сшахәаԥшуагьы убрахь иналаҭаны. Ишԥаҟалои-мшәа, Пушкин иажәеинраала «Я помню чудное мгновение» аҟнытә, строфак хазы иганы, еиҳа иамѽоуп ҳәа иуԥхьаҙо ажәак, мамзаргьы цәаҳәак аарылхны, егьырҭ иаанхаз ацәаҳәақәа Пушкин ихаантәи дарбан поетзаалакгьы иѽыр ауан ҳәа инарҭбаау алкаа ҟаутцар? – убасшәоуп, араҟа иҳәоу шызбо – ишеилыскааua. Уиакәым, ишыҟала сыздырам, аха аиашаз, иԥьасшьоит апоет «егьырҭ ах-цәаҳәак» рмелодиа, «рашәа» ахьимаҳаз. Даҽеаганкахьала – ҳмилаҭ поезиазы иҟаиматын, цабыргны, «дарбанзаалак даҽеа аԥсыуа поеткгьы» абас ашьтыбжь иаҳауазар – ажәеинраала зегь иашьашәалоу аҟазара аарԥшны. Иаазгоит ҷырԥштәык, «дарбанзаалак даҽеа аԥсыуа поеткгьы» иакәымкәа, еиҳа инарҭбаан иеицырдыруа азә иҟнытә (апоезиа абзиабаѽцәа ацәѽашьарым урҭ ацәаҳәақәа ахьынтәаагоу):

Ацаҟьақәа рыбжьаҟҟыраҷ,
Миллион шықәса цәаакыра
Зымбац арацәа ԥеыха ѽаѽа,
Цынцха хырффа, ҷы ҭбаа ҟьаҟьа,
Ахәда ҭырхәа абаҳа гәаѽа
Иаабом иаҷаԥа-ҷакьакьо.
Аҽышьҭнахуам, цәгьа дыргәамцуа,

Аҳархьалреиԥш, абахә амҭан,
Арацәа ҧеыха ҽытҟәа – ашьантә!
Абаҳа алалом, иххәыцуам…
Иԥсы ҭаҟәкы уа дахьытцоу,
Дызхагылац ус икажьуп,
Ихәҭа кьыс амамшәа ибжьажьуп,
Егьырҭ, итцҳаауа рхаԥыцкәа,
Инаскьахьеит, раԥхьа рыцкьа…

Даҽеакгьы: акыр нызкъ цәаҳәа шьақәзыртәо Шьынқәба ипоезиаҿы (ҳаҟәытцып тцакыла иагу-иабзоу), цьарамзар цьара, цәаҳәа заҭәык акәыз, иуԥылоума абас напышьашәала, еиха-урала иҟаҵоу, адәаҙа анырцәаҩәо аиԥш аҿҿа-ҿҿа зылго ацәаҳәақәа?

Апоет-алирик ҟаза иҩымҭақәа рҿы иуԥыло арҿиамҭақәагь бзанҭык хҭак еицҭадыршәуа – иеицнарго изыҟалом (аҩада зҩымҭа ацыԥтцәаха ааҳгазгьы, ана-ара имоуп зеиҧыҟам ацәаҳәақәа, алирикатә рҿиамҭақәа), ауаҩытәыҩса инацәкьарақәа ирҩызоуп: иҟоуп еиҳауеитцоу, аха абри аиҟарамрагь дара рҳәаақәа рымоуп, урҭ, шамахамзар, абарҭ аҳәаақәа ирҭакуп, ирзыԥтцәоу ҩаҙароуп, урҭытцыр, улаҟәыр – ауам. Абарҭ аҩаҙарақәа, ииашаны, иҳақны Шьынқәба ипоезиа, исахьажәа «хәча» зларшәым акакәны иҟарҵоит, уи анырра аформа аиԥш, аестетика аганахьалагьы дарбан поетзаалакгьы акала ицхраарит, дышьҭнахит, агәалаҟара ҳарак ашҟа, апоезиа адунеи ԥшҙа, адунеи ҭаулахь иҧхьеит – Аџьба иабиԥара иатцанакуагьы убрахь иналатцаны.

Ҳпоезиа иамоу, Шьынқәба иеиԥш аханатә, Д. Гәлиа инаиркны иеиуеиԥшым абиԥарақәа ирылшаз, цьабаала игоу абарҭ аихьҙарақәа – ҳарҿиаҩцәа – ҳпоетцәа егьырҭ амилат сахьажәа ахатарнакцәа (иаҳҳәап, ақыртуа, аурыс) излареисаз, изларацлабыз акакәны акыраамҭа еицакра змыхьуа доуҳаны иаанхоит.

Араҟа абаҩхатәра иатәу-иатәыми реиларҩашьара, реилаҙара – ҳлитература иахьатәи ахьаа-баақәа иреиуоуп, избан акәзар, ақәҿиарақәа инарыргыланы, адунеи зегь аҟны аиԥш, абра, ҳара ҳҿгьы, ҳлитературазы акыр зтцазкуа акакәны иҟоуп ахата акәымкәа аиԥш зеиԥшу ҟазтцо аимитатори арҿиаҩи реиҩдыраара, реиламырҩашьара.

Аедыгь критик Казбек Шаззо иҩуеит: «Убежден, что существует стандарт среднего поэта – он достаточно образован, любит говорить о стихах, регулярно издается. Как рождается этот стереотип? Молодой автор издаст одну, две первые книжки с более или менее свежими мыслями, а потом пошли ровные, одинаковые, спокойные сборники. И так до первого юбилея… И пожалуйста – избранное на полке магазинов» («Литературная Россия» ииуль 5, 1981).

Хар амамызт ҳҭагылазаашьа, зны-зынла, абартқәа раан, астцәкьагь иҟазар – ҳалаԥш итцашәоит еиҳа имацьаноугьы…

Алитература дуқәа рҿы аимитаторцәа (ишысҳәаз, ахата акәымкәа ахата иеиԥшу ҟазтцо) енагь ашәшьырахь, аатцрақәа рышҟа инарыхоит, рацәак ашҭа итарыжьлом, иҟоуп уи зраҙо, иаԥынгылоу амчқәа, доус итып еиҳа иалхуп, иалыԥшаауп. Алитература қәыԥшқәа рҿы – аусқәа еиҳа даҽа ҟазшьак рымоуп – еишәак иеицыкәчоит, ртцага шәҟәык аҩнутҟа иеигәылацәоуп…

Абра зыҙбахә ҳәоу ҳпоезиа иамоу аихьҙарақәа рышҟа уажәшьҭа акыргьы аатцуеит, инеиларҩашьа-ҩеиларҩашьашәа маҙа-аргама, хаҳәқәак ыршәуа, ҽыԥныҳәаҟәакгьы галоит: «Это же гладкопись!», «настоящая гладкопись!..»

Ҳәарада, аригь ишаҳбаз, ишәартақәоу иреиуаны иауҟахым. Абри ауп абраҟа аиламырҩашьара азтцаара сазаатгылоугьы. Ҳаҩнутҟа даара изатәоумшьаша шьо-

укы «ари гладкописуп» ҳәа нахьыҵҵа-аахьыҵҵо ҳпоезиа иамоу аҩаҙарақәа рахь алапҟьақәа дыршәуеит.

Ҳҩахап ԥардакгьы: Сарбонна апрофессор, аурыс литература иеицырдыруа аҭыжьҩы Н. Струве иҳәоит: «Всякое просто художественное слово всегда вызывает и противоречия, и противление, и зависть» («Литературная газета» 19, ноиабр, 1990). Еиҳарак акалам уцызку обиективтәла уанизыҟам аамҭазы. Ас аиԥш иҟоу авторцәа зныЗынла ҳашәҟәыҩҩцәа раҧҵамҭақәа, реиҭагақәа, ражәа сахьарк, рбаҩхатәра, рԥьабаа «ҟьаракала» «рҭыԥаҷе» ианнарго убап, урҭ «гладкописуп» ҳәа рыхьыҵҵаны!..

Ари атәы изныкымкәа ҳкьыԥхьгьы ианыԥшхьеит, ҳапроза аҭагылазаашьа аасҭа ҳпоезиа аг-абза «хьаас измоу» шьоукы-шьоук рахьтә, ҳапрозаикцәа ҟасақәагьы убрахь иналаҵаны.

Уаҩы иихәараны иҟоуи – абас аиԥш иҟоу асубективтә цәыртраҷе, «зегь здыруа» рҷеы аус анҳамоу аамҭазы?

Ҳапрозаикцәа аҙәырҩы, ишдыру, поезиалоуп раԥхьа акьыԥхь аҟны ишцәыртцыз, атрадициатә жәеинраала ашәага-загақәа рышьҭамҭа ихыланы. Урҭ аҩымҭақәа ирыԥхьо имбар алшом абри «гладкопись» «заҟа ирыцааиуаз», дара ирымҭаны ҳпоезиа «хашҭра зқәым» заҟа цәаҳәа, заҟа ҩымҭа аланагалаз. Издыруада, урҭ ирыгыз-ирыбзаз – рҷара, рԥышәа амаҷра ирыхҟьазар? Изырхымҟьеи жәибжь-жәаа шықәса ирҭагылаз, иеицырдыруа ажәеинраала «Ушнеиуа унеи» автор М. Лакрба иҟны? И. Когониа иҟны? Жәаф-жәибжь шықәса зхытцуаз Б. Шьынқәба иажәеинраалақәа рҷеы? («Ҳгәыла исеиҳәон: – Дад, уаҳҭаа, дад, уаҳзаԥхьа «Абаҭаа») Пушкин иҟны, Лермонтолв иҷеы? Жәаф-жәибжь шықәса анылхытцуаз алирикатә шедеврқәа раԥҵара иалагахьаз А. Ахматова лҷеы?

«Гладкописума» «Евгени Онегин», «Демон», Блок илирика, Мандельштам, Цветаева, «Васили Тиоркин», Пастернак – иеицырдыруа ироман иацу ажәеинраалақәа?! – азҵаара сҭиуеит, маҙа-аргама, «гладкопись» аусқәа анахьгьы-арахьгьы иназырха-ҩазырхо рахь...

«Гладкописума» аԥсуа поезиаҷе, Шьынқәба иҟны – «Иаирума?»

Мамзаргьы:

Ажәа – амалқәа зегьы ирмалуп,
Зны иҳарамуп, зны иҳалалуп!
Зны инасыԥуп, зны иаҵьалуп,
Зегь еизызго уи саркьалуп!

Т. Аԥьба иҷеы («Ага бгъыци ашьха бгъыци»):

Сыбла ихгылоуп – ба быхәмаруа,
Бхьычԥыԥырха бцоит, бара!
Ах, иауазеи, снабыхьҙар уа,
Ҳшеицу, ҳшеицу ҳнаскьалар!..

Мамзаргьы (ажәеинраала «Аҷар рахь»):

Сшәылагылан аркьыл сзасуам,
Ампыл шәылган исызгом,
Аха сыҷкәынрагьы схашҭуам,
Аха сажәрагьы сзацәҙом!

Аԥьба иабиԥара иазгәакьоу, иацгылаз Рушьбеи Смыр иҟны:

Иеинышәом аҙиаси ахаҳәқәеи,
Аҙатцан ахаҳәқәа хәаҷеуеит.
Аха илеиуеит аҙиасгьы мхьаҳәкәа,
Ахаҳәқәагьы рхаҳәгә еилашуеит.

Иацакәым, иахьакәым, уатцәакәым,
Имҩасуеит, аҙы амҩа хароуп.
О, иаақуа аҙиас абжьакәым, –
Ихәаҿуа ахаҳәқәа рыбжьоуп!..

Аҩада зыҙбахә сҳәаз аурыс поетцәа ҿырпштәыс раагара, ргәаларшәара ҳаракцәоуп ҳәа згәы иаанаго изы: сара сызлацәажәо абаҩхатәрақәа реиҟарара-рымҿехак акәым, апринцип, аҩышьа-стиль, атцаки афармеи рызтцаароуп, ҩбагьы, апсуа поезиа егьырт амилат поезиақәа – адуқәагьы убра иналатцаны – ирышьашәалоу цәаҳәа аҟәнубаауам ҳәа згәы иаанаго – игәы дажьоит, усҟан ҳпоезиа мацара акәым – ҳмилат литература зегь аҟазаара тцакыдахоит. Ҳлитература, иагьа агзаргьы уи ажанр хадақәа рҿы иҟоуп ҳәа сыҟоуп уаҩы игәы здипхьалаша, ипс иапшәмоу, гәадурас иоуша – пспра зқәым Дырмит Гәлиа рапхьатәи ишәҟәы инаркны. Насгьы, ҳҩыра, ҳажәа сахьарк анҳамҟәытцаба аҿены – иаанхоугьы арбану? Цәалажьылатәи аанхара акәзар, аубыхаа иреиуоу иахьагьы иҟоуп.

Апсуа поезиа иамоу аҩаҙара, уи афармақәа зегьы рҿы, аверлибр – зых иақәитү ажәеинраалагь – убраҟа иналатцаны – ихьчалатәуп, ауааажәлар ирылартцәалатәуп. Урт хьчалатәуп ҳбаҟақәа шаҳахьчо аипш, ҳбызшәа ҳшахҙыҙааua, ишҳазгәакьоу аипш, ҳапсабара, ҳшәапыцьап реиқәырхара шахтаху – ҳшазгәышьуа аипш. Абри ҳдоуҳатә дунеи аштапшьахьы, уи анаҙарахь инагоу амҩа ҳхашҭыцыпхьаҙа, еиҳа-еиҳа атацәра иалагацыпхьаҙа, урт рыхаара, рыпшҙара, рыҟәымшәышәра ҳгәы рзыҩбаны ҳҟалацыпхьаҙа – иаҳцәыҙуеит ҳабацәа рыдгьыл агәыбылра, ҳдоуҳатә беиара, ҳмилат хаҿра – ҳбызшәа ахатагьы.

Урт ирыхҙыҙаалатәуп аурыс, афранцыз, анемец, англыз пхьаҩцәа рмилат поезиа ашедеврқәа рыбла агәы аипш ишрыхҙыҙааua.

Шалуа Цәыцьба аурыс бызшәахьы иеитаганы итытцыз ишәҟәык («Талисман») дахцәажәауа апоет К. Ломиа иҩуеит: «Хочется сказать об одной, пожалуй, главной отличительной стороне поэзии Шалвы Цвижба. Он не из тех, кто гонится за показаною красотой. К сожалению, до сих пор некоторые, *даже ведущие поэты* (?..) увлекаются внешней красотою стиха, прикрывая ею порой бедность мысли. И определенная часть читателей, случается, попадает на эту удачу. Что делать – ведь красота скрывает сто пороков. Но когда такие произведения переводятся на другой язык, четко проявляются их беспомощность, пустота» («Советская Абхазия», 11 ианар, 1986).

Араҟа, адәахьала уахәапшуазар, иҳәоу иашоушәа иҟоуп, аформа мацара хыцәкыс иҟатцатәым, иаҿгәыгьаатәым – ахшыҩцак уҿаҟәытханы. Амала еилкаам, конкретла рызбахә ҳәам убарт, К. Ломиа дызҿу («некоторые, даже ведущие», Б. Шьынқәба иакәзами-мшәа?.. – М.Л.), аформа мацара апыжәара азтаз иналукааша ҳпоетцәа зустцәоу? Аурысшәахь урт рҩымтақәа анеитаугалак ауп иапыртцаз арҿиамтақәа штацәу анааапшуа ҳәа апоет дызлацәажәо, ҳәарас иатахузеи, аргументым. Аоригиналтә рҿиамта, насгьы чыдала, алирикатә птцамта ахә ахьшьатәу иара злапҵоу абызшәаҿы ауп, убраҟоуп, атцла уқәларгьы ашьапаҿы ушылбааua аипш, уахьцалакгьы уахьаанаго, арҿиаҩгьы иразҟы – илахьынтца – алитератураҿ иҟазаара, иҟамзаара ахьыҙбахо. Баша имҳәеит Михаил Светлов: «И былины о наших походах – никогда не звучат в переводах!..».

Апсуа поезиа аурыс бызшәахьы ишеитагоу – иалтцыз – иалымтцыз – ари ҿеа зтцаароуп, иахьа уажәраанзагьы, шамахамзар, ҳакритикаҿ итцаулоу, аус иатәу ажәак зыххәаам даҟьоуп – хара имгакәагьы иззаатгылатәқәоу иреиуоуп.

Зны-зынла, аиашаз, аитагаан, аҩада, «ахәча» злоу ҳәа зыҙбахә сҳәаз, аформа аганахьала акыр илаҟәу, апри-

митивтә ҟазшьа змоу «апоезиатә» рҽиамҭақәа – аус иашьцылоу, уи ала знапқәа бжьоу Москватәи аҟаза иеиҭагамҭаҽ – аоригинал аасҭа хараӡа еиҕьны, даҽа ҩаӡарак ала ианаҳҧылоугьы ыҟоуп (Ломиа конкретла урҭ рыӡбахә иҳәом, иара итәқәа шеиҭагоу иазкны ҽыҧныҳәа имам!..).

Аха, зегь акоуп, иазыҟаҭоу, зҧышәа ҳараку аҧхьаҩ, апоезиа абзиабаҩцәаҭәҟьа, уи ахәшьаҩ иаша (алитератор иакәзар еиҳагьы ибарҭоуп) аиҭагаҽгьы иеиҭагоу аҩымҭа зықәгылоу адац-ҧашә, уи иагу-иабзоу имбарц залшом. Убас, ауаҧс шәҟәыҩҩы, аҭарауаҩ Ҵьусоити Нафи алтаитәи апоет Борис Укачкин изиҩыз иаарту асалам шәҟәы аҽы (усҟан акьыҧхь аҽы уи аҩыза формак аҧын, аха аус злоу уи акәым) иҳәоит:

«Я был бы неискренен, если бы умолчал о том, что мне не понравилось в твоих книгах. Честно признаюсь, не тронули меня многие твои пословичные стихи, назидания, поэтические афоризмы. Мне кажется, что такие максимы сами должны возникнуть в стихотворной плоти, а не сочиняться самостоятельно, как бы для демонстрации мудрости. Иные из них созданы на основе народных пословиц, поговорок, притчевых заключений. И это выглядит простой эксплуатацией родного фольклора. Не думаю, что это достойное занятие для талантливого поэта, хотя ныне такое увлечение наблюдается во многих молодых литературах. А многие из этих стихов – простые наставления и банальные наблюдения» («Литературная газета», 26 март, 1980).

Араҟа иззааҭгылоу – иара аҧсуа поезиа адаҟьақәагьы аҭанакуам ҳәа узҳәом иеиҭоугаргьы иеиҭоумгаргьы…

Аха абри «гладкопись» аӡбахә зҽыҭаку абарҭқәа ртәы рбом, ирбарцгьы рҭахым.

Ацәажәара ари ахәҭа ахыркәшаразы: Пушкин ихаан аҩра иаҽыз, арҽиара ус иазгәышьуа иҟаз апоетцәа рахь Пушкин ипоезиа анырра иҟанаҭаз далацәажәауа, апоет ду даныҧсы, адырҩашықәсан, 1838 шықәсазы, ашәҟәыҩҩы, ажурналист Н. Полевои иҩуан:

«Та самоя услуга, которая оказал Пушкин нашей поэзии, причинила ей и большой вред… Мы окружены «гладкими» поэтами… Пушкин открыл тайну известной расстановки слов, известных созвучий». Анаҩс Полевои далацәажәоит, абас акәны ишыҟазгьы, Пушкин иепигонцәа, иҽцааҩцәа уи ипоезиа аҩнуҭҟатәи агәамч, уи амцабз амаӡа рнапаҽы ишырзаамгаз, ишрылымшаз, аха уеизгьы, ажәеинраала, адәахьала уахьахәаҧшуаз, ҟазара ҳаракык аныҧшуазшәа убон…

Апоет ду баҩхатәрала иҽыҧшуаз рзы Гоголь иҳәон: «Он был точно сброшенный с неба поэтический огонь, от которого, как свечи, зажглись другие самоцветные поэты».

Аха, иҟан, ҳәарас иаҭахузеи, Полевои зыӡбахә иҳәаз – иазгәеиҭаз, аҩада иаагоу ажәақәа риаша-ҭабырггьы. Ҳәарада, «гладкопись», ахәҭакахьала, ҳара ҳҽгьы иҟоуп иеиҳарак аҩымҭа аҭакы, аҭаулара рцынхәрас арифмаҟаҭара хықәкыс измоу, еиҳарак аестрадатә поетцәа рҽы. Арифмаҟаҭаҩи апоеттҭәҟьеи дгьыли-жәҩани рыбжьоуп, арифмаҟаҭаҩ, аестрадатә поет апоезиа ду аҽы, апоетцәа реисараҽ нхашьа имаӡам – иргыло асаба дазыхьчом. Ари аус аҽы Таиф Аҵьба адырганҭыхәа ижьажьо иаго рҽиаҩым, уи шамахамзар иахьаагылатәу, ишьҭыхтәу, иҧшаатәу рҳәаа дақәшәоит.

Сара абри азҭаара абраҟа сазааҭгылоит еиҳарак ҩ-мзызк ирыхҟьаны: акы, сзыхцәжәараны иҟоу Таиф Аҵьбеи уи иабиҧара иеиуоу ма иреиҭабацәоу апоетцәеи рҩышьа ҷыдарақәа иртәны, рызхәыцрақәа ирыдҳәаланы, аҭаки аформеи ирызҭаараны – араҟа урҭ дара рхала ицәырҭуеит, рлирика аҧсабара рҽамаданы, иртәышьҭраны.

Ҩбагьы – «гладкопись» иамадашәа аҩада зыбахә ҳәоу атәамбарақәа, «ахәшьарақәа» ҳмилаҭ поезиа ахә-

шьара иашахь, уи аҩаҙарахь ус шрымам атәы ахшыҩ азышьтра.

«Глодкопись», аҩада ишысҳәаз, «ицәгьа-ибзиа» ҳара ҳҷегьы иупылоит, ана-ара иахьатәи апоезиа цәаҳәа иацуп. Аха, хадарала, апоезиа иоуз аҩаҙареи, ашәҟәы иаҷыбааy «аихышәшәареи» иеиҷбаатәым, насгьы, ҳара «ҳагладкопись», инеидкылан, аурыс «гладкопись» иеипшым, еиҳа ашьтахарақәа амоуп.

Аҩымта аформа ахьылаҟәу, атцакгьы уамак иахьалаҟам амилат поезиаҷы атып тацәуеит, апхьаҩ дапыртцуеит, игәы ақәҷыгьуеит, даҩсуеит.

Насгьы, иҟами аклассикатә форма мацарала иузымҳәо, даҽеакала еиҳа ҳәашьак змоу? Убри аҟнытә атып тацә, атып гәаҩа наунагҙа ус итыкка инхом – вакуумк аҳасабала, уи цьара акала ихатәааароуп, аҽеапсахроуп.

Абас еипш иҟаз атып тацә аҷауп, ахәтакахьала, ҳара ҳҷегьы, аверлибр – зых иақәиту ажәеинраала – ма убри иашьашәалоу аформа цәыртцра иахьалгаз– азтцаара асубективтә ган ҳамгозар. Хатала саҙәыкны, ус аипш иҟоу аҩышьа сазыразуп, сагьадгылаҩуп, иаххәап, рифмада иҩу-иапцоу пспра зқәым акитаи, аиапон милат поетцәа дуқәа, убас антикатәи аамта инаркны иапцоу ашедеврқәа ҳшырзыразу еипш.

Рифмоума, ҳаамтазтәи аклассикатә шәага-загоума уаҟатәи апоезиа ҳарак апцара алзыршаз?..

Арҷиаҩы, убас апхьаҩ заҟа игьама ҳараку, дазыҟатцоу аҟара иарбан поезиатә ажәазаалак – поезиатә ажәатцәҟьазар – ихы-игәы атҟәоит, дадгылоит. Убас ауп аверлибр аҷгьы, уи апшәма хада, ашьатакҩы Уолт Уитмен инаиркны. Дарбан поету Уитмен зхазыҳәан даазмыртыз, ицьашьаны имыпхьаз, згәы-зыпсаҷы днымхаз – иҩышьа формахь дмиасызаргьы!..

Иахьатәи американтәи апоезиа аҕыраҙак, убас европатәигьы шамахамзар, иверлибруп, зых иақәиту жәеинраалоуп. Изҳәада, нас американ ма европаа рпоезиа пспыҽуп, аинтерес атцам, амҽхак тшәоуп, цәанырра уздыртцысуам ҳәа – Карл Сендберг еипш иҟоу ахьҙқәа ахьупыло!

Ажәакала, амилат поезиа абеиара, арҷиаҩцәа баҩхатәрала реисара-реиканра, аҙәи-аҙәи реипшымра ҳтахызар – иадгылатәуп, атрадициатә поезиа аипш итрадициатәым аформа иатәугьы. Иҟам даҽеа мҩак.

Аха, аверлибр – зых иақәиту уи аформагьы – иҟоуп рхы излақәитым, «излаҷаҳәоу» – ирзыптцәоуп ҳәаақәак, ҟазшьақәак, уинахыс, анекдот аҟны ишҳәоу аипш, зынҙа иҙхоит – иформадахоит, аца зымкыз ахш иаҩызаны, еилададаны, рхы-ртцыхәа ахьурхара узымдыруа иаанхоит.

Американтәи алитература аспециалистцәа дуқәа руаҙә, аурыс литературатцаҩы А. Зверев – а-70-тәи ашықәсқәа раан, американтәи апоезиаҷы зых иақәиту ажәеинраала иналукааша аҟазацәа руаҙә Гинсберг ирҷиамтақәа, иҩышьа форма ирызкны иҳәоит: «Свободный стих оказался у него размыт до таких пределов, за которыми искусство поэзии кончается» (Современная американская поэзия. Антология. М., 1975).

Хадара злоу даҽеакгьы. Сара стәала ииашам ак ауп апсуа традициатә жәеинраалеи зых иақәиту ажәеинраалеи реиҷаргылара. Насгьы, еиҳа илтцшәадоу акоуп аверлибр иадгыланы «гладкопись» мацарада уаҳа ҳаракыра дук рыдубалом ҳәа апсуа милат поезиа аҩаҙарақәа рахь, уи ахатарнакцәа дуқәа рахь (Шьынқәбагьы дналатцаны) ахаҳәқәа рыршәра, атәылх-мылхрақәа. Баҩхатәрала иапцоу, уи амҳәыр заархоу асахьажәа ҽыпныҳәа ататәушь?

Абри аамтазгьы, иахьазы тоурыхла ишьақәгылаз афакт: апсуа жәеинраала аформа аганахьала, аурыс жәеинраала еипш, классикатә формоуп, классикатә традициоуп шьатас, дац-пашәс иамоу, еиҳа иазгәакьоу. Араҟа аурыс поезиа алахьынтцеи ҳсахьажәеи узеиҟәымтхо шьала-дала еидҳәалоуп, доуҳак иеицатәуп, аурыс жәеи-

нраала аформа шьаҭанкыла аҽаҧсахаанӡа, аҧсуа жәеинраала аҽиараҽгьы хадара зманы иҟоу – иахьа иҳамоу аклассикатә форма акәхоит. Ас иахьыҟоу ҳара ҳҽы мацарагь акәым. Абас ауп аус шыҟоу ҳлитература егьырҭ ажанрқәа рҽгьы – аҭыхәтәантәи ҩеижәа-ҩеижәижәаба шықәса рыҩнуҭҟа иҟаҭаз аҧшаарақәа аформа, аҩышьа стиль арҭаулара рганахьала акыр зҭазкуаз аҷыдарақәа шалагалазгьы.

Иузамакуа иҟам Т. Аҵьба абри аганахьала ииҩуа:

«Апоетцәа ҽарацәа рҩымҭақәа рыла иаабоит, ҧышәарак иаҩызоу, иҧхашьа-ҧхаҭо иаацәырҭло верлибрқәак алаҳамҭозар, аҧсуа поезиа ҧхьаҟатәи аҧеиҧш ахьыҟоу аклассикатә жәеинраалеиҽартәышьа аганқәа зегьы анапаҽы раагараҽ, уи алшарақәа инхарҭәааны ахархәараҽ шакәу. Араҟа аҧсуа поезиа макьана иамоуп апотенциалтә лшара дуқәа. Аҧсуа бызшәа меигӡарах иамоуп ахархәара иазыҧшу арифма ссирқәа, еиуеиҧшым аритмқәа, аинтонациақәа. Шәышықәсала зпоезиа ақәра амоу литературақәак рҟны аверлибртә тенденциа аҧыжәара аго иалагазар ауеит, ицо-иааyа ргәы ҧнаҭәазар алшоит, ахәажәцәа рхалазар, ихазар ҟалоит аклассикатә ритмқәа, арифмақәа, егьырҭ поезиатә хархәагақәак. Аҧсуа поезиа аҽыҩ макьана агәы аҭҧраауа иҟоуп, иҽоуп, азхара имныҟәацт, азхара имыҩцт – имхәмарцт».

Араҟа, аҧсуа поезиа анҭыҭ, егьырҭ шәышықәсалатәи алитературақәа рзыҳәан иҳәоу – арифмақәа рхарарҟьаҧсхара, аритмқәа рааҧсара – иуҭахы-иуҭахым Пушкин иажәақәа угәаладыршәоит: «Обращаюсь к русскому стихосложению. Думаю, что со временем мы обратимся к белому стиху. Рифм в русском языке мало. Одно вызывает другую. *Пламень* неминуемо тащит за собою *камень*. Кому не надоели любовь и кровь, трудный и чудный, верный и лицемерный и проч.» (А.С. Пушкин. О литературе. М., 1977).

Ишаабо, аурыс поезиаҽ ахҭысқәа Пушкин игәы ишаанагоз ала рҽырмыҧсахит – арҭ ажәақәа ҳәоуижьҭеи даара акыр шыҭхьоугьы. Уаҩы агәаанагара имам аурыс поезиа ацәаҩа, атрадициа, уи аклассикатә форма хара имгакәа шьаҭанкыла аҽеиҭанакып ҳәа.

Аҩада иҳәоу еихшьалауа, уаҩы иазгәеиҭаша: ҳара ҳҽы иреиҕьу апоезиатә рҽиамҭеи, иаҳҳәап, ажәеинраалеи, иреиҕьу апрозатә рҽиамҭеи, иаҳҳәап, ажәабжьи, аповести – еивагылоуп, еицнаргоит – уимоу, иреиҳау аҩаӡарақәа рҽы, иуҳәар ауеит, аҧсуа жәеинраала, анаара адунеитә поезиа аҩаӡара аҽаҧхьа акритика ачҳартә, ауаҩытәыҩса игәы-иҧсы ирылҳәаау, иҳараку ажәоуп – аҭак еиҧш аформа агәылыршәара аганахьалагьы.

Насгьы, ихадоу – ихыҭҳәаамкәа, ихьыҧшымкәа, ахы ҵьара иҟаны, аҭыхәа ҽаҵьара ицәыҭыҳәҳәо акәымкәа, иааидкылан, иалиааит, иадҳәалоуп амилаҭтә традициа, уи адоуҳа дгьыл.

Ари – ҩашьара зқәым акоуп, иузырқәацом, иузырнаауам, арҽиаҩцәа, аспециалистцәа ишазгәарҭахьоу аиҧш, егьырҭ ажанрқәа раасҭа апоезиа-жәа амилаҭ аҧсыхаара, уи ақәыҧсычҳара ҭаула, амилаҭ традициа еиҳа иадҳәалоуп, уасхырс иамоуп.

Абра сызлацәажәо, ажанрҽиара азҭаатәы – аҧсуа литератураҽ ҭоурыхла ишьақәгылаз хҭысуп, ҳпоезиа, ҳапроза, убас ҳлитература зегь рыҩаӡара ҳаналацәажәо – высшьа змам акоуп – аҭҭааҩы мацара изыҳәан акәымкәа, инарҭбаау аҧхьаҩгьы ибаратәы, инырратәы.

Алирика аҭагылазаашьазы, сыззаҭгылахьоу ацәажәара зҽалазырхәыз авторцәа руаӡә, изныкымкәа аинтерес зҭаз агәаанагарақәа ҳпоезиазгьы изҳәахьаз аҭарауаҩ, акритик А. Аншба, ажурнал адаҟьақәа рҽы алирикатә жәеинраала аилыргара иацу ауадаҩрақәа дырзааҭгылауа, иара ишицәаҩаз аиҧш лаконизмла иазгәеиҭеит:

«Ишдыру еиԥш, имариам алирика аилыргара. Тынианов иҩуан: «Уажәы ажәеинраалақәа рыҩра иазынаӡо аҟынӡа иуадаҩхеит урҭ рыхцәажәара». Тынианов уи иҩижьҭеи аҩрагьы, ахцәажәарагьы мариамхеит».

Аҩада иаҳгәалаҳаршәаз Шьынқәба иажәеинраала («Бжьык саҳауеит меихсыҕьрада») аилыргараан В. Атҵнариа иеилыргашьа апринцип иамакуа, Аԥьба ҟәыҕарала иазгәеиҭоит: «Иара усгьы алирикатә жәеинраала абас баҩбаҩы еиҷыршәшәаны анализ ҟатцара атцабырг ҳанацәыхаранатәуа еиҳахоит. Апоезиа иашатцәкьа алогика аҳәаақәа иузырҭацалом, иара злеиҷартәу акгьы аанмыжькәа ҳәашьа амаӡам».

Абаҩхатәреи аестетикатә гьама ҳараки змаз аурыс поет Ан. Передреев, «Читая русских поэтов» ҳәа ииҩыз инарҭбааy истатиаҷы (1967) иазгәеиҭон: «Я только ... против школярского подхода к овладению великим поэтическим наследством, когда даже в сугубо литературном институте вместо того, чтобы приобщить поколение молодежи к прекрасному, твердят: «В этом стихотворении Пушкин утверждает...», «Лермонтов в этом стихотворении выразил...», «Некрасов изобразил...».

... Вижу: духи собралися
Средь белеющих равнин...

Что же? В этом стихотворении Пушкин изобразил бесов? И что он хотел сказать, трижды повторив свое колдовское: «Мутно небо, ночь мутна»?

Прошло почти полтора века с тех пор, как Пушкин спросил:

... Сколько их! Куда их гонят?
Что так жалобно поют?..

И до сих пор мы можем только повторять это вслед за ним с той или иной степенью проникновения в его смятенность и глубину.

Одно из самых великих стихотворений Лермонтова – «Сон» – исполнено тайн... О таких стихах Блок сказал: «Их тайный жар тебе поможет жить» (А. Передреев. «Лебедь у дороги», М, 1990),

Абарҭ агәааанагарақәа зегь дара ртәала иеиқәҷырҭуеит, еизыразуп, аки-аки хеибарҭәаауеит, аԥсуа лирикатә поезиа «аҩеи аӡеи» реилыԥшаара агуп ҳәа сызҷыз рымзызгьы, ахәҭакахьала, ҳәарада аброуп иахьыҟоу, насгьы иахьеи уатцәи, иаалырҟьаны аусҷәа даҽеакала рыԥсахра – ус имариоу акакәны иҟам, саргьы абраҟа хықәкыс исымам сзыхцәажәо, згәааанагарақәа схы иасырхәо авторцәа руаӡә, исахьаркны ишиҳәаз аиԥш, иҩымҭақәа баҩбаҩы еиҷыршәшәаны анализ рзыҟатцара. Поетк инҭкаатцәкьаны иҩымҭақәа статиак аҷы аилыргара акәым, хаз игоу ажәеинраала ҟаиматк иузцәырнаго, угәаҷы иарҷыхо рзаатгылара – рыхцәажәара статиа жыцәк иҭамӡар ауеит.

Иҟоуп академик А. Виноградов абас шықәсы ҩеижәа раԥхьа иҭижьыз, ажәа ишало аиԥш, уцнапык ала уҩахан иузышьҭымхуа ашәҟәы – амонографиа – ажәеинраала затцәык – Пушкин ишедевр «Абаҟа» иазкны. Убас шакәызгьы, амонографиа абзырӡы инаваргыланы, акритикаҷ, ҷыдала «Новый мир» адаҟьақәа рҷы иазгәарҭеит аусумҭаҷ автор изышьҭымхыз, инапы ахьымнеиз, дызвысыз, ҳасаб ззимуз шмаҷым.

Уадаҩра дук аҭахым – иаарласны схахьы иаазгоит – ҳара ҳҷы ажәеинраалак амацара иазкны инарҭбааy статиак укьыԥхьыр – ишрыдыркылаша, иахырҳәааша, насгьы автор зыԥсы ҭоу иакәзар! Уамашәа иубаша ус еиԥш иҟоу ареакциа ҟамлар ауеит ус аиԥш иҟоу астатиа ажәабжьк аилыргара – ахцәажәара иазкызар!..

Избан, Д. Гәлиа иажәеинраала – «Абри соуп сара!» статиак зазумкра?! Арҽиамҭа иагәылаҙами абас еиԥш алзыршараны иҟоу аматериал? Абас азыуҳәар ҟамлаҙои, иаҳҳәап, Шьынқәба иажәеинраала «Амҳаԥьыраа ргарашәа», ма И. Коҕониа иреиҕьу илирикатә ҧцамҭак, убас, ҳаамҭазтәи поетк акыр зцазкуа илирикатә рҽиамҭак?

Иауеит, ҳәарада, Таиф ишиҳәаз еиԥш, баѡбаѡы еиҽымыршәшәакәа ацәажәара уркьаҽыргьы – аѡымҭа ахәшьарааи, уеизгьы-уеизгьы, аус злоу уи заҟа даҟьа азукыз ауакәху! Аха, еигьумҳәаҙар, егьумыѡҙар? – алитературазы? – амилаҭ поезиазы? – апоет изы?..

Акы, ишырҳәало еиԥш, ҷьара иҟамлац ҳара ҳҽгьы изыҟалом, аѡада згәааанагара сазаатгылаз Ан. Передреевгьы дацәхьаҵуам, баѡбаѡы алирикатә рҽиамҭа инарҭбааи аилыргара. Ѡбагьы – уажәыцәкьа ихадоу – уажәшьҭа абас ацәажәара хаҳмыртлар ада ԥсыхәа анҳамам аамҭа ҳҭагылт. Ихыртлангьы ицьбароу алкаакәа рымацарахь унанагар – убасҟангьы «аѡыстаа итәа рхны амца ацреитцон» акәхоит. Иауазар, ишырҳәало еиԥш, ажәытәтәи «аклассикатә принцип» ҳҽеақәыршәаны – «атцәгьы мбылуа, акәацгьы ҙуа» – алитература зегь азы абгьиатцәа зҽоу уи амахәҭакәа еиқәырханы, аихаццышә раамырхакәа. Иѡаз, ихәарҽехаз иахьа апсы узҭатцом, аамҭа иаблит, иаѡнахт.

Игьарааны иаҳҳәахьазаргьы, ҳааит «аѡеи аҙеи» анеиларѡашьатәым, ианеилыхтәу аамҭаҽ – алитература аҭоурых аҽы, уи ажанрқәа рҽы, хаз-хаз игоу авторцәа рҽы. Ажәеинраала аилыргашьа-азнеишьатә акәзар – абраҟагь иҟаҙам ихиоу рецептк, иҟоуп заҟа уҭаху амѡақәа, азнеишьақәа – ҳара ҳҽы еиҳа апыжәара змоу атематикатә принципгьы налатцаны.

***

Абас, ѡеижәаҟа шықәса раԥхьа иеицырдыруа американатәи апоет Рид Уиттемор «Американатәи апоет икарера» ҳәа хыс измоу ажәеинраалаҽ иѡуан (иаазгоит аурыс еиҭагала):

Овладел он секретом успеха
и упорен был – делу под стать,
он себя погонял, заставляя
Сочинять, сочинять, сочинять.

Его самые первые вещи
были сделаны не наобум.
Самых строгих они подкупили,
Это вызвало рыночный бум.

И все глаже, и глаже, и глаже
становилось письмо его строк,
ремесло отовсюду вползло,
изгоняя стихи за порог.

И теперь знает каждый на рынке,
что все свежее в новой строке
будет выхлощено, безопасно –
как угодно стране.

Ирацәоуп, ишаабо, Уиттемор иажәеинраалахьтә ишиашоу асовет литература, иара ҳара ҳахь, апсуа поезиахь – иреиҳау абаѡхатәрақәа рышҟагь ииаугаша – «алу иатцазгьы дықьуан, алыхәта иатцазгьы дықьуан» ҳәа ирҳәо ажәаԥҟагьы ааугәаларшәаны.

Ажурнал «Алашара» адаҟьақәа рҽы алирика иазкыз аимак-аиҽак акәзаргьы – иагын, инартцауланы уанахәаԥшуа, абас иҭбаа-ҭыцәу амасштабқәа рыла ҳпоезиа знысыз амѡа аныԥшылара, жәашықәсала уи ахәдацәа тцкааны, ирѡышьны измаз агәылшьап абла ахыԥшылара, аҽаԥшра (иеилкааун, ҳәарада, урҭ ашықсқәа рзы ари аҭагылазаашьа аиааира шуадаѡыз).

Ажәакала, Сталин ииамҭа иеиҿнакааз аҳратәратә, ақәымчратә аамҭа, ганкахьала, асахьаркыратә литература атыҟә аҟынӡа иланагеит, еиҩрыблаа иагеит.

Аурыс литература аиԥш иҟаз, атрадициа ду змаз асахьаѡыраҿ егьа залымдара ыҟазаргьы, уи ахаҭарнакцәа дуқәа аӡәы-ѡыцьа, М. Булгаков, А. Ахматова, Б. Пастернак, А. Солженицин – зхы лазмырҟәыз, иҭадырхаз О. Мандельштам уҳәа, анс ма арс уи адоуҳа ҳарак иахаҭарнакцәаны инхон.

Иаҳгәалаҳаршәап А. Ахматова лажәақәа (1959):

Я не искала прибыли
И славы не ждала,
Я под крылом у гибели
Все тридцать лет жила…

Аԥсуа поезиаҿ абри атәратә лахьынтца, уи аԥсихологиа баапс иеиҳа дацәцеит И. Коҩониа заҵәык, уи заа, иуҳәар ауазар, ирҿиаратә лахьынтца «изылԥхеит», рапхьатәи адыдбжьы (аколнхарақәа рышьақәгылара) аҿанааанахоз иара «цәарҭа ахьыҟам» днаӡахьан, «цәарҭа ахьыҟоу» ираӡныԥсараз ацәаҳәақәа азныжьны.

Зԥышәа, злаӡара маҷыз амилаҭ литература қәыԥшқәа, ҳара ҳтәгьы убра иналатцаны, а-30-тәи ашықәсқәа инадыркны, инарҭбааны «атәыла агәы иахәоз» абжьықәыргарахь ииасит, рыхәдацәа аидеологиа ҷьбара итцнакааит, асахьаркыратә литература иацәтәыму апропагандатә ҟазшьа аархәеит.

Ара ҳзыхцәажәо апоезиатә жанр акәзар, уи аҿиарамѡаҿ иҟан зегьы: абаандаѡцәа рыԥсҭазаара арҽхәара, аидеализациа азура, азышәаҳәарақынӡа.

Ҳхьатцны акәзаргьы ҳарзыӡырѡып Л. Кәытцниа ипоема «Даур» афырхатца хада, Даур – абаандаѡы, Беломорканал аргылаѡы, ГУЛАГ агәылшьап рытәа иампытцакыз афырхатца иихәо, апоет ихата игәы ззыбылуа ажәақәа:

Абра аиԥш иҟам ҽаҷьара
Нап ахьрыдыркыло жәлара,
Абра ишьҭытцит ауаа рдырра,
Ауаа, измамыз ааӡара.
Араҟа иҟамызт ақәымчра,
Ара иубомызт аршәара!
Ара иҟан иаша ԥхӡылтцра…
Зехьынҷьара аматцура змаз
Реиҳараѡык зегь баандаѡцәан,
Аӡә иқәыцәҟьоз, аӡә иқәгәамтцуаз
Ара дубомызт…
Аҧычѡы, арҳәѡы, ҭынха дызмамыз,
Ашьѡы, ажәѡы, зхы зҭахымыз,
Аргылара иалахәын – зеиԥш ыҟам
Аканал хьӡырҳәага, хәызмам,
Зегь еидызкылаз, зегь еинзыршәаз,
Зегь бзиа иеибазырбаз…
Абра исоут классла ахдырра,
Абра деилыскааит иҳаҧаз,
Ҳзааӡо ҳара ххәынҭқарра
Аус иныҟәнагоз зеиԥшраз…

Л. Кәытцниа итагылазаашьа «маҷк» иадамзаргьы изырпсыҽуа – уи зыӡбахә имоу аргылара имбацызт, уатәи аҷьаҳаным даламԥшыцзт. Еиҳагьы уамашәа иубаша, А.М. Горки Кәытцниа дызҿу абри атыпахь днеины, иҟаз-ианыз данырхьыԥшы ашьҭахь абри аргылареи уаҟа амыхьтә итагылаз «ринтузиазми» ирзикыз аҽхәаԥхьыӡ ауп!..

Ахаҭара акульт ажәашықәсақәа раан, ҳажәлари, ҳбызшәеи, ҳашколи, ҳаинтеллегенциеи зҭагылаз, ҳауажәлар рыҟазаара – рыҟамзаара азцаатәы – акырынтә ирзаатгылахьеит, урҭ зегь шиашаз ҳлитература аҿиара ишадҳәалоугьы – рышҟа ахьатцра ҳасабс исымам аратәи ацәажәара иадҳәаланы.

Убас шакәызгьы, ирацәоуп убарҭ ажәашықәсақәа рызгьы алитература иалшаз, ицәырнагаз, ана-ара амра шәахәа ахьалԥхаз, ажанрқәа рыҷиараҷы, ареалисттә традициақәа раԥҭараҷы, анапҟазара аагараҷы, аха хадарала, абарҭ зегьы, Уиттемор ишиҳәаз аиԥш, иҷион рыԥсахаара рхыхны, рыгага иацәшәо – «атәыла ишаҭахыз» («как угодно стране») – ажәларқәа раб ишҳәаақәитцоз, зны-зынла убри инапыѡлангьы – абра, Л. Кәытцниа иҟны ишаабо еиԥш.

Убас акәын а-50-тәи ашықәсқәа нтцәаанҙа апсуа литератураҷ ҭагылазаашьас иҟаз – Дырмит Гәлиа инаиркны усҟан литератураҷы ицәырҭыз аҷар иреиуаз рҟынҙа.

Ҳлитература аҭоурых аҷы, сара стәала, иахьа уажәраанҙагьы иахьынҙахәҭоу ирзаатгылам а-40-тәи ашықәсқәа рынтцәамҭеи а-50-тәи ашықәсқәеи еиҷырпшны, контрастла, убас – хаштра зқәым а-60-тәи ашықәсқәа. Аз-тцаара рацәак ҳеаламгалакәа иазгәаҳҭозар, абарҭ ашықәсқәа рзы, а-50-тәқәа рылагамҭа-рынтцәамҭа, а-60-тәқәа раан аҭоурыхтә тцак змаз ароль нарыгҙоит А. Лашәриеи, А. Гогәуеи, Б. Шьынқбеи.

Д. Гәлиа иакәзар, иԥстазаара ахыркәшамҭазы, ирҷиаратә лахьынтца изылԥхеит – абри ахықә ҷыц ахь дгыланы «Сара схәыштаареи», «Абри соуп сареи» раԥтцаразы.

Абарҭ аитасратә шықәсқәа рзы Гәлиеи, Шьынқәбеи, Лашәриеи, убас убарҭ рықәра иазааигәаз егьырҭ ашәҟәыѡцәеи рымацара ракәымызт ари аѡыза аиԥхьхәыцаара – аҷеыԥсахра, ҳлитература иацтәи амѳа иагыз-иабзаз агәылаԥшра, ажәа ҷыц ахь ақәтцәиаара, имѳасыз ашықәс хьанҭақәа рхыԥша – реидара, рылу хьанҭақәа рытцытцра, ажәѳахырѳахара ззыԥшыз.

Усҟак ҧеадырхалан акәымзаргьы, «атәыла агәы иахәоз» урҭ алуқәа знык-ѳынтә раҟара урҭгьы идыргьежьхьан – уи агәра ҳдыргоит а-50-тәи ашықәсқәа раан апсышәала итытцуаз «Алитературатә альманах» адаҟьақәагьы.

Уаҟа икьыԥхьыз А. Гогәуа иажәеинраала афырхатца, (Ахаҳәба Рачол) усҟан ишапыз ала, агәалаҟара ду зцу ажәала иааникылоит «ажәларқәа раб» иныҳәаҷа, уи ауп аѡымҭаҷ хадара злоу аҭып. Ари – ҳлитератураҷ еиҳабгьы-еитцабгьы зыҙбахә рҳәоз ныҳәаҷан, цаҳь цшьан, А. Цьонуа иажәақәа рыла иуҳәозар – «авожд ду изнеиуаз саламын абрантәи» (Гогәуа иажәеинраалаҷ уаѳы иазгәеиҭаша: «игенезис» – ипоезиатә цәаҳәа амчра, ахьанҭара – ахәҭакахьала ипроза ианыԥшуа аҷыдара – абраҟагь ахы унардыруеит).

Урҭ ашықәсқәа раан, апстазаараҷы иҟази алитератураҷы иҟази реихҟьа-еиԥкьара иара ҳара ҳҷгьы уаѳы имбо иауҟахыз. Асахьаркыратә литератураҷ акәым, ус, даара зыгәра угоз азә иахьгьы имариамызт аамҭа абзырҙы зымҳәоз ажәак ацәыргара. Убри аҟнытә, уамашәа уаѳы ибартә иҟоуп, иахьазыҳәа акыргьы иапсоуп – ҳлитература аҳаҭыр шьҭанхуеит апоет-ҷа, иеицырдыруа ашәа «Хәакьеи Шакьеи» автор Шамил Бганба усҟантәи ашықәс уадаѳқәа раан ақьаад ианитцаз ажәақәа.

Уи иѳуан:

«Жәацы сыҟан Анхәа ақыҭа, саб иаҳәшьа Дариа лҷы. Ақыҭа уаа рцьабаа цәгьоуп. Амра цеи ицәгыланы аус руеит, акы рхамшәалазо. Рҭызтып хәычқәа иртаадрыхуа ацьыкәреи акәымзар, рхы зланыҟәырго акгьы рымам, алшықәсанык рколнхараҷы ируа аус иалтцны хашәалак роуам. Ируа зегьы ҧгаладоуп, ҭа змам атыша иаѳызоуп, илтахәаша ицоит, арахь еснагь ауал рықәуп. Ари, сгәанала, ҳсоциалисттә ргылара иацәтәыму акоуп. Жәкы атәарҭа иаҟараны анхаѳы дызҭадыртәаз убри адгьыл хәычы имамзар, даараза иԥстазаара уадаѳхон. «Иссируп, ихазыноуп» ҳәа имарҽхәаны, имаз зегьы имхны дызлартцаз аколнхара дазныҟәымго иҟалеит. Абри саназхәыцуа сгәы маҷхоит, анхаѳы иахьатәи итагылазаашьа хьаазгоит, исылшагәышьозеи акәымзар, искуа, исышьҭуа, изыѳуа

сгәы ахымло, сгәы сзақәымкуа иҟалоит. Абас иҟоу ақыҭа ҧсҭазаара иазкны аҩымҭақәа рыҩра, ибзиоушәа излаҟам ала раарҧшра, сара сымч ақәхом, уахь исыхо агәаҳәара сымам» (Аҧсуа поезиа антологиа; Аҟәа – Москва; 2009 ш; ад. 915–916).

Абас иҟоу архивтә документқәа иахьа ацентртә кьыҧхь аҷы, арҷиара зыхьӡ адҳәалам аӡәы иҟны иааҧшыргьы ҳаҭырла ицәырыргоит, уи зыхьӡ адҳәалоу иҷы – сенсацианы иалацәажәоит, инарҭбааны ирбартә-ираҳартә иҟарҭоит.

Ари – имашәыру акакәым: заҟа еиқәҷырҭуазеи шықәс ҩынҩеижәа раҧхьа аҧсуа поет қәыҧш дзынхьааузи иахьатәи апроблемақәеи! Адгьыли ажәҩани реиҧш шаҟа еиҟәыҭханы иҟази абраҟа иҳәоуи аҧсуа литература иаанарҧшуази!..

«Абас иҟоу ақыҭа ҧсҭазаара иазкны аҩымҭақәа рыҩра, ибзиоушәа излаҟам ала раарыҧшра, сара сымч ақәхом, уахь исыхо агәаҳәара сымам» – арҭ ажәақәа усҟан акәым, иацы, жәацы иаҧҭаз, «атәыла иаҭахыз» аҩымҭақәа равторцәагьы ҷаҳәаны иман.

А. Гогәуа иахь ҳхьаҭуазар, шәҟәыҩҩык иаҳасабала дгылоит ианаамҭаз, ганкахьала, ҷааҳәырада зҷыназхаз, абарҭ ашықәсқәа наскьазгоз рҭыхәа еиқәҳәалауа – инагӡаны акәымзаргьы урҭ рыхааи-рашеи инырны. Даҷа-ганкахьала – дара зыҧсахуаз амш ҷыц агәыҷра знаҭоз, збаҩхатәра цаҳә-цаҳә адызҭоз абиҧара қәыҧш раҧхьа дгыланы: дук хара имгакәа, ҳапроза аҭоурых аҷы иааиртуеит адаҟьа ҷыц, даҷа шықәсқәак аабжьысуаны иаҧиҭоит раҧхьатәи ироман «Аҷыкәаҳа» – еиҳа данқәыҧшыз зныҳәаҷа даҷыхәаз авожд иҳәаақәиҭоз аҧсҭазаара даҷакала дагәылаҧшны, иаҷаҧҷены, данҷаз иааникылахьаз аҧаҭхь ахы ларханы…

Абарҭқәа зегьы, алитературатә процесс аҷы иаалырҟьаны иҟалоз акакәмызт, арҷиаҩы иганахьала ирҭахын уи игәы-иҧсы, идоуҳаҷы акыр зымҷехазкуаз аиҭакра дуқәа, аҷыҧсахрақәа, инеидкылан, алитератураҷ уаҭәтәи амш ахь, уаҭәтәи аҳәатәахьы ихылон даҷа цҳак, даҷа маакырак – ҷыц иҩагылоз абиҧарақәа рзы, арҷиаратә ус зегь азы.

Убасҟан, абарҭ аҷыҧсахрақәа абас еиҧш ала ршьапы кымзар (уи иаанагом ҳашәҟәыҩҩцәа зегьы рҷы, инеицеиҧшны, аихьӡарақәа ҳнархьыҧшуеит ҳәа – дубап, аиҳабацәа рахьтә, ари аҷееиҭакра зцәыуадаҩхаз, зынӡа мҩабжара инхаз, «ахи ахәшәи» зымҭәаз, ишьақәхаз, аҷар рыҩнуҭҟагьы – иуҧлоит еиҳа баҩхатәрала ицәырҭыз рықәлацәа ргьаргьаласа иацгьежьуаз – иарҷыхоз), ҳәарада, иахьатәи ҳусқәа еиҳагьы имаҷьанахон, ихьанҭахон – абри амҩаҷ иагьа ҧырхага ыҟазаргьы, иагьа ҭәыгәагә арсзаргьы – ари ус ауп, даҷакала узахәаҧшуам.

Араҟа ҳазвысуа, ҳназхыкәшо-аахыкәшо асоцреализм акәзар, инамҩатәны уаҩ иазгәеиҭаша: уи ацәгьеи абзиеи иеиҟаран, ганкахьала ашәуа иеҭәа иаҩызан (ишарҧы еиҭәамызт) – ирҟьалаган, ҳлитература иеиуеиҧшым аамҭақәа инадыркны иахьа уажәраанӡагьы анаур ҳацуп. Иҟан уи акырӡа ианҭархагаз, класстә хәаҧшра мцарала ианҳәаақәҭаз, асахьажәа ацәаҩа, аҧсабара анарӡуаз; иҟан еиҳа ҟәандарақәак, уаҩытәыҩсатә хаҷрак, ҧсасирақәак уҳәа ананыҧшуаз, ҧсеивгарақәак аныҟанаҭоз, аха, зегь акоуп, анс аума арс аума алакҭа алакҭан, ацәаҩа ацәаҩан, зны ашәуа дзырҟьалаз аеҭәа иеиҧшын.

Иеиҭасҳәоит, иара иахьа уажәраанӡагьы, ҳазҭагылоу аамҭазгьы рацәак имариам ари алитературатә хырхарҭа аҧсхыхра иаҷу иаҷыму аҳәара, аха иҩашьом ҧасатәи агәы-аҧсы амҟьоуп, еиҭәа шеишеиҭәҟьангьы икыдым!..

«Ахышә иаакылсуеит, ашә ахь ушыҧшуа…»

Т. Аҷьбеи иара иабиҧара иеиуоу абаҩхатәра змоу егьырҭ аҧсуа поетцәеи, хадарала, ицәырҭит – а-70-тәи

ашықәсҟәа раан, еиҳарак а-60-тәи ашықәсҟәа рзы ирмазеиз адгьыл, ишьҭаҵаз аусхыр ирыбзоураны.

Абар, Т. Аџьба ишәҟәқәа «Ажәеинраалақәа» – 1968, «Атҵхи амши» – 1970, «Амш ианацло» – 1973, «Сара сҭынчра» – 1977, «Амҩа иқәу» – 1979, «Уахынлатәи ашәҭ» – 1984, хадарала абарҭ аизгақәа ишьақәдыргылаз ипоезиатә рҽиамҭақәа ртом, иалкааy «Аныҳәаԥхьыз» – 1989 шықсазы.

Абиԥарала уи еиҳа изааигәоу Рушьбеи Смыр иакәзар: «Аеҵақәа рыкәашара» – 1973, «Ашьанҵа - 1976, «Ахҽа» – 1979, «Сышьхақәа» – 1981, «Ашыцқәа рашәа» – 1985.

Аҩада исгәаласыршәаз аԥсуа «Альманах» аматериалқәа, зыʒбахә сҳәаз А. Гогәуа ицәаҳәақәа рыла аԥхьаҩ ихшыҩ азысышьҭыр сҭахын алитератураҿ имҩаԥысуаз апроцесс заҟа имариамыз, доус ииаша, иԥсҭазааратә ҵабырг амгәарҭа мацара ишҭимгаз, аханатә ишицымиз – иаамҭа ишахшаз – ишадҳәалоу.

Абри аганахьала, а-60-тәи ашықәсҟәа рҽы «атәыла иаҭахыз» акәзаргьы – ирацәоуп шьаҭанкыла аҿыԥсахра зауа: абри аамҭазы иакымкәа-иҩбамкәа «алаба заахаз», иеилҩааз аҩымҭақәа шаҳатра руан асахьаркыратә литература ацәаҩа, уи ахықәкы даҿа ҭакԥхықәрак ала ишеилкаатәыз, даҿа мҩакы ишықәлатәыз.

Абарҭ, а-60-тәи ашықәсҟәа инадыркны – аԥсуа литератураҿы иҟалоит даҿа гәаҳәарак, даҿа ҭагылазаашьак. Апозиаҿы акәзар иаҳа итҵаулахоит, амҿхак артбааyеит алирикатә лагамҭа, ицәырҵуеит ууанʒа аԥсуа поезиа иазымдыруаз аинтонациақәа, ажәа еицааирақәа, ажәа еишьҭаргылашьақәа, ацәаҳәартәашьа ҿыц, инеидкылан, инарҭбаан ирбартә-ираҳартә иҳаракхоит ажәеинраала атехника, аформа, алирикаҿ апоезиа-жәа ицәырнагоз ацәаныррақәагьы ууанʒатәи ашықәсҟәа раан ааста еиҳа итҵабыргны, итҵауланы – аҿара, аԥсҭаааpa агәеисра ирышьҭыбжьны, ирдунеины…

Ахәҭакахьала, ҳәарада, усҟантәи аԥсуа поезиа ианыԥшуан уи аамҭазтәи аурыс лирика, аурыс поезиа, абиԥара ҿыц иеиуаз апоетцәа рхыԥша, ражәа сахьарк алшара ғәғәа. Уи аԥсуа поезиазыҳәан аԥра шкәакәа иеиԥшын, ахара иуԥхьон.

Инеидкылан, ашәҟәҩцәа рҽы «атәыла иаҭахыз» еиҳа амҿхак маҷхеит, даҿа ҟазшьак аанахәеит, асахьаркыратә рҽиамҭа иагу-иабзоу ыҟазаргьы, аҷыдара ацәымʒыртә, ашьапы иқәгылан инхартә, акырԥьарагьы аламала иуԥымло аҩаʒара ҳарак аманы ицәырҵуан.

Абри аамҭазгьы, даҿаганкахьала, иузʒом, инарҭбаан аҭыԥ роуит (иахьа уажәраанʒагьы уацәҩашьо иҟам) хыхь-хыхьла аоптимист-цәа зхаз, «аграждантә тематика» иатәыз, акониунктуратә ҟазшьа змаз, ҩашьарада «атәыла иаҭахыз», уи зыʒʒышоз ажәеинраалақәа, апоемақәа, акантатақәа, ажәабжьқәа, аповестқәа, амц-романқәа…

Иара иахьагьы, иаҳҳәап ҳхьатцны, ааигәаʒа, аитакра аамҭазгьы иапҵоу рҽы, абасҟак ҳаналаԥш, абасҟак анааба ашьҭахьгьы, ҳахьыԥшуеит, уажәтәи амоментаз «атәыла иаҭаху», иаақәырҵәиааны, хыма-ԥсыма ииаилышьны иҟатцоу, асхематизм, афелетон ҟазшьа змоу жәпакы апоезиаҿы аиԥш апрозаҿгьы.

Апоезиаҿ акәзар – иацы «аграждантә тематикаҿ», «ауааажәларратә ҵак змоу» апоезиаҿ иапшәыманы иҟаз, Сталин иаамҭа инаркны акоммунизм аидеиа, анс ма арс «ҳаԥхьацара» аргамаду иазышәаҳәоз апоет, уажәы, ихатә драмак аʒбахә мҳәаʒо, даақәтцәиааны, убарҭ зегь башан, иарбан коммунизмыз – мшәан зыʒбахә ҳамаз ҳәа уамашәа ибаны, дкарикатураны дҟазҭо даҿа ажәеинраалак анаԥитцо аамҭазы – иара итыԥан уара уԥхашьоит, иарбан аамҭаз иара игәы итатцәкьаз, ицәаныррақәа иртәыз аниҩуаз ҳәа ухы уазҵаауеит. Аҭакгьы ҟауҵоит – ирҽиаратә мҩа зегьы гәрамгарала уаныԥшыланы, угәы азыҩбаны.

Ари – рыцҳароуп, лабз-ҩабзроуп, даҽакала узахәаҧшуам.

Иеилкаауп, зны аҧсуаа ишырҳәаз аиҧш, «атҷла анкаҳалак зегьы асуеит, лаба зкугьы, лаба зкымгьы». Уамашәа исахьаркны иҳәеит абри атәы Низами – аашә шықәса раҧхьа:

Если падает бык, хоть он был ожереньем украшен,
Все клиники обнажают. Ведь он уже больше не страшен.

Насгьы, уаҩ дзазҵааша: ишырҳәало еиҧш, шәыпроценткны мап ацәаҳкма ҳазлаауаз амҩа, ҳҭоурых зегьы? Убарҭқәагьы ҳаарҟәатҷны, иаҳҳәап, уажә ҳахьцо абуржуазиатә системахь, ахатә мал адунеи ахь акәзаргьы, дарбан шәҟәыҩҩу изҳәаз уаҟа ҷьанаҭ ҧсҭазаара ҧшуп, уи иреиҳау идеалуп ҳәа?!

Уи адагьы. Уи адагьы…

Ҳаизыҙырҩып Расул Гамзатов: «Прожита жизнь, и теперь, оглядываясь назад, вижу: все, что было связано в моих стихах с политикой, оказалась, к великому огорчению, недолговечном. О многом сожалею. Сожалею, что не написал то, что мог бы написать. Случалось, стоял с «дежурной одной» у календаря, как выразился по аналогичному поводу Твардовский. Лучше бы этого не делал («Правда», 4 августа, 1989). Абри акәзар ҟалап, абарҭқәа раан, аҧхьа иҳәатәу.

Абарҭ ахәыцрақәа инарыҧшьны иеицырдыруа аурыс критик Ан. Ланшьчиков ааигәашәа иазгәеиҭеит:

«Мы сейчас, посыпая голову пеплом, на весь мир признаемся в собственных действительных и мнимых грехах, мы готовы проклясть наше прошлое, в том числе и социализм, который так неистово строили. Что и говорить, социализм у нас получился, аккуратно говоря, деформированным. И уповаем на остальной цивилизованный мир и воцарившуюся в нем демократию. Боюсь, что эти наши упования в конце концов обернутся горькими разочарованиями, ибо современная цивилизация и современная демократия, в приобщении к которой мы видим свое спасение, не менее демоформированы, чем наш социализм – только остальной мир боится в этом признаться» («Литературная учеба», 4, 1990).

Абас акәны ишыҟоугьы, иара убраҟагьы, иналукааҙаша ашәҟәыҩҩцәа дуқәа, аҟазара ахаҭарнакцәа аҙәырҩы изныкымкәа иазааҭгылахьеит абри адунеи ахаҽра, ауаҩытәыҩса изыҳалалым, изыразым уи аибаркышьа, ацәаҩа мцура.

Америка иҭыҵуа агазеҭ «Русский голос» аредактор хада В. Пруссаков (уи Америка ахаҭа аиҧшҵәҟьа осовет тәылагьы акритика ҕәҕәа азиуеит) Москватәи ажурналистцәа имырхыз аинтервиу аҽы иҳәоит: «Я не мало путешествовал, но нигде не видел таких патриотов Америки, как в СССР… Вы говорите в Америке – демократия. А я думаю, что США – это самая тоталитарная страна. На поверхности там – беспорядок, а внутри – порядок железный… Общество равных возможностей?.. Американское общество – сословное общество, где все разложено по полочкам» («Литературная Россия», 26 октиабр, 1990).

Иарбан системазаалак аҽгьы алитературазы иҟоуп Аиаша-ҵабырг, Ауаҩра, Агуманизм, Абзиабара-агәыбылра, Аҧсра – аҟазаара-аҟамзаара рдунеи ртема. Имариам, ааи, иахьатәи аҧсуа шәҟәыҩҩы изы абарҭқәа рҽаҧхьа иеиҧхьхәыцаара, иааҭгылара – илаҧшҳәаа рыхгара.

* * *

… «Чтобы иметь хороших поэтов, надо иметь хороших читателей» – иҩуан Уитмен.

Абра сызҽу ахынҩеижәатәи ашықәсқәа – ари ҳлитература еиҳа аҧхьаҩ данамаз аамҭан. Иахьатәи аҧхьаҩ

иҟалап еиҳа дазыҟаҭазар (акгьы иамыҧхьо, ааигәа критикк иҳәан еиҧш, уи акгьы даҧхьом – аҧсуагьы, аурысгьы – зыʒбахә сымоу иаҧхьо ауаѡ иоуп), еиҳа илаҧшҳәаа ҭбаазар, уи иахьа дзыҧхьо реилазаарагь хараʒа ибеиоуп; аха усҟантәи аҧхьаѡ еиҳа дгәыбылѡын, ашәҟәыѡѡы дизааигәан, ашәҟәы ахаҭагьы иара изыҳәан еиҳа иҧшьан, еиҳа иҧсҭазааран. Уи дубон адәқьан аҽы, азал аҽы, абиблиотекаҽ, аучилишьче аҟны, арҭаѡратә институт аҽы, ажәеинраала даҧхьон ҽырҳәала, бзиа ибон уи алацәажәара, иацыз аимак-аиҽак. Аҧхьаѡ, ҳәарада, еиҳа дазҽлымҳан, изааигәан алирика, уи изаанартуаз адунеи ҧшʒа, адунеи сахьарк.

Дара апоетцәагьы аʒәи-аʒәи еиҳа ргәы еизыбылуан, иеиҽцаауан – еилаҭәон, уимоу, иуҧылон поетк даҽа поетк изикыз ажәеинраалагьы…

Д. Гәлиа ицәаҳәақәа рыла иаҳҳәозар:

Абас акәын ишыҟаз жәытә наскьаʒа,
Уи еиҧш ыҟам… аҽатә ааскьаʒа…

Усҟантәи аҧсуа лирика ахаҭарнакцәа аʒәырѡы – еиҳабгьы-еиҭыбгьы иахьагьы ркалам шьҭаҭаны иҟаʒам, ҳпоезиа агәеисра иалагылоуп, ахаҽра алгара, арҭаулара иацхраауеит, аха урҭ ашықәсқәа раантәи ражәа – рлагала ҷыдала аҭакы дууп, цәырҭроуп, аҭоурыхтә ҟазшьа амоуп аҧсуа лирика аҽиарамѡа адаҟьақәа рҽы.

Убраҟа, ахынѡеижәатәи ашықәсқәа рзы, убарҭ «ахынѡеижәатәқәа» инрымданы ауп, аѡада ишысҳәаз, Т. Аҷьба иабиҧареи иареи шцәырҭуа абиҧарақәа реицааира-реимадаратә ҳасабс иҟаҭаны ҳахәаҧшуазар. Араҟа урҭ раҧхьа игылоуи дареи аамҭала рацәак рыбжьаʒам, рқәыҧсычҳабжь еиныѡуеит, аха, ҭоурыхла, ирыҭаркуаз ахҭыс дуқәа рганахьала урҭ аамҭақәа акыр еиҟәгоуп, рхатә ҟазшьақәа, рҳәаақәа рымоуп, а-70-тәи ашықәсқәа

раан аҕәрақәа еиҳа иаадырххахьан даҽа ҭәыгәгәқәак арсын, ажәасахьарк аҽаҧа аҽаҭара, анкылара иазгәышьуан, «атәыла иаҭахыз» ахь ашәҟәыѡѡцәа рхьарҧшра иалагахьан.

Усҟантәи апоезиеи акритикеи реизыҟазаашьатә акәзар (ииашам ари азҭаара авсра апоезиа аҽиарамѡа ҳаналацәажәо аамҭазы), аҧхьаѡцәа рыѡнуҭҟа анырра ҭбаа, анырра ҕәҕәа ҟазҭаз абри аамҭазтәи аҧсуа лирика, аҧсуа алитературатә критикаҽ, апериодикаҽ хҭыск, цәырҭрак раҳасабала иахәҭаз ахцәажәара амоуит.

Зыʒбахә уҳәараны иҟоу акы-ѡба, «алокалтә» ҟазшьа рымоуп, еиҳарак иеиуеиҧшым азҭаарақәа – алитература зегь аҭоурых аѡра, аиублиеиқәа, аҧхьажәақәа, атеориатә усумҭақәа рҽы инамѡатәу рыʒбахә уҳәа ирыдҳәалан ауп ишцәырҭыз, – ари агәаанагара иамазкуа аʒбахә иҳәар акәхоит аконкреттә материал – иеиҳарак апериодикатә кьыҧхь аҽы ицәырҭуаз рҽы ауп зегь раҧхьаʒагьы урҭ ахьаабашаз.

Аʒәгьы иҳәом урҭ аматериалқәа рцәырҭра акгьы аанагомызт, иаҭахымкәа иҟаз акакәын ҳәа, сара сызҽу аѡаʒарақәа разгәаҭарақәа, реидкыларақәа, реихшьалақәа уҳәа енагь акритика алаҧшҳәааҽы ишыҟамыз ауп.

Иахьатәи апоезиеи акритикеи реимадашьатә, риқәҽыҭратә акәзар – абраҟагьы аҭагылазаашьа рацәак излеиҕьу егьыҟам, абаѡхатәра ҳарак зныҧшуа асахьажәеи «ахәча златата» иҟоуи – иеишәак иеицықәчоит, инеигәҭасааигәҭасуеит – амра аҭаҟатәи аҧсҭазааразы, иубап рыѡбагьы, хылаҧшрада, ианеиужьу, ианеиларѡашьоу, рыбзырʒы анеицырҳәо.

Исҳәар сҭахым абраҟагьы аханатә ицәҳәыран, зынʒа акгьы ыҟаʒамызт: зны-зынла, иааркьаҽны акәзаргьы иуҧылон, иахьагьы улаҧш рықәшәалоит акыр зҭазкуаз агәаанагарақәа, ахәшьарақәа – апоезиа абзырʒы, хазы игоу уи ахаҭарнакцәа рбаѡхатәра – рҷьабаа иазкны

иҳәаз-ицәыргаз, аиаша-тцабырг иатәыз, иазааигәаз. Аха урт маҷын, аҳауа рзыҟатцомызт, уарла-шәарлатәын.

Радрес уаҩ дазтцааузазр, хадарала, алитературатцаақцәеи акритикцәеи ракәын излагаламтаз (сара стәала атагылазаашьа маҷк аҟара еиҳа иеиҕьын егьырт ажанрқәа рҽы – апрозаҽ, араҟагьы агәахәара тцаула узташаз, иеицгәарташаз ажәа цәашьыркыла аҧшаара шатахызгьы.

Иҟоуп даҽа залымдаракгьы: рыцҳарас иҟалаз, ҳара ҳҽы, акритика аганахьала, акы аныҟоугьы иҟам ҳәа анырпхьаҙо убап – арҽиамта ахәшьара иазку, ламысла иҩуиапцоу астатиа алкаақәа автор игәамыпхозар, усҟан уи автор шьаҽацыпхьаҙа, трибунацыпхьаҙа, зны-зынла икаламгьы аашьтыхуа, «ҳара ҳҽы акритика ыҟам, урҽиамта ишақәнагоу ахәшьара азташа, иагу-иабзоу зҳәаша уаҩы униом» ҳәа иҽынеихоит…

Аҩымта анурехәо аамтазы аума акритика иеиҳа иеизҳа-зыгьаны, аусқәа анцәа ишиҳәара ианыҟоу, уи ацәыртцра ҳаназыразу?

Иубап ирехәатәу – уи алыпшаарагьы аҳәарагьы ус имарианы иҟаҙам, уаниап даҽеа хәшьарак зтатәу – убригь иара убастцәкьа.

Насгьы, илахьеиқәтцагаҙами, «акы зҩын иамуит, ҩба зҩын иамуит, егьи, ибзырзы – знык ирҳәеит, ҩынтә ирҳәеит, иазымхаҙои» ҳәа иҟоу агәынкьрақәа?

Иеипшума, иеиҟароума аҙә игуи даҽеаҙә ибзоуи?

Иара иурехәо, зыбзырзы уҳәо иакәзаргьы, илшазиқәҽиаз анаҩс, игха-пха ртәык ианатцушьлак иҟами дыд-бжьны иаииаҳауагьы? (убасҟак иппшқоуп, амсыр қьаад аипш итцаҕоуп, апырқь ҳәа амца ҩахкьоит ҳашьхауаҩ игәы)…

Аха згәы тцаҕоу арҽиаҩы, иаххәап, апоет имацарагьы ауиакәху, зны-зынла даара ичҳара маҷуп иара акритикгьы: араҟа, ишаабо, аус зегь «апҳал амаа азто» инапы иакуп, итахызар аварахь иеитоит, итахызар – атцахь…

Ганкахьала, уамашәа иубаратәгьы иҟоуп дара арҽиаҩцәа аҙәырҩы, апоетцәагьы убра иналатцаны, ицәыртцуа аҩымтақәа рышҟа жәашықәсалатәи рҽымтра. Араҟагь ари зыхкьо маҷым: «садызцалазеи», «иабстаху», «схы хәымкәа ахәрыбгьыц зақәыстцарызеи?», убас ухахьы иааугар алшоит акритик Алла Марченко илҳәауагьы: «Зачем пропагандировать успехи – дастижения конкурентов?». («Литературная газета», 14 ноиабр, 1990)…

Ишыҟазаалак, изыхкьазаалак – зыпстазаара иалтцхьоу ҳашәкәыҩцәа Д. Гәлиа инаиркны – аламала аҙә иҟны иузыпшаауам ивара, игәылара, егьи ауадаҽ аус ицызуаз даҽеа уаҩпсык, баҩхатәрак, даҽеа рҽиаҩык иҩымтақәа ирызку гәаанагарак, ажәак, хәшьарак….

Ус еипш иҟоу ажәа – ҳлитература атоурых аҽы цәашьыркыла уашьтазароуп…

Араҟа «сара сыкритикым», «акритикцәа ҳамами» ҳәа зны-зынла иуаҳауа «аргумент» – аргументым. Критикцәаны ипхьаҙоума А. Блок, В. Бриусев, А. Ахматова, О. Мандельштам, М. Цветаева, Л. Леонов, А. Твардовски, К. Симонов, С. Наровчатов, Д. Самоилов, Е. Евтушенко, А. Вознесенски, Ф. Искандер, Ст. Куниаев, А. Передреев, А. Кушнер? – ус заҟаҩы?! Урт ирҳәаз, иапыртцаз ак зыҩуа, ак тызтцааува акритик давсраны дыҟоума?

Егьырт амилат литературақәа рҽы?

Насгьы, зны-зынла ҳакритикцәоуп ҳәа зхы зыпхьаҙо, астепенқәа змоу (иара аурыс литератураҽ акәзаргьы) ирыҩуеи аҩада зызбахә ҳәоу ашәкәҩҩцәа рыкәгыларақәеи иеидукылар – иубап абри аидкылара рацәак акритикцәа, атцарауаа рзы иззыфеидамгьы…

Минутк иадамзаргьы иаҳгәалаҳаршәап Атеатр Ду аҽы Л. Леонов иқәгылара – «Толстои изку ажәа», мамзаргьы А. Твардовски И. Бунин изкны иапитцаз аусумта нага!..

Рызбахә ххәарым ҳаамтазтәи аҳәааныркцәтәи апоетцәа, ашәкәыҩцәа, урт зегьы, шамахамзар аматцурақәа

ирылоуп, рҕыра ҭәҕәак аус руеит ауниверситетқәа рҽы, алекциақәа ирыԥхьоит, акафедрақәа напхгара рзы-руеит, адунеи зызхьаԥшша аимак-аиҽак ду зыртцысуа аусумҭақәа аԥыртцоит.

Ҳаргьы, иҳалшо ала – цьара акы ҳаҽызарц ҳахә-ҭазами – «Маанаа Ҷыжә дрывасуан» ҳәа акәзаргьы?..

Насгьы, апоетцәа иашақәа раҟара избарҭада апо-езиа ахьыҟоу – иахьыҟам? Урҭ ракәзами абри аус аҽы атцыс ашьапы ахьыԥтцәоу здыруа? «Аҩеи аҙеи» рус иахьалацәа-жәо – лассы-ласс згәыбылреи здырреи цәырызгалаша?..

Иҟоуп даара ублаҷ имааиуа даҽеакгьы. Ихәычы-иду алитературатә чын змоу, ана-ара, аҭыжьыртаҷ, урҭ рнапхгарақәа рҽы иуԥылауа, аԥҳал амаа азҭо, аҕа иахо, цәымаҕк иасуа, папкак назырҳәы-аазырҳәуа, «Иарбан ашәоу иаҳәо аҟарматцыс ҳәа хыс измаз «Аԥсны ҟаԥшь» ианыз А. Цьениа истатиаҽы зыҙбахә иҳәо «злаба звак-ны» аредакциақәа рҽы итәоу, аҳәа зыҟәну ауаа (урҭ рыҩнутцкаҕь иҟоуми иеиҳа хадара злоугьы, рҩымҭак шаатытцлак, хыма-ԥсыма цьара аҙәы ак бжьеигалаанҙа али-ԥси рыбжьара «зус» еиҽызкаауа?

Доус имҩа, ирҽиаратә хаҽра иара ишьақәиргылоит, ихы иара аԥшәымас дамоуп, аха ҳаҩнутцка изныкымкәа ҳазхьыԥшхьоу абри апрактика маҷьана, наҟ-ааҟтәи анапеибарҙәҙәарақәеи, «абзиара уны аҙы иаҭ» анаҩсангьы даҽеак иазгәыҕқәо – убасҟак ирԥхашьагоуп, убасҟак рыкапан лаҟәуп – изыҩуагьы, изкьыԥхьуагьы, изызку-гьы иеишьашәалоуп – асал рыбжьатцаны иузеиҟәымго аҟынҙа... Амҩаду аҽы раԥхьа иааудгылоугьы иара аҙбахә далацәажәоит ауп...

«Се ля ви» – иҳәеит афранцыз...

Иҟоуп, аԥсуаа ҳҽы, аламҵ ахныҟәгашьа иахҳәаау жәаԥҟакгьы!..

Абраҟагьы абарҭқәа еиҳарак изыхҟьо – аҩада зы-ҙбахә ххәаз «аҭыԥ ҭацә» – амилаҭ цак змоу акритика иашатцәкьа иааннакылашаз аҭыԥ ауп. Уи аԥсыҽра, ак умазкыша аҟамзаара, аҭак ажәа шыҟамло агәрагара иҟанатцоит абас еиԥш иҟоу, алитература цызшәааua, уи анарха зыркьаҽа аус.

Ажанрқәа ирымоу аҩаҙареи Д. Гәлиа ихьӡ зху Аҳәынҭқарратә премиеи реизыҟазаашьатә, ҷыдала апоезиатә акәзар, убригьы ҳмилаҭ поезиа-жәа ишахәаԥшуа, хәшьарас иарҭо узырбо шәага-загоуп. Зны-зынла зынҙа ублаҽы имааиуа ишәага-згам ашәага-зага!..

Жәохә-ҩеижәа шықәса раахыстәи аамҭа аҩнутцка абри апремиа ашарақәа раан иҳазҳәарыма аԥыжәара змаз, ҳпоезиа ахаҽра шьақәзыргылоз, абаҩхатәреи аԥ-шаареи знып шуаз арҿиамҭақәа ракәын ҳәа?

Алирика иазкыз аимак-аиҽак аан (апоезиазы алау-реатра зауз изроуз аҩымҭақәа рыҙбахә уаҟа, шамахамзар, аҙә ажәак иҽаимыршәит – ари еиҳагьы ишьақәнарҕә-ҕәоит аҩада исҳәаз агәаанагара), аиашаз, ахынҩеижәатәи ашықәсқәа рышҟа хьатцрақәак ҟатцан, харантә иара анаԥ-тцаз ашьҭахь шықәсы ҩеижәа анцы – а-80-тәи ашықәс-қәа раан!..

Убас ауп Т. Аџьба иабиԥареи иареи рҭагылазаа-шьагьы...

Абар, аԥсуа поезиа иреиҕьу рхатарнакцәа аҙәырҩы иацы, жәацынҙа аҽар ишырхыԥхьаҙалаз шәышықәсабжа ирҭыст (дубап ирзааигәахо), арахь рҩымҭақәа ирызку инарҭбаау ажәак, иеихшьалак аԥхьаҩ имоуцт!.. Урҭ ры-мацара ракәым – иреиҳабацәоугьы. Аха, аиҳабацәа ма «цытк-чытк» раҙахьеит...

Саргьы араҟа, ҳәарада, ҳасабс исымам абри аза-лымдара ахарҭәаара – уи зныкҟьара аҙәгьы имч ақәхом, ицаз усуп, вакуумны инхоит, апоезиагьы араҟа хара ама-ны иҟам.

Абри абиԥара иеиуоу апоетцәа ирызку схәыцра-қәа, ана-ара иҟастцо ахәшьарақәа, азгәатақәа – еиҳарак

Аԥьбеи Смыри реиԥш иҟақәоу рҽы – иуҳәар ауазар ицаз, иҟалараны иҟаз ацәажәарахь – ԥхьажәоуп, лагалажәоуп, хаз-хазы иалыԥшаау цахақәоуп, рлирика аилыргара аҽаԥхьа саатгыланы…

Апоезиа жәа-ҳарак, алирикатә рҽиамҭа ацәыртцшьа иазкны Аԥьба иԥуеит:

Ахышә иаакылсуеит, ашә ахь ушыԥшу,
Абзиабареиԥш иааиуеит ажәеинраала…

Абас аамҭа иахылҵуа ажәа сахьарк, апоезиа иаша – иамоуп иара асаат, иара аминуҭ – «ахышә ианкылсуа» – убасҟан ауп уи ангәаҭатәу, ианахцәажәатәу, ауаажәлар рахь абзырӡы анҳәатәу.

Иара анҭытҵ ашьҭахь жәаба-жәохә, ҩеижәа шыкәса анытҵлак уи анализ азызуеит, иеилсыргоит ҳәа аҽеазкра, ҽыц аргьежьра – адтәалара – имԥасыз аӡиас архынҳәра иаԥызоуп – даҽеазнык угәы хыҵ-хытуа узҭалараны иҟам – ицахьеит, зны иуҳәашаз ашьҭа ухуп.

Ари аамҭазы апоет усҟантәи иапхьаԥцәа «шны» еиқәтәахьеит, уаргьы урҭ ашыкәсҟәа раантәи уакәны ауӷаху.

Абиԥара ҽыц ракәзар – ирзымариам апоет ицәыртцраамҭазтәи амш архынҳәра, усҟантәи аҳауа, усҟантәи амш ргәылалара. Ҳәарада, арҽиамҭа иаша уанахцәажәалакгьы ауеит (ахи-атцыхәеи – иара ыҟаз!), аха уи даҽеа хцәажәароуп, иара анҭытцыз, «ахышә ианкылсуазтәи» асаат иацәыхароуп.

Акыр шыкәса раԥхьа, аҳәааныркә иҭытцыз Пастернак ироман «Доктор Живаго», атцыхәтәан, иара ахьаԥтцаз атылаҷ иантрыжь – иахцәажәоз иеицҷакны иазгәартеит – иахьатәи ахцәажәареи, усҟан, иара «ахышә ианкылсыз» аамҭазы иазыԥшыз ахцәажәареи акакәны ишыҟам, ишхаз-хазу, иеилагӡашьа змам, инаскьаз-иааскьаз акырӡа ишырацәоу.

Абар, атцыхәтәантәи быжьба-ааба шыкәса рыԥнутҷка иҭытцит акымкәа иԥбамкәа апоетцәа ралкаакәа, реизгакәа – ҩеижәа-ҩеижәыхәба, ҩынҩеижәа шыкәса раахыстәи рлирика, риепика уҳәа иеидызкылаз. Урҭ апоезиатә еизга дуқәа, ишысҳәаз, иргәылоуп арҽиаԥцәа анқәыԥшыз аахыстәи иззыхандеиуаз рԥьабаа, рбаԥхатәра, ргәашыра зныԥшуа, акырԥьарагьы аԥсуа поезиа аԥаӡара зыртцабыргуа арҽиамҭақәа, иргәылоуп ирыгу-ирыбзоу. Дара рҭыжьразгьы аҳәынтқарра иҟанатҵеит ахарԥь ду.

Арахь уԥшыр, ишырҳәало еиԥш, ардәынакгьы ҟәырҭ амыргеит, зегьы раԥхьаӡагьы урҭ рыхцәажәарарзаатгылара зхаҽы иаазгашаз, иеиҽызкаашаз аредакциақәа гәхьаасгьы ирыманы иубом. Убри аҟнытә, арҽиаԥы иԥсҭазаараҿ, апоезиа аҭоурых аҽы акыр зҵазкуа арҭ аизгакәа рыхьӡала ак ҩым, ак ҳәам.

Иҟоуп ари азҵаара зырцахцыхшаз, ирымоу аҽыԥныхәа злахьадыршшо: аҳәыр акыр ҩны иааиаганы иаҳмышьҭыз ҳәа акрыҟоума?

Ажәакала, зегь шыҟац – иацы, жәацы, аԥыжәац!..

«Литературная газета» аԥхьаԥ имбар ауам, шамахамзар, ианыло аматериалқәа зегьы иеиҽкаау – иҽаҵоу шракәу.

Убас ҳаамҭазтәи ажурналқәа, урҭ реимак-еиҽакқәа, рызҵаарақәа – еиҳарак акритикеи апублицистикеи рыҟәшаҽы.

«Иеидукылақәо закәызеи, ҳаит, сыԥсындаз!..» – быжьқәак слымҳа иҭасуеит…

«Ааит, аҳаҳаи, иуқәшәазеи?!» –
Исаҳаит убжьы ҽацаӡа,
Ашырҳәа сԥатҟьап, ак змыхьыз иеиԥш,
Стцарӡа.

О, изакә гәамчузеи иатҵоу
«Ухатҵами, ааит, аҳаҳаи!»
Мап, сара ахаангьы схьатҵуам,
Исыцнатцы «Ааит, аҳаҳаи!»

Абас игәырҷыхагоу, угәалақәа ухазырыштуа, иара иитәу, изгәакьоу аинтонациа змоу ацәаҳәақәа рышьтахь, ҳаиасып Т. Аҵьба ирҷиамтақәа рахь, ана-ара иацы-жәацы ииҳәахьоу цәаҳәақәакгьы ааҳгәаларшәаны:

Ҳа ҳанысит амҩабжара –
Уашьта еихшьалакгьы атахуп…

Мамзаргьы:

Ҽаказынгьы, сҩыцәа, сшәыҳәоит:
Са сышпажәбо, са схата?
Сахьцалакгьы сгәатца итыхоит:
Ҭыпс иныскылои шәыгәта?

Ари аҩыза агәтыха змоу Т. Аҵьба имацара иакәым – уи ҩнутҟала ргәы итырҳәаауеит, мамзаргьы, абас ишиашоу рцәаҳәа ианыпшуеит иакымкәа-иҩбамкәа аизгақәа тзыжьхьоу, «Алкаақәа» иравторцәоу реипш еиҳа иеитбацәоугьы.

«Цәаҙызрак, шәаҙызарак схытцит… сгәы сцәызит зынза… Схы инаркны сшьапаҟынза сеилысит…

Абгызра ҟапшь –
рапхьатәи агәызра…
Сҟьышәқәа ирыцәххуаз
аапын хытцит.
Снапқәа рызна абгызра ҟапшьза…»

Абас лыҩуеит Гәында Сақаниапҳа – иаамтоуп, сара стәала уи лыбгызра ҟапшь амцахьгьы ахьапшра, лкалт ианыпсалоу рҽаҩра ҟапшь азаатгылара…

… Мне двадцать третий год,
А что успел я сделать для бессмертия? – Шиллер иқәыпшра мца иеиқәнатцаз цәаҳәақәоуп…

Абас еипш иҟоу ахыцәкы ҳарак, аҩнутҟатәи агәжәажәара – енагь абаҩхатәра тцаулақәа ирызгәакьоуп, ахара ирыпхьо шарпы-етцәоуп.

* * *

Атцыхәтәантәи аамтазы акьыпхь иазсырхиеит а-70-тәи а-80-тәи ашыцәсҟәа раан ҳпоезиаҿ ицәыртцыз алирикцәа рырҷиамта ахцәажәара иазку астатиақәа рцикл. Т. Аҵьба изкугьы убарт иреиуоуп, урт атцыхәтәантәи аинстанциаҿ иҳәоу иаша-тцабыргны иҟам, ус еипш ала азәгьы идызгалом, азтцаара ахәапшра, ақәыргылара иазҳәоу гәаанагароуп.

Уаҩ цьара иахьихәартахаша, ихшыҩ ахьырзишьташа, игәаладыршәаша ак ҟалар сара сзы игәахәоуп. Дыззыразымкәа иҟоу – имырхьаазакәа днарывсып. Измактәу акрибозар – иамеикып, иамҩан ишипхьазо ала.

Ажәакала, абри сцәажәара еитцых, ҳатыр зқәу апхьаҩ, уареи сареи ҳаицәажәара ауп, уи артцаҩи атцаҩи реицәажәара иеипшым, ари аус аҷы уареи сареи ҳаиҟароуп, Таиф ипоезиа аҷапхьа ҳшеиҟароу аипш.

Иеицырдыруа ишәкәы-иусумта «Выбранные места из переписки с друзьями» хыркәшауа, Гоголь иҩуан:

«Я не предстовлял общества школой, наполненной моими учениками, а себя его учителем. Я не всходил с моей книгой на кафедру, требуя, чтобы все по ней учились. Я пришел к своим собратьям, соученикам как равный им ученик…».

Абасшәа, абасшәа…

Исҳәарцгьы истӓху: абраҟа абас «иҳәатәымкәа исамхаҳәаз» тӓацәашәалатәи еицәажәароуп, аизыразра иатәу гәыбылроуп, ҳпоезиахь, ҳсахьажәахь азҽлымҳара змоу ирызкуп.

Ишысҳәаз, ҳаиасып Таиф ипоезиахь. «Агладкопись иахатӓрнаку» ҳпоетцәа хатәрақәа руазә иахь.

АЕТЦӘ ҨЫНТРА
Аҩбатәи ахәтӓ

Абаҩхатәра ахьыҟоу-иахьыҟам, аҩымтӓ атӓабыргра-амцра ргәылапшраҽ-реилкаараҽ итыргәа хадоуп арҽиамтӓҽ ицәыргоу алапшхәаа, уи иадубало агәыбылра-аҟәыҷара, уҳәатәы ацәыргашьа, аҳәашьа, инеидкыланы, аҩымтӓ асахьаркышьа.

Ҳарзыҷырҩып апоет иажәақәа:

Ашьхыц, ус иаразнак ашәт уахамлан!
Ацәыкәбар уаҽымхәан, уара, атӓыс!
Ах, итӓымзааит уи атӓәа ҟапшь шҳамла –
Ани апшқа инаган идыркыз?!

Араҟа иахьеи-уахеи иҳаҳауа, ҳазлацәажәо апсабара зтӓгылоу агәаҟратә, еибашьрада ауаатәыҩса зҽу ахтӓрхаратәы, алирик, пшь-цәаҳәак рыла «ирҳәахьоу», «ирҟаҟахьоу» рҽыцны, цәанырра тӓауланы, апоезиа-цәа ахатӓны, игәтӓыха-хьааy акакәны иаҳирбоит, убри иабзоурангьы астрофа зегь («акуплет») абгьиатӓәа зҽоу, зыпсы тӓоу махәтӓны ҳахьыпшуеит – иаҳныруеит.

Абри апстӓзаара аиқәырхара, ҳаамтӓзы зыҽзыртӓбааua ауаҩытәыҩса илахьынтӓа ахҷыҷаара – азхәыцра Таиф Аџьба илирика амотив хадақәа иреиуаны ацәыр-

тӓра иаҽуп – зны ана-ара иҳәоу цәаҳәақәаны, игәы итыхо, илапш итцимыжьуа хәыцрақәаны, даҽазных – аҩымтӓ зегьы – ажәеинраала, апоема («Ицоит аҷиас») иара иазкны, гәтӓыхажәаны.

Зны-зынла, абас еипш иҟоу аҩымтӓақәа рҟны, апоет шеишыкәсатәи апстӓзаареи иахьатәии рыжәҩа иеибитӓоит, уи ала иҳәатәы, ихшҩытцак нартӓуланы, адацпашә ргәгәаны: «Рапхьаҷа ицәыртцит абри иаххапхо амра лашара. Нас – абри адгьыл иахьа ҳазкәынхо, адгьыл-мшапшара. Ахрақәа ирылхәрааит арҩашқәа нас, рҽеизырган – мшынхеит. Ахрақәа, аҽаҩақәа згәатӓа пса-ҳәаз – рызынтәык ҽыхеит. Иқашәқашәеит нас, игәыргьеит ашьац, атӓла царцӓрит. Ргәыштӓақәа намтӓакуа амра ашәахәац – псыҵкәакгьы хәмарит. Нас ишәапыцьапхеит гәаҩагьы- хәгьы, ашәабжь нархылҟьеит. Абнара инылаҩт атцыс абжьгьы, ашәарах нылҟьеит.

Пстӓзаарахт, адгьыл иахалеит апсы –
Нас ауп санеиха:
Нас ауп, анаҩс ауп санцәыртӓ, ауаҩпсы,
Зегь анмазеиха.

Дхыдазма арт зегь снапы иазыркыз?..
Иҟоуп сзызхәыцуа!
Рыхьчароуп, арт рырбгаракәым тӓакыс
Иамоугьы сцәыртӓра.

Арт зегь са соуп изыкәгәыҷуагьы шьтӓа,
Са еиқәсырхароуп.
Арткәа зегь рышьтахьҟа сцәыртӓит схатӓа –
Рапхьаҟа сцароуп!»

Акырцьара, абри, жәытә-натә аахыстәи апстӓзаара иаҽыбаауп, иаҽгоуп, атӓоурыхи иахьатәи амши рыгәтыхақәеи рыла имҩақәтӓоуп апоет итӓауа ахәыцрақәа:

«Уа радари, рада гәышьа, иаҳҳаагахьоу шьардагәышьоуп. Иаҳҳаагахьоу ҳашьҭагәышьам, аринахыс ҳшаҭагәышьа. Уа радари, рада гәышьа, ма ҳқьиара гәаҭагәышьа, уа ҳаҧсуара, ҳашьҭра мыӡуа, иахьынӡауа ҳажәла шьҭыҵуа. Уа радари, рада рҳәама, дгьыли жәҩани рылҧха ҳама, ҷкәыни ӡгаби иеидҽырбало, хаҵеи ҧҳәыси рҳәоу иеинаало. Уа радари, ҳгәыгра ҳамжьо, иҳашьҭалан иааиуа ҧхамшьо: уа, ҳаламыс, ҳҵабырг, ҳиаша – изҳарҳаша, изыздырҳаша…

Уа радари, ҳашәа ҧымҵәо,
Уа радари, ҳамца ҽымцәо,
Уа, радагьа, рада гәышьа,
Еиҭаҳәашьак ҳаҭагәышьа».

Ари ажәеинраала ҳмилаҭ лирикаҽ иреиҕьӡақәо ируакуп, иаҧсуа шедевруп.

Абас иҟоу ааҩымҭаҽ акәӡами аҧсуа игәхьаа ахьыҟоу, абри аҩыза жәлар рашәаҽ ауми жәытә-натә ҳауаажәлар рдоуҳатә мчра ахьыҟаз. Араҟа умашәа иеиқәырхоуп жәлар иртәу ақәыҧсычҳашьҭыбжь, иубоит абиҧарақәа ргәыгра, уаҵәтәи рҧеиҧш иатәу ахаранаҧшра. Араҟа иҟоуп амилаҭ зегь иеибаркны измоу, ҧсыс ирхоу. Апоет иакәзар урҭ ҧсҭазаарас, гәыжьжьагас имоуп.

«Аҧсуара» захьӡу ажәеинраала, ана-ара адекларациатә ҟазшьа аҟәнубаалозаргьы, абла ҵари аҟәыҕареи иртәуп апоет ицәаҳәақәа:

Аҧсуара ахыҵәон ҳдунеи –
Аныҟәгара ус имариазар.
Аҧсуара анырхуан, аиеи –
Аныхраҵәҟьа ус имариазар.

Дҩагылт аӡәгьы, абан, иҽыхәхәо,
Аҧсуара аныҳәаҽа ижәырцаз…

Уаагыл, ацәаҧҽыга, убҕаҕо!..
Дышҧаҟалоишь аҧсуара зцәыӡыз!

Аҧсны, аҧсуара ирызку, рыӡбахә ахьҳәоу аҩымҭақәа рҽы иаҳҧылоит угәалашәара иннакыло апоезиатә хаҽсахьақәа, ажәа-гәыҭҳәаақәа, аформулатә ҟазшьа змоу ахшыҩҵакқәа: «Избоит Аҧсны ахы, Аҧсны аҵыхәа, аҵьалкны сшахыҧоугьы збоит, сан лыҭәҳәеиҧш, схьаақәа схыхуа, аҧшалас хәыҭ-хәыҭуа исындоит». «Анышә – сара сцәасжьы зфалак – зегь еиҧшуп, сыҧсы цқьеи сылша цқьеи – сыҧсадгьыл иатәуп» («Абжьы»), «Ҳадгьыл рыцҳа, иагьа гәаҟра ирыҵоуп ус – ҭоурых ианӡам» («Аҧхынтәи ашәа»), «Архимед дзышьҭаз акәаҧ исзаҩызоуп Аҧсынра…» («Сара издыруеит»).

Ауаҩытәыҩса дануаҩха, иуаажәлар данрылала, урҭ рыцәгьа-рыбзиа данахәҭакха – ихы мацара дзашьҭалом, дзацныҟәом – ихадоу ак аҳасабала иҧхьаӡаны. Уи иҧсҭазаараҽы иеилагӡоуп ҩ-лагамҭак – ихатәы, ауаажәлар ртәы:

Иҳамоуп, ҩ-ҧсҭазаарак ҳамоуп ҳара:
Ак ҳамала иаҳтәуп, егьи раҳҭоит ауаа.
Актәи ҳаҧсҭазаара ҕәҕәоушәа ҳажьоит –
Ҳаҟанаҵ иҟоуп, ҳаныҟам иҧсуеит.
Аҩбатәи ауп ҳара ҳашьҭахь инхо,
Мышкызны, ҳаныҟамгьы, ҳаӡбахә зҳәо.

«Сыҧсҭазаара-сдаҟьа сахӡыӡоит сара – ирыцҳауп ианшәалар иаҧсам ак ҵьара» – иҳәоит автор даҽа рҽиамҭак аҟны.

Апоет илирикатә фырхаҵеи иареи аӡә роуп, еиҟәыҭхашьа рымам, хаҽсахьакны ицәырҵуеит, дазхьуеит, дашьҭоуп инасыҧ аҧшаара-ахьысра:

… Иаакаҷҷеит мацәыс каҷҷаран,
Маҷӡак сыгхеит слашәхарцы.

Нас, саѡызаха ахытҟьара,
Уахь сытрысит сахьзарцы.

Зных сшьацәхнысло, зны сышьтасуа,
Зных сышьтхысаа, схы агәра го,
Сынасып сацрас-ацрасуа
Сашьтоуп, седру сахьаго!

Аха, ишдыру, апстазаараҿ ари анасып апшаара, ақәшәара – ус имариам, ацрас-ацрасра лахьынтас ианҳауа еиҳауп, ахататцәҟьа апылара, алакта атапшра, «азқәа ашьышьра» ааста. Абри ауадаѡратә, ауаѡытәыѡса иаапсаратә, иҿареи ашықәсқәа реидареи реизыҟазаашьатә уҳәа шьахәны ирҳәоит абас еипш иҟоу астрофақәа:

Снеиуеит иахьамуа сеынкыло,
Исымазам анкьатәи сгәамч.
Издыруеит шьта исылоу, исылам,
Шьта хыла сагәыдлом атзамц…

Нахьхьи цьара сыцкәынра гылан,
Игәанатоит артқәа зегьы:
Зны исыхәапшуа итцәуоит гәыблыла,
Иныцакны исхыччоит еазны.

Абар, апстазаара азхәыцра, уи адрама, иахьеи-уахеитәи аҿаѡ-маѡ, цѡа змамтәи аитакрақәа рҿапхьа агәыргәгәара, агәкамыжьра ирызку апоезиа: «…Иубоит: амѡаду агәтаны тышак ултаҳа ухәаеызшәа. Умч мырхакәа еазны, унаган упсы штоу уржызшәа…

Мап! Уара ухьаауп иҧсыз,
Ухьаауп инаганы иржыз.

Амѡан иуцҳарц иҧшыз
Аматапшь ауп уашьа иишьыз.

Баша уажьоит быгькапсан,
Имцуп быгькапсантәи апхызқәа.
Атцақәа еилнахуеит апша,
Изызоит иҿымшәац абгьыцқәа».

Апстазаара абзиабара, уи аҿапхьатәи атакпхыкәраҧәа, ҳаамтазтәи ауаѡы иџьабаа-игәкыдгылара, ихазхәыцра, дзакәытцәҟьоу аилкаара азгәышьра Т. Аџьба ҳапхьа ицәыригоит абас еипш иҟоу гәтыха-гәжәажәараны: «Сусқәа неилажьны сцароуп аамтала, уахь, уаѡ дахьықәым тыпк ахь џьара…

Истахуп сара уаҟа тынч смыццакыкәа,
Сашәақәа ирыгу, ирцәызыз сыпшаар,
Атцарақәа рашәақәа ирҳәо шәҟәы мкыкәа,
Рашәа хақәитқәа стахуп исаҳар.

Сбылгьар стахын сара ашьацраҿ мархәацтас,
Маамынтас тлакы сахьынҳала сгьалар.
Истахуп сара ргьамақәа збар адац-мацқәа,
Цынтала бнацәтас арѡаш сахәар».

Уамашәа исахьарку, арахь, адәахьала уахьрыхәапшуа, еидара змамшәа иҟоу, имариоу, аха, атцаулара, абаѡхатәра ашәахәақәа зныпшуа, ауаѡытәыѡса игәалаҟара ҳарак ахь иупхьо ацәаҳәақәа:

Асы шьтытцуеит,
Сара схәыцуеит,
Лассы ишьтытцындаз асы!
Асы шьтытцуеит,

Сара схәыцуеит,
Сыззыԥшузеишь, сыззыԥшы?

Асы шьҭытцуеит,
Аѡар хытцуеит,
Аҳқәа еибафоит, ихәашьуп,
Зегь еилалоит,
Зегь еилытцуеит,
Зегь аԥсеизгара иаҷуп.

Са сгәы тҷәуоит,
Са сгәы ҭытцуеит,
Сыԥшуп сыблақәа хѡаны.
Насыԥк ыҳуеит,
Насыԥк цәыртцуеит,
Иеисуеит рыѡбагьы сгәаҟны.

Насыԥк ҷыхоит,
Насыԥк ыцәоит,
Иеихәлахоит сара сыԥсы.
Асы шьҭытцуеит,
Асы шьҭытцуеит…
Лассы ишьҭытцындаз асы!

Заҟа гәаҳәара, заҟа поезиатә сахьа цәырнагои ари ажәеинраала! Араҟа иаабоит дунеик шеибаку, аметафоратә уасхыр иқәгылоу, ганкахьала апеизажтә жәеинраала, даҽеа ганкахьала афилософиатә тцатцәы – аԥсҭазаара адац-ԥашә.

Аԥсҭазаара аибаркышьа, адунеи закәу, ауаѡытәыѡса Идоуҳаи ҳазлаԥшуа абри Амши ирытцоу амаҳа аилкаара – ауаѡы изы устцәкьа имариоу, имч зықәхо усым.

Адунеи аиҷекаашьа, аетцәақәа, ҳәаа змам агалактикақәа ирзыԥтцәоу азакәан ԥкарақәа дрызхәыцуа, рымаҳа

ҭтцааua афизик ду Еинштеин иҳәалон абарҭқәа зегь машәырны ишшам, машәырла, рзакәанк ыҟамкәа ишеибаркым, ауаѡытәыѡса изыҳәан инагҳаны иеилкаам, абарҭ зегь иеицырзеиԥшу, иеибаркны измоу ак шыҟоу. «Создатель вселенного Бог в кости не играет» – ари атцарауаѡ иеицырдыруа иажәақәа роуп. Абарҭқәа инарыԥшьны уи иҳәалон ауаѡытәыѡса ихаҭа ицәаѡа – иԥсабарагьы инагҳаны иеилкаашьа змам ишреиуоу, абри акосмос атцаулара ишатәу – ишацырҟьоу.

Абас еиԥш иҟоу ахшыѡтцакқәа рхыԥша рныруеит имырхьааҳакәа иҳәоу, аха акала иудҵабло, угәалашәара ихьыу-хьыууа иазынхо апоет иажәеинраала: «Изакәызеи исыцрымшәо, сыхьцалакгьы сыбла зху? Ажәѡан иалоу, адгьыл иқәу, ма са сгәатцаҟны итцәаху? Џьара акыҟоуп акгьы звымшәо, зегьы здыруа, зегьы збо. Џьара акыҟоуп – заԥхьа схырхәо, џьара акыҟоуп – зыгәра зго. Адунеиаҷ зегьы ирышьҭоу, зегьы ирԥызгало ирыхәҭоу. Џьара акыҟоуп – зҷынҳа ҳхамлац, џьара акыҟоуп – зынҳа иԥшьоу.

Ҳанамыхәогь ҳгәы казмыжьуа,
Ҳгәаҟрагь иазҭо атцакы. –
Џьара акыҟамкәа – ҳзышьҭоузеи,
Ҳаԥсы зҭоузеи зынҳагьы?!

Џьара акыҟоуп – исыцрымшәо,
Џьара акыҟоуп – зыбла сху.
Ажәѡан иалоуп, адгьыл иқәуп,
Ма са сгәатцаҟны итцәахуп».

Иеиҳа иеиҷекааны, абас уеимнадартә, иунырыртә еиҕьны ҳәашьас иамоузеи!..

Апоет ибоит аԥсҭазаара ашәахәа лаша, уи амра кажжыра аипш, ашәшьыра ганқәагьы, дырзаатгылоит зараҟьатцас инаҳә-ааҳәуа, ацәгьара аҷаԥхьа ҽынкылара змам,

аҳәызба кны ушьҭахь игылоу – ишааҭаххаз аиҧш аҟьаразы. «Шәа исзыжәуеи исзышәҳәои мацара рҭак ҟасҭалап ҳәа саҷым, уи ада ҧсабарак, лашарак сызгәамҭо, слашәхаргьы сҭахым… Зегь реиҳа шәзықәгәыҒуа рҽыҧхьакны иаргылар убас аамҭакы – сҟалом зегьы ззеиҧшу аӡә сакәны – сзыҧшуам сара аганахь стәаны! Исхашҭуам, ишәасҳәоит имӡакәа, исхашҭуам: сызшаз иҭахын неилыхрак, неилыхрак ҟамҭакәа, мраҭас сыҧхаларц зегь рзын».

Аҩымҭа хзыркәшо аҭыхәтәантәи ацәаҳәақәа А. Лашәриа иеицырдыруа иажәеинраала угәаладыршәозаргьы («Ауаҩы дыҟанаҭ мраҭас дыҧхалароуп…») сара стәала, урҭ рацәак ҧырхага ҟарҭом, аҩымҭа ианыҧшуа апоет игәҭыҒьҒьаа цәажәара иара иатәу ак акәны иуныруеит.

Ауаҩытәыҩса имҩаҷ ихҭысхьоу – дзықәшәахьоу аламала ухахьы ишузаамгогьы, ицәыуадаҩу акакәны иаанхеит имҩасыз, ицаз амш, ицаз, хара иҧшу аҭоурых рылкаа, рҧышәа инагӡны ихы иахьизамырхәо, урҭ рахь игәиҽанны дахьыҟам, рыӡбахә рацәак иахьигәаламшәо – ашәарҭара алакҭа дҭаҧшаанӡа. Урҭ ирҳәо, ирыҭаркуа ибла ианахгыло, атыҟә аҷы даннеилак, ишырҳәало еиҧш, ауардын анхышәҭлак ауп, уаанӡа амш еилгоуп, ишәарҭамшәа иҟоуп.

Абас еиҧш иҟоу ахшыҩҭак сахьаркны, поезиажәаны иеизрыкәкәоуп Т. Аҵьба иажәеинраала «Ажәҩан ахысраҷ». Ажәеинраала аритм, аҧсабара аиҭашәара, ахагахара аминуҭ иазку аенергиа ҵьбара знубало ажәақәа, имыцхәу-иҭхәу ҵьара акы аҟамзаара – иҧсабаратәны, иҟәышны уи аиқәҳәалара уҳәа аҩымҭа агәылыршәараасахьаркыра иацхраауеит, иҧсҭазааратәу акакәны ҳаҧхьа ииаргоит: «Ажәҩан хысуеит ҳагәқәа ҭҟьо, ажәҩан хысуеит. Иарбан гәнаҳаушь ҳзыхнарҟьо?! – ҳцәа ҳҭаӡыӡоит. Иаамацәысуеит, ҳаи, анцәа!.. Иаамацәысуеит. Ажәҩан хысуеит – шьҭа уацәца! Ҳкылкаа ихысуеит. Ҳаҭахаҭәҟьеит

алакҭа – иҟам ҽӡашьа. Ҳхы ҳазхәыцуеит ҳаргьы шьҭа – мшрак ианиаша.

Ҳа ҳабаҟаз, нас, уаанӡа –
Ҳхы ҳамрыцқьоз?!
Уажә ибар ҳҭахуп анцәа –
Ҳа ҳашрыцҳау!

Уажә ҳанхықәгылеит ахҭа –
Ҳцәа ҳҭаӡыӡоит.
Иаамацәысуеит… Шьҭа уацәца –
Ажәҩан хысуеит!

Абыржәыҭәҟьа ус ҳаиқәхар –
Ҳҟәышхон иҭегь…
Иҭегь ҳҟәышзар акәын ҳарҭ –
Иҭегь, иҭегь…»

Аҧси ацәеижьи реизыҟазаашьа, ауаҩы идоуҳа, аҧсы ҳәа крыҟазар – уи закәу, иаҟазшьоу, иахьыҟоу – арҷиаҩы изыҳәан акгьы аҭанамкуа иҟам, реалтә гәҭыхоуп, лассы-ласс иҭааауа ахәыцрақәа ируакуп. «Ҵьанаҭтәи ахақәиҭра» захьӡу ажәеинраалаҷ Аҵьба ҟазарала дақәшәан иааирыҧшуеит абри «аҧсы» аныҟәара, анаи-ааишьа, ацәаҩа. Алирик урҭқәа дырзааҭгылоит адгьыл ахь иеилашуа аҧсҭазаара аҧыжәара аҭаны, уи аганахь иеиҳа дхьаҧшны, игәы азыбылны, абри аамҭазы аҧсы аҩнуҭҟатәи аҧсҭазаара, «аҧшьара» амхны, иҟам ак аиҧш иҧхьаӡаны, атиесттә хыҧша ахубаауа.

Ҳаҧхьап ажәеинраала ҟаимаҭ ахаҭа: «Абжьымшынкгьы ирырт мариала, абжьышьхакгьы ирхыст убас, измырҭынчуаз, аҧхыӡ иалаз, абар атәылагьы – изышьҭаз! Сыҧсы неиуеит сцәа-сжьы ныжьны, еидара иаҭаӡам, ицқьоуп, абар, ҵьанаҭ абаҳча еиужьра акгьы азеилымкаауа иҭоуп. Гәалак, хьаак амам уи шьҭа, иахьцалакгьы

амҩа артуп, сыԥсы иамоуп ахаҟәитра, иаргьы аҭысхә аиԥш иласуп. Еимгеимцарак, шыҟәсык ахьынтә, адунеи ккаҙа ииаимҟьоит, о, иадыруеит усҟан иахьыз, зынҙа ишрыцҳахаз абоит:

Ажәҩан иалоуп сыпс ахала
(Цаҟа аԥстазаара иеилашуеит),
Аԥҭа шкәакәа иахьынҳала,
Абла хьшәашәаҙа иааԥшуеит –

Акгьы змыхьуа, акгьы злымшәо,
Иагьԥырхагам, иагьхәарҭам,
Иагьузымкуа, иагьузымшьуа,
Акгьы иашьҭам, акгьы змам…»

Апоет, ҳәарада азин имоуп аԥсы убас еиԥш ирыцҳахәны, акгьы иашьҭам, акгьы змам акакәны аарԥшра – иҟоуп уи аҩыза атрадициагь. Аха, еиҳа инарҭаулоу, ирмариам ганҟәак ҳрышьҭалар, апоезиаҿ, иаҳҳәап, Тиутчев иҟны, иаҳгәалаҳаршәар ауеит абра зыҙбахә ҳәоу аԥсы апоезиатә хаҿсахьа даҽеакала ишаарԥшу, ишаԥҭоу – даҽеа традициак инамаданы.

Тиутчев иҩуеит:

… Как души смотрят с высоты
На ими брошенное тело…
(«Она сидела на полу…»)

Араҟа аԥсы – аԥсы ҭоуп, иԥстазааратәуп, доуҳатә мчуп, аԥхьаҩ ишҟагьы ареалтә цәаныррa арҕәҕәоит – иҟоу ак ауп.

Азеижәтәи ашәышықәсазтәи аурыс поезиаҿ, Пушкин иҟны – аԥсы реалтәуп. Жуковски агәра ганы иҩуан:

О, други, смерть не все возьмет,
Есть жизнь и за могилой…

Ареалтә цәаныррa Аџьба иажәеинраалагь иунҭоит – аха уа зыҙбахә ҳәоу аԥсы – аԥсы ҭам, итцысхәуп, ҩнуҭҟала итацәуп, ихьшәашәоуп, иҟам-ианым иаҩызоуп. Иеиҭасҳәоит, истахым абри ала лкаа џьбарак аҟаҵара, ажәеинраала ахьугалак иҟаиматуп – зеиԥш ҳԥыхьашәалаша! – аҟаза инапы итцытцит.

Абар даҽеа жәеинраалак аҿы Т. Аџьба абри аԥсы аусҟәа «ширкәаратҵо», лахьынтцас иазишо, ирҿиаратә хықәкы иадҳәаланы:

Адгьыл, ажәҩан,
Амра шаша –
Сыԥсы ргоит;
Сышьха ҙыхьқәа,
Сгәыгра ссирқәа –
Сыԥсы ргоит.

Суа-сыкәла,
Анасыԥқәа –
Сыԥсы ргоит.
Бзиа избо
Зегьы ишрысҵо –
Сыԥсы нтцәоит…

Уц хырцьаџьа
Сышьҭа ухымзи
Есымша –
Усҭ, аԥсцәаҳа! –
Исцәуго башоуп
Уара шьҭа!

Арҽиаҩы изныкымкәа ихы дазҭаауеит – аҧсҭазаара ахы-атцыхәа ахьыӄоу, изакәу, дрышьҭоуп алагамҭа – антҷаамҭа, афилософиатә хыҧша зныруа Иахьеи Настәи реизыӄазаашьатә:

«Нас» закәызеи, иахьҙахьада?
Ҳәашьа сзаҭом иахьазы.
Ҧсыхәа сымамкәа иарада,
Ма изыҙбада сара сзы?

Нас азыҳәоуп амра згыло,
Нас азыҳәоуп изҭашәо...
«Нас» закәхо сыздырам хыла,
Нас азыҳәоуп сагьызшәо.

Абарҭ ахәыцрақәа ирҽыгоуп – ирхаршалоуп абас еиҧш иӄоу, поезиа бызшәала инарҭбаан аҧсҭазаара агәылаҧшра ирызҳәоу ацәаҳәақәа: «Шьҭа уахьҙа уи амш лашара – инкабеит – аҧхыҙ, алакә! Инхаҙаз – азхьра мацароуп, ушьҭа ихымтцуа уахьцалак. Ари амшгьы уатҷәы илакәхоит – иацтәи шлакәхаз аиҧш иахьа. Ари амшгьы ныӄәтцыр акәхоит – ари амшгьы ҽымҭ уазхьла!

Имтцанарсыз аамҭа ҙхытцра
Иамызхыхуада – аҙәгьы!
«Ҧхыҙзу лакәзу нас уазхәыцла
Иара аҧсҭазаара зегьы».

Апоет иҭахуп «аҧхыҙ» иалахәу абри ауаҩытәыҩса игәаӄра-иҧсра наскьагазарц, аҧсҭазаара иалгазарц, ихаразарц. Заҷьал анааилк зҩызцәа ирылтцны ҭып ҧхьарҭак ахь ицаны иҧсуа аслан ахымҩаҧгашьа дазхәыцуа Аҷьба иҩуеит: «Адунеи иалгоуп урҭ рыпсыҽра – урҭ рыпсра» («Аслан»).

Алирик иҭааua «быҷькаҧсантәи» ахәыцрақәа, иаҧитцо апоезиатә ҩыра-сахьақәа рахьтә:

Аҧба дуқәа рыбжьы нхыртцоит,
Улымҳа инҭасуа жьаҳәатцас.
Амра ҧсыда зны иаацәыртцуеит,
Зиарҭа иҩылтцыз чмазаҩтцас.

Дтәоуп, абан, амшын ахыӄәаҽ,
Лхала дцәажәо ҭакәажәык.
Аҧслыш гылоуп рыхәда рыкәаҽ –
Ҳрымцьабондаз абыржәык!

Имариам, аиашаз, аҧсҭазаара «агьама» збахьоу, автор иажәақәа рыла иуҳәозар уи ауҷә «иахахьоу», ахаара-бзаара иргәылаҧшхьоу ауаҩи абиҧара ҽеи реизыӄазаашьа – ахәҭакахьала ишыӄәсқәа ргәыбылреи рыхьанҭареи зныҧшуа ацәаҳәақәа: «Зны – сагәҭасуеит шәа шәызнышәо, зны – сзыхҙыҙо шәшьырц шәаҽуп... Шәара шәгәамчи сара сҧышәеи – урҭ еиҧгаламзар – имцуп. Сшәылагылан аркьыл сзасуам, ампыл шәылпаан исызгом. Аха сыӄкәынрагьы схаштуам, аха сажәрагьы сзацәцом».

Хә-цәаҳәак даҽеа жәеинраалак ахьтә («Агәҽыҷь») – ааигәа иҳаҩсхьоу ашыӄәсқәа рытцкар акала иаҳзаазыртуа, иара уи адагьы, зны-зынла ауаҩытәыҩса иҭааua – иуаҩытәыҩсатәу:

Ҽаҳа-ҽымҭ ҳаидхалт, абар,
Ҳаӄәиан ҳатцаҧшуеит аҭуан.
Ҳаӄоуп – ҳаӄамзаргь ауан.
Бзиа ҳаӄагьы, цәгьагьы...
Ҳаӄоуп, шьцыларoуп зегьы.

Амши атцхи ирзырхоу, формулатцас иҳәоу апоезиатә хшыҩтцак: «Иҟам атцх ҳәа хазы – Атцх арбан? – Амш иԥсызоуп. Иҟам ацәгьа ҳәа хазы – Ацәгьа – уи абзиа иԥсызоуп».

Абарҭ атцхи амши – ацәгьеи абзиеи – иааидкылан – аԥсҭазаара ууароуп, инаӡаӡатәым («Ауаара»): «Иигәаҧызеи ауаара зегьы – Ус, ишьҭых! Иумырӡын! Иеиқәырха!.. Иаҳагьы ирыхӡыӡаатәуп зегьы, Иеиҳагьы ихьчатәуп иануараха»: аԥсҭазаара аиҵаҳара, абзиабара.

Ҽаԥьара – гәаҳәарала иаԥҭоу ацәаҳәақәа: «Аԥсҭазаара убас исгәаԥхоит, исҭахуп, сыжәҩа неиҭысхыр, Сыԥрыртә аиԥш сласуп!»

Абар иԥрыртә аиԥш иласу «игәҭынчра», «ицәахаа»: «Сара сыцәам… сыцәоуп… сыцәам… Сеидроу ԥхыӡу лабҧабоу. Хәыцрашәк схоуп – акгьы сазхәыцуам. Акгьы сзеилкаауам сызлоу. Алакә иаҩызоуп арҭу рашәа, слымҳаҧ иааҩуеит иҳҩаны… Сыԥсҭазаара – сызкәыхшаша, мшәан, сабоуго ҭхагәаны?!»

Аԥьба илирикаҧы ишаабо ауаҩы гха-ԥхада дыҟам, насгьы даҽеаӡәы изы ҳаӡбаҩцәаны мацараны ҳаҟазарц акәымкәа – дҳаԥхьоит ҳхатә еиԥхьхәыцаарахь, ҳхагәылаԥшрахь, ҳамч зқәымхо-изықәхо рҧаԥхьа агәагьцәажәарахь («Маҷк»): «Ччаԥшьда алашарагь ҳхытцәап, дгьыли жәҩани леихашәып. Маҷк ҳаԥсҭазаарагь ҳахыччап, иаргьы ҳхыччап иаҳа шәынтә».

Иуԥылоит алафи аллегориеи рыла иеиҧкаау, апоезиа-цәа зыҟәну ацәаҳәақәа – аҩы злысны иҟоу инаидкылашәа, ауаҩ ицәаҩа, идоуҳа иатәны: «Сабаццакуеи, амҩа сануп, чаракаҧ сыҟан саауеит. Аԥшәма иуалырқәа зегь ҭәуп, иамеигӡакәа аҩы рнаҳауеит. Уажә ашәагьы сҳәоит сара нтцәа, сашәабжьы ныҩуеит хара. Ажәҩанаҧ дыҟоуп анцәа, адгьылаҧ сыҟоуп сара!» («Амҩан»).

Узнысхьоу амҩа, аиаша-ҵабырг, агәнаҳа ргәылапшра улзыршо, ухы-угәы уаззырхәыцуа, иааркьаҧу алҳәаақәа («Агха»): «Гха заҵәык ухьны, аԥсҭазааратҧ уаҳа уиадагь иумоукәа уаауаз хьаҳәа-ԥаҳәа, иулшом ахаан угха заҵә арҽеира. Арҽеира – ԥаршеироуп. Иугхаз уашьҭан иурҽеир ауандаз – уи шәарҭас изкуадаз, уи хьаас измадаз!.. Агәнаҳа узышьҭаҵом наҟ иноухыхны, уи ашьҭа унхалоит иунымҵуа дамыгны. Иҟаӡам ацәгьара хызҽеуа ҳәа бзиара. Иҟам хырқьиара!».

Иналкаан сазаатгылар сҭахуп Аԥьба илирикаҧ иреиґьу ажәеинраалақәа руак, темала, аарыԥшышьала аԥсуа поезиазгьы иҧыцу ажәеинраала «Амза зхалаз» (лунатик). Ажәеинраала унацәа ахьнақәуклакгьы – раԥхьатәи ацәаҳәақәа – ралагашьа инаркны, иаақәыртҷәиааны, уззыԥшым ахыркәашашьаҟынӡа – иразынԥсаран иеибытоуп, идгьылтәым, «имзаԥсароу» акы иалаҟоуп, зныктәи ақәыпсычҳара, апоезиатә «ԥсеивгара» иахшаз ак ауп – идыртцабыргуеит Аԥьба даҽеаԥьара ииҳәо ацәаҳәақәа «Иԥсны ибзамхаз илшаӡом ажәеинраала аҩра…».

Арыц ԥсны, итцәыґьаны ибзахоит, иԥсны ибзахоит аԥсабара, ауаҩытәыҩса идоуҳа…

Ажәеинраала алагамҭа, ажәа заҵәык «атцх» – амузыкатә концерт аан аԥарда аадыртаанӡа иго шьҭыбжьык – амелодиақәа рдунеи ԥшӡа, рдунеи ҵаула адкылара ушазнархио, ушазыҟанатцо аиԥш – уазнархиоит ҭынчра ҵаулак уалагаланы.

Аԥхьаҩ сатеитцарым ҳәа сыҟоуп ажәеинраала нагӡаны иаазгар:

Атцх. Артцуқәа рыбжьада
Уаҳа бжьыҟаӡам адәны.
Иааҩнашылоит ус ауада
Ишеишеиуа амза ҭәны.

Лиарҭа дшылҵуагь лымыӡбакәа,
Иоужьны ишлыкәыпсоу лыхцәы,

Ддәылҭуеит – ашә ала дымцакәа,
Ахышә дкылсуеит харԥзаҭәы.

Атҳ зыжьушәа дхыхәхәалоит,
Дызхьынҳалоу… уеилыԥсаап!
Аҭзы дкыдлан ахыб дхалоит,
Аҭел дықәныҟәоит – аԥсаатә!

Амза деиҿеырбоит – лгәаԥхара,
Иаргьы лааигәаза иааскьоит.
Аблахкыга-раҙныԥсара –
Лхарԥ дагәылԥхааua дкәашоит.

Ажәѡан аҭан, дгьыл дакҙамкәа,
Лыкәашашьа ҷьашьатәҙоуп –
Уаѡыхшара ихаҷы изаамго,
Ԥхыҙгьы изымбо кәашароуп.

Уа дагәыҭцаҳәҳәа шәахәала,
Амза дамоуп дытҟәаны.
Ԥшьаала-ԥшьаала,
Хаала-хаала
Ларгьы лҿалҭаҙоит дгәыкны.

Адгьыл, ажәѡан, аамҭеикәшара –
Зегь аатгыло ишанханы! –
Изоурыдашь аԥсабараҷ
Абри амаза еилкааны?..

Закәу насыԥыз иаха илымаз –
Акгьы лгәалшәом шьыжьы.
Лхатца дихәаԥшуеит – дхәаҿыма!
Ицәгьаҙоупеи ихәда абжьы?!

Араҟа, аиашаз, аԥхьаѡгьы деилыԥсаауеит, аҳауахь, ажәѡан ахь дхазгало – дылбаазго, иҷьашьахәу цәаныррак деимнадоит, игәы-иԥсы ҭзыҙааua – апоезиатә дунеи ԥшқарах далоуп – амза ихоуп – ишанханы иааҭгылаз дрылоуп, ажәеинраала зыххәааy длыцны «аҭзы дкыдлан ахыб дхалоит…».

Арҷиамҭа иугәаланаршәоит абри атемала Б. Ахмадулина лқәыԥшратә шықәсақәа раан (1957) иаԥҵоу лажәеинраала ҟаимаҭ «Лунатики». Сара стәала аинтерес аҵоуп абаѡхатәра ҟаимаҭ змоу ѡыцьа апоетцәа, темак, поезиатә хаҷсахьак рхы ишадырхәаз, ишрызнеиз.

Абар Ахмедулиана лажәеинраала («Лунатики»):

Встает луна, и мстит она за муки
Надменной отдаленности своей.
Лунатики протягивают руки
И обреченно следуют за ней.

На крыльях одичалого сознанья,
Весомостью дневной утомлены,
Летят они, прозрачные создания,
Прислушиваясь к отсветам луны.

Мерцая так же холодно и скупо,
Взамен не обещая ничего,
Влечет меня далекое искусство
И требует согласья моего.

Смогу ли побороть его мученья
И обоянье всех его примет
И вылепить из лунного свеченья
Тяжелый осязаемый предмет?..

Иҟоуп аҩымҭақәа рцәеижь ахьеидкьысло, цәаҳәақәак рыцәааракәа ахьеиԥыло, аха аҩ-рҽиамҭак, хадарала, ихаз-хазуп, амзоуп «иеицырзеиԥшу».

Т. Аџьба иаԥҭамҭа еиҳа «алокалтә» ҟазшьа амоуп – апоет иазирхиоит угәы зытҟәо асахьақәа раԥҭара, ахҭыс аарԥшра, уи ауп ажәеинраалазы хра змоу амомент.

Б. Ахмадулиа лҷы хадара ауеит арҽиаҩы, апоетесса ллахьынҭамҩа азхәыцра, аҟазараҷ насыԥс илоуша, лцәыӡ-ллагала… Ахмадулина лҷы амза хьшәашәоуп (Аџьба иҷгьы иубоит агәыҭӡыӡаара узҭо ацәаҳәа ҟаиматә «иааҩнашылоит ус ауада»…), ақәгәыгра уадаҩуп, ԥхарак унатом. Уи ашәахәа хьшәашәа зҭааз, зыҩнапыкгьы рхахан иаԥыло, аха абри амзахьтә акгьы змауа, акгьы иазыԥшым Ахмадулиана амза – аҟазара, арҽиаратә лахьынҭамҩа иадылкылоит, аҟазара акәзар, уи – арҽиаҩы изыҳәан имариам, илоу илызхуа, ихаара-бзаара зегь еизыркәкәа изго ак ауп, апоетесса лгәы ҭыԥсааua дҭаауеит абри амҩаҷ иаԥсоу акыр лзаԥҭараны иҟоу – иҟаму?!.

Араҟа ишаабо «амза атема» даҽа еидарак ақәҭоуп, даҽаџьара имҩахгоуп, ирнаауп – метафороуп, абаҩхатәра ашәахәа зныԥшуа даҽа гәтыгьгьа цәажәарак ҳбоит.

Т. Аџьба иажәеинраала абас еиԥш иҟоу аидара ишатҭамгьы, аметафоратә ган ашҟа ишырнаамгьы – асахьаркыратә рҽиамҭак аҳасабала Ахмадулиана лтәы иатҵахо иҟам – иаԥнамгозар. Ацәажәара хҳаркәшозар – рыҩ-рҽиамҭакгьы ҟаиматқәоуп, амза шәахәа иахшаз – иӡааху, иҳараку сахьажәоуп, акы аԥсуа лирикаҷ, егьи аурыс поезиа ду аҟны.

Абзиабаратә лирика аҷиашьа, ацәыртцшьа атоурых ҳеаламгалакәа (иҟоуп абри азҵаара иазку аимакаиҷеакқәагьы), иазгәаҳтар ауеит ахынҩеижәатәи ашықәсқәа рзы уарла-шәарла акәымкәа, еиҳа инартбааны, инартцауланы ахы шаанарԥшыз.

Аԥсуа лирикаҷ ууанӡа ҷьарамзар ҷьара иаҳԥылом абас еиԥш иҟаз уи амҽхак, анырра ҕәгәа.

Ҳаԥхьаҩцәа ианакәызаалакгьы иеиҳа иалрыԥшаауаз, ирызгәакьоу абри атема аҷиара-аинылара Т. Аџьба ихәҭаа шьахәгьы алоуп – инартбааны акәымзаргьы – абаҩхатәра-ҵабырг знықшуа лирикала.

Апоет ицәажәараҷы иуԥылоит имырххакәа, имыргәаҟкәа иҳәоу, аԥсабара шыҟоу иҟоу, исахьарку, аҷареи, агәхытхытреи, аромантикеи рышҟа иуԥхьо ацәаҳәақәа.

Ҳазаатгылап, инагӡаны, асахьаркыра аганахьала ҽыԥныхҳәа, хьаҳәа-ԥаҳәа змам, абзиабара иазку ажәеинраала: «Амҩахәастеи амза итәуи, нас бареи сареи – убра, иашьны иҟоуи зхы зтәуи – ах, ҳашԥеидхалеи ҳара! Аха усгьы, сара иџьасшьо, исызгәамҭакәоуп сшашьыз, аха усгьы, сара иԥхасшьо, зынӡа исзымжәуазаап арыжәтә! Ҭынч сызбыхәаԥшуам, сызгылом, унаскьа, бҳәеит, унаскьа! Аха, ишԥазуеи, сырзынкылом, сырзынкыломеи сшьапқәа?..

Мшәан, са сымацара изжәуазма?
Ҳаибаныхҳәан иҳамжәуаз,
Зынӡа агьама бымбаҙазшәа,
Нас ишԥаҟалеи абас?..

Амҩахәастеи амза итәуи,
Нас бареи сареи – убра,
Иашьны иҟоуи зхы зтәуи…
Ах, ишԥамариоу саршьра!..

Апоет иԥхыз ахьтә (ажәеинраала «Сбыҳәон»): «Сбыҳәон: сырҷыха, сырҷыха! Сзымқәацо сԥахны сышьҭан. Ҳәызба цагәык сыхәда иаҷырхо, гызмалцәақәак ааины исхан. Акәакь быкҷагылан ашьшьыхҳәа, сыхаара, сшыббоз сыршьуан. Сбыҳәон: сырҷыха, сырҷыха! Быхьшәашәаӡа ус бысзыԥшуан. Иԥҭәеит сызлаԥахыз ашаха, ашырҳәа

сҩатҷҟьеит сыҳәҳәан. Снабыхәаҧшит сыбла ҭырхаха: избан, сзыбмырҿыхаз, избан?»

Аҩымҭа алирикатә фырхаҭа дызхьуа, инасыҧхарц ииҭаху лышҟатәи агәжәажәараҟәа, ааҧхьара: «Иҧсит уи атәыла са сзыҳәа, атәыла хазына бызҟәу, аҳ иҧа даҟәтәаны аҿыхәа, данааиуа ҳәа ба бахьыҧшу. Исҧылон, ихырхәон, исыҳәон, сцон сара наҟ сеиханы. О, быцәазар – быцәаз, бсырҿыхом, бҿыхозар – бҿыха бласны!».

Абзибарагьы, уи иахылҭуа аҭаацәаратә ҧсҭазаарагьы ҧҭа-хәашьык рхамло, еснагь амра рызкажжы мацара иауҟаху, акырынтә урҭ зегьы ирзыҧшуп аҧышәара, агәырҩа, алаҕырз, рҿеишьа змоу – измам.

Аҭаацәаратә ҧсҭазаарахь ииаганы убарҭҟәа ртәы шиашоу иҳәамзаргьы, ихҩа-ҿҩоу шамоугьы, абрахь иурхар ҟалоит алирик иажәа сахьарк, иажәа ҟәыҕа, иметафора (ажәеинраала «Аилыҭраҿ»): «Анахьгьы иатәымкәа, арахьгьы иатәымкәа – иабантәаауеи, хагарак аҭоуп имцымкәа! Иаалырҟьан амацәыс хәыҭҟьоит, ихысуеит, ируша иаҟәымшәо, аҧсҭҳәаҟәа еилысуеит, иҧшам ифырҭыным – ицәырҭуам изхароу! Иагьҭәуоит, иагьыччоит, абар, аҧсабара...

Аилыҭроуп, аилыҭра арҭҟәа зегь здыргоу –
Аҙыни аҧхыни ртәы-рымаа еилдыргоит.
Аҟәаҟам, асыҟам – гәыргәырроуп агәгәаҳәа –
Иахылҿиааран иҟоузеи аилыҭра уаҳа!

Аҩ-аамҭак реимак иазҭода ҙбашьа?
Насгьы, акгьы рзеиламкуа, ирымоума еилгашьа?!
Ргәы ааибагаргьы – ҧсыҭбада иааиҟәтәахуеит,
Иеилырхыз аҭкыс ирзеилоу аанхахуеит.

Иуҧылоит ажәаҟәа рырццакра-рырхәмарра (акьарда ахьыҧшра, агәаҭаха умаҙо) рҩышьа ала иаҧҭоу ацәаҳәа ҟаиматҟәагьы – рифмак аформала иҩу:

Сыцәоушәа, сыцәамшәа,
Ҧхыҙушәа, ҧхыҙымшәа,
Уахынлоушәа, ҿынлоушәа,
Бакәушәа, бакәымшәа,
Бааиуашәа, бмааиуашәа,
Аҙә дбыцушәа, дбыцымшәа,
(Дхаҭоушәа, дхаҭамшәа),
Быҧсы ҭоушәа, иҭамшәа,
Сыбҭахшәа, сыбҭахымшәа,
Бцазшәа, баанхазшәа...
Изакә ҧхыҙ ҿаасҭазеи
Сара сызлаз!
Ҧхыҙ имбозар акәхап
Бара бызгаз!..

Ажәеинраала, ишаабо, анапҟазара аныҧшуеит, аха аҭыхәтәантәи аҧшьцәаҳәак, сара стәала, аҩымҭа ишаҭәаз ала ахыркәшара рацәак иалдмыршеит, еиҳа «анапылаҟаҭарахь», армариарахь ииасит, аҩымҭа злаҧҭоу абызшәа, аҩышьа форма рцәаҩа рҿаҟәыҭханы, ррифма еиҿкаашьа аҷыдарагьы ҧсахны. Ишырҳәало аиҧш абри «амаҷ» ажәеинраала анагҙара иаҧышькласуеит, – иугәаладыршәоит акритик Алла Марченко Л. Толстои иеицырдыруа ихшыҩҭак (зегь зҳасабуа «чуть-чуть») иазгәалҭо: «Так ведь в искусстве всегда решало и решает «чуть-чуть»: зазор, разница между «сырым» и «мокрым...»

Иҟалап абараҟагьы убасшәа иҟоу акы ҳахьыҧшуазар.

Аҷьба ирҿиамҭаҿ иуҧылоит апоет илахьынҭа, апоезиатә жәаҳарак иацу агәаҳәара, аҭакҧхыҟәра уҳәа ирызку ахәыцраҟәа жәпакы, урҭ ирыхьҙынҩылоу, ицәырыргаз ацәаҳәа шьахәҟәа.

Аҧсуа поезиаҿы ари атрадициа ыҟоуп Д. Гәлиа раҧхьатәи ицәаҳәаҟәа «Аҳы, сышәҟәы, уеиҭамхан» инаркны,

Шьынқәбеи Коҕониеи, убас ҳаамҭазтәи апоетцәа аҙәырҩы абри аганахьала иреиҕьу раҧцамҭақәа – арҿиаҩцәа рыҧсҭазаарақ, рдунеидкылашьа аилкаара-аҭцаарақы иуарҳәо, иуеилдыркааула маҷым. «Гәырцҭыпк хьаас иҟасҭцоит» ҳәа зыҩуаз И. Коҕониа иҳәатәқәа – игәҭыхақәа шырацәаз аиҧш.

Зны-зынла, изааҙарызеи, абри аус аҿы еынкыларак зҭахугьы унахьыҧшуеит, «баагьы-ҧсгьы» ажәеинраала аҩра закәу, уи иацу аԥьабаа, амыцәара, аҭхқәа рыршара уҳәа уажәы-уажәы ианрылацәажәо, ашаблонрахь, иҳәоу, шәынтә иеиҭарҳәахьоу, ашҟа иаиарго.

Сара стәала, абарҭқәа раан абасшәа уҳәаргьы ауеит – ажәа цьбаразаргьы (ирҳәақәахьеит ҳәагьы сыҟоуп) – зны дара аҧҵа акы-ҩба ирдымзаргьы, нас – раашьарцашьатә!..

Раашьа-рцашьатә акәзар – убасшәа итрадицианы иҟалеит, ажәеинраалақәа зхылҵуа еиҳарак аматәар ҳаракқәа (ажәҩан, аетцәа, ацәқәырпа, Ерцахә ҳарак...) ракәны. Аурыс поетесса ду А. Ахматова улзыҙырҩыр, зынҙа даҽеакуп иҳалҳәо – абырлаш цәаҳәақәа, зны-зынла хытцхырҭас ирымоуп... игәам-саму, аҳәиира зхытцәаны иҟоу, алаҳәаргәаԥа зқәиааула адгьылқәа...

Еиҕьуп лара лхаҭа ҳалзыҙырҩыр:

Когда б вы знали, из какого сора
Растут стихи, не ведая стыда,
Как желтый одуванчик, у забора,
Как лопухи и лебеда.

Сердитый окрик, дегтя запах свежий,
Таинственная плесень на стене...
И стих уже звучит, задорен, нежен,
На радость вам и мне.

Аиаша дазааигәоуп, деилукаауеит Т. Аԥьба абас аниифуа («Ажәеинраала»): «Шә-хьаак сымоуп сара зны, шә-уск сыгәтыхоуп, сзыхьзарызеи? Хьаа сымамшәа стәаны, ажәеинраала злазыҩрызеи? Хьаа сымам даҽеазны, сҭынчуп, срылгеит сусқәа рызегь. Хьаа сымамкәа стәаны, ажәеинраала злазыҩрызеи? Анкьеиҧш, сыхаара лбара сцоушәа, сҽалакны лашьцарак, ус ауп... Ажәеинраала аҩра иатцоуп, хымҧада, ԥхашьарак».

Даҽеаԥьара («Шәкы рҟынтәи акы») – аҳәатәы амариамра, аҭакԥхықәра, арҿиаратә процесс:

Шәкы рҟынтәи, шәкы рҟынтәи акы...
Исзылыҧхароуп... сразҟы –
Ашамҭа иазнеихьеит асаат –
Ишкәакәоуп исымҵоу ақьаад.

Сышрышьҭоу – рыцәҟьара иҭашәанда! –
Ирытҙаауеит амҩан ршьамхы...
Ишысрыцқьо-ишысцәуа – игәгәаханда!
Снапы иасыршьуазар мыцхәы?!

Ҳрыниоит абасала иҳәоугьы: «Акәаԥқәа рхаҭыпан игылоу сыҧсоуп», мамзаргьы «имгәарҭәыгам сажәеинраала!..»

Аԥьба иажәеинраалақәа рыла ауааҿәлар ирылацәахьеит зхыҧхьаҙарара маҷым ашәақәа, иаҳҳәап: «Амра ссируп аҭашәамҭаз» – ауаҩытәыҩса иҧсҭазаара, игәыбылра, имш-лаша, иҟазаара-инаскьара ирхаршаланы иаԥҵоу ацәаҳәақәа (Баирон иажәақәа «Прекрасно солнце пред концом пути» угәаладыршәозаргьы):

Аҭашәамҭаз, аҭашәамҭаз,
Амра акалашәа игәыкхоит.

Имариоума зегь рзыҳәа
Иахьа хәлааҙа абылра?
Имариоума нас ашьшьыҳәа,
Зегь ааныжьны ацара?

Жәеинраалак, ашәа ҟаиматк аҳасабала иҟәымшәышәу, уздызыпхьало акоуп «Аԥандараҟа». Дызлытцыз иуаажәлар ркәама-тцама, рцәаѡатә шидыруа, рцәажәашьа, рынапш-ааԥшшьа, реизыҟазаашьа ааигәаны игәыиԥсы ишрыдикыло аган угозаргьы – иубартоуп араҟа апоет ибаѡхатәра зныԥшыз, адгьыл «иԥәмыркьысҙакәа», агәаҳәара-мтцәыжәѡа рытаны игәылыршәоу:

Даара, даара, даара, даара,
Даара, даара даҳгәапхоит,
Аԥандара, Аԥандара,
Аԥандараҟа даагоит!

Изышьтадаз Калдахәараа,
Иззыпшыдаз Уатҳараа?
Зынцьы исҳәан еипш (дара рҳәашьа!)
Гәында илышьтоу иеицырхәаа?..

Аацаа гылан Аапста ахыԥәан, иаҳзыԥшуеит ишанаханы, амѡа ҳартоит Абҕархыԥәаа, Ҳшаԥандаратәԥәоу баны. Дәрыпшьаа тацала ҳариаааиуам, малла ибеиоуп – иаарычҳап! Насгьы, ҳчарашҟа ианааиуа – харшәла ишатцамхо ҳдырбап! Даара, даара, даара, даара, даара, даара даҳгәапхоит, Аԥандара, Аԥандара, Аԥандараҟа даҳгоит!»

Араҟа ажәеинраала ашәага-азага шьаԥәзыргыло ацәаҳәаҽы пшьынтә иҳәоу (даҽа ѡынтә – аѡбатәи ацәаҳәаҽы – зынҙа – фынтә) ажәа «даара» ажәеинраала амцәыжәѡа анатоит, иарпыруеит – иара иатәоу, ашәа зызку ахтыс иашьашәалоу аинтонациа-хиаала уеиларҳауа.

Угәы иаанагап араҟа акомпозитор ибаѡхатәра, инапҟазара зтаху акагьы ыҟаҙам ҳәа, ажәеинраала ахата иашәаны, имелодианы ауаажәлар рахь амѡа иԥәымлар ауам!..

Апоезиатә хаҽсахьа апызтцо аиҽырпшраԥәа, аепитетҟәа, аметафораԥәа рахьтә (аѡада инартбааны иаагоу инарыцтцаны):

«Жәѡан тца змам аҽ аетцә ѡынтра...»
«Пшьаала иҽыцәоит ацәаҟә тцыхәа...»
«Аҙә дапсоуп иҟамчҟьара...»
«Ашәти ашәти иеихәапшуеит...»
«Данысуеит жәѡангәымѡа лара...»
«Шышкамс бызшәала атак ҟанатцоит...»

Апоезиаҽ арифма иианнакыло атып, цхыраарас, сахьаркыратә функциас инанагҙо ароль иазкны Аԥьба иѡуеит:

«Ажәеинраалаҽ арифма идыру аролькәа зегьы инарҷыданы иргылатәушәа збоит уи апоет дахьарпшааua. Шаҟа ажәа еилирхуазеи, шаҟа ажәа дыргәылапшуазеи, шаҟа ихшыѡ еимнадозеи, аханатә игәы итамыз, ихы итамыз шаҟа дрызнархәыцуазеи апоет уи, шаҟа ҳәашьа, шаҟа грамматикатә категориа рпоезиатә мчы ааиртуазеи иара рифма затцәык дахьынҙашьтоу! Апоет иашатцәкьа арифма ацхыраара ду инатоит, арифмаҟатцара зцәуадаѡу арифмаҟатцаѡ иоуп... Сара сакәзар – иԥаны исҽапало, мыцхәы иҕьамҕьамуа, «иҟатцацәоу» арифмакәа рааста ассонанстәкәа слымҳа иаднакылоит. Уеизгьыуеизгьы абригьы-абригьы арифма ахархәара иеиҕьуп ҳәа аҙәы идгалара атахым – дасу иара иѡымта атцакы иашьашәалахо аформа ихала иԥшаауеит, ихы иаирхәоит

иаҳа изыманшәалоу арифмақәа егьырҭ апоезиатә хархәагақәагьы».

Иҟоуп, ҳәарада, апоет иҟаитцо алкаақәеи ирҽиаратә практикаҿ иаҳҧыло арифмақәа рҟазшьеи рыҳаракыреи анеиқәшәо – ирифмақәа азанааҭтә лаҧшҳәаа анырхуго аамҭазы.

Ииашаны, арифма Аҧьба ицәаҳәаҿы аҭып ҭәҳәа аннакылоит, ирҽиамҭа асахьаркыратә ҳаҿра аелемент хадақәа ируакуп – ихшыѡҭак дырҭбаауеит, ҭкар рацәа иртәуп, иажәеинраала иҧсҭазаароуп, илирика анырра уи ада ухахьы иузааго, иудукыло иҟам – еиҳаракгьы Аҧьба ипоезиа (иажәеинраала) иамоу астрофатә принцип иабзоураны.

Аѡада иззаатгылоу ипоезиатә ҧҭамҭақәа ҟаиматла агәра ҳдыргоит Аҧьба – арифма иазҟазоу, уи ала ажәа асахьаркыра, апс ҿыц ахаҭара, иитаху аҧштәы алкаара – атцшьра зылшо аҙә иакәны дшыҟоу. Уи, дызлапоет иашоу ала, арифмаҧҭара хыҷкәкы хадас имам. Арахь уҧшыр иажәеинраала рифмада ашәи-ҭышәи иузнагом. Иҟоу уи ауп Таиф ирҽиамҭақәа рҿы, аѡада ишиҳәо аиҧш, арифма иахьатыпу игылоуп, ацәаҳәа аконтекст иатәуп, араҟа арифмеи ажәеинраала атцаки узеиҟәымтхо иеицуп, иеиларсуп. Ари – абаѡхатәреи аҧышәеи рыҙбахә аҳәоит, ҟазароуп.

Апоет ирифмеиҿкаашьаҿы иубоит иеиуеиҧшым ачыдарақәа – ихаҭәааy – ихаҭәаам, аҧхәыстә-ахаҭатә, иеизааигәоу-иеицәыхароу, ѡба-ѡбала (ѡба-ѡба цәаҳәала ишьақәгылоу ажәеинраалаҿ) иаҳҧыло, иеихдоу, астрофаҿы хыцьара (х-цәаҳәак змоу аҟны), ҧшьыцьара (ҧшьцәаҳәак змоу аҟны – уи ауп алирик ирҽиамҭақәа рҿы хадара змоугьы) – иеиуеиҧшым аелементқәа рыла ицәыртцуа уҳәа рыпрактика. Иеиҳа инарҭбаау аҭып рымоуп аклассикатә ҟазшьа змоу – ихаҭәааy арифмақәа, имачуп ма зынҙа иуҧылом акаламбуртә рифмақәа ҳәа изышьҭоу

ма урҭ рыпринцип иазааигәоу арифмеиҿкаашьақәа (Л. Лабахәуеи Л. Кәытҵниеи раамышьҭахь, урҭ, сара стәала иаҳа иуҧылоит И. Ҭарба, П. Бебиа, Н. Кәытҵниа рҿы).

Иааҳгап аѡада аҧхьаѡ илаҧш итцамшәаз даҽеа акыѡба – рацәак ҳхаҧыц зымҿац иреиуоу: «даагәашәҭеишь – атамашәҭеиҧш», «акаҳуажәцәа – ахәажәцәа», «ҭхахаинхахи», «абахә ҿыцәкәа – ашәа ҿыцкәа», «анеиду – адунеи ду» (атцыхәтәантәи «анеиду – адунеи ду») рапхьаҙа акәны Шьынқәба данқәыпшызтәи иажәеинраалак аҿы хархәара азиухьоушәа сгәалашәоит)…

Апоет иажәа сахьазыркуа ацхыраагҙақәа – аиҿырҧшра, аметафора, аепитет уҳәа ракәзар ицәаҳәа иазхашақәа рыла иеибытоуп, шьатас агармониа змоу иажәеинраала зѡычо ак акәны.

Аха абри аамҭазгьы, аҧхьаѡ илаҧш итцамшәар ауам зны-зынла арҭ ацхыраагҙақәа иеиҧшу рформақәа, рҳәашьақәа, ршаблон форма дышрыдхалацәо, иеиҳа имариоу рхархәашьала. Ҽырҧштәыс иааганы апоет лассылассы ихы иаирхәо аепитет «ассир», «ассирра»: «Ажәабжь ссирқәа», «Хьаа ссирҙан», «иссируп ашьацраҿ», «ссиршәа ишоу», «убжьы ссир», «адунеи ссир», «ашәахәа ссир», «ҧхара ссиршәа», «ассир абаҟоу», «шәҭы ссирк», «ссиркцьашьахәҙак», «бдырды ссир», «ссирс итцоу», «иссирхоит зегьы-зегь», «иссирҙан ацашьа», «мшы ссирк», «бжьы ссирк», «ассир иҧшаарц», «уашәақәа ссируп» уҳәа егьырҭгьы. Абас еиҧш ала епитетк лассы-ласс ахархәара апоет иажәеинраала ҟаиматқәа иратәам, инапҟазара ҳаракгьы иатәым – имариоу мѡоуп, шьтрақәлароуп.

Таиф Аҧьба ҭара-дыррала инагоу, зылҧшҳәаа ҭбаау, зырҿиаратә ус аҿы аҧышәа змоу, аурыс, убас адунеитә поезиа иахьеи-уахеи ирыҧхьо поетуп. Ҳаҧсуа поезиатә ѡымҭақәа ракәзар агәыҳәҧыхш изаѡызоуп, игәы-иҧсы иртәуп, дызгарҭыз гарак аиҧшгьы иахәаҧштәуп. Таиф илшоит англыз бызшәала иаҧцоу апоезиатә рҿиамҭақәа

иеиҭамгаҙакәа излаѡу абызшәаҿы аԥхьара. Ҳмилаҭ поетцәа рыбжьара ари аѡыза алшара змоу, иара, убас иара иабиԥара иатәу Р. Лашәриа уҳәа роуп. Абри агангьы Таиф илаԥшҳәаа зыртбааua, игьама ааҙара, ашьақәыргылара иацхрааua иреиуоуп.

Ипоезиатә ҙыхь, иажәа ахытцхырҭақәа ракәзар – аԥсуа ѡыратә поезиа аиԥш жәлар рҳәамҭақәа ршәахәа лаша рхьыршоуп, мҭәыжәѡаҵас ирымоуп – апоет илшоит урҭ ҟаиматла рхархәара, жәлар ражәеи ипоезиатә цәаҳәеи ахьеимадоу, иахьеиԥшьу рҳәаа узымыԥшааua, реиԥшьырта аламала улаԥш итцамшәо. Ҳаԥсуа поезиаҿ ирацәаѡым уи насыԥс изоухьоу, ҳпоезиа аханатә аахыс раԥцамҭақәа жәлар рпоетика ишадҳәалоугьы.

Абри аамҭазгьы иазгәасҭарц исҭаху, Аџьба ипоезиатә рҿиамҭақәа, ишҳәоу аиԥш, анс ма арс ашәҟәныррa рымоуп, ана-ара ирылаѡуеит алитературахьтә, ашәҟәыабыҧъшәы рахьтә иааua аинерциа, апоезиатә ритмқәа, аинтонацаиқәа – аԥсуатә, аурыстә, европатә уҳәа рышьҭамҭа, рԥышәа ахархәашьақәа. Ас узизҳәом, иаҳҳәап, иара иабиԥара иеиуоу, Таиф ипоезиа аѡаҙара иатәу, иашьашәалоу Рушьбеи Смыр изы. Алитературахьтә Смыр имоу аныррақәа рацәак аԥсуа поезиа аҳәаақәа ирытгам, хәыцшьала, дкылашьала уи исахьажәа жәлар ражәа ауасхыр иатәуп, ԥсыԥ лагаѡагарас иамоуп. Араҟа Пушкин, Лермонтов, Гиоте, Баирон, Геине уҳәа рныррa, рпоетика урхьыԥшуам. Акыр иубарҭоуп Смыр ипоезиаҿ Б. Шьынқәба ирҿиамҭақәа иҟарҭо аныррa.

Абри аганахьала, сара стәала, Р. Смыр иаасҭа Т. Аџьба иеиҳа длитературатәуп, иеиҳа «ацивилизациа злысхьоу» поетуп.

Ҳмилаҭ поезиаҿ Баграт Шьынқәба даҳгәалаҳаршәозар абри «ацивилизациахь» рацәак дыццакуамызт, уи даҟәыҵханы дшыҟамызгьы.

Абри аамҭазы ҳазцаар ҟалоит даҽеакгьы. Апоезиа агеницәа, аклассикцәа умилаҭ иатәума, иҳәааныр-

цәтәқәоума угәы-уԥсаҿы, иуѡуа рҿы ныррак ҟарцазар, мцабзк дырҿыхазар бааԥсра алоума, уи азы ҽыԥныхәа ҟатцатәума? «Без Жуковского мы не имели бы Пушкина» – абас иѡуан зны аурыс критик ду В. Белински.

Таиф Аџьба иакәзаргьы убас. Уи ҳаԥсуа милаҭ поезиа иқәнаргылаз, иааҙаз, аизҳа-зыгьара иаҿу поетуп. Ари иаанагом иара изы уи уасхыр затцәуп ҳәа. Аус злоу уи ауасхыр уасхыр хадазааит. Ас ианыҟала, адәахьтәи аԥшақәа, аныррақәа шәарҭам. Уимоу, иеиҳагьы ихәарҭахар ҟалоит.

***

Сара аѡада акырцьара еицысгәаласыршәоит Таиф Аџьбеи Рушьбеи Смыри. Урҭ поетцәақәак раҳасабала абиԥарак аѡнутҟа еиҳа ирылукааша иреиуоуп, Таиф раԥхьатәи иеизга ҭытцит 1968 ш. рзы, Рушьбеи итәы – 1973 ш. азы. Ирыбжьоуп ԥшьаҟа-хәбаҟа шықәса. Иуҳәар ауеит арҭ аизгақәа аицныҟәара иалагаз шәыҟәқәоуп ҳәа: Таиф иаԥхьаѡцәа аахьаԥшааназа Рушьбеи даацәыртцуеит... Аѡыцьагь ҳмилаҭ поезиаҿ ирылҳәҳәақәо иреиуоуп, доус ихаҿра, ирҿиаратә дунеи иманы.

Рҷыдарақәак рыҙбахә ҳҳәозар, Таиф Аџьба ипоезиа еиҳа иҿыхаауп, еиҳа игәҙоуп, исахьаркны иуҳәозар узхара иузымжәуа аѡыз иаѡызоуп, угәы-уԥсы инарылашәкәа ицоит; Рушьбеи иажәеинраалақәа еиҳа иџыԥхьуп, еиҳа ишьақәгылахьоу рыжәтәуп, даҽеа ҙыхтырак рымоуп.

Таиф, аѡада ишысҳәахьоу, апоезиа бзиан издыруа, апоетцәа шьардаѡы гәнызкылахьоу аҙә иоуп, Рушьбеи иаасҭа еиҳа ашәҟәы аҟынтәи даауеит, ашәҟәы дазааигәоуп. Рушьбеи ипоетика еиҳа ихазуп, илитературатәым дгьылк иқәгылоуп, уи ала аԥсы ҭоуп, италаҳауп. Аус злоу аѡыцьагь абаѡхатәра ду затәашьоу поетцәоуп, аԥсуа поезиа дгьыл иқәиааз рҿиаѡцәоуп. Реиԥшымратә акәзар – ари беиароуп, ҳсахьажәа аҿиарамѡа иатәуп. Иеиԥшума, иаҳҳәап, Пушкини Лермонтови? Аурыс ԥхьаѡцәа

рыԥнутԥҟа ирацәаԥуп Лермонтов ипоезиа еиҳа еиҕьазшьо, уи ибаԥхатәра еиҳа изызгәакьоу. Ари зынӡагьы иаанагом Пушкин урт рыблаҷ цқьа дааиуам, баԥхатәрала еиҳа длаҟәуп ҳәа. Сара сзы Таифи Рушьбеии баԥхатәрала еицназго, сыхдырраҷ, сгәыбылраҷы иҟоу поетцәоуп, убас иагьаанхоит.

* * *

Абас иҟоуп, иааркьаҷны аума, иеитцыхны аума ушахәапшуазаалак, абаԥхатәра тцабырг змоу Таиф Аџьба илирика аганқәак, ахаҷра, апсабара хада, ацәаԥа.

Аџьба ипоема ҟаиматқәеи ахьыбҷар ирызку ирҷиамтақәеи иртахуп хаз иналкааy ацәажәара, хаз ҷыдала рзаатгылара. Араҟа хықәкыс исымаз даҽакын: ҧытк иадамзаргьы апоет алирика агәылалара, азхәыцра, апҳьаԥ итәны, изгәакьаны иҟазтцаз акы-ԥба ралкаара.

Ари сцәажәараҷ хықәкыс исымамызт иара убас Таиф изкны ҳакритикцәа, ҳпоетцәа ирҳәахьоу, ирыԥхьоу рышьтахылара, рхархәара, ажәеимакра-атцабырг шьақәыргылара. Сара сзы ихадан пҳьаԥык, поетк иаҳасабала, сеитцбы, акалам сыцызку ауаԥсы ипоезиа исанаҳәо «имариам амариа» шысныруа, уи аханатә изысгәапҳоз, сгәы-сыпсы изалыркаауаз рзаатгылара, ибаԥхатәра адгылара.

Апоет иажәеинраалақәа срыпҳьеит, сагьрыхцәажәеит сгәы иштаԥыз, ирнызбааз, ишсыдыскылаз ала. Даҽеазә иакәзар Таиф ипоезиаҷ даҽеакала излаизгәакьоу даҽеак аликаашт – иқәреи игәаҳәареи итцарҳәо ала.

Тцыпх, 1989 шықәсазы, ашәыҟәтыжьырта «Алашара» итнажьит Т. Аџьба иажәеинраалақәеи ипоемақәеи иеиҳа инартбааны иеидызкыло ишәҟәы – «Аныҳәапҳьыз». Ари, – Т. Аџьба ирҷиамтақәа ралкаа еидызкыло шәҟәуп. Убрахьтә ауп, шамахамзар, апоет иԥымтақәа рцыптцәахақәа ахьынтәааҳгозгьы. «Автор иҟнытә» захьӡу иааркьаҷу уи

апҳьажәаҷ апоет, иара ишицәаԥо аипш, алаф алыжжуа иԥуеит:

«– Убри ушәҟәы нарҳәы-аарҳәуа есқьынагьы уапҳьоит, угәы злапнамтцәозеи? – хәацьак иазтцаазаап абас.

– Сапҳьацыпҳьаза аҷыц санаҳәоит! – атак ҟаитцазаап иара. Ахәацьа ишәҟәы ҷыц ианаҳәоз сыздыруам, аха сара исымоуп есқьынагьы инарҳәы-аарҳәуа сзыпҳьо, сапҳьацыпҳьазагьы аҷыц сазҳәо апоезиатә шәҟәқәа. Ажәеинраала знык унапҳьаны, иалоу зегь аалухуа изыкалом, уи ԥапҳьа узырхынҳәуа, уздызхало маӡак шатцац иатцоуп. Ари – абаԥхатәра иахылтцуа асахьаркыратә рҷиамтақәа ирзеипшу ҟазшьоуп, аха зегь рапҳьаза апоезиоуп иара зҷыдароу»[1]

Араҟа ак змоукуа ҳәа акагьы ыҟазам, итцабыргу тцыбыргуп, ипоетугьы дпоетуп.

Аҟәа, 1990 ш.

P.S.

Абар, аԥада ишазгәастахьоу аипҳш, 28 шықәса рапҳхьа Таиф Аџьба изкны изыԥхьаз, рапҳхьаза акәны абраҟа акьыпҳь збо сыстатиа. Уи ԥапҳьа санапҳьоз, акьыпҳь ашҟа ианнаазгоз аамтазы, абасҟак шытцхьоугьы, Апҳсуа институт абылра, усҟантәи уи ахәа, апҳыргы ирылызгазшәа ауп зны машьынкала снапала искьыпҳьхьаз уи анапԥыра шысныруаз. Изызӡари, ԥнытцкала даара исцәыхьантан, акыр аамтагьы исзыгәаҕьуамызт уи азыгьежьра, акьыпҳьра. Зыпҳстазаара иалтцыз, аԥнатә зшьапы алызгаз ауаԥпҳсы иматәақәа рыкра, рышьтыхра-рышьтатцара иара дзыпҳаз ишырзымариам аипҳш. Таиф санизхәыцуа аамтазы еснагь сыбла ихгылоит аԥада, сыстатиа

[1] Таиф Аџьба. Аныҳәапҳьыз. Ажәеинраалақәеи апоемақәеи. Ашәҟәтыжьырта «Алашара»; Аҟәа – 1989 ш. Аредактор И. Хәарцкьиа. Атираж 700 (258 даҟьа).

алагамҭаҿ ишысҳәахьоу, уи азыҙырԥра, аилыргара аҽены иареи сареи машәырны ҳаиқәшәара. Усҟан, аибашьра алагара даҽеа ԥбаҟа шықәса бжьан. Ууанҙа, абри аԥышықәса рыԥнутҵа Таифи сареи, ҳәарас иаҭахузеи, акырынтәгьы ҳаиқәымшәар аурымызт, аха урҭ сгәалашәараҿ иҟамыз ак аипҳш имԥасит. Иахьагьы-уатҵәгьы исзаанхаз дҿаҧха-ҿаччо, дыҧхашьа-ҧхатҵо, аамысташәарала убри аҽены дшаасыдгылаз ауп (рацәакгьы ҳаидымхалт).

Иҟам ҳназыдгылаша идамра!..
Аха ара ҽеа ҵабыргкгьы ҳәатәыми:
Иаҳдыруеит ибаԥ амоуп Аҧсынра,
Иашәа зтәу уи ибаԥгьы атәыми!..

(Сажәеинраала «Рушьбеи уахь» аҟнытә; 1995 ш.).

Иҟам Леонти Лабахәуа идамра, Самсон Ҷанба идамра…

Наҟ ҳанҭытҵ ҳнаскьозар, Гомер инаиркны иахьа уажәраанҙа заҟаԥ амилаҭ поетцәа дуқәа рдамрақәа, рызқәа ҭыпқәа бжьаҙхьоузеи!..

Абарҭқәа раан ԥаԥхьа иаҳгәаламшәар ауам ԥсра зқәым:

Аханатә иҟан Ажәа.

Ԥсра ақәым, ааи, ҳауааҩәлар ргәаҿы, рыхдырраҿ Таиф Аџьба иаанижьыз ажәа ҳарак, ес-иируа ирыциуа, ес-иԥсуа ирыцыԥсуа ицәаҳәақәа. Зны Пушкин ари амза атҵаҟа поетк дыҟанаҭ сыҙбахә рҳәалашт ҳәа шиԥуаз аипҳш, иаҳҳәар ауеит, Аԥсынра поетк дыҟанаҭ Таиф ихьҙ, ибаԥхатәра, илахьынтҵа игәы иҭынтҵәараны иҟам, абиԥарала иргалоит.

Иҟалап араҟа сажәа хыркәшатәызаргьы, аха даҽеа нтцәамҭак сгәы иҭхоит, сзавсуам.

Иаҳҳысыз аибашьра иазку сԥымҭа «Аџьынџь» аҿы сгәы-сыԥсы иртәны, акыр ихьааганы сазаатгылоит Таиф ихаҿсахьа, имонолог – «Џьанаҭ» ҳәа хыс измоу ахаҿы.

Аԥымҭа афырхатҵа автор – ичымазара хьанҭа аан, ихдырра аницәыҙуа аамҭазы, ԥьанаҭ днанагозшәа ибоит, дырзаатгылоит убратәи ахҭысқәа, илаԥштҵашәарақәа:

Даацәыртҵт, абар, шәахәатҵас, Таиф,
Избац иоуми! – иаацәыригеит илаф:
– Ара иуусуи?.. Аратәи аԥсҳара
Агәашәқәа ус иҟьаҟьаҙа иаартым,
Иуҳәар ауеит: иахьала уаԥ дырхым,
Апостол Пиотр дахнагеит ԥьара,
Уманшәалахеит, сеигәыргьоит уаара! –
Иччаԥшь ала дсахәаччеит иара!..

Нас, даатгыла, дналагт аҳәара:
– Иудыруеит, исызныкәеит ишакәым…
Са сааҙаб шәкәы-быгьшәы ирным,
Сыуаажәлар рзыҳәангьы ихтым,
Исыхҭыст убратәи ԥьаҳаным!..

Аԥыстаа сирҟьалеит убри аҽены! –
Аԥьныш срылаигалеит уа сжьаны,
Сриҵеит снага уахь имарианы!..

Излауасҳәои исзаарцаз сара убра? –
Насып рыман уаҟа рызхара
Сытҟәаны сызгоз уа, сеимырхха…

Еҳ, закә гәаҭыз сышҟа идыртцысуаз,
Ишԥархыччоз ҳажәа, ҳа ҳдоуҳа!
Ҳа ҳашәкәыԥра акәзаргь – икәаҳа…
Изласхызгарызыз, ичҳа-чҳа!..

Арахь аарла сыҟан, акашәа
Сыԥсыҽеын, сымчыдан уамашәа!..

– Иумҳәои, бызшәоума шәа шәбызшәа?
Бызшәак абас игоума, ишәышәуашәа?..

Цыс бызшәоу, уаҩы бызшәоу иара
Абас аиԥш издышәтцо шәгәыбылра?!

Изахьӡузеи аԥсацәа рпоет?..
Шәмилатә аума дызхылтцуа апоет?..

Упоетымкәа, иаԥугап Галактион,
Иабарым уԥсыбаҩ шәпантеон…
Шәпантеон! – Мтатцминда ахыԥша,
Иҳамоу аҩыза шәрышьтоуп иасымша!..

Насгьы имилатәума шәмилатә?..
Ауаа иреиԥшым, ауаа ирылам, шәартә,
Иамашәки, шәзазыразыми Қартә?

Ақыртә шәҟәыҩцәа ираҕоу уара!..
Уртә рышҟа ихирым, знап иҩахо уара,
Иумбаӡои ишааиз уҽҳәара?! –

Абас иҟам-иным мацара шәкы,
Саԥырхра зырццакышаз даҽеа шәкы!..

Иузычҳару ак атак ҟамтцо?
Ирҳәауа уазааиуа… укәаратцо?..
Арахь рабџьар иаман уа аҳра!..

– Иаптцала уҩымтақәа, шьта, абар! –
Иԥырытцәтцәеит аԥхьа са снацәкьар!
Иԥырытцәтцәеит, рыбаҩқәа рхәаша,
– Иарбан шәҟәыҩроу иуатәоу, алахша!

Иуҩхьоугьы аҳаргап анышә,
Иуԥхьоит аԥсцәаҳа итрышә!..–

Ахлымӡаах сыхтыргауан еита,
Сеимырыжәжәон, сеимакуа, хәта-хәта!..

Сҳақ збашаз дыҟамызт убра!..
Сыбжьы заҳашаз дыхәшәхеит убра!..
Атцыхәа ԥтцәон, иӡуан ауаҩра!..

Стынхак, сҩызак – иҟазу рхабар?
Сыӡбахә наҩыртә, иааҩыртә рхабар?..
Ма суасиат засҳәашаз рхабар?..

Ныҳәатцас иаԥылеит са сыԥсра,
Уаҕеимшхарала убраҟа са сышьра…
Сыԥсахәага атыхра, сышьтарпсра –
Дара рымшаԥ, ргәаҕ лашә, ршьоура!..

Иаадыртит убартә зегь сыпсҳара,
Арахьтәи сымҩа, арахьтәи са саара…
Амалаҳәа иуоуӡом ак абра! –
Исцәыӡыз сцәымӡит, иацлеит аҟара:
Аратәи аԥсҳара – са с-Апсынра!.. –

Абас иҳәоит… игәы-иԥсы еилашуп…
Излазбо ала аццакра даҽуп…

– Уԥшы, нахьхьи, Иуа дысзыԥшуп,
Абни ашаетцә атца, ахәаҽы,
Убри аетцәараҽ, адәаҽы.

Уа ҳаицыҟоуп ҳҩыцьагь, ес-иаашар,
Цьанатә цьанатмызт Иуа абра дсымбар!.. –

Сыԥшит иаразнак сара уахь лассы,
Уахь иеихеит сара сгәы-сыԥсы,
Ихароуп уахь… Иуа дызбаӡом!..
Ари сгәала ус исхыԥсааӡом,
Ахәқәа, ашәаԥыцьаԥ нтцәаӡом,
Адәиатцәарахь сылаԥш наӡаӡом!..

Аха ашаетцә ихаку лашоит,
Атцхи амши рҳәаа еиѡнашоит,
Уи Таиф изыҳәангьы илашоит…

Еимгеимцарак! – Таифгьы дызбаӡом,
Уи дцеит, днаскьеит, ицәаарак сахьыԥшӡом!..
Ашаетцә ауп икыду, илашо,
Апоетцәа ашәахәа рхьыршо!..[1]

Абас иҟан Таиф изку сыстатиа, сажәа. Абас иҟалеит уи антцәамҭа.

Сгәы ажьжьоит ари инеитцыху сажәа Таиф ихаан, данҳалагылаз иахьызыѡхьаз, илирика иазкыз абзырӡы аӡбахә ахьиаҳахьаз.

Уажә араҟа иацыстцо: хаштра зқәым Таиф, Таиф – аԥсуа поезиа ахьӡырҳәага, аклассик!..

Мушьни Лашәриа,
Аҟәа, 2018 ш.

[1] Шәахәаԥш иара убас аурыс еиҭага: М. Ласуриа. Отчизна. Роман в стихах. Пер. Н. Ванханен; Аҟәа-Москва, 2018.

ТАИФ АЦЬБА

ИАЛКААУ АЛИРИКА

АҨСНЫ АГИМН

Иҭбаауп адунеи, иҭбаазоуп,
Иагьбеиоуп, иагьыҧшзоуп зқьыхкыла.
Аҧсадгьыл атәы даҽеакзоуп –
Уи ауп зегь иреиҧу атәыла.

Ишәҭуаз анцәа иишаз Аҧсны,
Ашьхеи амшыни рыбжьара!
Назаза иарҧхоз иахьзаны
Иҧшьоу ахақәиҭра лашара!

Уа хьзи-ҧшеи фырхаҵареи згым,
Зықьнашықәса иааирала ицаша!
Бираҟҵас ишьҭыхны ҧсра зқәым –
Ҧхьаҟа, ҧхьаҟа инагала уиаша!

Ишәҭуаз анцәа иишаз Аҧсны,
Ашьхеи амшыни рыбжьара!
Назаза иарҧхоз иахьзаны
Иҧшьоу ахақәиҭра лашара!

Иахьзоит изызшоу аразҟы,
Ахачҳара змоу Аҧсынтәыла,
Аҧсуара иарҧшзоит зегьы,
Иартәуеит абри адгьыл ҵакыла.

Ишәҭуаз анцәа иишаз Аҧсны,
Ашьхеи амшыни рыбжьара!
Назаза иарҧхоз иахьзаны
Иҧшьоу ахақәиҭра лашара!

1991

АҢСУАШӘА

Уа радари, рада гәышьа,
Иаҳхаагахьоу шьардагәышьоуп.
Иаҳхаагахьоу ҳашьҭагәышьам,
Аринахыс ҳшаҭагәышьа.

Уа радари, рада гәышьа,
Ма ҳқьиара гәаҭагәышьа,
Уа ҳаҧсуара, ҳашьҭра мыʒуа,
Иахьынʒауа ҳажәла шьҭыҵуа.

Уа радари, рада рҳәама,
Дгьыли жәҩани рылҧха ҳама,
Ҷкәыни ʒҕаби еидҽырбало,
Хаҵеи ҧҳәыси рҳәоу еинаало...

Уа радари, ҳҵеира иацло,
Уа ҳшәарҭамхо ҧашәла-дацла,
Ианҳалымшо уа иҳахьʒаша,
Иааҳамадан ҧхьаҟа изгаша.

Уа радари, ҳгәыҕра ҳамжьо,
Иҳашьҭалан иааиуа ҧхамшьо:
Уа, ҳаламыс, ҳҵабырг-ҳиаша –
Изхарҳаша, изыздырҳаша.

Уа радари, ҳашәа ҧымҵәо,
Уа радари, ҳамца ҽымцәо,
Уа, радагьа, рада гәышьа,
Еиҭаҳәашьак ҳаҭагәышьа!..

АМЗА ЗХАЛАЗ

Аҵх. Арҵуқәа рыбжьада
Уаҳа бжьыҟаʒам адәны.
Иааҩналашоит ус ауада
Ишеишеиуа амза ҭәны.

Лиарҭа дшылҵуагь лымбаʒакәа,
Иоужьны ишлықәыҧсоу лыхцәы,
Ддәылҵуеит - ашә ала дымцакәа,
Ахышә дкылсуеит харҧзаҵәы.

Аҵх ʒыжьушәа дхыхәхәалоит,
Дызхьынҳалоу... уеилыҧсаап!
Аҭʒы дкыдлан ахыб дхалоит,
Аҭел дықәныҟәоит – аҧсаатә!

Амза деиҽырбоит – лгәаҧхара,
Иаргьы лааигәаʒа иааскьоит.
Аблахкыга – раʒынҧсара
Лхарҧ дагәылҧхаауа дкәашоит.

Ажәҩан аҵан, дгьыл дакʒамкәа,
Лыкәашашьа ҵьашьатәʒоуп –
Уаҩыхшара ихаҽы изаамго,
Ҧхыʒгьы изымбо кәашароуп.

Уи дагәыҵыҳәҳәа шәахәала,
Амза дамоуп дытҟәаны.
Ҧшьаала-ҧшьаала,
Хаала-хаала
Ларгьы лҽалҭаʒоит дгәыкны.

Адгьыл, ажәѡан, аамҭеикәшара –
Зегь ааҭгылоит ишанханы! –
Изаурыдашь аҧсабараҿ
Абри амаза еилкааны?..

Закә насыҧыз иаха илымаз –
Акгьы лгәалашәом шьыжьы.
Лхатца дихәаҧшуеит – дхәаҿыма?
Ицәгьазоупеи ихәда абжьы!..

* * *

Раҧхьаза ицәыртцит абри иаҳхаҧхо
Амра лашара.
Нас – абри адгьыл иахьа ҳазқәынхо,
Адгьыл – мшаҧшара.

Ахрақәа ирылхәрааит арѡашқәа нас,
Рҿеизырган – мшынхеит.
Архақәа, аҿаѡақәа згәатца ҧсаҳәаз –
Рызынтәык ҿыхеит.

Иқашәқашәеит нас, игәыргьеит ашьац,
Атцла царцарит.
Ргәыштцақәа намтцакуа амра ашәахәац –
Псызқәакгьы хәмарит.

Нас ишәаҧыцьаҧхеит гәаѡагьы хәгьы,
Ашәабжь нархылҟьеит.
Абнара инылыѡт атцыс абыжьгьы,
Ашәарах нылҟьеит.

Пстазаарахт, адгьыл иахалеит аҧсы –
Нас ауп санеиха:
Нас ауп, анаѡс ауп, санцәыртц, ауаѡҧсы,
Зегь анмазеиха!..

Дхыдазма арҭ зегь снапы иазыркыз?..
Иҟоуп сзызхәыцуа!
Рыхьчароуп, арҭ рырбгаракәым тцакыс
Иамоугьы сцәыртцра!

Арҭ зегь са соуп изыҟәгәыҷуагьы шьҭа,
Са еиҟәсырхароуп!
Арҭқәа зегь рышьҭахьҟа сцәыртцит схаҭа –
Рапҳьаҟа сцароуп!..

АИЛЫТЦРА

Анахьгьы иатәымкәа, арахьгьы иатәымкәа –
Иабантәаауеи, хагарак атцоуп имцымкәа!

Иаалырҟьан амацәыс хәытцҟьоит, ихысуеит,
Ируша иакәымшәо апҳстҳәақәа еилысуеит!

Ипҳшам, ифырҭыным – ицәыртцуам изхароу!
Иагьтцәуоит, иагьыччоит, абар, апҳсабара…

Аилытцроуп, аилытцра – арҭқәа зегь здыргоу –
Аҙыни апҳхыни ртәы-рымаа еиҷыргоит.

Ақәаҟам, асыҟам – гәыргәырроуп агәгәаҳәа–
Иахылҷеиааран иҟоузеи аилытцра уаҳа!

Аҩ–аамҭак реимак иззаҭода ҙбашьа?
Насгьы, акгьы рзеиламкәа, ирымоума еилгашьа?!

Ргәааибагаргьы – пҳсыҭбада иааиқәтәахуеит,
Еилырхыз атцкыс ирзеилоу аанхахуеит!

* * *

Иацтәи амш зырҽхәоз иацралан –
Иара иалачоз шьоукы
Идырцьоит иахьа хаҭала,
Идырцьоит мыцхәы ихҭакы:

– Иацтәи амш ахы лахароуп,
Газарала, гхала итәын!
Иахьатәиоуп имраҧхароу,
Иахьатәи – хразҟы иатәын!

Ашәа ххәароуп хразҟазыхәа! –
Ашәа рхәома, иҳәхәоит, иҳәхәоит!..
Аҩсҭаа илымҳа цьгәоуп, ашьшьыхәа!..
Иахьатәи саргьы исгәаҧхоит…

Аха ишәарҭахуп гха збарҭам –
Иахьатәи мыцхәы изшьышьуа:
Иалырхуоуп ҳәа – иарбан иарҭо,
Уатцәы «шәшьы» рхәар – иасны изшьуа!

МАҴК…

Ҳгәы ҭаҧнамҽроуп атцх еиқәара,
Ҳабла хнамкырц ашәахәа –
Ҳаччаҧшь атцаз аҧсабара,
Ал ишатцоу азахәа.

Маҵк ҳахыччап ҳацәгьа анырхәо –
Сеидроу, устцәкьа ҳацәгьаны?..
Насгьы ҳҽаҧхьа шьоук анхырхәо –
Сеидроу, устцәкьа ҳаҧсаны?..

Маҵк зегь зхьаауагьы ҳархыччап,
Маҵк ҳархыччап хьаа змам.
Ччашьа ззымдыруагь ҳархыччап –
Маҵк дыччархәуп ччара злам.

Ҳаилгаларцаз шәыда–чгада,
Ҳусҟәа аншәарҭоу есқьынгьы,
Еиҧьу хыхьчага збахьада –
Маҵк ҳахыччалап ҳахгьы.

Ччаҧшьда алашьцарагь ҳхытцәап,
Дгьыли жәҩани леихашәып.
Маҵк ҳаҧсҭазаарагь ҳахыччап,
Иаргьы ҳхыччап иаҳа шәынтә!

* * *

Сышгәаҟуаз – лашарак ҟаланда,
Исзымдырҙо исыхьыз, сааԥшит.
Иныҟәԥырт ауарбажә лаҟәанда,
Абардраҽы ҷынҷак: ҷит-ҷит…

Ашьшьыҳәа, ашьшьыҳәа, ашьшьыҳәа
Ихиааланы ԥстҳәа бымбылк цоит.
Афѡыхаа, аԥшшәы-хаа, абжьы-хаа
Еицхыраан ишсытԥгәогьы збоит.

Избоит Аԥсны ахы, Аԥсны атыхәа,
Аԥьалкны сшахыԥогьы збоит.
Сан лытәҳәеиԥш, схьаақәа схыхуа,
Аԥшалас хәытхәытуа исындоит…

АГӘҼЫҴЬ

Ажәѡан тҷәуоит еихмырсыҵь,
Цәцашьа ҳамаҙам агәҽыҵь.
Рыжәтәгьы ҳамаҙам цәыкәбарк,
Ҽаҳа-ҽымт ҳаидхалт, абар…

Ҳақәиан ҳатцаԥшуеит атуан,
Ҳаҟоуп – ҳаҟамзаргь ауан…
Бзиа ҳаҟагьы, цәгьагьы –
Ҳаҟоуп – шьцыларoуп зегьы…

АМЗА ЛЫԥШААХҚӘА

Ак азмырхакәа
Абар, лабҽаба:
Кәыркәа хәҷы, кәыркәа ду –
Кәыркәақәа ѡба!

Амза лыԥшаахҟәа –
Аԥхын агәҭа.
Иахалаша-хаччоит
Амра алакҭа.

Кәыркәа хәҷы. Кәыркәа ду –
Ѡ-гәыҕрак еицуп.
Адгьылгьы ажәѡангьы
Рхаргалт, иртәуп.

Амш меигӡарахҟәа
Рыхаа-рыхҷаҭ –
Уеигәырҕьа-уалача,
Уаланха-уҽаҭ!..

Кәыркәа хәҷы, Кәыркәа ду –
Акәыркәақәа ѡба,
Ах, икәыруеит,
Игьежьуеит аха ишԥа!

Уеиламган, нас,
Уршанха-урлашә ианцо,
Рышьҭақәа хьаан
Удәы ԥшӡа иантцо!

Ак азмырхакәан –
Рыѡба еихьыԥшны,
Кәыркәа хәҷы, Кәыркәа ду –
Акәырқәа еиԥшьны!..

Иуасҳәари уаҳа –
Ѡба узҭо ѡба игоит,
Ѡынтәгьы уангәырҕьа –
Ѡынтәгьы угәырѡоит.

Кәыркәа хәҷы, Кәыркәа ду –
Аԥхын агәҭа…
Амза лыԥшаахҟәа
Уреиԥхыӡла шьҭа…

АЖӘЕИНРААЛАРА

Шәхьаак сымоуп сара зны,
Шәуск сыгәҭыхоуп, сзыхьҙарызеи?
Хьаа сымамшәа стәаны
Ажәеинраала злазыҽрызеи?

Хьаа сымам даҽеазны,
Сҭынчуп, срылгеит сусқәа рызегь.
Хьаа сымамкәа стәаны
Ажәеинраала злазыҽрызеи?

Анкьеиԥш сыхаара лбара
Сцоушәа – сҽеалакны лашьцарак –
Ус ауп… Ажәеинраала аҽра
Иатцоуп, хымԥада, ԥхашьарак!..

АҨАНДАРАҨА

Ашәа

Уа, дызбада, уа, дзаҳада –
Лыԥшра-лсахьа деиҿкааны,
Лышьҭрагь наганы, ҳәарада,
Илуа-илҳәо зегь хааны?

Дыҟаз ашьха, дыҟаз ага –
Уи даабар акәын ҳара,
Абри лҽыза агәазырҳага
Ҳлаҽсны ҳцозма ҽаԥьара!

Даара, даара, даара, даара,
Даара, даара даҳгәаԥхоит,
Аҧандара, Аҧандара,
Аҧандараҟа даагоит!

Изышьҭадаз калдахәараа,
Изышьҭадаз уаҭҳараа?
Иҟамлароуп шьҭа гәынхара,
Акгьы ҳҳараҙам ҳара!

Арԥар зҿузеи, бзиа збаша –
Бармышь, Блабырхәа, Цьырхәа?
Зынцьы исҳәан еиԥш (дара рҳәашьа)
Гәында илышьҭоу иеицырхәхәа?

Даара, даара, даара, даара,
Даара, даара даҳгәаԥхоит,
Аҧандара, Аҧандара,
Аҧандараҟа даагоит!

Аацаа гылан Аапсҭа ахыҟәан
Иаҳзыԥшуеит ишанханы,
Амҩа ҳарҭоит абҕархыҟәаа –
Ҳашҷандаратәқәоу баны!

Дәрыԥшьаа ҭацала ҳариаайуа –
Малла ибеиоуп – иаарычҳап!
Насгьы, ҳчарашҟа ианаайуа –
Харшәала ишаҭамхо дҳәарбап!

Даара, даара, даара, даара,
Даара, даара даҳгәаԥхоит,
Аҷандара, Аҷандара,
Аҷандараҟа даагоит!

ШӘКЫ РҞЫНТӘИ АКЫ

Арҭ амшқәа, сызмоу сеимырҟьо,
Ахәыцрақәа мцаԥшьны исыхҟьо –
Зегь сҳәаргьы сҭахуп, аха ииаг –
Изныстцогьы ццышәхап ақьаад!

Сгәы иҭыхо, исыцрыхо, сызго,
Исхытцәаз иҙыжьха игазго –
Шәкы рҟынтәи ак ма ианазҳәа –
Иалшоз аҳәеитоуп сцәаҳәа!

Шәкы рҟынтәи, шәкы рҟынтәи акы –
Исзылыԥхароуп… сразҟы…
Ашамҭа иазнеихьеит асаат –
Ишкәакәоуп исымтцоу ақьаад!..

«АААИТ, АҲАҲАИ!»

Санатцоу аидара исзышьтымхуа,
Еибафо сыпсахы,
Сзеитамтцуа сапхьа-сышьтахьћа,
Сазнымкыло сшьамхы, –

«Ааит, аҳаҳаи!» – апсышәала
Ахатца игәы тызго абжьы
Саҳааит, убасћан! Ҽышәала
Еизызгоит сымчқәа зегьы.

Ақәпараҷ ахызатцә сықәшәан,
Исытцкьаса ицозааит ашьа,
Сышьтазааит сымчқәа зегь сылшәшәаны,
Аха иудыруаз, сашьа:

«Ааит, аҳаҳаи, иуқәшәазеи?!» –
Исаҳааит убжьы ҷацаҙа,
Ашырҳәа сѡатцћьап, ак змыхьҙаз иеипш,
Стцарҙа!

О, изакә гәамчузеи иатцоу
«Ухатцами, ааит, аҳаҳаи!»
Мап, сара ахаангьы схьатцуам,
Исыцнатцы «Ааит, аҳаҳаи!»

* * *

Сыцәоушәа сыцәамшәа,
Пхыҙушәа пхыҙымшәа,
Уахынлоушәа ҽынлоушәа,
Бакәушәа бакәымшәа,
Бааиуашәа бмааиуашәа,
Быччоушәа, бтцәуашәа,
Азә дбыцушәа дбыцымшәа,
(Дхатцоушәа дхатцамшәа),
Быпсы ҭоушәа итамшәа,
Сыбтахушәа сыбтахымшәа,
Бцазшәа, баанхазшәа…
Изакә пхыз ҽаастазеи
Сара сызлаз!
Пхыз имбозар акәхап
Бара бызгаз!..

* * *

Атɕла иалѡрыз – ҳаилахаа ҳцеит иҳәеит,
Зызхарафан иҟаз – аӡәгьы амла дакуам иҳәеит.
Ауаа зегь зцәымҭыз – аӡәгьы ситахым иҳәеит,
Зегь зтахызгьы – зегьы сыртахуп иҳәеит…

АМѠАН

Сабаццакуеи амѡа сануп,
Чаракаҷ сыҟан саауеит.
… Апшәма иуалырқәа зегь тәуп,
Иамеигӡакәа аѡы рнаҳауеит…

Аѡынаҳа, сатɕәцақәа ртәы
Бла хаала са дысзыпшуан.
Аѡы иҟанатɕон иара атәы…
Изжәит, изымжәыр ԥхашьаран.

Уажә ашәагьы сҳәоит сара нтɕәа,
Сашәабжьы наѡуеит хара.
Ажәѡанаҷ дыҟоуп анцәа,
Адгьылаҷ сыҟоуп сара!

Ҩ-ԥсҭазарак…

Ҩ-ԥсҭазарак ҳамоуп адә иқәу зегьы:
Ҳаблақәа ирхытцуам еснагь руакы,
Иааины иаагылоит аҩыза тцәахны…

Иҳамоуп, ҩ-ԥсҭазаарак ҳамоуп ҳара:
Ак ҳамала иаҳтәуп, егьи раҳҭоит ауаа.
Актәи ҳаԥсҭазаара ғәгәоушәа ҳажьоит –
Ҳаҟанатц иҟоуп, ҳанықам иԥсуеит.
Аҩбатәи ауп ҳара ҳашьҭахь инхо,
Мышкызны, ҳанықамгьы, ҳаҙбахә зҳәо.

АԤХЫЗ

Раԥхьа сзыдгылаз ахаҳә
Инахысҟьеит сҟамчы:
Гәында-ԥшҙа саԥхьа даацәыртцит,
Лкалҭ илахысуа лыхцәы.

Анаҩсшәа ишьҭаз ахаҳә
Инахгеит апҟаца:
«Ҳаи» ҳәа даагылеит убра
Нарцьхьоу деиқәҟаца!

Ахынтәраан ианысҟьа сҟамчы –
Зынҙак имацәыст:
Саԥхьатцәҟьа ихҿа рыхханы
Даагылт Хәажәарԥыс.

«Дарбанушь ишьҭоу дырҩегьх
Абра ихаҳәаны?» –
Снеи снахагылт҆еа хаҳәык,
Аха… сааԥшит сцәырҳаны.

… Ах, зыҙбахә уаҩы имаҳаҙацгьы
Збарын иагьаҩы,
Сзырхысыр, сҟамчы нарыхҟьо,
Ахаҳәқәа зегьы!

* * *

Ари амшгьы цеит ашьшьыҳәа,
Имҳәа-мырзакәа рацәак.
Инеихызгеит саргьы акы ҳәа
Сыҿҳәара мыждахь шьаҿак.

Ных, аҧсҭазаара гызмалуп,
Иҳамбакәоуп ишҳацәцо.
Ҳзықәнаргәыҷуа жәҩанӡа ихалоит,
Аха имаҷуп ҳзыхьнагӡо.

Аха усгьы саҧхьа угыла,
Сгәыҷра, снагала сжьа-жьо...
Исзааугозеишь амш игыло!
Уара уакәӡоуп сгәы зҟажо.

СЫҦСҬАЗААРА-СДАҞЬА

Сыгәҭыхақәа, схәыцрақәа, сусқәа зегьы
Даҟьак ианысҭарц исымоуп саргьы.
Даҟьак закәызеи, имаҷуп зынӡа,
Даҟьак сҭаӡароуп. Еҳ, слахьынҭа!..

Даҟьак иакуама, ак нхоит ак уҳәар,
Даҟьак иакуама, ак нхоит ак ҟаутҭар...
Сыҧсҭазаара – сдаҟьа сахӡыӡоит сара –
Ирыцҳауп ианшәалар иаҧсам ак ҵьара!..

АМРА ССИРУП АҬАШӘАМҬАЗ

Амра ссируп аҬашәамҬаз,
Абла ахьышәахәа ҭыԥхоит.
АҬашәамҬаз, аҬашәамҬаз
Амра акалашәа игәыкхоит.

Имариоума зегь рзыҳәа
Иахьа хәлааиҙа абылра?
Имариоума нас ашьшьыҳәа
Зегь ааныжьны ацара?

Аха гәыԥбарак анымкәа
Игәыбзыҕуп ахаҷы,
Игәазырҳагазҭгьы уажәыиҙа –
Игәыҷкаагазоуп уажәы…

Зымԥа нҭәода, ас изцода,
Зыиҙа хьаас иҟамҭа?
Ас анышәара зылшода
Абри аԥыза алахьынҭа?

Амра ссируп аҬашәамҬаз,
Абла ахьышәахәа ҭыԥхоит.
АҬашәамҬаз, аҬашәамҬаз
Амра акалашәа игәыкхоит!..

АРԤАШҚӘА

Арԥашқәа, арԥашқәа,
Ашьхақәа ирхылҭыз –
Урҭ рҟазшьеи
Рлахьынҭеи даҵеакуп.
Арԥашқәа реиԥшым
Азиас ҭбаа дуқәа,
Зҵеитцыхны қьафла
Архақәа ирну.

Арԥашқәа, арԥашқәа,
Ашьхақәа ирхылҭыз,
Ишырҭаху амԥа
Ианым иҵеырбо.
Ахрақәа ирылҟьо,
Абахәқәа ирытцҟьа,
Ицоит игәамҭ-хамҭуа,
Ицоит ак рымбо.

Ирымам атәаха,
Ирымам аԥсшьаха,
Раԥхьаҟа ҷкьароуп,
Рышьҭахьҟа хроуп.
Итцҟьо, рыҵекыдҟьо,
Адунеи ду рыԥсы амкуа,
Ишгәаҟуа мацара
Имԥасуеит, уиоуп!

Арԥашқәа реиԥшым
Азиас ҭбаа дуқәа,

Зҽеитцыхны қьафла
Архақәа ирну.
Аҙиас ҭбаа дуқәа
Ирдыррангьы иҟам
Арҩашқәа ирхьаау,
Ирхырго закәу!..

БЫҒЬКАҧСАНТӘИ АҧХЫЗҚӘА

Атцлақәа еилнахуеит аҧша…
Уцәа дырҭынчуам аҧхыҙқәа:
Зегь реиҳа узықәгәыҕуаз уашьа
Иалеитцеит аҳәызба узқәа…

Иубоит: амҩаду агәҭаны
Тышак улҭаҳа ухәаҽызшәа.
Умч мырхакәа ҽазны
Унаган уҧсы шҭоу уржызшәа…

Мап! Уара ухьаауп иҧсыз,
Ухьаауп инаганы иржыз.
Амҩан иуцҳарц иҧшыз
Амаҭаҧшь ауп уашьа иишьыз.

Баша уажьоит быҒькаҧсан,
Имцуп быҒькаҧсантәи аҧхыҙқәа.
Атцлақәа еилнахуеит аҧша,
Изыҙоит иҷымшәац абҒьыцқәа…

* * *

Сусқәа неилажьны сцароуп аамҭала,
Уахь, уаѡ дахьықәым ҭыпқ ахь цьара.
Исҭахуп схи сареи ҳхала ҳаидхалар,
Ҳхала ҳаицәажәар убра ҳазхара.

Исҭахуп сара уа смыццакыкәа,
Сашәақәа ирыгу, ирцәыҙыз сыпшаар,
Атарақәа рашәақәа ирҳәо шәҟәы мкыкәа,
Рашәа хақәитқәа сҭахуп исаҳар.

Сбылгьар сҭахуп сара ашьацраҽ мархәацтас,
Маамынтас ҭлакы сахьынҳала сгьалар.
Исҭахуп сара ргьамақәа збар адац-мацқәа,
Цынтцала бнацәтас арҩаш сахәар.

Исҭахуп сара уа апсҭа-ккара ҭсырцәажәар,
Гыгшәыгтцас снагылан ишсылшо сыҳәҳәар.
Исҭахуп сара схала, сыпхамшьо сыгәжәажәар,
Исҭахуп иара убас сызхаратцәкьа сыччар…

Сусқәа неилажьны сцароуп аамҭала,
Уахь, уаѡ дахьықәым ҭыпқ ахь цьара.
Исҭахуп схи сареи ҳхала ҳаидхалар,
Схала сазхәыцыр сзакәытцәкьоу сара…

АСЫ ШЬҬЫТЦУЕИТ…

«Азынтәи ажәеинраалақәа» рцикл ахьтә

Асы шьҭытцуеит,
Асы шьҭытцуеит,
Иаапшуеит адгьыл аграқәа.
Асы шьҭытцуеит,
Асы шьҭытцуеит,
Ҩаҧхьа ицәыртцуеит сгәырҩақәа.

Асы шьҭытцуеит,
Сара схәыцуеит,
Лассы ишьҭытцындаз асы!
Асы шьҭытцуеит,
Сара схәыцуеит,
Сыззыпшузеишь, сыззыпшы?

Асы шьҭытцуеит,
Асы шьҭытцуеит,
Аҙқәа еибафоит, ихәашьуп.
Зегь еилалоит,
Зегь еилытцуеит,
Зегь апсеизгара иаҷуп.

Са сгәы тҷәуоит,
Са сгәы ҭытцуеит,
Сыпшуп сыблақәа хҩаны,
Насыпк ыҙуеит,
Насыпк цәыртцуеит,
Еисуеит рыҩбагьы сгәаҟны.

Насыпк ҷыхоит,
Насыпк ыцәоит,

Еихәлахоит сара сыԥсы.
Асы шьҭытцуеит,
Асы шьҭытцуеит…
Лассы ишьҭытцындаз асы!

* * *

Изакәызеи исыцрымшәо,
Сахьцалакгьы зыбла сху?
Ажәѳан иалоу, адгьыл иқәу,
Ма са сгәатцан итцәаху?

Џьара акыќоуп – акгьы звымшәо,
Зегь здыруа, зегь збо.
Џьара акыќоуп – заԥхьа схырхәо,
Џьара акыќоуп – зыгәра зго.

Адунеиаҿ зегь ирышьҭоу,
Зегьы ирԥызгало ирыхәҭоу.
Џьара акыќоуп – зҽынӡа ҳхамлац,
Џьара акыќоуп – зынӡа иԥшьоу.

Ҳанамыхәогь ҳгәы казмыжьуа,
Ҳгәаќрагь иазҭо атцакы –
Џьара акыќамкәа – ҳзышьҭоузеи,
Ҳаԥсы зҭоузеи зынӡагьы?!

Џьара акыќоуп – исыцрымшәо,
Џьара акыќоуп – зыбла сху.
Ажәѳан иалоуп, адгьыл иқәуп,
Ма са сгәатцаќны итцәахуп…

* * *

Исзыԥшыхын ҭыси ҳәыҳәи
Еизаны,
Ашәа сҳәахуан ԥхыӡла сыблақәа
Хѡаны:

«Абри ақәацә хәыҷ са сзыѡнымҭуа,
Анцәа сҟатца!
Игәыҟатцаган сашәа ԥымҭәо,
Анцәа сҟатца!

Сыѡны хьшәашәаз, иҟаз сашәа
Цаҳәцаҳәо!
Шәхатцкы сцааит сара сашәа
Згәаԥхақәо!

Илашьцахааит са сыԥстазаарагь
Зынӡа –
Убри акәзар ашәа зхылҭуа
Илашаӡа!..»

Шьоук ааскьахуан рцәашьқәа шьҭыхны,
Са снаскьон –
Шьҭахьҟа сцахуан сара наҟ –
Сааԥшыр ҳәа сшәон.

Са саргәыргьон, са сартҭәуахуан
Сыбжьы...
Инасыԥын са сызгәылаз
Уи ашәшьы...

* * *

Аиашаз, сыздыруам ишсыхьыз...
Салҭызшәа амѡан аԥхыз,
Игәасҭеит ишсамхаҳәаз быхьыз,
Ихәытцаршәны сгәатца итцәахыз.

Адунеи зегь иаразнак еигәныѡит,
Сымаӡа рхытцәеит зегьы,
Ирхыѡит, ирҿыѡит, ирныѡит,
Сымаӡа еибырҳәоит зегьы.

Атцлақәа еидгыла ихәыҵхәыҵуеит
Иааҟәымтцзакәа: «Бзиа дызбоит!»
Жәѡанаҿ атцарақәа еиқәҿыртуеит:
«Ижәдыруама, бзиа дызбоит!»

Арѡашқәа гәаҟуа иахьлеиуа
Ирымѡатәны: «Бзиа дызбоит!»
Ашьхақәа, хьымра шеишеиуа
Изхалашо: «Бзиа дибоит!»

Сышьҭахьҟа, саԥхьаҟа шыҟоу,
Зехьынцьара сыхьӡала иҳәҳәоит:
«Уаҳа бжьы мнаѡӡои бахьыҟоу,
Ибыҟәшәазеи: бзиа бибоит!»

* * *

Са сзын шәара ижәуа сымбакәа!
Шәа шәзын иагьа зуеит схаҭагьы.
Са сзын шәара ишәҳәо смаҳакәа!
Ишәзысҳәо шәмаҳакәа шәаргьы!

Сгәы акәзар – имақьам, ишьанҵам,
Ианыруеит амаҷгьы маӡа.
Иҟоуп сызхьымӡац иахьанӡа,
Иҟоуп сызхьымӡо зынӡа.

Шәа исзыжәуеи исзышәҳәои мацара
Рҭак ҟасҵалап ҳәа саҷым,
Уи ада ԥсабарак, лашарак
Сызгәамҭо слашәхаргьы сҭахым.

О, иалшоит исхашҭыр сышнеиуа
Шәа шәыцәгьеи шәыбзиеи зегьы.
Амала, ижәдыруаз, сгәаҭеиуа,
Шәхаҭа саншәыргәаҟуа аҿеынгьы:

Зегь реиҳа шәзықәгәыҕуа рҿеыԥхьакны
Иаргылар убас аамҭакы –
Сҟалом зегь ззеиԥшу аӡә сакәны –
Сзыԥшуам сара аганахь стәаны!

Исхашҭуам, ишәасҳәоит имӡакәа,
Исхашҭуам:
Сызшаз иҭахын
Неилыхрак, неилыхрак ҟамҵакәа
Мраҭас сыԥхаларц зегь рзын!..

АМШ ИАНАЦЛО

Игәыҭгагоу, илахҷеыху
Сара исымоуп аамҭакы, –
Са сгәы ҷеыхоит, са сгәы сыхоит
Амш ианацло есқьынгьы.

Ашьыжь заа амра гылоит,
Иҭашәом ууанӡеиԥш лассы,
Амш иҷеыцу заа исԥылоит,
Заа сҷеыхоит шырԥазы.

Избоит – алашьцара хьаҭуеит,
Амш ду саԥхьаҟа исзыԥшуп.
Атҳ инагхаз – амш инацлоит,
Атҳ инагхаз – сара истәуп.

Шьҭа срыхьӡап уааӡа сызхьымӡаз,
Атҳ иацәызгап иагахьоу,
Амра шкыду сцап сахьзымцо,
Ҩаԥхьа исыргьежьп ицахьоу.

Игәыҭгагоу, илахҷеыху
Сара исымоуп аамҭакы, –
Са сгәы ҷеыхоит, са сгәы сыхоит
Амш ианацло есқьынгьы.

АЦӘЫКӘБАР ХӘЫҶ

Ҩаҧхьа схала сынкахәыцуа сыбзыҧшуп,
Аеҭәаҟәа рыбла аӡаҭахьтә исзыҧшуп.

Ҩаҧхьа схала амахә хьынаа, зымҭа стәоу,
Разын ӡаӡоуп ицырцыруа иахьыршоу...

Сылаҧш алахеит аӡыжь, абар, избоит,
Ҭынчроуп, быгага есааира иааигәахоит.

Ус, ашьшьыҳәа бааиуа-бааиуа, быҽӡаны,
Бнапҟәа еиҭыбхит, сыбла хыбҩарц бааскьаны.

«Сылашара, сыбзыҧшуижьҭеи иҭӡои?
Сылашара, уаанӡа ҳшыҟаз еиҧш ҳҟамлои?»

Ацәыкәбар хәыҷ аҽазнымкылакәа инҭалт,
Амахә иалшәан акәапаҳәа аӡыжь ихҭәалт.

Ҩаҧхьа исзеимҟьаз адунеи аашаҟь-шаҟьеит,
Уи ацәыкәбар заҭәык ахала иааҧнаргеит...

Ҩаҧхьа исцәыӡыз адунеи ссир сазыҧшуп,
Ацәыкәбаргьы ҩаҧхьа аҽеизакра иаҽуп...

* * *

Амҩахәасҭеи амза иҭәуи,
Нас бареи сареи – убра,
Иашьны иҟоуи зхы зтәуи –
Ах, ҳашҧеидхалеи ҳара!..

Аха усгьы, сара иҵьасшьо,
Исызгәамҭакәоуп сшашьыз,
Аха усгьы, сара иҧхасшьо,
Зынӡа исзымжәуазаап арыжәтә.

Ҭынч сызбыхәаҧшуам, сызгылом,
Унаскьа, бҳәеит, унаскьа!
Аха, ишҧазуеи, сырзынкылом,
Сырзынкыломеи сшьапҟәа?..

Мшәан, са сымацара изжәуазма?
Ҳаибаныҳәан иаҳамжәуаз,
Зынӡа агьама бымбаӡазшәа,
Нас ишҧаҟалеи абас?..

Амҩахәасҭеи амза иҭәуи,
Нас бареи сареи – убра,
Иашьны иҟоуи зхы зтәуи...
Ах, ишҧамариоу саршьра!

СБЫҲӘОН...

Сбыҳәон: сырҷеыха, сырҷеыха!
Сзымқәацо сԥахны сышьҭан.
Ҳәызба цагәык сыхәда иаҷеырхо,
Гызмалцәақәак ааины исхан.

Акәакь быкҷагылан ашьшьыҳәа,
Сыхаара, сшыббоз сыршьуан.
Сбыҳәон: сырҷеыха, сырҷеыха!
Быхьшәашәаҙа ус бысзыԥшуан.

Иԥҵәеит сызлаԥахыз ашаха,
Ашырҳәа сҩатԥьеит сыҳәҳәан.
Снабыхәаԥшит сыбла ҭырхаха:
Избан сзыбмырҷеыхоз, избан?

Бхызагьы бнаха, браҳаҭны
Быцәан насыԥла быҭәны.
Аԥенџьыр ахьтә амзагьы бгәаҭан
Ибыхәаԥшуан бзиа ббаны.

Сымаалықь, сымра лашара,
Бҭынчыз, саҭамыз, бымшәан.
О, сеидру ба бҷаԥхьа са исхароу...
Избан сзыбмырҷеыхоз, избан?

УАԤСУАРА УЗАХЫМПҬЕИТ ҲӘА САЗҲӘАЗ ИАХЬ

Исыздыруам уара ушыԥаз,
Исыздыруам уара узхыԥаз!
Сара саԥсуара сзахымпҬеит,
Уи сахыпартә илаҟәымхеит!..

АҽЫХАРА

Исԥылон, ихырхәон, исыҳәон,
Рыбла сзыԥшын ихааҙа,
Аха сгәы мыжда сыхон
Саԥхьаҟа наҟ хараҙа.

Наҟ ԥьара, ажәѡан атԥкарахь,
Слышьҭан абааш иҭакыз.
Ибдыруама, агәыҕра ишаркараз,
Сшырхашҭыз игәыҕуа исзыԥшыз?

Сызхьымҙаз, иахыргаз са счара,
Исыздыруам шьҭа иамоу ҽҳәарас…
Сааԥшызар – ихтуп аԥсабара,
Сиѡызоуп аҕьыч – изыкәшаз.

Сышлара иамам ҭәахышьа,
Ицәкьаран ацәҳәыра ианхалт.
Иатԥабеит амца сыԥшышьа,
Сыбла ашәахәа ссир рыхбалт.

Иԥсит уи атәыла са сзыҳәа,
Атәыла хазына бызқәу,
Аҳ иԥа дақәтәан иҽеыхәа
Данаaиуа ҳәа ба бахьыԥшу.

Исԥылон, ихырхәон, исыҳәон,
Сцон сара наҟ сеиханы…
О, быцәазар – быцәаз, бсырҽыхом,
Бҽыхозар – бҽыха бласны!

САН

Аапынраз, ашәҭқәа быҽрылак,
Баацәыртцны сара бнасҽаԥхоит.
Зны сыблақәа хыбкуеит баатгылан,
Нас ԥшьаалаҙа-ԥшьаала бааскьоит.

Сынҭалеит уа ҳашҭа икеикеиуа,
Аарла схыԥшылоит блакҭа.
Блакҭа-хаа – зегь реиҳа ишеишеиуа,
Зегь реиҳа изырҟәандо сгәаҭа.

О, сан, бара бцәымза лашароуп –
Аҽықәахь сыҙхызго сара!
Амшынуаѡ, ацәқәырԥ иаркараз,
Атцыхәтәан сазааит асҟьала.

Заҙа цәыкәбарқәак цырцыруа
Ашьац иатҵәа аҟынтәи иааԥшуеит,
Цыброу, раҳаноу сыздыруам -
Фѡы хааҙак сгәы цнашьаауеит…

Иԥхасшьоит уажә баԥхьа сахьгылоу!
Абас иагьанбашлеи бхахәы?
Бааныжьҙаны сусқәа сышрылаз,
Бымч каԥсаҙазаап мыцхәы!

О, схәыцрақәа ахьыҟоу аѡныҟоуп,
Лассы сбымбаларгьы, бымшәан,
Бымшәан, анцәа ишиҳәара быҟоуп,
Бызбоит анцәа ишиҳәара, сан.

Сыхаара, сымра каԥхара,
Блашоит ҭыԥҳаҵас иахьагьы.
Ишышәҭыз бымбои апсабара,
Ишәҭит ауп иҟәашҙа бхахәгьы…

ҪНАКТӘИ АПСҬАЗААРА

Сашьҭам ҫеа мазарк,
Сашьҭам ҫеа мазарак –
Ҫнактәи апсҭазаара!
Ҫнактәи апсҭазаара!

Ашықәсқәа исзоужьу
Рацәасшьом, иҟәнысшьом,
Ашықәсқәа срышьҭам,
Ашықәсқәа срышьҭам!

Мшы заҵәык – сымышқәа
Шызынтәыку ираѡсуа,
Мшы заҵәык, шәышықәса
Ныстцыргьы – рнаѡсан!

Ашықәсқәа хнымҳәуа
Имѡасуеит, имѡасуеит,
Мшы заҵәык саԥхьаҟа
Иҟоуп – имѡасуам!

Мазарас иҟоу зегь
Инарацызго –
Ҫнактәи апсҭазаара –
Псҭазаарак ҭызго!

Сашьҭам ҫеа мазарк,
Сашьҭам ҫеа мазарак –
Ҫнактәи апсҭазаара!
Ҫнактәи апсҭазаара!

АМҲАҬЬЫРЦӘА РАХЬ

Иарбан, нас, адгьыл атқыс еиҳахаз -
Шәтәыла бзиахә, шәыдгьыл гәакьа ныжь шәызцаз?

Ахақәитра, шәара шәзын зегь ирыцкыз –
Убри аума наҟ мшыннырцәахь зцәаа шәкыз?

Аха апсадгьылда ахақәитра закәхари –
Шәҟаларызма шәарҭ ишәзеилымкааyа ари!

Ишьҭыхны ишәкыз шәыламыс еиқәшәырхарцу?
Шәыламыс шәыпсадгьыл иалган ишәгарцу?

Урҭ еицуп – еиҟәыхшьа рымам зынӡагьы –
Шәҟаларызма абри шәзымдыруа шәаргьы!

Шәа шәыхнаҭәҳәалт уама злажьыз ԥшак тысын.
Иҳабжьажьуп уажә шәареи ҳареи амшын.

Шәа шәхақәитра – ароуп иахьыҟоу, аарцә инхеит.
Шәыламысгьы – шәыдгьыл гәакьаҿ ишәзыԥшуеит.

Абарҭ аҩба шьҭызхуа зыҟалом фырҭын,
Арҭ ирышьҭоу – дазынкылаӡом амшын.

Шәыпсы ара иҟалеит ҳәа издыруеит, шәыбзахом,
Цәеи-жьи ԥси еиламкәа ԥсҭазаара ҟалом.

АБЛА ИАМБО

Исызуҭом са сгәы тыхны –
Иагьабоуҭаху уаргьы!
Исызуаҳәом инеитцыхны –
Сара издыруа зегьы.

Иалшарызеи сцәаҳәа рыцҳа –
Уи адацқәа хыхь ианцәыртц!
Иуасҳәаз акәым узызхәыцша –
Сара исзымҳәазгьы уазхәыц.

Ажәа шьҭаҳҳып – акы ихнамхуа,
Цәгьара зҽамҳәуа, хәашьра зқәым,
Аимак башақәа ирыбжьамхо,
Инархыҳәҳәо – шәахәа згым!

Гәыла-ԥсыла, цәала-жьыла
Ҳарҭ иаҳнырп уи – ҳаагәаҭеип:
Абла иамбо цәашьыркыла –
Ус, цәашьыдагьы ҳазнеип!

АСЛАН

Ирҳәоит, аслан шыԥсуа анадырлак,
аҩызцәа ирылҵны ицоит ҳәа.

Уи иадырт – итцыхәтәантәиин убри амш,
Аҩызцәа ирылтцит нас ашьшьыҳәа, уаҳа ихьамԥш,

Ԥагьа-ԥагьа ашьапқәа ргыло ицеит, ицеит,
Дгьыли жәҩани наҟ иахьеивтцоу цьа инкабеит.

Агәаҟра дуззаа бла иахьамбоз инаҙеит,
Зегьы ирцәытцәах, зегьы инрылга иагаҙеит.

Шьҭахьҟа аԥсҭазаара аҟазшьала ицәқәырԥоит,
Шьҭахьҟа агәамчи шьҭахьҟа аԥагьареи ҿырбоит…

Са сазхәыцуеит аслан ԥагьақәа рдунеи,
Са сазхәыцуеит урҭ рыԥсҭазаареи рыԥсреи:

Урҭ рыԥшҙареи ргәамчи ныжьны – ицоит дара,
Адунеи иалгоуп урҭ рыԥсыҿера – урҭ рыԥсра.

АЖӘҨАН АХЫСРА

Ажәҩан хысуеит ҳагәқәа тҟьо,
Ажәҩан хысуеит.
Иарбан гәнаҳаушь ҳзыхнарҟьо?! –
Ҳцәа ҳҭазыҙоит.

Иаамацәысуеит, ҳаи, анцәа!..
Иаамацәысуеит.
Ажәҩан хысуеит – шьҭа уацәца!
Ҳкылкаа ихысуеит!

Ҳатцахатцәкьеит алакҵа –
Иҟам ҿзашьа…
Ҳхы ҳазхәыцуеит ҳаргьы шьҭа –
Мшрак иаиаша!..

Ҳа ҳабаҟаз, нас, ууанҙа –
Ҳхы ҳамрыцқьоз?!
Уажә ибар ҳҭахуп анцәа –
Ҳа ҳашрыцҳау!

Уажә ҳанхықәгылеит ахҵа –
Ҳцәа ҳҭазыҙоит.
Иаамацәысуеит… Шьҭа уацәца –
Ажәҩан хысуеит.

Абыржәытцәкьа ус ҳанхар –
Ҳҟәышхон итцегь…
Итцегь ҳҟәышзар акәын ҳарҭ –
Итцегь, итцегь…

ХЬЗЫ ЗМАМ АШӘҬҚӘА

Уада хышәкаҿ ма ҽырбагас,
Баҳча ҭбаакаҿ ма цьара,
Ма ҳаҭгәынкаҿ гәаларшәагас
Ираазом, ишәҭуам дара.

Арԥар ма рыԥсы зыдхало
Ԥҳәызбак ҳамҭас илдыркуам.
Ҳашҭа иҭалом, иаҳҳьынҳалом,
Ҳабла хыркыртә – иԥшзазам.

Аха избан сызрыдырхало,
Сылаԥш зрылахои, избан,
Уа срыниар иахьышәҭуа рхала
Ашәҭқәа иаҩцам, хьызгьы змам?

Абна шәшьыраҿ, алашьцараҿ,
Шәахәа ахьамбац шамаха,
Ашьха цәҳәыраҿ, асакараҿ
Урҭ аапшуеит ицьашьатәха.

Ижәытәзатәиу ҳадгьыл гәакьа
Иақәло, иацишаз анцәа,
Иҩны изашьҭамлаз ҳа ҳҿатәра –
Иагьзахьымзо насгьы шьҭа…

Игәыҿкаагазоу акала
Рыбла гәыразқәа ҭыԥхоуп.
Сыдгьыл дузза ахәыцра иалоу
Жәытәра ссирзак ацәа рхоуп.

Иарбан уи нас сара исцәызыз,
Ма снапала иҭасырхаз,
Иарбан зу шәара шәаазҭытцыз,
Са сызнымиаз – шәа шәзыԥшьаз?

Мҩак санышәҭа уахь инагоу,
Иашәҭ са сҿатәра зда имаҭәам,
Хьзы змоу ашәҭқәа – мыцхәы ипагьоу
Зынза ирхашҭхьоу, иагьзышьҭам.

АБЖЬЫ

Ухатцоуп – уацәыбнал,
Ухатцоуп – ишьы!
Акы затцәык сахәом –
Исышьҭоу абжьы…

Инсыжьит ҳәа сшыҟоу,
Еиҭах иаасыхьзоит:
«Иагьаҵьара уцаргьы
Ара уаанагоит!

Арантәоуп уахьдәықәлаз,
Ароуп ухәышҭаара,
Ароуп – уара унышәнап,
Ароуп – уара упсра!» –

Ҷнатуеит са Сыпсадгьыл
Абжьы ахатцаны,
Ҷнатуеит са Сыпсадгьыл
Агәы иҭатәаны.

Абасоуп – зегьреиҳа
Сыпсы зыҷҳәароу,
Зегьреиҳа исаҕоугьы –
Иароуп изыҕроу.

Сыпсадгьыл, Сыпсадгьыл,
Иухьзеи уара?
Уаратцәҟьагьы, нас,
Агәра угоума сыпсра?!

«Иагьаҵьара уцаргьы
Ара уаанагоит…»
Ара саанагамоу –
Сахьымаара сцоит!

Псадгьылым – нышәуп
Зыбжьы саҳауа,
Псадгьылым – нышәуп
Исыхо шьҭахьҟа.

Анышә – сара сцәасжьы
Зфалак зегь еипшуп,
Сыпсы цқьеи сылша цқьеи –
Сыпсадгьыл иатәуп.

СА СЫҧСЫ

Дгьыли-жәԥани
Рхатцкы ицароуп
Са сыҧсы,
Амра шаша
Ахатцкы ицароуп
Са сыҧсы.

Сышьха ʒыхьқәа
Рхатцкы ицароуп
Са сыҧсы.
Сгәыгра ссирқәа
Рхатцкы ицароуп
Са сыҧсы.

Суа-сықәла
Рхатцкы ицароуп
Са сыҧсы.
Анасыҧқәа
Рхатцкы ицароуп
Са сыҧсы.

Акзатцәык ауп
Шәарҭас иҟоу
Сара сзы:
Ус, акгьы
Исзахҭнымтцаʒакәа
Ицар сыҧсы…

Адгьыл, ажәԥан,
Амра шаша –

Сыҧсы ргоит,
Сышьха ʒыхьқәа,
Сгәыгра ссирқәа –
Сыҧсы ргоит.

Сыуа-сықәла,
Анасыҧқәа –
Сыҧсы ргоит.
Бзиа избо
Зегьы ишрысҭо –
Сыҧсы нтцәоит…

Уц хырцьацьа
Сышьҭа ухымзи
Есымша –
Усҭ, аҧсцәаҳа! –
Исцәыуго башоуп
Уара шьҭа!

АԥСУАРА

Аԥсуара иатԥоу рацәоуп,
Зыхьуп – изқәым ҭабара,
Уафроуп уи, разќуп, лахьынтԥоуп,
Инкажьны узаԥыртԥуам ԥьара.

Дызбоит, иара итәала, акгьы згым,
Дҭәы-дыԥха, дԥагьа зегьрыла,
Ԥынгылакгьы хьаас изкым…
Са саԥсуара сымоуп ԥынгылас!

Аԥстазаара еижьагоуп, имцуп,-
Аԥсуара анаваха адәныќа.
Аԥсуара зцым – зегь ҭацәуп,
Аԥсуара аныќам – егьыќам!..

Дызбоит, иҽазикуеит азәгьы
Ҽырбагас са саԥсуара шьҭихырц.
Ашҳам иҿытԥуеит ҽазәгьы –
Са саԥсуара адгьыл ианихырц.

Аԥсуара ахытԥәон ҳдунеи –
Аныќәгара ус имариазар.
Аԥсуара анырхуан, аиеи –
Аныхратԥќьа ус имариазар.

Дҩагылт азәгьы абан, иҿыхәхәо,
Аԥсуара аныҳәаҿа ижәырцаз…
Уаагыл, ацәаԥҿыга, убґаґо!..
Дышԥаќалоишь аԥсуара зцәыӡыз!

Аԥсуара мчытԥќьоуп кыргьы,
Изакәытԥќьоу здырхьада ҽеила?..
Уцәымзақәа рызынтәык ԥсыргьы –
Аԥсуара уарӡуам, унеила!

Иатԥаӡхьоу даара ирацәоуп,
Алеишәақәа цәгьоуп аҭоурых.
Аԥсуара – шьала икәабоуп,
Иааира бираќуп – ишьҭых!

АҨАР РАХЬ

Сшәылагылан аркьыл сасуам,
Ампыл шәылпаан исызгом.
Шьҭа шәареи сареи ҳаивасуа –
Уи қьачақьроуп – даҽеакхом.

Аха сыҷкәынрагьы схашҭуам,
Иаасҷагылалоит зынгьы.
Шәа шәыҷкәынрагь гәыбҕан асҭом,
Сажәра санашәыжь саргьы.

Зны са сҷапхьа мыцхәы идадуп,
Ихытҟьагоуп шәа шәыбжьы.
Аха, издыруеит, зны игәыпҭәагоуп
Сара сҷымтрагь шәара шәзы.

Зны шәеибарс, шәеихьымза–еипымзо,
Акы шәашьҭоуп иҧхатца.
Гәыла сшәабжьоит: «Наҟ шәаҟәымтцуа!»–
Сыпшуеит еынартцыс ҟамтца.

Сара сҭынчра шәара игәашәҭан
Шәааины шәсазтцаауеит: «Избан?»
О, шәыццакра гәыбҕан асҭом,
Сҭынчрагь иашәымҭан гәыбҕан…

Апстазаара уаҩ дашаҭом –
Дрылаҟазаргь иагьа хкы.
Аха иаҳҭаз ацкы ҳнаҭоит –
Иагоит иамаҳҳыз ацкы…

Иагьа сцәыҙит – амҩа иашәаз,
Иагьа шьҭысхит схаҭагьы.
Иҟоуп, иҟоуп амҩа иснаҭаз,
Иҟоуп иасҭаша еиҭагьы.

Зны – сагәҭасуеит шәа шәызнымшәо,
Зны – сзыхҙыҙо шәшьырц шәаҷуп…
Шәара шәгәамчи сара спышәеи –
Урҭ еипгаламзар – имцуп.

Сшәылагылан аркьыл сасуам,
Ампыл шәылпаан исызгом.
Аха сыҷкәынрагьы схашҭуам,
Аха сажәрагьы сзацәцом.

ҶЬАНАҬТӘИ АХАҚӘИҬРА

Абжьымшынкгьы ирырт мариала,
Абжьышьхакгьы ирхыст убас,
Измырҭынчуаз, аҧхыӡ иалаз,
Абар атәылагьы – изышьҭаз!

Сыҧсы неиуеит сцәасжьы ныжьны,
Еидара иаҭаӡам, ицқьоуп.
Абар, ҷьанаҭ абаҳча еиужьра
Акгьы азеилымкаауа иҭоуп.

Гәалак, хьаак амам уи шьҭа,
Иахьцалакгьы амҩа артуп,
Сыҧсы иамоуп ахақәиҭра,
Иаргь аҭысхә еиҧш иласуп.

Еимгеимцарак, шықәсык ахьынтә,
Адунеи ккаӡа иааимѣьоит,
О, иадыруеит усѣан иахьыз,
Зынӡа ишрыцҳахаз абоит:

Ажәҩан иалоуп сыҧс ахала –
Ҭаѣа аҧсҭазаара еилашуеит,
Аҧҭа шкәакәа иахьынҳала
Абла хьшәашәаӡа иааҧшуеит –

Акгьы змыхьуа, акгьы злымшо,
Иагьҧырхагам, иагьхәарҭам,
Иагьузымкуа, иагьузымшьуа,
Акгьы иашьҭам, акгьы змам…

АЦӘАШЬЫ

Ҧшеи фырҭыни брылга
Са бсызгом быхьчо,
Лашарбагас амҩан
Бсымаҭәам сахьцо.

Ус аҭынчраҿ аарла
Ацәашьы лашоит.
Ус мариала икьаҭоит,
Ҧша хәыҷӡак азхоит.

Аха ссирс ирыҭоу
Сзеилкаауам схаҭа,
Абла, абла ҭаара
Ирхыҭуа ашәахәақәа…

Амҩа сашәа сааины –
Ба бѣамлар – сзынхом,
Былашара хьшәашәеиҧш
Даҿакы сарҧхом…

Стәоуп сара сраҳаҭны,
Ацәашьы ҭаауеит…
Амра ҩхалоит ҧшьаала,
Ааҧын баҳча шәҭуеит…

Игәыҿкаагоу тәылак
Ус агәашә аатуеит,–
Сеидру са сахьыѣоу!..
Ацәашьы ҭаауеит.

Ԥшеи фырҭыни срылга
Ба сыбгоит сыхьчо,
Бара – сцәымза хаара,
Бара – ԥсыс исхоу!

АМԪА ИҚӘУ АШӘАХӘА

Иҟоуп зшәахәақәа ҳара ҳҟынӡа иааӡаанӡа зхаҭақәа ԥсхьоу аеӣәақәа.

Сыбжьы ԫҭызгоит алашьцарахь схы ԫарха:
«Ирлас, ирлас, амԪа иқәу ашәахәа!

О, исыздыруам уара иумоу лахьынтцас,
Сыетцә шаша, жәԪан тцаулахьтә исҽаҷҷаз.

Уԥсы ҭоума, амца уцроума ухаҭа?
Уԥсы цахьоума, илашьцахьоума улакҭа?

Иааит са сҟынӡа игәазырҳаган уажә иахьа,
Анкьа-бынкьа зны иухылтцыз ашәахәа…

Исыздыруам саргьы исоуа лахьынтцас,
Изҽаҷҷода шәахәа схылтцыр саргь убас?

Сылашара шәыхьӡарымашь – изышьҭоу?
Шәара шәҟынӡа инаӡарымашь – сыԥсы шҭоу?..

Изурызеи, изурызеи – амца скыз!
Са сышәхьымӡаргь – сылашара шәазыԥшыз!»

АМѲА

Амѳа иқәуп апстҳәа шкәакәа,
Тцыси ҳәыҳәи пыр-пыруеит.
Амѳа иқәуп артцу капа,
Ашьхыц дәықәуп, ипшаауеит.

Амѳа иқәуп амра шаша,
Амѳа иқәуп ашәт афѳы,
Амѳа иқәуп ажәа, ашәа,
Амѳа дықәуп ауаѳы…

Амѳа кьаҽым, амѳа еитцыхуп,
Амѳа иқәу - имѳа нтцәом.
Амѳа ахьнымтцәо – уи насыпуп,
Амѳа хирыз – уаҳа сҳәом!

АЗАТЦӘРА

Имѳаст агәгәаҳәа амш-аҳхытцра,
Шә-хәыцрак нтаҳаит атцх агәы.
Атцх. Атынчра. Ажәѳан кәицқәа.
Амза шьада. Уаҳа – акгьы.

Уара – апстазаара зыгрысыз,
Уара – апстазаара зкәаҳаз.
Уара – ахьаа цәгьа иардысыз,
Уара ахьаа цәгьақәа зшаз…–

Наћ шәахҳыҳаа, адгьыл иақәҳаз –
Иаашәычҳа, нас, ҳамтакы.
Амца рхысааит ипылҳатҳаз
Са сызтцаарақәа зегьы…

Збашьа змамкәа, инымтцәо гәнаҳан
Адгьыл иацу есқьынгьы –
Шәыцәа!
Шәыҳ!
Шәыпсы!
Шәымҽыхан! –
Адгьыл хәыцуеит ахазгьы.

Иаҳтап ҳамтас ҳара ҳҽымтра –
Иатахуп ахала инхар,
Жәѳан тца змамаҽ аетцә ѳынтра
Иалоу ҳадгьыл – ацәыкәбар…

Изаҳауадашь иара агәтыха?
Аетцә ччозар еилацәћәны?

Кыр рыхәшьадзар иара азыҳәа?
Иазыԥшызар амҩа кны?

Амза хьшәашәа – аҩыза хьшәашәа –
Ԥшуеит гәырҩада, инаскьаны…
Сыдгьыл, сыдгьыл! Мшрак иаииаша!
Шаѣа узатԥәузеи уажәааны!

Ухәыцра уалсп иуҭахызар,
Иуқәсыжьп сгәалақәа ҩаԥхьа!
Исылшарызеи уара уҩыза
Уаҳа цхыраарас уаха?

Зегь ззеиԥшу ажәҩан кәицқәа,
Ԥхара зхылымҵуа рыгәҭа,
Изымбаʒандаз арахәыц па
Ушахьынҳалаз ухаҭа!

НАС АЗЫҲӘАН…

Нас азыҳәоуп сзыхандеиуа,
Абаҳча зеитҵастԥо уаҩтас,
Сбаҳча еинҭәылап, нас ишнеиуа,
Сбаҳча еинҭәылап… аха нас?

Ашьха анакәха исыԥхьо – схалап,
Сырп амшынгьы иара убас.
Аетԥә шашагь сахьынҳалап,
Сахьынҳалап… аха нас?

Сымҩа нагаз тыша хықәлагь –
Бышьҭа схытҵуам, исгәаԥхаз,
Ба бзы саԥьалгьы сахыԥап,
Ҳаинасыԥхап… аха нас?

«Нас» закәызеи, иахьʒахьада?
Ҳәашьа сзаҭом иахьазы.
Ԥсыхәа сымамкәа иарада
Ма изыʒбада сара сзы?

Нас азыҳәоуп амра згыло,
Нас азыҳәоуп изҭашәо…
«Нас» закәхо сыздырам хыла,
Нас азыҳәоуп сагьызшәо…

АКӘАҨҚӘА РХАҬЫҨАН

«Акәаҩқәа рхаҬыҨан
иргыл изыхәҬоу ажәақәа».
Аграмматика аҟнытә.

Акәаҩқәа рхаҬыҨан
Иргыл изыхәҬоу…
Акәаҩқәа роуп иҟоу
Араҟа хра злоу.

Уаҩхьа – уеиҬаҩхьа,
УеиҬаҩхьа – уазхәыц,
Атцабырг уагәылаҩш,
Уагәылаҩш аҩхыз.

Нас, иарбану, иарбан
Иазымҳәо сцәаҳәа?
Акәаҩқәа рхаҬыҨан
Ианаало иаҳа?

Ишыздыруа инсыжьыз,
Исзымдыркәа инхаз,
Схы иҬамзаз, сҽы иҬамзаз –
Сгәы иҬагьежьуа иҬаз…

Акәаҩқәа зсыргылаз
АбарҬ зегь рзоуп,
Акәаҩқәа рхаҬыҨан
Игыло сыҨсоуп!..

УА МШЫБЗИА!

Уа мшыбзиа!
Уа мшыбзиа!
Разҟы шкәакәа,
Разҟы бзиа!

Уа мшыбзиа! –
Бзиа сҳәапи,
Сани саби
Ргәы ҟасҵапи!
Уа мшыбзиа, шәҟәи тетради!
Уа мшыбзиа, ѡыгеи қьаади!

Уа мшыбзиа!
Снықәлап сыѡуа,
Исыргәыргьап сыбжьы зхыѡуа,
Саазыхьзо зегь уа исырҽыхап.
Амш лашарахь срыха-рыхап!

Уа мшыбзиа, амра хаара,
Ага ҟьаҟьа, ашьха наара,
Иблахкыгоу ашҬа-агәара,
Ашәаҧыцьаҧ, аҧсабара!

Уа мшыбзиа – бзиа збаша!
Бзиа уҳәар – ибжьаҙуам баша!
Уа мшыбзиа! –
Ҧсышәа ҳәашьоуп,
Еибабашьоуп,
Ҧхьаҟа нхашьоуп!

Уа мшыбзиа,
Амҩа бзиа,
Разҟы шкәакәа,
Разҟы бзиа!

* * *

Рыʒбахә сымоуп шәҭы быбышқәак,
Рыʒбахә сымоуп еҵәақәак,
Лыʒбахә сымоуп ԥҳәызба ҵәрышкәак,
Ҵарақәакгьы – ԥшʒаʒақәак.

Ацәгьа-мыцәгьа заҟа еидара
Сыхәда иқәҳауа сымҳәап…
Урҭ идурхьуазеи – иагьараан
Иуҽагылап, уеикәыршап.

Угәы ҭырҟьап, ухы ҭырҟьап,
Рылҩа еилахәашь уҽачып,
Ана иԥхоуҵар, ана ицәырҟьап –
Ирныззала зықь ҟамч ҭыԥ…

Урҭқәа ракәым сара исбарҭоу –
Ихаау сашьҭоуп, итҵоуроу,
Иаҳа ицқьоу, иаҳа ишәарҭоу –
Иаҳа зырхәашьра мариоу.

Са срыхʒыʒоит шәҭы быбышқәак,
Аеҵә – хьыбла ҭыцьцьақәак,
Шәыта знымгьы ԥҳәызба ҵәрышкәак,
Ҵарақәакгьы – ԥшʒаʒақәак…

Август 5-13, 1992 ш.

ЖӘАҨАҨЫК АҬЫПҲАЦӘА

Апоема «Иццакуеит азиас» ахьтә

ЖәаҨаҨык аҬыпҲацәа,
Ах, иџьашьатәқәоуп!
Исзырура рзымдыруа
Иаасыкәшаны итәоуп.

АжәҨан иеиԥшуп рыблақәа,
Рыччаԥшь - ашәахәа.
ЖәаҨа насып ҏееизакны,
Аа, иахьсызкаԥха.

Алашә иҨблак иитаху –
Сақәшәеит сара убас:
Срылаԥшуеит ашанақәа –
Далсхп исгәаԥхаз.

Иалухуаҳәа дарбану –
Рызынтәык еиԥшуп,
Иалухуа ҳәа дарбану –
Рызынтәык сыртәуп.

Еихатыруа рзарақәа,
Рнацәкьар еиҬыхәхәа,
ИҨагылт аҬыпҲацәа,
Иқәгылт ацәаҳәа…

Бырфынҵсароуп рыматәа,
Рцәаржьы еилыпхааua,
ЖәаҨаҨык еицеихырхәеит,
Иааскьаны исҽаԥшуа…

Ԥшьаала-ԥшьаала, ԥшьаалаза,
Шәаҳәабжьык хааза,
Иара ахала исыханы
СҨышьҬнахуеит сласза…

Ус, агәақьҳәа аинћьара!..
СнышьҬаст хьшьыцбаҬас.
ШьараҬынуп, чариоуп –
Уас-уас-уас!..

АҬыпҲацәа ҏееибаркны
Исыкәшоит сырхьыпшуа,
Акәашара салашны,
Сықәуп сшьацәхыртәуа…

Кәашарада акымзарак
Ићазам ԥьаргьы,
Акәашара – аикәшара
ҲалазҨоуп зегьы!..

СЕИЛЫЗКААУА ШӘАХЬ

Апоема «Ацыԥӡааха» аҟнытә

О, са сыҟәлацәа, ҳаиԥымхааит,
Еицызхалашо еҭәак.
Шәсыдсырхалом, шәусҟәа нымхааит,
Сара ишәасҳәозеи рацәак.

Адунеи аҽы зегь реиҳа
Са сеилызкааua – шәа шәоуп.
Адунеи аҽы зегь реиҳа
Са сзыҟәгәыԥуагьы – шәа шәоуп.

Са сахьыҟало – санҽеиха –
Шәыгәҭаҽоуп.
Са сызкырҭоу, санԥаршеиха,
Шәара шәоуп…

Ҳа ҳанысит амҩабжара –
Уашьҭа еихшьалакгьы аҭахуп.
Гәнаҳа иатцоугьы ҳабжьара –
Илакҭатцәкьа инҭаҳәатәуп.

Дцәажәоит ҳҩызакгьы иҽеырдадуа,
Дрылахәҙамшәа цәгьара зуз:
«Апстазааpоуп зегь зыхәшьадуа –
Иаамҭагәышьан усҟан ус».

Доусы ихара – иа дахәхароуп!
Иҟоуп усҟәак – ирххатәым:
Зынза апстазаара иахарам,
Зынза тәымуаҩ дызлахәым!

Ԥхьа ҳцозаргь мыцхәы еиқәҽымҭуа,
Иаҳгалароуп акы агәра:
Иҟоуп Аламыс иԥымҽуа,
Иҟоуп Еицамкуа Ауаҩра…

Ҽаказынгьы, сҩызцәа, сшәыҳәоит:
Са сышԥажәбо, са схаҵа?
Сахьцалакгьы сгәатца иҭыхоит:
Ҭыпс иныскылои шәыгәҭа?

Цәала сцәажәаҙом ахаан,
Исаҭәам самхаҳәар стахым.
О, иҽеырбагаҙам ахьаа!
Ҳара ҳхьаа шьҭых иаҳкрым.

Ҳацәгьаҙам, нас, уажә ҳахьааихьоу,
Иҳаҟәгазааит агәырҩа,
Ацәгьа–мыцәгьара ҳазиааихьоу
Шаҟа сгәалашәои сара!

Игәыԥтцәагамхарц – ибжьажьуп,
Абжак цәыргам – иҽахтцәоуп.
Исзымтцәахызоуп сызлацәажәо,
Жәабжь еизадам – цыԥтцәахоуп!..

Иҟан амшқәагьы, илашараз,
Иҟан гәыгракгьы мхәашьзо.
Сеиқәзырхазгьы урҭ рыԥхароуп –
Уигьы сҳәароуп санахьзо.

Исҳәаз акәзам сара сашәа.
Са сызчычоу даҽеакзоуп:

Амҩа иашоуп!
Амра шашоуп!
Ажәҩан саркьоуп!
Ашәахәоуп!

* * *

Александр Пушкин иҟнытә

Жәлары зегь зну мҩадукаҷ акәзааит,
Ма ныҳәарҭак сыҩназ цьара,
Аԥьцьаҳәа ахьырпаргь срылатәазааит –
Сыртәыртәуеит схәыцрақәа сара.

Исҳәоит: аӡиас ҳамҭанарсуеит,
Иагьа ҳанхаргьы ирацәаны,
Мышкызны ҳазынтәык ҳамҩасуеит,
Иаҳзоужьуп ҳамшқәа ԥхьаӡаны.

Ма аԥь жәижәых заҭә сазыԥшуазааит,
Са схәыцуеит: аҭлақәазегь раҳ
Саргьы, сызлоугьы – ҳаҩнахуазаап,
Ҳазхылҭыз шаҩнахыз, еиҭах.

Ма аԥшқа гәырґьахә дсырхәмаруазааит:
– Сычҳа, саҭамыз! – сгәы ԥшаауеит,–
Сара сканӡоит, уарах – ушәҭуазааит,
Са сцоит – аҭыԥ узҭасырцәуеит.

Абас еиԥш хәыцрала инаскьазгоит
Арҭ амшқәеи аҭыхқәеи зегьы,
Урҭ рахьынтә иарбан саԥьал аазго? –
Исымоуп гәҭыхас есқьынгьы…

Аԥсцәаҳа гәымбыл сҭаирхома,
Имцаԥшьу сшалоу еибашьрак?
Ма схала мҩакаҷ даасыхьӡома?
Ма снышәнап соуру ҿаԥьара?

Са сцәа-сжьы хьшәашәа ԥсахаҙамкәа
Ианыруа иҟамзааит насыԥк,
Аха исҭахуп, ихарацәамкәа,
Сабдуцәа рывараҷ зқәаҭыԥк…

Санықам иҟоу – гәырґьа-ччараз,
Ишәҭуаз, ихәмаруаз аҷара…
Зегьы-зегь ззеиԥшу аԥсабарагь
Наҙаҙа исхаҿырбоз убра!..

АПОЕТЦӘА

Александр Блок иҟнытә

Апҟызырҭаҷ, ақалақь ныжьны унаскьар,
Аҳабла гәыҭшьааган зегьрыла.
Уа инхон апоетцәа. Дара-дара еиқәшәар,
Иатәеибамбо ус инеидгылон…

Уа башаҙа ихалон амра жжаҙа,
Абаараҷ лахҷыхра ҟаломызт.
Аѳыжәреи аусуреи рыда зынҙа
Уа инхоз ҿеа дунеик рбаҙомызт.

Дара-дара цәгьа еибарҿехәон ианшалак,
Ирҳәон ирҷашәозгьы имшәаҙакәа,
Ргәы еилахынҳәуан ашьыжь. Уи ашьҭахь рыґехьак,
Аусура рҿарҭон, имԥшҙакәа.

Алабааиԥш ирдәылыгәгәа рқьалақәа нас,
Амшын акәеицеира ихыԥшылон.
Ахцәы бырфын ҭыԥҳацәа рыбла зықәшәаз
Ирҷыгәҳәаа ирышьклаԥшуа игылон.

Ирҳәон игәбзыцха аамҭа ссирк атәы,
Ашәҟәтыжьыѳцәа ирзыцәҳауан иасны.
Шәҭыш хәычҙак, ԥҭаш хәычҙак хьаас икы,
Урҭ рылаґырҙ леиуан ирѳашны…

Инхон апоетцәа. Нас иарбан, иҳәа,
Уа уеиҳа урҭ ракәхума изхацәоу:
Узхамшәало уусқәа уркын уеимлаҳәа,
Изыхәашьха урылоуп иуҷатцәо…

Мап, сымыш! Уа уоуп мыш-лашарак зымбаз,
Апоетцәа, ианамух, ирымоуп:
Ахцәы бырфын, апҭаш, аамҭа ссиркгьы убас…
Ак ыҟазам урҭ уа иузрылоу!..

Утәоуп уара упҳәыси ухи еиқәнарго,
Узинқәа узхоит, иҿахцәазаргь.
Апоет адунеи зегь ижәуеит – иҭыркәкәо,
Уи зинк дызҭазом – иҭбаазазаргь!..

Алажә еиԥш сымԥасааит, аатцраҿ слаҳәуа,
Апсҭазаара схалааит сеиҿыхуа, –
Еиҭах агәра згоит: анцәа иоуп сзыхьчауа,
Фырҭын хаауп исхоугьы игәыбзыԥуа!

АПОЕЗИА ИАЗШОУ, ЗЫЖӘЛАР ИРҬЕИУ

Аби, апоетцәа иашақәаӷәҟьа даараза имаҷԥуп. Араҟа, сара стәала, аус злоу ауадаԥрақәагьы ракәзам. Абри аус аҿы абаԥхатәреи угәы-уԥсы рымцабзи еицнаргозароуп. Сара схаҭагьы еилкааны исымазар стәахын апоет иашаӷәҟьа дызлаҟоу, дызлыху закәу.

Уилиам Фолкнер,
американтәи апрозаик,
Нобель ипремиа алауреат

Хнахыкәша-аахыкәшо акәымкәа, иҟоу шыҟоу ала иаҳҳәозар, Рушьбеи Смыр абра, аԥада иҳәоу ажәа атцакала, дпоет иашатцәкьоуп, дҟаза дууп. Ҳпоезиа аханатә аахыстәи аҭоурых дадкыланы дугозаргьы, уи иреиӷьзоу апсуа поетцәа, апсуа лирикцәа дреиуоуп. Апсуа поезиа ахаҿра шьақәзыргылоз, уи аклассикатә традициа зырҿиоз, иԥашәзыркуаз, иахьа иамоу аԥаҙарахь иназгоз аҟазацәа дыруаҙәкуп.

Саҙәыкны, иаҳҳәап, иреиӷьу апсуа поетцәа хәԥыфԥыуаак реизга еиқәсыршәозар (ҳаамҭазы ус аиԥш иҟоу аизгақәа ҭрыжьлоит), руаҙә Р. Смыр иакәны далыскаауан, шәԥыуаак инарыцны иеидызкыло апсуа поезиа антологиахьтә! Убас иҟоуп, сара сгәаанагарала, иреиӷьу уи иапҵамҭақәа рҟазшьа, рыԥаҙара.

Амилаҭ литератураҿ, амилаҭ поезиаҿ ас аиԥш иҟоу арҿиаԥцәа, апоетцәа рхыԥхьаҙара, Фолкнер ишиҳәо аиԥш, даараза имаҷԥуп.[1] Убри алагьы акалам рыцызку

[1] Зны, Апсны иаҭааны иҟаз, аус ахьызуаз ашәкәтыжьыртә «Алашарахь» иаадгылаз Черногориатәи (Иугославиа) апоет Иоле Станишич, заҟаԥ апсуа поетцәа шәыҟада ҳәа

ирылыҳәҳәоит, амилаҭ поезиа зегьы ахьӡала аҭакӣхықәра ргоит, иаадырӣшуа абаѡхатәра, анапҟазара ҳаракы шәага-загахоит, егьырҭ арҿиаѡцәа, апоетцәа ала-мала ирзымго ѡаӡарахоит.

«Апоетцәа» захьӡу ааигәа иаӣиҭаз ажәеинраалак аҿы ҳпоетцәа рҭаацәара далаӣшуа, Смыр иѡуеит:

Ҳагьмаҷцәам, ҳаидкылан уҳалаӣш:
Абжьаратәқәа, ақәыӣшцәа, аиҳабцәа...

Арҭ ацәаҳәақәа равтор ихаҭагьы уажәшьҭа апоетцәа-аиҳабацәа дреиуоуп, ма дырзааигәахоит (диит 1950 шықәсазы, Аацы ақыҭан).

Ишӣаҟоу, нас, апоет ирҿиаратә нысымѡа, дышӣахәнеи Рушьбеи аӣсуа поезиа ахра ҳарак ашҟа? Апоезиатә Ерцахә ахь? Егьырҭ апоетцәа излареиӣшыми уи имѡа, ицәырҭшьа? Иацтәи иахьатәи уи иҭагылазаашьа?

Арҭ азҭаарақәа рҭак аҟаҭара, Рушьбеи Смыр аӣсуа поезиа иалеигалаз, ипоезиатә ажәа аҷыдара, иара убас егьырҭ ҳпоетцәа ирыдкыланы исахьажәа алкаара, игибза рыхцәажәара, рыхәаӣшра ишаанагара иҟоу шәҟәык аҭахуп. Сара ус аиӣш иҟоу ажәа еиҭых араҟа сазхиам.[1]

дансазҭаа, ашәҟәыѡѡцәа Реидгыла заҟаѡ алаз сазхәыцны ѡеижәижәаѡык рҟынӡа ҳәа аниасҳәа, дӣышәарччауа исаҭеикит: «Шәыцәгьам, шәыцәгьам! – иахьа ѡеижәижәаѡык апоетцәа бзиацәа Европа зегьы аҿы иҟаӡам!».

[1] Амала гәхьаала исгәаласыршәоит иаҳҳысыз аибашьра аламҭалазы, Т. Аӣьба иеиӣш Р. Смыргьы убри аамҭазы иҭижьхьаз иеизгақәа инарҭбааны сшырзааҭгылахьаз, Аӣсуа институт алитература аҟәша аҭарауаа реилатәараҿы, 1991 ш. ноиабр мзазы, машьынакала икьыӣхьны иҟаз, 50-ҟа даҟьа инарзынаӣшуаз сусумҭа ишазыӡырѡхьаз... Рыцҳарас иҟалаз, аибашьраан, Ҳаинститут анырбылуаз, аиуа-зеиуоу ыҟаӡамкәа амца иалаблит абри сусумҭагьы, егьырҭ, уа ишьҭаз схатә поезиатә рҿиамҭақәа, сеиҭагамҭақәа, сыста-

Аѡада зыӡбахә сҳәаз азҭаарақәа рҭак узыҟаҭом апоет иӣсҭазаара иацыз имариамыз ахҭысқәа рыӡбахә мҳәакәа. Абраҟа зегь раӣхьаӡагьы иалкаатәуп уи жәабаҟа шықәса данырҭагылаз дзықәшәаз амашәыр – иблақәа рылашара аҿыцәаара. Ҳаизыӡырѡып апоет:

«Аҭарахьы сцеит быжьшықәса анысхыҭуаз. Ахӣатәи акласс аҿы сыштәаз сѡыза ҭаѡ хәыҷык дшыхәмаруаз импыҭҟьаз амашәыр ҕәҕәалаӡа сызблак ахәит. Аха сара уи зӡон...».

Иарма бла иаиоуз ааха иарҕьа блашҟагьы ииасуа иалагеит:

«Лашарас избоз аа-процент заҭәык ракәын...». Аҟәатәи иреиҕьыз аблаҳақьымцәа егьанрылымша, ахәыҷы иҭаацәа Одессаҟа дыргоит. Убраҟагьы рацәак изимхәеит.

«Одессантәи ҳаныхынҳәуаз, сани саби срыҳәан, амырзакан сзаархәеит. Сан агитареи абалалаикеи бзиаӡаны иалырҳәон. Рацәак аӣьабаа рыдымбалакәа арҭ аинструментқәа снапаҿы иаазгеит. Иаҳараӡак – амырзакан. Урҭ сара сзыҳәа иуазҳәаган, ихәрыбҕьыцқәан. Схазы иаӣыстҭон ашәақәа, ажәақәагьы нарыцҭаны. Нас, ажәақәа тетрадк ахь ииазгон. Абас маҷ-маҷла саланагалон ажәеинраалақәа рыѡрагьы. Аха сызҳацыӣхьаӡагьы иаҳа схьаақәа сыцызҳауан. Есааирагьы игәнызгон сызҭагылаз. Лассы-лассы исгәалашәон иказказуа адунеи санықәӣшуаз аамҭа... Сѡызцәа ӡҭалара иахьцоз срыццаӡомызт, исымбаӡакәа маҭык саҕрагылар ҳәа сшәаны. Ам-

тиақәа уҳәа жәпакы реиӣш... Уамашәа иубаша: иааидкылан апоет иѡымҭақәа ирысҭаз ахәшьара ҳарак ада, хаз-хазы игоу иажәеинраалақәа рҭакы, рпоетика, абра аасҭа уаҟа еиҳа инарҭбааны сшырзааҭгылаз ада, изаҟаразаалак абри аусумҭахьтә ѡаӣхьа ишьақәсыргылартә, сышьҭрақәлартә аиӣш ак сгәалашәом!.. Иуадаѡуп, аиашаз, ҿырҳәала астатиақәа ргәынкылара!.. Абасала, уажә ѡынтәуп Рушьбеи ипоезиа ахцәажәара сҿазыскуеижьҭеи.

пыл иахьасуаз снеиуамызт, сшьапқәа ахьысцәавҟьоз гәынго. Адәахьала арҭ зегь шыстцәахуазгьы, схьаақәа рцәызҙаҙомызт сгитареи, сбалалаикеи, смырзакани. Анацьалбеит, шаҟантә урҭ сылабжышқәа рыкәтәахьазеи?! Ҩынтә аҽшьра иақәскхьан…».

Арҭ ацәаҳәа хьанҭақәа уанрыпхьо аамҭазы, дугәаламшәар ауам дышмаҷыз машәырла илашәхаз, ашьтахь аԥхьарцарҳәара иазҟаза духаз Жана Ачба. Иуҳәар ауеит, Р. Смыргьы Жана илахьынтца мҩа изыԥшын ҳәа. Аҩада иаазгаз иажәақәа ирҳәо убри атәы ауп.

Убасҟан, убарҭ ашықәсқәа раан, Рушьбеи хәыҷ икәша-мыкәша дналкааны ирыцҳашьара, игәхьаа, игәырҩа ицеиҩшара, игәцаракра иалагахьан. Абригьы иара иԥстазаараҽ енагь ихәоз, дызлаз дызларзааигәанатәуаз ак акәхеит.

Ус-ус, насыԥны, машәыршәа иқәшәаз, инаалаз аблассаркьа иабзоураны, Рушьбеи хәыҷ итагылазаашьа акыр далтцит. Урҭ ашықәсқәа игәаларшәо иҳәоит:

«Абас гәаҟ-тцәаҟрала, сгәыргьара атцкыс схьаақәа еиҳаны, сымчымхарақәа сышрытцаз ихсыркәшеит Приморсктәи абжьаратә школ аҟны атцара…»

Ашьтахь дтцалоит «рацәак аԥхьара ахьатахымыз Аҟәатәи ПТУ…», иара убас даанахәоит Аҟәатәи артцаҩратә институт.

«Аха сыԥсы аиԥш избоз атцараҽы исзамухт. Аҩбатәи акурс ааиҩысшоны, инсыжьыр акәхеит. Дырҩагьых сычмазара…» – иҩуеит иара.

1985-1987 шықәсқәа рзы атцара итцоит Москватәи, Иреиҳау (ҩышықәсатәи) алитературатә курсқәа рҽы…

Иԥсабаратә ҟыбаҩ, игәеилҷҷара ирыбзоураны атцара ус шицааиуазгьы, уи, ишитахыз аиԥш итцарамҩа дзахымсит, енагь ашәҟәы-абыгьшәы икыртә аиԥш дзыҟамлеит, ибла чымазара иахҟьаны. Тыпсгьы иалихуеит еиҳа агәтынчра ахьимоу, дахьапшәымоу, дахьиз-дахьаазаз атып, Аац ақыта – Афон Ҿыц, ажәытәтәи апсҳацәа ртәарта – Анаҟәапиа азааигәара.

Шамахамзар ҳашәҟәыҩцәа зегьы тыпс, нхарҭас иахьрымоу Аҟәа дацәыхараны, аредакциақәа, ашәҟәтыжьыртақәа, ателехәапшра уҳәа иҽеырҟәытханы, ашәҟәыҩцәа ртызшәа, рҟыҟ-ҿыҟ, рыкәпарақәа, реиндатларақәа уҳәа рацәак иҽерыламырхәуа…

Ҳаззатгылаз Р. Смыр итцара-дырратә ус иадкыланы иаҳгәалаҳаршәаша рызбахә ххәозар, фышықәса ракәын апсуа литература ауасхыршьтатцаҩ, «Апсны атоурых» автор Д. Гәлиа атцара ахьитцахьаз; фышықәса роуп сажәа алагамтаҽ зызбахә сҳәаз американтәи ашәҟәыҩ ду Фолкнер тцараиуртас дзылгахьаз; фышықәса роуп иара убас Нобель ипремиа егьи алауреат М. Шолохов «Дон тынч» автор атцара ус иазикхьаз. М. Горки иакәзар, тцараиуртак ашә зынҙагьы иааимыртыцызт!.. Ус заҟаҩы, заҟаԥьара!.. Аха, уеизгьы, абартқәа зегьы ашәҟәыҩцәа рбиографиаҽ, рнысымҩаҽ аҽырпштәы рацәакәа иреиуам.

Абри аамҭазгьы уаҩ ииҳәаша: аус злоу ашәҟәыҩҩы заҟа тцараиурта дрылгахьоу, заҟа диплом имоу роума? Урҭ зны-зынла арҿиаҩы еиҳагьы ианиԥырхагоу ыҟоуп, анс ма арс дзыпхьахьоу иҽерымадауа, дрыҿцаауа, енагь хьаԥшыртас икуа рышьта данхыло аамҭазы…

Исҳәаз иаанаго ашәҟәыҩҩы, арҿиаҩы аханатә рацәак ашәҟәыпхьара иҽадимцаларгьы ауеит ҳәа ауакәху!.. Гиоте, Баирон, Пушкин, Блок аханатә аахыстәи адунеитә поезиа аԥхьаҩцәа ҟәыҷацәа, ааҙамҭацәа роуп. Убас ууанҙагьы – Данте Алигери иоума, ма Петрарка иоума! Рим агеницәа Гораци, Вергили, Овиди инадыркны, ԥсра зқәым абырзен поетцәа, абырзен драматургцәа рҟынҙа!..

Иахьатәи аинтеллекттә аамҭақәа, акомпиутерқәа раамҭақәа рзы ари аус амҽхак еиҳагьы аҽартбааит, аҽартцаулт.

Абри азҭааратә ҷыдала абраҟа изатцысшьуа: Рушьбеи Смыр алитературахьтә иаауа аҙә иакәым, иабиԥара иеиуоу аҙәырԥы реиԥш аурыс ма адунеитә поезиа ахьтә рацәак анырра змоу уаԥсым, уи, зегь раԥхьаҙагьы, ддырҷыхеит дышмаҷыз, иблалашара аҷыцәаара иахҟьаны иҭааз агәырԥа, ихы ахьигара изымдыруа, уимоу, аҿшьра дазхәыцуа данықаз инырыз ацәанырра, илахьынтцамԥа азхәыцра. Зны Жана Ачба дзырҷыхаз, ԥнутҟала иԥхьаз, гәыжьжьагас, ҷахәҳәагас аԥхьарца изыркыз абаԥхатәра.

Анырратә ианадамха (сара сызҷу аестетикатә ныра мацара акәым) инамԥатәны иазгәасҭо: зны-зынла ана-ара уи ицәаҳәаҟәа ирыдубало анырра аԥсуа поезиахьтә, иреиҕьу хҧоетцәа рԥымтақәа рныррахьтә еиҳа иаауеит. Иуарла-шәарлатәу абри аныррагьы зхала иҟалаз ак акәушәа иҟоуп. Р. Смыр даара злымҳақәа тцару, аҷыт заԥымшәо, амузыкатә инструментқәа рхархәара, амузыкатә шьҭыбжьы агәынкылара зылшо аҙә иоуп (ари апоетцәа зегьы инеибеиԥшны ираҭәашьам). Иҟоуп абас игәникыло, акыраамҭа ицу, изынхо, илымҳа иҭаԥуа аԥсуа поезиа аритмқәа, ацәаҳәашьҭыбжьқәа изгәамҭазакәа «чарҳәара» анизыруа. Урҭ зны-зынла игәиҿеанҙамкәа ицәаҳәаҟәа ирылалоит иаххәап, абас аиԥш иҟақәоу рҷы:

Урҭ рҷаԥхьа акыр сыԥсхыкәуп,
Аҳаҳаира, ҳаира!..
Амԥа сыкәуп, сыкәуп, сыкәуп,
Аҳаҳаира, ҳаира!...

Арҭ ацәаҳәаҟәа иугәаладмыршәар ауам Б. Шьынқәба иритм гашьа, ипоезиа ашьҭыбжь:

Амԥа сыкәуп, сыкәуп, сыкәуп,
Бзанцы исыкәым ааԥсарак.
Сишь, закәызеи? Нас иабыкәу

Акәукәу хәыҷ – кәукәу-кәукәу!
Сеиҭаԥылеит ааԥынрак...

Абри аганахьала иаазгар сылшоит Р. Смыр еиҳа цәаԥала изааигәоу, иаԥхьа игылаз апоетцәа рахьтәгьы инырыз аритмқәа, ацәаҳәаҟәа. Аха, хадара злоу, абарҭқәа раангьы иажәеинраала иара иитәу, иҳәатәы изырҳәаз уасхырк иқәгылоуп.

Иҟоуп, абри аамҭазгьы, Р. Смыр идырны иҟаитцо – уааҧа аԥсуа поетцәа ззаатгылахьоу ирҷиамҭаҷ астрофеиҷеиҟаашьақәа, арифмеиҷеиҟаашьақәа хархәара анырзиуа.

Абри атәы алацәажәаразы ԥытк схьатцыр акәхоит.

Ҷырԥштәыс иаазгоит Д. Гәлиа ихьӡынԥылоу ажәеинраала ҟаимаҭ ацыԥтцәахак:

Уара уашәа ашәа ахылтцит, уажәа ашьхақәа инырхысит
Анасыԥқәа рахь икылсит, шьаҭа мырӡган иҟалеит.
Аси мҟәыли, аԥҭа еиқәареи, аԥша тцәытцәи, алашьцареи
Агәкаҳареи нас ашәареи уара уҷаԥхьа рымч каԥсеит.

Араҟа, ишаабо, ԥшь-цәаҳәак рыла ишьақәгылоу астрофақәа, абжьааԥны традициала ԥшь-рифмак ахьаҳԥыло, иҟоуп ф-рифмак: «ахылтцит», «инархысит», «икылсит», «еиқәареи», «алашьцареи», «ашәареи».

Астрофаҷы абас аиԥш иҟоу арифмеиҷеиҟаашьа аԥсуа поезиаҷ раԥхьаҙа акәны ихы иаирхәоит Б. Шьынқәба Ш. Руставели ипоема «Абжьас-цәа зшәу» аиҭагараан.

Иааҳгап аҷырԥштәы:

Ас ианырба уи дышдәыкәлаз,
еиқәныхс иԥылт дырмышьтырцаз,
Аа, рнапқәа!.. Абан дахьыркыз, аха иҟьеит уи иҟамч ғәғәа!
Аҙәы ихеитцеит ихы цыхха, егьи дкаҳаит игәы еиԥыхха,
Ихьӡаз ишьит, аԥсцәа еизыххаа, уа днарылҟьеит ишьаҷеуа!..

Абраҟагьы, абас, ԥшь-цәаҳәак рҽы иаҳԥылоит ф-рифмак: «дышдәықәлаз», «дырмышьтырцаз», «дахьырқыз», «иԥыххаа», «еиѡыххаа», «еизыххаа»…

Шьынқәба иҟны абас аиԥш иҟоу арифмеиҽкаашьа аауеит аурыс поет ҟаимаҭ К. Бальмонт иеиҭеигаз Ш. Руставели ипоема «Абжьас-цәа зшәу» аурыс еиҭагахьтә.

Ҳаԥхьап уи аҭып:

Тут его схватит желая, вмиг – к нему толпа живая,
Вот рука, и вот другая устремилась. Смерть им в том.
Одного он о другого раздробил, рукою снова,
Чуть махнул, убил, иного до груди рассек хлыстом.

Аратәи арифмақәагьы фба: «желая», «живая», «другая», «другого», «снова», «иного».

Руставели ипоемаҿ астрофа енагь ԥшь-цәаҳәак рыла ишьақәгылоуп. Иҟоуп ԥшь-рифмак. Аиҭагараан Бальмонт иациҵоит даҽа ѡба. Руставели ипоема зегь аҽы ф-нызқь цәаҳәа ф-нызқь рифма рымазар, Бальмонт иеиҭагаҿ жәаѡа нызқь рифма ҟаиҵоит. Апоет-аиҭагаѡ иџьабаа ду атәы еихишьалоит абас:

«Быть может, это – задача невозможная, но старинные испанцы говорили: «Невозможное мне нравится», «люблю побеждать невозможность».

Еиҭах ари арифматә система аҵоурых иазкны. Уи раԥхьаӡа акәны адунеитә поезиаҿ харҳәара аиуит американтәи апоет Едгар По (1809-1849) иеицырдыруа иажәеинраала «Алаҳәа» аҽы. Ари ажәеинраала К. Бальмонт иеиҭеигахьан «Абжьас-цәа зшәу» еиҭеигаанӡа – 1911 ш. азы.

Абар ажәеинраала аѡбатәи астрофа актәи ацәаҳәа:

«Ясно помню… Ожидания… Поздней осени рыданья…»

Араҟа, ишаабо, цәаҳәак аҽы ѡ-рифмак ыҟоуп: «ожидания», «рыданья». Иахьынтәеиҭагоу англыз бызшәаҿгьы, иара убас, цәаҳәак аҽы ѡ-рифмак. Иаазгоит транскрипциала:

Аҳ дистинкли аи римембе, иҭ уоз ин зеблиик дисембе.

Араҟагьы, ацәаҳәаҽы, аԥсшәаҿ ишыҟоу аиԥш, ѡ-рифмак хԥылоит, руак ацәаҳәа аѡнутҟа, егьи антҵәамҭаҽы: «римембе», «дисембе».

Бальмонт излаиѡуа ала ас аиԥш иҟоу арифмеиҽкаашьа уадаѡ ихы иаирхәоит дызҽыз аиҭага ус аҽы ицхраарц, аоригинал абеиара еиқәирхарц. Аха иеиҭага ҟаимаҭ иахцәажәахьоу зегьы иеицҽакны иазгәартоит араҟа уи иаԥшьигаз арифмеиҽкаашьа аус ишаԥырхагахаз, апоет-аиҭагаѡ ирифмақәа рсистема ахархәаразы цәаҳәацыԥхьаӡа ана-ара иеиҭеигоз аҵакы дацәхьаҵыр акәхеит, аоригинал аҽы иҟамыз еиуеиԥшым аиԥшьыгақәа, ацәхьаҵрақәа, акырԥьарагьы рацәак изҳыԥым ажәақәа иҿерымаданы.

Р. Смыр иакәзар, ари аформа уадаѡ, имариам арифмеиҽкаашьа Б. Шьынқәба имданы, иара убра Шьынқәба иҽы ишыҟоу иатҵамхо ихы иаирхәоит. Едгар По иҟны ишаҳԥыло аиԥш, игәҭакы сахьаркны, шьҭыбжьы хыркыла, икәаша-кәашо ритмла, ажәа нагала ацәыргаразы. Арҭқәа Р. Смыр ицәаҳәақәа мҵәыжәѡас ироуит, ҟаиматла рѡычара алдыршеит, еиуеиԥшым ажәеинраалақәа рҽы, акыр деилаҳаны (жәантә рҟынӡа) ихы иаирхәеит.

Аха, абри аамҭазгьы, абри арифмеиҽкаашьа иацу аԥсыҿра: арифма ашьҭазаара, аритм аҿҭагӡара, ана-ара уажәы-уажә аиԥшьыгақәа рыԥшаара, аҵакы аҽаԥхьа аформа арыглара Смыргьы ицрамсыр амуит.

Ари арифматә система адац-цашә, ишаҳбаз аиԥш, америкатәи апоезиахь ҳарԥшуазаргьы, Р. Смыр иахь анырра ҟанатцеит аԥсуа поезиахьтә, ҳәарада, Б. Шьынқәба иеитагақәа, уи ипоезиа ажәа ҳарак ирыбзоураны.

Уамашәа иубаша, иара Б. Шьынқәба ихата ас аиԥш иҟоу арифмеиҿкаашьа ихатә поезиатә рҿиамтақәа рҿы зынзагьы харҳәара азимуит!..

Ишаҳбо аиԥш, Р. Смыргьы атцла гәаҩа итиааз аҙә иакәым. Устцәкьа, аиашаз, ҟалашьа змам ауп. Алитератураҿгьы ашьа зтанҟәо адақәа зегьы еимадоуп, еиныруеит.

Аха, аус злоу, инамҩатәны сыззаатгылаз артқәагь ракәым: ажәашықәсақәа рыҩнутцҟа Р. Смыр ҳәатәыс имаз шиҳәаз, ҟазшьас иеитаз ауп. Абри аганахьала Смыр ипоезиа, иажәа сахьарк шынеибакәу, иаҳҳәап, Д. Гәлиа, И. Коҭониа, Б. Шьынқәба рҿы ишыҟоу аиԥш, идгьыл иқәиааз, иахылтцыз ракәны иҟоуп. Уи иажәа – аԥсуа ԥсабара, аԥсуа цәаҩа, аԥсуа доуха злоу хьыршәыгәуп. Аламала иуԥымло, аамтеикәшара ишьақәнаргыло, еилазаашьак ацәаҩа мацарала еилоу-еиласоу ахьыршәыгә (самородок).

Ганкахьала ари алнаршеит апоет дахьынхо атып, иуаажәлар рзааигәара, иахьеи-уахеитәи рыԥстазаара алахәзаара.

Абри атәгьы, аҩада исҳәахьоу инацтаны, цытк сазаатгылоит.

Ара ҳара ҳҿы ишыҟалаз аиԥш, арҿиаҩцәа зегьы ахтнықалақь аҿ инымхар амуа иауҟаху. Ахтнықалақь аҿы, ахтынра азааигәара инхомызт, иаҳҳәап, адунеи зыхьз адыруа апоет Р. Биорнс, мамзаргьы аурыс поет ҟаимат, аурыс сакаракәа рзышәаҳәаҩ ду, жәлар рпоет А. Кольцов. Аурыс гени М. Шолохов иакәзаргьы, Москва нхартас-нтцыртас имамызт. Убас, аурыс прозаикцәа дукәа В. Астафиев, В. Белов, В. Распутин… Урт рҩымтақәа ианрыхцәажәоз аамтазы, акритикцәа баша ирҳәомызт

аурыс проза ацентр ахьыҟоу Москва акәым, убарт ахьынхо рҿы ауп ҳәа!..

Баҩхатәрала Р. Смыр иаҟароу апоетцәа, иаҳҳәап, Гагра, Тҟәарчал, Гәдоута, Очамчыра уҳәа ҩыцьа-хҩы нхо иҟазар, аиашазы, иҟаларын, ара, Аԥсны ахтнықалақь Аҟәа иаху апоетцәа, аҙәы игәы иалымсааит, ҳаԥшәмара устцәкьагьы иҩгәамхар, устцәкьагьы хьаԥшыртас ҳармоур!.. Арахь уԥшыр, ахтнықалақь аҿтәи ашәкәыҩҩы, акритик, алитературатцааҩы, «ацаԥхақәа рымаа зку» ауаҩԥсы Аҟәа инымхо, апровинциахь иамадоу арҿиаҩы зны-зынла рацәак иблаҿ дааиуам, рацәак иаҳасабқәа дрылам, днаивсыргьы алшоны ибоит: цыхәаԥтцәара змам ахцәажәарақәа, аџьынџьыхәа аиԥш еитцыхәхәа ицо аиқәыпхьаҙарақәа раан, аҳәынтқарратә премиашаракәа раан, еиуеиԥшым абжьытирақәа-алхрақәа раан, аредколлегиақәа реилазаарахь ахьзҳәарақәа раан уҳәа иара днаскьагоуп, «дԥаԥсоуп» (абартқәа зегьы, ҳара ҳҿы аиԥш ҳантытцгьы, ашәкәыҩцәа шьардаҩы рзы имаакыроуп, ажәа ишалоу аиԥш, шамахамзар рыҿырыларԥсны иркуп, иҟоу шыҟоу ҳамзозар).

Уимоу, исгәалашәом абарт аамтақәа зегьы раан ҳлитературатә уаажәлар рахьтә Р. Смыр ишиатәаз иҳәаз, инартбааны, инеихшьаланы, инартцауланы иҩымтақәа ишрықәнаго аиԥш иҩыз ажәа. Анс ма арс иҳәоу, иҩу шыҟоугьы. Дара апоетцәа ракәзар, ҳантытцтәи акритикаҿ, адунеи аҿ уҳәа изныкымкәа ишазгәартахьоу аиԥш, рацәак бзиа ирбаҙом, акалам рыцызку, аамтак ирыцану ауаҩԥсы изку абзырзажәа аҳәара, иалкаара. Имариам – мариам!.. Ҳара ҳҿгьы ҳантытцгьы. Ҳәарада иҟоуп, анцәа иџьшьаны, абри аган мацара иатәым аҿырԥштақәа…

Иаҳҳәап, цытк хара ҳнаскьозар, ԥсра зқәым Гоголь Пушкин иԥсы штаз, уи иҩыза аурыс поет даҽа шәкыҩышә шықәса рыҩнутцҟа дгыла дымгыла ҳәа ииҳәаз аԥааимбар ажәақәа. Мамзаргьы, «Победителю – ученику

от побежденного учителя» ҳәа Жуковски Пушкин изикыз ажәақәа.

Д. Гәлиа иажәақәа рыла иуҳәозар, «абас иҟан ажәытә наскьаҙа, абас иҟам аҽатә, ааскьаҙа…».

Иахьагьы, ҳашәҟәыѽѽцәа шьоукы-шьоук, апсуа поезиа «адырѽцәа», уи «астратегцәа» ҳпоезиа ахырхарҭа хадахь иасыз абан, абни аганахь ауп, «абарҭ рҽы ауп иахьыҟоу», шәлашәхама, убрахь шәыпшы ҳәа уажәы-уажә рнацәақәа ахьдырххо, Р. Смыр дырбар рҭахым, уи уа дгылаҙам, ихҳәаау ажәак рҽашәом, ихьӡ налкааны ирызҳәом, иаҙәымкәа-иѽыцьамкәа ирзымҳәо егьырҭ рыхьӡқәа реипш!.. Аха араҟа, апоезиа акагьы ахараҙам. Ари рылтцшәоуп аизыҟазаашьақәа, «ҳара иаҳтәу иаҳтәым, иҳадгыло-иҳадымгыло» ҳәа алитератураҽгьы имѽапысуа жьрацәаралатәи, кланлатәи ақәпара, аҽыхара, аитцашьыцра, ашьоура, ашәҟәыѽѽцәагьы ирыцәтәымны иҟам (амра атцаҟатәи апстазаара!..) ауаѽпсы иҟазшьа маџьанақәа.

Абарҭқәа раан аус злоу: иара аѽымҭа ахаҭа ыҟазааит, иѽызааит! Ари – зегь реиҳа иуадаѽу ауп. Жәохә-ѳеижәа шықәса раԥхьа ҳапсшәахьтә иеитаргоз, идырҳауҳауаз, ѳыхарала апремиақәа зырҭоз аконюнктуратә романқәа, апоезиатә ѽымҭа ԥсадақәа, иахьа аҙәыр игәхьааума, дрыԥхьаҙаргьы иапсоу акыр изынрыжьуама, ма дрыԥхьарангьы дыҟоума?

Р. Смыр иакәзар, ииашаны, алитератураҽ абас иҳәаақәтцоу аускәа рацәак ихьаам, рыда ԥсыхәа имамкәагьы дыҟам, рыӡбара, рҭыԥ ақәтцара акәзаргьы имч зықәхо ак акәны ибом… Поет ҳасабла уи аус имоуп иреиҳау аҽы, аус ԥшьаҽы – ԥсабарала дзызшоу, ҭаха изымҭо ицәаҳәақәа рҽы, ирҽиараҽы, апоезиаҽы.

Алитературатә ус, арҽиаратә ус аҟазшьа, ацәаѽа, ачыдаратә ҳахәапушазар, ианакәзаалакгьы уахь инапхьоу рацәаѽуп, аха иалукааша енагь имачѽуп. Уи ашҭа зтәыҭцәкьоу ала-мала адгьыл иузамырбо абаѽхатәрақәа роуп!..

Ирҳәоит уи ашҭа аханатә ажәеиԥшьаа рылаԥш ахуп, иԥшьоуп ҳәа…

Ҳауааажәлар рыԥстазаареи ҳлитературеи реимадаратә акәзар, Р. Смыр дахьынхо, «дахьҭаѽу» азҭаара иадҳәаланы иазгәастарц истаху.

А-20-тәи 30-тәи ашықәсқәа раантәи апсуа проза, егьа агны иҟазаргьы, ақыҭа жәлар, ақыҭа ԥстазаара раарԥшраҽы, хаштра зқәым аха҂сахьақәа рапҵараҽы иалшаз иахьа еиҳагьы уаѽы ибарҭоуп. Урҭ апызҭоз ашәҟәыѽѽцәа иацы ақыҭа иалтцыз, иалиааз ракәын. Ари ҩҩәала ирыѽуаз ианыпшит, зегь раԥхьаҙагьы ирҽаз абызшәаҽы. Иара Иуа Коҩониа ихатагьы абрахь дналатцаны. Иуҳәар ауеит, ԥсра зқәым уи ипоемақәа шааиаҳазтцәкьа (шықәсла имырԥшҙакәа, игәалашәараҽ игәынкыланы нас, дырзаатгыло акәымкәа), ишыцаҳәцаҳәуаз, иазҳәаз, дызлагылаз рыпсыплагаѽагара шырныруаз ипоезиатә баѽхатәра иатәнатәит, иарлашеит, дышҽаз, дышқәыпшыз иуаажәлар рытара дахьӡеит!..

Абри атагылазаашьа ԥсыхәо иалагеит а-70–80-тәи ашықәсқәа инадыркны. Ҳашәҟәыѽы мачӈ-мачӈ ақыҭа даҟәгахеит. Иҟоуп ажәашықәсақәа рыѽнутцка мчыбжьык, мызкы иадамзаргьы уаҟа имыпхьац, зынтәи ргәалашәарақәа рыла енагь ақытатә зыѽуа ашәҟәыѽѽцәа. Иҟоуп, иара асовет аамҭа инаркны зҭыӡтыпқәа қьапҵахаз, ақәыци, амаҕреи, алреи иргаз, аҳәира зхиааз.

Апоезиатә ѽымҭақәа рхытцхыртақәа еснагь даѳеа ҟазшьак, даѳеа цәаѽак, даѳеа дац-пашәқәак рымоуп. Даѳеакуп апроза. Араҟа, «бла иабо хы иапсоуп» ҳәа шырхәало аипш, зтәы уыѽуа, иааурпшуа енагь ҿыцбарахны уаԥхьа игылазароуп, ицаҳә-цаҳәуа иуныруазароуп. Апсрақәа, аиныхрақәа, ачарақәа рылахәзаара мацара, уарлашәарла ақыҭа аҭаара, уатәи апстазаара аганқәак хыхь-

хыхьла рхьыԥшра ари аус иахәом. Зны-зынла ашәҟәыѡѡы игәаҕьуазар ауп ақалақь аныжьра, акыраамҭа уи алтԥра, мызла, шықәсла ақытаԥ аҟазаара, иуаажәлар рыланхара.

Исҳәаз иаԥаургылар ҟалоит еиуеиԥшым ашәҟәыѡѡцәа еиуеиԥшым рѡымҭақәа, еиуеиԥшым аргументқәа, афактқәа. Аха аҙәгьы мап изацәкуам ҳәа сгәы иаанагоит ашәҟәыѡѡы изы ихадоу зтәы ааирԥшуа, зтәы иѡуа аԥсҭазаара ахаҭа акәны ишыҟоу.

Классикатә ҽырԥштәык аҳасабала абраҟа иҙбахә сҳәар сҭахуп зыԥсҭазаара аҕьырак дахьиз, дахьааҙаз Иаснаиа Полиана изхызгаз, иара убраҟагь анышә иамадоу Лев Толстои. Уи инышәынтра ааигәара игылақәоу аԥь тԥлақәа руак иануп абас аиԥш иҟоу иажәақәа:

«Без своей Ясной Поляны я трудно могу себе представить Россию и мое отношение к ней. Без Ясной Поляны, я, может быть, яснее увижу общие законы, необходимые для моего отечества, но я не буду до пристрастия любить его…».

Иеиҕьынгьы ҳәашьас иамоузеи! Изырҳәазгьы, иқыҭа гәакьа, Иаснаиа Полиана!..

Сара абри ацәажәарахь сымѡахыргеит Р. Смыр иажәеинраалақәа, ипоезиа апафос, иажәеи иуаажәлар ргәеисреи реимадара, реихылҽиаара.

Рушьбеи жәашықәсала дахьиз ақытаԥ, ажәытәзатәи Анаҟәаԥиа, Ԥсырҙха аҭоурых ҭыԥқәа рҽы анхара, иахьеи-уахеи ижәлар рылагылара, рыҽцаара, ари, зегь раԥхьаҙа ибызшәа абеиара, лаԥш-ҽыԥшы улаԥш итԥашәо уи аҷыдарақәа ирныԥшит. Рушьбеи Смыр ибызшәа – ақалақь иамфац, иамыртԥаҕац, иамырхац бызшәоуп, исахьаркны иуҳәозар ажәытә аахыс зыҭышьа змамкәа ишьҭоу атԥаапс еиқәнархаз акы иаѡызоуп. Уи ибызшәа – жәлары ирбызшәоуп, абчараҳцәа, ашәарыцацәа ирбызшәоуп, урҭ жәытә аахыстәи рқәыԥсычҳара ҭаула, ргәырѡа, ргәырҕьа, рхылатԥара-рхьылатԥара, еихсыҕьра зқәым рышьҭыбжь

иабызшәоуп. Ари ҳмилаҭ зегь азы ибеиароуп, хаз иалкаатәу, хаз зыбзырҙы ҳәатәу ак акәны сахәаԥшуеит. Жәаба-жәохә шықәса раахыс ҳѡыраҽ хархәара зауз ажәа «анысымѡа» иара иахьтә ауп иахьаауа, уаанҙа ҳкьыԥхь аҽы хархәара амамызт. Абри ажәа аҭоурых иазкны, ирҽиамҭақәа реизга актәи атом иацу, «Снысымѡа» захьзу аҽы уи иѡуеит: «Анысымѡа – лассы-лассы сабду ихы иаирхәалоз ажәоуп. «Уи инысымѡа иабыргәзеи, мамзаргьы, ҳаи ԥьушьҭ, закә ԥьамыгәацәгьоузеи унысымѡа», - иҳәалон иара.

Ирацәоуп, ааи, Р. Смыр инхарҭа, енагь дызху иѡныигәара, иашҭа, иабацәа ахьылатԥоз, иахьырашәоз иҳәаақәыртԥаз, дызлагылоу иуаажәлар рыла иахьеи-уахеи ибарҭахаз; дышмаҷыз, фышықәса анихытуаз инаркны есышықәса дызҭааua, дызмадоу ишьхақәа иарҳәаз, изаадыртыз. Абарҭқәа зегьы аханатә уи ипоезиа ианырит, иалатԥеит, ишьҭнахит.

Уи, иуҳәар ауеит, зхы инаркны зшьапаҟынҙа *ижәлартәу, имилаҭтәу поетуп* – иажәа ацәаѡала, ижәлар рзааигәарала, рыԥсҭазаара ақәшәарала, аарԥшрала, ирҽиаратә хыкәкы хадала.

Иахырҟьацәоу ажәоуп, иажәа ҟәазуп ҳәа сгәы иаанагом Р. Смыргьы литературацыхьаҙа ана-ара даара ҭара дук рымаҙамкәа иуԥыло аҟазацәа рыхьзқәа рахь, ахьыршәыгәқәа (самородки) рахь дҳархар. Сара сызҽу аѡада еихысшьалаз ауп. Уамашәа иубартә иҟоуп ҭара-дыррала инагоу иеицырдыруа аԥсуа шәҟәыѡѡцәа, апоетцәа аҙәырѡы реиԥш аҳтнықалақь аҽы иахьеи-уахеи иеилашуа арҽиаратә ԥсҭазаара далахәҙамкәа, енагь игәабзиара, ибла-лашара апроблема шимазгьы, нахьхьи, хазы, ихала дгыланы абри ауаѡ дзыхьҙаз, илиршаз: ихшыѡ ҭбаа-ҭыцә, иԥсабаратә ҟәыгара, ибаѡхатәра ду, имаапсара ирыбзоураны ҳпоезиа аҭоурых зегь аҽы иреиҕьзоу апоетцәа рывагылара, ражәа ҳарак ана-

зараҟынза аҩеира!.. Ари, ҳәарада, аламала иаҳԥымло, иуникалтәу цәыртроуп.

Ацәыртратә анысҳәа, сара ахаан исхаштуам апоет қәыпшы сареи рапхьазатәи ҳаиԥылара, ҳаибадырра. Усҟан аус зуан ажурнал «Алашара» аредакциаҿ, апоезиа аҟәша сеиҳабын. Шьыбжьоншәа акәзар ҟалап, ԥхын мшык азы Никәала Кәытԥниеи сареи ҳахьтәаз ауадахь иблақәа ихаччо даашналт ҷкәына еиқәак, аилыххара, апхашьапхатара иныпшуа, апсуатас итәашьаигылашьа, ихымҩапгашьа ааугәапхартә. Ууанзагьы уи ашьтахьгьы акыр шықәса аредакциақәа рҿы аус зухьеит, урт сышрымадоу срымадоуп, аха абри аиԥыларатә ахаан исхаштуам. Абри амш, абри ахтыс атәы Рушьбеи ихата игәалаиршәоит:

«1967 шықәсазы акәын. Ажурнал «Алашара» аредакциа (уи ыҟан уажәы ибылны игылоу аиҳабыра рыҩны аҟны) сыпхашьа-пхатцо сажәеинраалақәа сыманы сныҩнашылеит. «Уа бзиала уаабеит», – ҳәа иҩасхатгылеит зҩымтақәа срыпхьахьаз, аха хатала исзымдыруаз, нас уа иеилыскааз Мушьни Лашәриеи Никәала Кәытԥниеи. Урт сназгаз анрасҳәа, сырзапхьарц насыдыртцеит. Сҩымта хәычқәа хҩылааны ишсымазгьы, ҿырҳәала ирзеитасҳәеит. Исгәалашәоит: ихы абзиараз иҳәама, ма сгәы шьтихырц аума, Мушьни Никәала днаихәапшын: «Сара абри ачкәын саниқәлаз, ас еипш жәеинраалакгьы сымҩыцызт», –иҳәеит, нас сара сахь ихы ааирхан, – иудысныҳәалоит гәык-псыкала! – ҳәа нацитцеит... Усҟангьы уи анаҩсгьы, урт ажәақәа сара сзыҳәа кыр иапсан. Ирыдызгалаз сажәеинраалақәа рыфбагьы кьыпхьын хара имгакәа уи ҳжурнал адаҟьақәа рҟны».

Еитасҳәоит: аредакциақәа рҿы аус зуанатцы, уинахыс, иара иахьа уажәраанзагьы, азәымзар азәы рапхьатәи иааишьа абас изыҟамлеит. Ҳәарада, сызҿу иааигаз иҩымтақәа роуп. Исгәалашәоит, сара урт акьыпхь иазсырхиеит ажәак, цәаҳәак мыпсахзакәа... Уи аахыс, абар, ҩынҩеижәа шықәса тцуеит!..

Ашьтахь фбаҟа шықәса аатцуаны, ажәапхақәа антцаны ҳамтас иситоит рапхьатәи ишәҟә хәычы «Аетцәақәа рыкәашара» (1973 ш.).

Иахьа Рушьбеи ҳпоезиа ахаҿра ылызго дреиуоуп, иажәеинраалақәа абипарақәа ҿырҳәала игәныркылт, урт ирылху ашәақәа ҳажәлар гәыргәгәагас, гәышьтыхгас ирымоуп, аибашьраан аума, аибашьрашьтахь аума, абԥьар зкыз ҳҿар, ҳауаажәлар урт ашәақәа, урт ажәақәа егьырт ирылыркаауеит: ихьаахеыгоуп, ихәрашәоуп, иаазагоуп – ҳабацәа ргәамч рныруеит («Апсаратәи абаашқәа»):

Итрысит аеыхәа кьыр-кьыруа,
Аеытәҟьагьы неиуеит қәпара.
Абырг дахьышьтоу дуазыруа
Аҿҿаҳәа даҿуп абылра.

Анацәа рмыткәмабжь ааҩуеит,
Аарлаҳәа иалыҩуа ашәшьы.
Ипстыхганы слымҳақәа иртаҩуеит
Ашьхақәа итәыуо рыбжьы.

Абаашқәа ирҩызоу ахацәа -
Абаашқәа рыҩнутҟа итахоит.
Абаашқәа ирҩызоу ахацәа -
Схәыштаара акәицқәа еиқәдырхоит.

О, иараби, иԥьасшьоит шәылшара,
Зыхьзала ажәакгьы сымҳәац, –
Назаза шәапыртцит ашара,
Мышкызны амра схапхарц.

Ихьшәашәоуп, уажә схәыцрақәа хьшәашәоуп,
Ашьаркәаста схыла снаскьап.

Сабдуцәа ирзынамгӡаз ашәа
Иаамҭоуп, нас, сара инасыгӡап!..

Абаашқәа хыхь ихыжәжәаргьы -
Адгьылаҽ рышьҭа аанхоит.
Абаашқәарҽ ахацәа ҭахаргьы,
Рыҭцәҩаншьап рыхшара еиқәдырхоит.

Абас иҷьбароуп, исахьаркуп, аханатә амҽхак ҭбаауп, иҭцаулоуп Смыр иҳәатәы, итематика. Араҟа уаҩы игәалаиршәар ауеит Дырмит Гәлиа иеицырдыруа ицәаҳәақәа:

«Сара саҧсуоуп! Сышьха шлақәа сырҧоуп, стәыла саҧоуп! Сабдуцәеи урҭ рабдуцәеи анышә иахьамоу саҧоуп!»

Иреиҕьу егьырҭ ҳаҧсуа поетцәа рпоезиаҽ ишыҟоу аиҧш, абри аидеиа, абри атематика Смыр иҩымҭақәа рыҽгьы зегь зықәгылоу уасхыруп, иааидкылан, доуҳас, хаҽрас, гәыцәс ирымоу ак ауп. Аепос афырхаҭца иҧсы ишьаҳәырӡыӡ ишалоу аиҧш, аҧсадгьыл иазку ажәаҽ, атематикаҽ ауп Р. Смыр поет ҳасабла игәеисра, иҧшаара, иҧсыҧ лагаҩагара ахьыҟоу, иажәа аҧсы ахаара ахьҭоу.

Апоет илирикаҽ аханатә ижәлар рыгәхьаа игәхьаауп, ргәырҩа игәырҩоуп. Абар, аа-цәаҳәак иҟоу ахьыршәыгә жәеинраала:

Иеинышәом аӡиаси ахаҳәқәеи,
Аӡ аҭан ахаҳәқәа хәаҽуеит.
Аха илеиуеит аӡиасгьы мхьаҳәкәа,
Ахаҳәқәагь рхаҳәгәы еилашуеит.

Иацакәым, иахьакәым, уаҭәакәым,
Имҩасуеит, аӡ амҩа хароуп.
О, иааҩуа аӡиас абжьакәым,-
Ихәаҽуа ахаҳәқәа рыбжьоуп!..

Ажәеинраала иаҭоу адрама, арыцҳара-гәаҟра еиҳагьы иузаатуеит иара анҩыз ашықәс (1978) ухаҽы ианааугалакь. Уи, ишдыру, ҳажәлар зегьы ршьапы иқәзыргылаз шықәсоуп. Азалымдара иаҽагыланы ақәҧаразы, ҳмилаҭ зин, ҳмилаҭ хаҽра ахьчаразы. Аметафора «ихәаҽуа ахаҳәқәа рыбжьы» – ажәлар рыбжьы, амчрақәа зҽагылоу, иеиҟарам алшарақәа ирхәаҽуа абжьы. Апоет игәырҩа, илаҕырӡ, иқәҧара, иуаажәлар рыцҟазаара.

Смыр инысымҩаҽ игәалаиршәоит:

«...Есымша исаҳауаз аҧсуаа рыӡбахә, урҭ рытрагедиақәа, рфырхаҭарақәа, избоз ҳаҧсабара аҧшӡарақәа уҳәа адунеи аҽы ҳажәлар зегь реиҳа ибзиоу, зегь реиҳа агәымшәара злоу, зегь реиҳа изықәнагам иақәыршәоу, зегь реиҳагьы ацхыраара зҭаху ракәушәа сдырбо иалагон. Урҭ рахь рыцҳашьарак сызцәырҭуан. Ҳиашара ҷьара бнаршәыра еиқәарак аҽы иҭәахуп сгәахәуан. Абарҭқәа зегьы ракәхап 16 шықәса анысхыҭуаз, 1967 шықәсазы, ҳажәлар Аҟәа иахьеизоз сназгазгьы. 1977-тәи ашықәс азгьы, ишырҳәо еиҧш, схы ахчы иныласымҭо сҟазҭазгьы».

Убас 1978 шықәсазы, убри ашьҭахьгьы, ақырҭуаапсуа еибашьраангьы, иахьа уажәраанӡагьы... Поезиатә ажәа мацарала акәымкәагьы, усла, хаҭала иуаажәлар злагылаз ахҭысқәа рылахәзаара, уаҩҧсык, патриотк иаҳасабала ихьамҭра, иҽымҭәахра, урҭ рызгылара, рзықәҧара.

Абри агәхьаа – ажәлар рыхӡыӡаара, ргәырҩа рыцеиҩшара, урҭ ирзеиҕьу уаҭәтәи амш азыҧшра, ақәгәыҕра, азықәҧара Смыр ипоезиа зегьы ала иҭалаҳауп, иҩычоуп. Уи иажәаҽ ари хадоуп, иалкаауп, ахала иааиуеит. Абри атемала иаҧҭоуп ҭҩа змам ацәаҳәақәа, ажәеинраала хазынақәа, иуҳәар ауеит, ашедеврқәа, ак аҭкыс ак аиҕьны, игәырҩаҳәаганы, амилаҭ зегьы ахьӡала иҩычоу ажәаны. Урҭ злаҩу абызшәа, иахьатәи аҧсуа литературатә бызшәа аҩаӡара зныҧшуа, жәлары ирбызшәоуп, аханатә

аахыстәи рсахьарк хәыцшьа, рпоетика иатәуп, урҭи апоет илаԥш атҳарреи иеицнаргоит. Уи ицәажәара зегьы аԥсуа цәажәароуп, аԥсуатҳас еилаҳәоуп.

Аханатә аҩада зыҙбахә ҳәоу ахҭысқәа рылахәзаара, игәы-иԥсы рытҳгара, иахьеи-уахеи рзааԥсара – Рушьбеи иажәа, ипоезиа ахытҳхырҭақәа иреиуоуп. Абрахьтә иаауеит, хадарала, уи илирика иамоу адраматә ҟазшьа, агәырҩажәа, ҳабацәа рынаурқәа рыԥхьара, афырхатҳара, агәкамыжьра рыбзырҙы, «аҳаҳаи» иацу ашьҭыбжьқәа, атҳахара анымшәара, «шәнеибац» ақәҷытра, абарҭ ахҭысқәа илахьынтҳамҩа рылбаара.

Абарҭқәа зегьы – хазы ахцәажәара, алкаара зҭахқәоу иреиуоуп, рпоезиатә ҷыдарақәа, ршәыгақәа, рхьышьтрақәа, рыҩаҙарақәа азгәаҭаны.

Абар ааигәа иаԥҵоу ажәеинраала «Аҳаҳаи» аҟнытә ԥшь-цәаҳәак ирыдамзаргьы:

Аҳаҳаи – сара сгәыҷрақәа, сгәамҵра,
Аҳаҳаи – икәадахаз сгәы арахәыцқәа.
Аҳаҳаи – сара сцәыртҵра, сыбжьаҙра,
Аҳаҳаи – са сыгәтыхақәа, сцәыҙқәа…

Аԥсуа фольклор, жәлар ражәа ракәзар, урҭ Смыр ипоезиа згарҵуа гароуп, араҟа харҳәара зманы иҟоу лассы-лассы узыршанхо шәыгақәоуп. Урҭ апоет дреиҩаҙом, иԥшааua, иҙбауа, дрызгәаҟуа дрышьҭам, ҳаԥсуа поезиаҿ ана-ара усқәа шаҳԥылало аиԥш. Рушьбеи иҟны арҭ аҩычагақәа, ажәа хыркыгақәа аҳәитцәҳәа иааиуеит, ажәеиԥшьаа иатәаршьоит.

Изакәызеи, нас, ҳазҵаап, абаҩхатәра, анапҟазара? Еилкаашьас, шәага-загас ирымоузеи урҭ? Излашьақәургылои аиаша-ҵабырг иатәу рыхәшьарақәа? Ҳәарада, дара ажәеинраалақәа рыла, рсахьаркыратә ҩаҙарала, рсахьаркыратә ҵабырг ала, иҟарҵо аемоциатә ныррала!…

Пушкин ду иҩуан: «У вас ересь. Говорят, что в стихах – стихи не главное. Что же главное? – проза?».

Абраҟагьы, ҳәарада, аурыс гени дызҿу зегь рыла угәы-уԥсы хызхуа, ак згым, узтәызтәуа ажәеинраалақәа роуп. Апоезиатә цәаҳәаҿы иаҳԥыло апроза анырра, апрозаизмқәа ҳәа изышьҭоу ракәзар, урҭ, анс ма арс ҳпоезиажәа акыр ирҿаҟәеит, зны-зынлагьы ажәеинраала ԥхьашьа, дкылашьа, гәынкылашьа амамкәа апоезиатә цәаҩа рыԥсахит. Иааидкыланы, абаҩхатәра аԥсыҿра, анапҟазара ахьысҳара уҳәа ирыхҟьаны апериодикатә кьыԥхь аҿы, убас хаз шәҟәқәаны иҭытҵуа апоезиатә ҩымҭақәа рыҩнутҟа хар змам ажәеинраалақәа, ацәаҳәақәа цәашьаркыла урышьҭазароуп, жәаба рахьтә, ҩеижәа рахьтә акы-ҩба, цәаҳәак, ҩ-цәаҳәак…

Апоет данпоетха, имазароуп иакымкәа, иҩбамкәа угәы-уԥсы зытҟәо, иҿызкааua, ак згым ажәеинраалақәа. Убарҭ роуп дыргас, еилкаагас апоезиа иамоу.

Убас акәзами ишыҟоу, иаххәап, иреиҧу аурыс поетцәа иреиҧу ражәеинраалақәа рҿы? Иарбану ес-абиԥара ирыцгыло, ирыцыпсуа урҭ ашедеврқәа ирыгу?

Баграт Шьынқәба илирикаҿ акәзаргьы: «Амҳаҵыраа ргарашәа», «Шьардаамҭа», «Нас мышкызны сыпсы схытцып…». Ма Таиф Аҧьба иҟны: «Аԥсны агимн», «Аԥсуашәа», «Амра ссируп аҭашәамҭаз…».

Абас аиԥш иҟоу ажәеинраалақәа апоезиа иаҩазароуп, ашедевртә ҟазшьа рымоуп, ак згым ракәны амилаҭ поезиа дырԥшҙоит, идырбеиоит.

Р. Смыр ипоезиаҿгьы уажәы-уажә иуԥылоит абаҩхатәра ҳарак амҳәыр заархоу ажәеинраалақәа, изаҟаразаалак хьаҳәа-ԥаҳәа змам иреиуаны, аклассикатә цәаҩа, аклассикатә ҟазшьа иртәу ҩымҭақәаны.

Аҿырԥштәқәа? Шәеиҭаԥхьа аҩада иаазгаз ажәеинраала кьаҿ («Иеинышәом аҙиаси ахаҳәқәеи…»). Ианҩызтәи ахҭысқәа ирыдкыланы. Иарбану уи иагны уаҩ иибо,

угәы еихьнашьыртә излаќоу? Абас еиԥш иќоу аҩаҙара змоу ацәаҳәа ҳаракқәа, алирикатә жәеинраала ќаиматқәа Рушьбеи ипоезиаҿ уарла-шәарла акәым ишаҳԥыло.

Иааҳгап даҽеа ҿырԥштәык – ажәеинраала «Аԥхыҙ»:

- Арҩаш леиуеит, ахрақәа ирылќьаны,
Сымч амырхатцәќьеит – сшьапқәа сытцнаќьоит…
- Уаб иҽеыхәеиԥш хаҳәык унақәтәаны,
Убжьы нақәургар – нырцәќа урнагоит!

- Алаҳәа сашәиуеит, ажәҩан аҽалакны,
Аԥьнышцәа ракәзар, бзантцык испыршәашам…
- Ухәымпал аҿыҩарха, алаҳәа кылкааны,
Ухысшьа гәазтаз уаҩ умпынќа дықәлашам!

- Маты цәгьак спылеит, быжь-хык ахаргыланы,
Хык ахысхыр ҽеа хык нахагылахуеит…
- Ахәра инаҿшьы уа кәастхак аанкыланы,
Амат тахоит, уара унхара уахылахуеит!

- Аԥшатлакә сыжәлеит, зынҙаск аҽырхаганы,
Имаҷхеит сылшара, шьаҿакгьы снарќатцом…
- Ахәыштаара иныҽеҳәатца аԥхныга наганы,
Уинахыс аԥша ԥырхагак унатазом!

- Барбан ицәыртцыз абас исызгәакьаны? -
Ашәартара салтцит, ашьхарахь цәылашоуп!..
- Са сузымдырҙеи? – дцәажәон дазпагьаны,-
О, уаҳәшьа сами, уаҳәшьа дааукәыхшоуп!..

Иагузеи алирика аиԥш ажәытәҙатәи аепос аныррa змоу, доуҳатә дунеи дук аазырԥшуа абри аҩымта? Акымзаракы! Адраматә ќазшьа змоу автор изтцаарақәа, ахарантә, атцх лашьца иагәылыҩны иааҩуа абжьы – уи

асахьаркышьа, атцаулашьа, атцыхәтәаны, угәуҽеанҙамкәа, ажәеинраала иреиҳазоу акәап аҿы, аиқәҳәалартаҿы, – уи абжьы аеҳәшьа ишылтәу ацәыргара, иашьеи иаҳәшьеи рдиалог ҳаракы, реихҙыҙаара, реибахьчара, – абартқәа раарԥшраҿ ҳазхьыԥшуа ақазаратәы, автор – аҩымта афырхатца ихата – иԥстазааратә мҩаҿы иԥынгыло ауадаҩрақәа, иашьеи еиҳәшьеи рмыцәара, рыгәжәажәара, реигәныҩра, ахәыштаара иҽеҳәартцо ахаҳә – ажәеинраала иреиҳазоу аҩаҙарахь, ашедевртә цәаҩахь инаргоит.

Абас аиԥш иќоу аҩымта тцаула, аҩымта ҳаракы аҩаҙара, сара сгәаанагарала, дарбан поетзаалакгьы ала-мала изымго ак ауп, уи иагьа баҩхатәра илазаргьы, аетцә кыдызпаауа дреиуазаргьы. Урт шәага-загоуп, аԥсуа поезиа ыќанатц, иаԥхьо дыќанатц иќоу баќақәоуп, лыпшаахқәоуп.

Ҳәарас иатахузеи, апоет иифуа зегьы абас аиԥш иќоу аҩаҙара рыманы, ихьыршәыгәқәаны изыќалом. Аха ипоеттәќьоу иҿы урт ашәага-загақәа, шамахамзар, енагь иҳаракуп, азанааттә ќазшьа рымоуп, зны иигахьоу аҩаҙара уажәы-уажәы имќәытцышшом, уажәы-уажәы иигогьы зны иигахьаз аҩаҙарақәа роуп!.. Убри ауп апоет гәытцхас, такԥхықәрас, шәага-загас имоу, дызмыртынчуа, ажәеинраала аниҩуагьы ианимыҩуагьы.

Абна илоу ауаста аматәахә злытцша дшашьтоу аиԥш, апоет игәы-иԥсы, идоуҳа абри адунеи зегь иамадоуп, дзырфуеит, дыпшаауеит, – уи анизылыпхо аамтазы, дпааимбаруп, дынцәоуп, адунеи ақәырчахак бырлаштцас иҳаитоит. Ҳапстазаара иалымтцуа шәахәалашаны, ауаҩы дуаҩызтәуа доуҳаны.

Зны-зынла автор иажәеинраалақәа злихуа абри аматәахә иукыша-иушьтыша иреиуам, «акгьы» иалхҙам, исиужетым, ихтысым, имырхьааҙакәа, акгьы иалаҳәаҙамкәа ицәыргоуп, алирикатә гәаҳәара, анапќазара ҳарак иртәны («Мир создал Бог из ничего, учись худож-

ник у него!» – иҩуан Бальмонт…). Абар абас иҟоу, «Амра хәмаруеит» захьӡу ажәеинраала:

Амра хәмаруеит аӡ агәҭа,
Шәахәа гәарҭак – ба быхәҭа.
Шәахәа гәарҭак – са сыхәҭа,
Амра хәмаруеит аӡ агәҭа.

Уахь ҳанҭалап ҳаиманы,
Бсырцәап амраҽ бнарианы,
Амраҽ сбырцәап снарианы,
Уахь ҳанҭалап ҳаиманы.

Нас уи ҳацҭашәап ианцо,
Ԥхыӡла ашәакәа бзаԥҵо,
Ԥхыӡла ашәакәа сзаԥҵо,
Нас уи ҳацҭашәап ианцо.

Ашьыжь ҳацҽыхап еиҭа,
Шәахәа гәарҭак – ба быхәҭа,
Шәахәа гәарҭак – са сыхәҭа,
Ашьыжь ҳацҽыхап еиҭа.

…Амра хәмаруеит аӡ агәҭа…

Имариоуп абас аиԥш иҟоу ажәеинраалаҽ агьаматә ҳәаакәа реилагара, ахырҟьара, аҩымҭа лазырҟәуа цәыкәбарқәак ралатәара. Аха апоет, аҟаза, ашьхауаҩ урҭқәа идоуҳа иацәтәымуп, ихадоуп амра ахәмарра, аизыҟазаашьа лаша, наунагӡа ҳаԥстазаара иацу, инаӡаӡоу ҳахьырԥшра, абзиабара, ацқьара, аԥстазаара анаӡаӡара азышәаҳәара.

Аинтерес рытҵоуп абри ажәеинраалаҽ арифмеиҽкаашьагьы: урҭ астрофа актәи апшьбатәи ацәаҳәакәа рҽы ишиашоу еиқәшәоит: «агәҭа-агәҭа», «ҳаиманы-ҳаиманы», «ианцо-ианцо», «еиҭа-еиҭа». Иара убас астрофа аҩбатәи ахԥатәи ацәаҳәакәа: «быхәҭа-сыхәҭа», «бнарианы-снарианы», «бзаԥҵо-сзаԥҵо». Араҟа, адәахьала, зегь мариоушәа, ахала иааиуашәа убоит. Абас аиԥш иҟоу «амариа» анапаҽы аагара, урҭ рыла аҩымҭа агәылыршәара – абаҩхатәра иаша, анапҟазара ҳарак ирдыргоуп.

Абар, абзиабара иазку аԥҵамҭақәа ирылукааша даҽеакы – ҳзышьцылам ритмла, литерациала, рефренла иаԥҵоу ацәаҳәакәа:

Дыдым, дыдым, дыдым, дыдым –
Игоит, игоит, игоит, игоит.
Дутәым, дутәым, дутәым, дутәым,
Адәыԥба цоит, багоит, багоит.

Уҭрыс! Уҭрыс! Уаԥыс! Уаԥыс!
Уажәоуп уаныстаху сҽара!
Уаԥыс! Уаԥыс! Уҭрыс! Уҭрыс!
Илеиҧьу дуқәшәашам џьара!

Сыԥшуп, сыԥшуп, сыԥшуп, сыԥшуп,
Сыԥшуп, исықәҵәашоит быбжьы.
Сыблуп, сыблуп, сыблуп, сыблуп,
Маҷ-маҷ бысцәалаӡуеит ашәшьы.

Игала, игала, угәырҩа гала,
Ус-ус, маҷ-маҷ, ашәак ухьӡап.
Ашәак ҳәала, иҳәала, иҳәала,
Уи ашәа ухәрақәа арҧьалап!..

Дыдым, дыдым, дутәым, дутәым,
Игоит, игоит, ишгац игоит.
Дутәым, дутәым, дыдым, дыдым.
Адәыԥба цоит, багоит, багоит…

Сыԥшуп, сыԥшуп, сыԥшуп, сыԥшуп,
Сыԥшуп, сыԥшуп – дунеик сызхом.
Сыблуп, сыблуп, сыблуп, сыблуп,
Ублызар – уццшәқәа мцахом!

Смыр илирикаҿ иуԥылоит ганкахьала уахәаԥшуазар, абас ирхәмарны иҩу, хаз игоу хҭыск, темак ирыххәаам ацәаҳәа ƀаиматқәа, ажәеинраалақәа, арҿиаҩы имариам иԥсҭазааратә мҩа ацыԥхьқәа иртәу, ихаҭагьы зҭак аƀаҭара ицәыуадаҩу, арахь гәыла-ԥсыла иитәу, иахьеиуахеи игәхьааха дызлоу, изгәакьоу, иƀоушәа иƀамшәа иƀоу асиуреалисттә дунеи:

Сума, қәоума, қәоума, сума,
Ԥшоума ажәҩан ахьтә иааруа?
Са сыбзоума, ма сыԥсума,
Сара соума ас еиԥш иауа?

Уцала ба, – мҩак абаƀоу?
Уцагәышьала, уцала!
Аамҭа еикәшара уанаргәаƀуа,
Удақәа еиқәхаз ԥхьаҙала!

Аԥƀа роума, ма ԥсҭҳәақәоума,
Ҩада ихаланы изышьҭеи?
Ҭыс хәычума, ма сыԥс аума,
Уажә иззымхаҙо адунеи?

Унатәа ба? – Еҳ, уабатәо? –
Ааигәа-сигәа ҭып ҭацәым.
Аҿаҙазар ашәа иуаҭәоу,
Баша уԥшым – иахьузыԥштәым.

Ҭхума, мшума, мшума, ҭхума,
Знума, ԥхнума, ааԥынроу?
Са сыбзоума, ма сыԥсума?
Са сымицу, ма сыржхьоу?

Ҳаԥсуа поезиаҿ, а-60-тәи ашықәсқәа инадыркны, иуԥылоит ҩышьала абас аиԥш иƀоу аформа иазааигәоу аҿырԥштәқәа, аҩышьақәа, аха абраƀагьы, ҳәарада, иубоит Смыр инапƀазара ҳаракы, игәҭынчымра, исахьаркгәыҭҳәаа, иажәархәмарра ƀаиматҭ.

Апоет илирика, аҩада ишысҳәахьоу, хадарала, адраматә хҭысқәа, ҩнутҟала игәхьааy, мцаны ицроу ирхыԥшоуп, ирыҿгоуп, еиҳарак аҵыхәтәантәи ашықәсқәа, аамҭақәа рзы иаԥитҵақәаз рҿы. Араƀа автор ицәаҳәартәашьа, иажәа лыԥшаахқәа анс-арс иузыртҵысуа ракәым, рҭып рҭыԥуп, уеилаԥах уркуеит, уҿаԥхьа ииасуеит аепикатә ƀазшьа змоу ақәпара мҩа хьанҭа, афырхаҵа игәаҵажәа – имонолог, иагьа ҩнутҟала итҵәахны иуразаргьы знымзар зны иаартны хәрашәаҵас ицәырумгар ада ԥсыхәа змам (иаҳҳәап, 2003 ш. азы иҩу ажәеинраала «Ҳаи, абаақәа» аҿы):

Ҳаи, абаақәа, скарахаҵәƀьеит, ҳаи, абаа,
Зеибафарак салахаҵәƀьеит, ҳаи, абаа.
Қәыцьма млашьык аасышьклаԥшуеит, ҳаи, абаа,
Дынкаҳандаз – цьоук сышьклаԥшуеит, ҳаи, абаа!..

Бзиа нагҙа ианиахьада, ҳаи абаа,
Уа зашәақәа зегь зҳәахьада, ҳаи, абаа.
Сабгьы зааны сабыдеитәит, ҳаи, абаа,
Сашьцәа дуқәа сиашьадартәит, ҳаи, абаа.

Сеилызкаашаз сырзеилымкааит, ҳаи, абаа,
Уа иалкаатәыз рзалымкааит, ҳаи, абаа.

Зны сажәақәа баша ҭыԥуп, ҳаи, абаа,
Сыгәтыхақәа лаҳәа ҭыԥуп, ҳаи, абаа.

Уа ҙаҩақәак снарҭаԥшгәышьоит, ҳаи, абаа,
Уа ҽаҩақәак сдыршәагәышьоит, ҳаи абаа.
Зны аетҷәагь хаҳәыршәыроуп, ҳаи, абаа,
Сара сгәыгракәа уашәшәыроуп, ҳаи, абаа.

Уа ҿеа маҷҙак саанаскьароуп, ҳаи, абаа,
Даҿеа маҷҙакгьы сахьҙароуп, ҳаи, абаа.
Самхацәаргьы саашәырҽыха, ҳаи, абаа,
Ҳаи, абаақәа, анцәа усыхәа, ҳаи, абаа!..

…Ҳаи, абаақәа!..

Ирыцутҷои, ирыгурхои абас аиԥш иҟоу ацәаҳәақәа? Иарбан ирзымҳәаз? – автор, аҩымҭа афырхатца, иҵьамыгәа мҩа, игәахәра, игәҭакы азхьаара-азыкәпара зларзаамырԥшыз? Апоетика аганахьала акәзаргьы, жәлар рқәыԥсычҳара, ргәеитцакьра ашьҭыбжь иатәны, ражәа, рашәа рцәаҩа ацәаҩаны.

Рушьбеи Смыр иреиғьҙоу иажәеинраалақәа ируакуп ҳауааҩәлар рапхьагыла, ртцеи лаша Владислав Арҙынба изку, «Аԥыза» захьҙу ажәеинраала.

Рушьбеи Владислав ду изааигәаз, игәыгракәа зегь зыдҳәалаз уаҩын, нцәахәык еиԥш дихәаԥшуан. Иара Владислав ихаҭагьы аханатә уи ихаҭара, ибаҩхатәра игәыиԥс аҽы иҟан, ашәкәыҩҩцәа рыбжьара Рушьбеи еиҳа бзиа иибоз, зыгәра игоз, аҙә илаимҭоз дреиуан. Урҭ геи-шьхеи акыр еицныкәахьан, аҙәи-аҙәи еихҙыҙаауан, ииуҳәар ауеит, рыԥсҟәа еилан.

Ажәеинраала, ҳәарада, абарҭкәа ртәы аныԥшуеит, апоет ицәаҳәақәа игәатцахьтә иаауа ажәақәоуп, урҭ шәоуп-изоуп, илыԥшаахуп.

«Аԥыза» шлирикатә ҩымҭоугьы, епос дук иаҟәырҷахоушәа иҳаракны иапҵоуп, ҳадгьыл жәытә-натәтәи агәаҟрақәа, арыцхарақәа ирызкуп, Аԥсынра иакәлаз, ашьаартцәыра ҳалазыргылаз раҽаԥера, риааира ирызкуп. Аҩымҭа иккаҙа ианыԥшуеит 1992-1993-тәи аибашьра шықәсқәа рҽаԥхьатәи Аԥсны аҭагылазаашьа, иҟаз аиҿыхарақәа, алак-ҩакрақәа, Владислав ицәыртцра.

Усҟан, жәҩанахьтә ахьхьа-хьхьаҳәа ахьтәы даҷқәа урынгыл,
Анцәа ду уаҳзылбааишьтит уара, ҳгәашьамх, ҳ-Абрыскьыл.
Дышҳатәеишьаз зны Леон ду, нас иаҳзымхьчаз Қьалышьбеи,
Дышҳатәишьаз Алакәаба, - сыжәлар ргәыгракәеи ргәырҩеи!

Ажәеинраала хыркәшоуп ажәа ҳаракыла, метафорала ҳаԥсҽеыхҩы, ҳаиқәырхаҩ изкны, еиҕьны ҳәашьа, аԥтцашьа амамкәа:.

…Уара ажәҩан зырмацәысыз, уара ашәышықәсақәа ртцеи,
Уара адыд зыртаслымыз, изырхәцыз адунеи,
Акаԥкаԥқәа ԥшьаала-ԥшьаала зашәахә нытцакны ирҳәало,
Ԥсыуа хылтцшьтра рашта-ргәара шырпазыла иртыԥхало.

Уара азқьышықәса зырцәажәо, ҳа ҳтоурыхққәа рыхьҟәыршәа,
Уара ҳбаашқәа реибаркыра, уара ҳанацәа рыгәшәа,
Иҳацәтахазгьы рыпсқәа ртынчуа, рыгәқәа ирықәыҩуа убжьоуп,
Ушҳаԥызац уҳаԥызоуп, уара имицгьы урашьоуп.

…Уара Ҳадгьыл еиԥш уԥшьоуп.

Апоет дызлоу ақәпаратә хтысқәа, иеиҟарам амчқәа, зеызыпсахыз апстазаара иахьатәи атасқәа, ахәрақәа – ауаҩԥсы изы ус знагара мариоу ак акәым. Дрышьтоуп гәыжьжьагас иҟаитцаша, цәашьыс иалиԥшааша, изыҙырҩыша. Абарҭкәа раан, уи ажәытәан аиԥш, аеҳә-

шьа даликаауеит, гәаартрала, уаз ажәала, лаҕырҙыла длацәажәоит. Абри атәы цьбараны, исахьаркны ицәыргоуп, иаҳҳәап, Гәыгәыца Цьыкырԥха илыхьҙынѡылоу ажәеинраала «Саҳәшьа» аҿы. Автор игәала – Аԥсны аԥеиԥш, уатцәтәи алахьынтца: «Цьоук акәырқәа рзатцатцар Аԥсны, иртиуеит атып инахганы…

Зы еитцызымхыц арѡаш таирбоит,
Га имныќәац ашьха-мѡа уирбоит.
Изымкәашазо уеинќьашьа игәаԥхом,
Мца еиқәызымтцац ухәышташаара изхом…

Артқәа зегь зхызгода, саҳәшьа?
Артқәа зегь ирытцгәода, саҳәшьа?
Сгәы атцаҕара ахы ақәшәара иаҿуп,
Снышәынтрагь ҿырҳасуа исзыԥшуп…

Бара усќан бнасхатәа, саҳәшьа,
Былабжышқәа сызкатәа, саҳәшьа.

Сара тынч сыбзыҙырѡлап, саҳәшьа,
Сыԥсы ашьхақәа ирықәнаулап, саҳәшьа.
Саныбымбогь сыќам схараны,
Уа аетцәқәа срыцзаауеит бханы.

Ус акәгәышьоуп, усоуп са саҳәшьа,
Адунеи ҳагароуп ҳаншаша.
Аха исыцнатц аеҳәшьа лыбжьы,
Сара ахаан сазытцәахуам ашәшьы.

…Ус акәгәышьоуп, усоуп са саҳәшьа…»

Даҽеацьара Рушьбеи иѡуеит:

Сѡеихагәышьоит – алым кара,
Нас ашьшьыҳәаҙа снатәоит.
Ѡ-цәашьык реиԥш атцх еиқәараҿ
Сашьцәа рыгагақәа збоит…

Заа иԥхаз, инаскьеигаз, хьҙи-ԥшеи згымыз иашьцәа. Урт ртәы ҳәатәыс изауз, адунеи ақәзаара зхы ахызбааua автор, «алым кара». Аԥстазаареи апоезиеи ртцабырг, ракзаара, реихылтцра.

Абартқәа ртәы, даҽеацьара, даҽеа ԥшьцәаҳәак:

Аԥырсал ланашьтуеит ҕбак ашьшьыҳәа,
Етцәак ԥсыҽхоит сыжәѡан агәаны.
Тынчрак сыԥхьоит: сышќа уааласы ҳәа,
Сашьцәа рганахь, снышәнапгьы ԥшааны…

Иахьатәи Аԥсны алахьынтца азхәыцра, уи аԥеиԥш лаша зхы ақәызтцаз рыхьҙ акамыршәра, аҙыргара Смыр ипоезиа ахықәкы хадақәа иреиуоуп. Абри аганахьала уи илирикатә ԥтцамта ќаиматқәа ирылыҳәхәо ак ауп аԥсуа тцарауаѡ нага, ҳажәлар рзинхьчаѡ, Аԥсны Афырхатца Тамара Платон-иԥха Шьаќрыл илыхьҙынѡалоу ажәеинраала «Тамара». Апоет игәы-иԥсы итцганы, ибаѡхатәра алшара зегьы адтцаны уи илзикуеит еиҕьны ҳәашьа-ѡышьа змам ажәа, уи лхатара нартбааны дахәаԥшны, символс иганы:

Бара аиҿамс, бара акара, наунагҙа сышьыжь шара,
Бара сиетцәахә икыду, иазымхәаҽуа аамта еикәшара.
Бара сажәа, бара сабџьар, бара икамҳазо сбаагәара,
Бара сќәыбча, бара саҳкәажә, бара сынарха, Тамара…

Бара зҿыцәаара лашароу, бара сдаќьа уаз, Тамара,
Бара зиашара зқьашаноу, бара сылаҕырҙ, Тамара,
Бара зшьала ҳаԥсқәа ҿызхыз, бара сынасып, Тамара,
Бара сыхәрашәа зырҿыцыз, бара сыхәра тып, Тамара!..

Аԥсны азыҳәа агәтынчымзаара, уи малрҳагас, хныҟәгагас, мгәарҭәыгас измоу ирыҟәку ацәаҳәақәа:

Амгәақәа… амгәа уаа, амгәақәа,
Ҟаматҵас рыцқәа еихакшоит.
Амгәа уаа – имлашьуа абгақәа,
Сыдгьыл хәыҷ сцәырфар ҳәа сшәоит…

Имариам апоет иахьеи-уахеи дызлоуи иареи реизыҟазаашьа. Уаҩԥсык, рҽиаҩык иаҳасабала уи игәалаҟара уажәы-уажә аҽеаԥсахуеит. Дрышьҭоуп аиашаҳәаҩцәа, атцабырг уаа, ақәпацәа…

Иказказуа уаха атцх еилгоуп,
Сқьалаҷ маӡа еицәажәоит ацәашьқәа.
Уа сындәылтцны сара схала стәоуп,
Еихьынҳалоит арҩашқәа рыбжьқәа.

Ажәҩан дуӡӡа сыблақәа ирҭаӡоит,
Аха усгьы рацәа сгәы наӡом.
…Зыԥсқәа зхытцуа риетцәахә каԥсоит,
Ииуа ртәык анкыдло ҳәа збаӡом…

Аԥсны ес-иаашартәи ахҭысқәа, уи ацәгьа-абзиа, алахьынтца зыӡбуа ирылахәу апоет иныруеит икәашамыкәша иҟоу, зны И. Коҕониа ишиҳәаз аиԥш, «цқьа дыздыруа», «цқьа иидыруа» ауаа шизыҟоу, ишихәаԥшуа. Уи атәы зеиҧьыҟам ала исахьаркны:

Агеи ашьхеи дтархатәын ҳәа рылаҳәа,
О, цьоукы сыршьит.
Рылабжышқәа ауапа еиԥш снарылаҳәа,
Ҽа цьоукы сыржит…

Апоети аԥсабареи апоети жәлар ражәеи реизыҟазаашьа – ари инарҭбаау ажәа азукыр алшоит. Смыр дышьхауаҩуп, дышамҷӡаз (хәышықәса анихытцуз) инаркны ашьхаԥсабара даршанхеит, дызланхо иуаажәлар, ашьхарыуаа, ражәа дыхнахит, ициит, ицгылт. Сара дсыздыруам Смыр иеиԥш ашьхаԥсабара, уи амаӡа, уи ацәаҩа зызгәакьоу даҽеа аԥсыуа поетк. Рушьбеи ицны ашьха ицахьоу-иаахьоу, ицныҟәахьоу ауаҩԥсы ари имбар ауам. Уи, ажәытәуаа реиԥш, ҳабацәа реиԥш рыгәра игоит ашьхақәа рымаӡа, рдоуҳа. Рыгәра игоит аԥхыҵқәа, ашанақәа. Иаҳауеит ашьҭыбжьқәа. Уи изы шәҟәыс-быгьшәыс иҟаз зегьы иреиҳан дышмаҷыз иаҳауаз ахьшьцәа, абчараҳцәа ражәа. Насыԥс иоуит ашьха урҭ рыцныҟәара, рыдтәалара, иарҳәоз, идырбоз ргәынкылара. Смыр ипоезиа иазҷелымҳаны, блатцарыла иаԥхьо абарҭқәа зегь ибоит, изаатуеит.

Аҩадагь цытк сыззаатгылахьоу ибызшәа, исахьажәа акәзар, аԥсуа литературатә бызшәа алшара ҳаракқәа ирҷыданы араҟа уажәы-уажә иуԥылоит абызшәадырыҩцәа абзып диалект ҳәа изышьҭоу ашьҭыбжь еилыцьцьара, тҩа змам афонетикатә беиара, ажәа жәытә-натәтәи аишьа, аилаҳәашьа, асахьаркшьа.

Иарбану араҟа узхьымԥшуа, ашәарыцацәа рбызшәа, абна бызшәа, атцыс бызшәа уҳәа Смыр ипоетика рԥшӡагас, ҩычагас иамам? Апоет инапаҷы арҭқәа ԥсабаратәуп, иаҳаз, иитәу, ицгылақәаз роуп, ижәар иалоуп, ипоезиа убарҭқәа рыла ишәуп, италаҳауп.

Ҿырԥштәык, ажәеинраала «Ашәарыцараан»:

Азә сықәҷитит уҩагыла ҳәа,
Санҷыха, шахьан.
Уа уныҳәаԥхьыӡ саагәылаҳәа,
Ажәеиԥшь-Жәеиԥшьырҟан!

Амиа хьшәашәа сԥаҽыхәаны,
Ацаҟьа-мш сԥаҽалт.
Аҽеыҳарак, аҽеырхааны,
Ԥшласык насхалт.

Бла иамбазо, ухьышьаргәытԥ!
Уқәнага сызҳәом!
Ԥары-ԥары, ԥары-жьыргәыц,
Уа сзап итазом.

Узлачахьоу баԥазаргьы,
Ахабарк сырба!
Ҽаҳәазаргьы, мыркәацәзаргьы,
Иарбап сыʒлаба.

Сшьагрын еимаа хаҳә ацҟьазом,
Счаԥразтрагьы тәуп.
Исзыукызгьы ак маԥсшьазом,
Смигара ԥацәуп.

Ахра ҳарак, сҽеыздыскыло,
Шәаԥшьны уаҽаԥха!
Уныҳәаҽа зланыскыло,
Сатәашьа аҽарԥхьа!

Зыбжьи зхымԥеи еицнеилаша!
Ԥшьаалаза сԥаскьоит.
Ажәеиԥшь-ашәа! Аергь-ашәа!
Ашьхақәа зырԥуеит.

Шьха имцац, шьха имныҟәац, аха збызшәа абеиарақәа ирышьтазаапу ауапсы изы имаԥым, араҟа, жәеинраала затԥәык аҽгьы, ҽыцбарах иибо, иаҳауа, изаатуа.

Ажәа асахьаркышьа, апоезиатә хаҽсахьақәа раԥԥашьа, урт рыла ахшыԥԥак лашаза, иҽаҽаза раапшра апоет илирика иацәеижьуп, иадоуҳауп, урт ана-ара ишуԥылац иуԥылоит, асахьа ҟаиматқәа апыртԥоит:

Уаха аетԥ кәеицеиқәа
Мԥахәастак рԥоит.
Уафеиқәа, кәымжәеиқәа
Иҽеиқәа мца ҽырбоит...

* * *

Ԥхы лашьца, ԥхы лашьца,
Ԥхы лашә-ҽаҳа.
Ԥсыраза, ԥсылатԥа
Сыхәра ҽаҳәа!..

* * *

Аԥша аасгәыдҳалт ахтыԥ иаганы,
Уашьта уигьы хәрашәак азҳәатәуп...

* * *

Ашьхыц иацәоит ашәтыш агәыҳәԥыссақәа...

* * *

Аԥҟа шкәакәа, апта ирылсуа,
Амра ԥхароуп изышьтоу...

* * *

Шьхатәылатәи ахаҳәқәа,
Ахаҳә шла хырвырқәа,
Ԥьара ахрақәа ртԥаҳәқәа,
Ԥьара абахә маахырқәа...

Даацәыртуеит даукгьы,
Иҟәартәарақәа ԥԥоушәа...

Избоит ҽа хаҳәыкгьы,
Хаҳә лых башьырбоушәа…

Ауаҩтәыҩса изатцәра, атцхи иареи реицзаара, ауаҩцсы илымшара, аҧсабара аҳра, анаунагзара – абартқәа зегьы апоет иблала, ицәаныррала:

Атцых еиқәа, цсы қым-қым,
Атцых еиқәа, цсы ћым-ћым,
Цынҷа кәтаҕьны саларшәуп,
Иара ашәыга салашәуп.

Шьыци-қәыци арцәахьеит,
Маҷк агәашьамх амтцәахьеит.

Атцых еиқәа, цсы қым-қым,
Атцых еиқәа, цсы ћым-ћым.
Хәыцрақәак аҽрылаҳәа,
Зтцып ихтәалоу сылаҳәа!..

Амтцәыжәҩақәа дысхахьеит,
Абла ихыз зегь тәыцхахьеит.

Атцых еиқәа, цсы қым-қым,
Атцых еиқәа, цсы ћым-ћым.
Изымқәацо сыхра ду,
Изымзысуа сыҕба ду.

Гәыда-хыда саларшәуп,
Иара ашәыга салашәуп.

Аҷареи абзиабареи реицзаара, реиҧыртцра, ауаҩытәыҩса иқәпара, иатцахара, иреиҕьу имшқәа рынаскьара иазкны:

Ихәмаруеит, ихәмаруеит абҕьыцқәа,
Ихагаха аҧша асра иаҷуп.
Абар, ҩаҧхьа ирыцлауеит сцәызқәа,
Абар, ҩаҧхьа сашәақәа шьуп.

О, сызатцәра салахеит схала,
Сқәыҧшра маҷ-маҷ инаскьоит.
Еитә апћақәа дәықәлеит еишьтала,
Урт брыцны бымҩасуашәа збоит…

Р. Смыр иажәеинраалақәа злеибарку, ирытцоу аритм, аинтонациа ракәзар – урт шынеибаку апоет иқәыцсычҳара, испыплагаҩагара рыла иҳәаақәтцоуп, итекст зырцәажәо, маакырас, уасхырс иамоу иртәуп. Ацыбжьыћақәа реицааиратә харҳәара акыр ирцәыхьчоуп, – араћа хадара ауеит абжьыћатә шьтыбжьқәа ргармониа, рымч. Уи иинтонациа цьара иҳаракуп, зда царта амам ала, цьара илаћәуп, «идгьылтәуп», – ицәажәатә шыћоу аиҧш: лахьеиқәтцароума, гәыргьароума, иуаажәлар ртоурыхи дареи ирзырхоу ажәоума.

Иреиҕьу уи иҩымтақәа ажәлар рҷаҧхьа уҩықәгыланы раҧхьара иазкушәа убоит. Ус ићоуп урт иргәылыҩуа амелодиа, апоет иҳәатәы ацәыргашьа, иинтонациа, ипафос.

Р. Смыр ихата дцәажәаҩ дууп, ҳашәћәыҩцәа рыҩнутцћаҷ мацара акәымкәа (араћа, ҳаизарақәа рҷы, ашәћәеилыргарақәа раан уҳәа уи еиҳа аҽынкылара имоуп…), ҳауаажәлар рыбжьараҷгьы. Акыр жәашықәса рыҩнутцћа ажәлар реизара дуқәа раан, реиҧыларақәа рҷы, ателехәаҧшратә дыррақәа раан имариамыз ажәақәа иҳәахьеит, гәаҕьрала, лакта таҧшрала. Абри аганахьалагьы, уи, ҳәарада, иеицгәартахьоу, иалыркаахьоу азә иоуп, дцәажәаҩ ћазоуп. Имоуп дзырцәажәо, илаҧш тцар иабо ирхиҳәааua.

Сара шаҳаҭс саухьеит уи агәаҭәа кны иқыҭауаа рҽаҧхьатәи иныҳәара. Аҧааимбар ихаҭа ажәҩан ахьтә дылбаазшәа акәын иуаажәлар шизыӡырҩуаз. Ихы ихашҭны иныҳәа жәа дышьҭнахуан, Анцәа иашҭа иаҭааз аӡәы диҩызан, инеиҭыхны уҽаҧхьа ииасуан ҳабацәа, рабдуцәа рхаантәи ажәытә поезиа, жәлар ражәа алшара, алыҧха-агәыҧха.

Арҭқәа зегьы апоет ицәаҳәеиҽкаашьа, иритм, иинтонациа рҷыдарақәа ирныҧшит. Абарҭқәа анеидухәыцло аамҭазы, иугәалашәар ауеит зны иеицырдыруа аурыс филологк апоет Е. Баратински изкны ииҳәаз ажәақәа: «Он – скорее оратор, чем певец…». Смыр ибаҩхатәра арҭқәа нақ-аақ еимаркуеит.

Ицыҧҭәахақәаны, ма ишеибгоу аҩада иаагоу апоет ицәаҳәақәа, иажәеинраалақәа, сгәаанагарала, ҩашьарада иаҳдырбоит уи ипоезиа агыдра, аҩаӡара ҳаракы, аҧсуа лирика Рушьбеи имҭаны иалагалоу апоезиатә сахьажәа амч-алшара ҕәҕәа, ахаҽра еицамк.

Абри аамҭазгьы, иааидкыланы уи ипоезиа аг-абзатәы анаҳҳәо, убла ихгылоит ана-ара илирика иадубало ашьҭрақәларақәа, ҭыҧк, тема хадақәак рыкәша-мыкәша лассы-лассы ақәгьежьрақәа (урҭ зызку Аҧсны, аҧсадгьыл, аҧсуара уҳәа хадара злақәоу ракәны иҟазаргьы), анс ма арс, абри аганахьала ирҽиаратә тематика аҭшәара, агерметизм. Убас уи илирикаҽ иуҧыло азеиҧш, абстракттә ҟазшьа змоу ацәажәарақәа, азнеишьақәа, асса-мыссатә темақәа, аизадарақәа, убарҭ рҽы ацәаҳәа ҟаимаҭқәа, ажәа зҩычо ашәыгақәа шуҧылогьы. Сара стәала аҽацәыхьчара зҭаху ак ауп Смыр ипоезиаҽ зны-зынла ҳазхьыҧшуа атема шиашоу, хаха ацәыргара, ҭырҟьажәала аарҧшра, урҭқәа рыркәараҭара, атекст анаҩсангьы даҽа текстк, уи иаҭаҭәаху даҽа хшыҩҭакык ала раарҧшра аҭахны ианубо. Аха иҳәоу, «иҭырҟьоу» ҟаимаҭла ианҳәоу, «ианҭырҟьоу» автор арҭқәа раангьы рацәак вбас иузиҭом… Рушьбеи иҽы

мацара ауакәху ас ахьаҳбо, урҭ анс, ма арс инарҭбааны ҳара ҳҽы аиҧш ҳанҭыҭҭтәи апоезиагь ианыҧшуеит.

Даҽакгьы. Зеиҕьашьарак аҳасабала. Сара стәала, Р. Смыр алшара имоуп алирика мацараҽ акәымкәа, аепикаҽгьы баҩхатәрала аҽаарҧшразы, аҽҧышәаразы. Поеманы аума, ибалладаны аума, илегенданы аума. Уи дзықәгылоу ауасхыр, инаҧш-ааҧшшьа ҭбаа-ҭыцә, иҧышәа, инапҟазара, иажәеи жәлар ражәеи реизааигәара аепикатә жанр иатәу, иазгәакьоу иреиуоуп. Саӡәыкны, имариам абри аус ахьгьы имҩа аату ҷьысшьоит. Уи ҳпоезиатә дунеи иаҭахны, иҳәатәны иазыҧшуп – иаҧсоу, инагоу ажәала.

Р. Смыр иажәеинраала – классикатә жәеинраалоуп, уи атрадициа аҩаӡара иатәуп, ритм лыҧшаахла, рифмала, поезиатә интонациа ҟаимаҭла еибыҭоуп, ихаҭагьы иахьатәи аҧсуа классикатә жәеинраала иамоу аҳаракра алзыршаз рахьтә иаарылукааша дыруаӡәкуп. Ари – макышьа змам ауп, илабҽабоуп.

Арифма змоу измам ажәеинраалеиҽартәышьа иазкны иҟоуп иеицырдыруа Пушкин игәаанагара. Уи зынгьы акьыҧхь аҽы схы иасырхәахьан ҳәа сыҟоуп, аха ҩаҧхьа абраҟагь еиҭаазгоит:

«Обращаюсь к русскому стихосложению. Думаю, что со временем мы обратимся к белому стиху. Рифм в русском языке слишком мало. Одна вызывает другую. *Пламень* неминуемо тащит за собою *камень*. Из-за *чувства* вылгядывает непременно *искусство*. Кому не надоела *любовь и кровь, трудный и чудный, верный и лицемерный,* и проч.».

Ҳаҧсуа поезиаҽгьы: *иахьа-ҩаҧхьа*, ара – Аҧсынра… убас, зны Б. Шьынқәба иҳәан аиҧш, алу ҟьаҧс аиҧш идырхахьоу, уажәы-уажә зхацәа ҳақәыҧшуа арифма-ххаақәа, еиҳарак ҭакыла, ҩнуҭҟала иҧсыҽу апоезиатә ҧсадатә ҧҭамҭақәа рҽы.

Иахьа аҧсуа поезиаҽ рифмада иҩуа шьардаҩгьы ҳархьыҧшуеит. Уи шьахәуп, аҧшаарақәа ирымҩоуп, афи-

лологиатә ҭәыргыла ахыҧара мацарақәа ианыртәым. Насгьы апоезиатә ҩымҭа зҭакы анахьгьы-арахьгьы иузмырхо, еилкаашьа змам, иарку аҭәҳәақәа («лаҧшь ҭәаҧшь ҭаст...») ианреиҧшым...

Егьыс, Ал. Лашәриа ажәеинраалак аҿы ишҳәаз аиҧш, зегь ҳаиҧшынгьы уаҕоу ҳаибааит!..

Аҩада иаазгаз Пушкин иажәақәа ракәзар, аурыс филологцәа дуқәа изныкымкәа ишазгәарҭахьоу аиҧш, аурыс поезиа аусқәа, арифма алахьынҭа Пушкин игәы ишаангоз аиҧш иҟамлеит. Аурыс классикатә жәеинраала, арифматә жәеинраала, Лермонтов, Некрасов, Тиутчев, Блок, Ахматова, Мандельштам, Пастернак, Твардовски уҳәа, убас ҭҩа змам аурыс поетцәа рҩымҭақәа рҿы аҳра шауц аиҧш иауеит (ишаҳҧылац иаҳҧылоит Пушкин зыӡбахә имоу арифмақәа: «Любовь и кровь», «трудный и чудный», «верный и лицемерный...»).

Иахьа уажәраанӡа аурыс поезиа ду дазықәмыргылт аклассикатә поезиала имыҩуа, зыхьӡ еицырдыруа, зҩымҭақәа аҧхьаҩцәа рабиҧарақәа игәныркылахьоу аӡәы. Аӡәы заҭәык!.. Ари аҩыза аҭагылазаашьа ахьыҟоу аурыс поезиа мацараҿ ауакәху!..

Аклассикатә ҩышьа форма аҧсуа поезиа ианаалт, иацгылт, иреиҳаӡоу аҩаӡарала ахы аанарҧшит. Шьоукы-шьоукы хадарала абри аформала иҩу Коҕониа иаҧҭамҭақәа нырра рымамшәа, мамзаргьы Б. Шьынқәба ипоетика ажәызшәа, ихазшәа ирҳәақәо ашәи-ҭышәи иузнагом, насгьы алитература иацәыхароу даҿа мзызқәоуп аиашаз, ус аиҧш дзырҳәо (еиҳарак Б. Шьынқәба ипоезиа иамоу аҩаӡара зламӡоз, маӡа-аргама уи иабашьуаз).

Рушьбеи Смыр иакәзар, илитературатә абиҧара иеиуоу Таиф Аҵьба иеиҧш, егьырҭ реиҧш, уи ииашаны, ҳаамҭазтәи аҧсуа классикатә жәеинраала дахаҭарнак дууп, дҟазоуп, иалагала ҕәҕәоуп, иаҧҭамҭақәакгьы аҧсуа лирикатә поезиа иреиҕьу адаҟьақәа иреиуоуп, ипоезиа иамоу аҩаӡара ирифмақәагьы ирыҩаӡароуп.

Қәралагьы, ишаабо, апоетцәа-аиҳабацәа дыруаӡәкуп.

Дызхысхьоу иҧсҭазааратә, ирҿиаратә мҩа акәзаргьы, ааигәа иаҧиҭаз ажәеинраала «Аҿыхәаҿ» абас аиҧш ала дахцәажәоит:

Шьҭа узмыҩларгьы ухыҧ-хыҧла,
Сҿыхәа, аанҿасрак ҟалаӡом.
Саргьы, усоуп, хьыбла-хьыбла
Ҧыхьа еиҧш сиеҭә каҷҷаӡом.

Еҳ, аҭәҩан заҭә – сара схала
Згәы амца иаларшәу сара.
Еҳ, агәала, ҩаҧхьа агәала –
Аҧса жьакцақәа рхыҧсра...

Сык иареиҵьыз, урҭк иаҧгылаз,
Ирызнаҳгалап насыҧ.
Иамуӡозаргь, сҿыхәа гәыраз,
Амҩа ҳшықәу ҳаицыҧсып!..

Арҭ ацәаҳәақәа рышьҭахь иаҧҭоу «Абжьы» захьӡу ажәеинраалаҿ апоет иҩуеит:

Уаламхан ашәшьы,
Ухаҭами, уцала! –
Хьышәахәак абжьы
Сыҧхьоит маӡала...

Сыжәҩақәа хьыршьшьы
Самҭаршәым суахҭа.
Хьышәахәак абжьы
Сгәыҭаҳәҳәоуп еиҭа...

Сгәыҷрақәа неиҧшьы
Мҩа харак сануп.
Хьышәахәак абжьы
Бҷьарҵас исыҟәнуп!

Ари абҷьар – апоет иажәа, иҳәатәы, иахьа уажәраанӡатәи иуасхыр, ихаҭара. Аҟаза ду ишиҳәаз аиҧш «мыц зымҳәаӡо» абҷьар. Рушьбеи Смыр уи дазҟазоуп, дазшоуп, ҧсҭазаарас имоуп. Иуаажәлар ргәеисра игәеисроуп, рыҧсҭазаара иҧсҭазаароуп. Убарҭ роуп ипоезиа адацҧашә, рӡыхтарҭа, рҟәартәра-реизҳарҭа.

«Аҧсҭазаареи апоезиеи акоуп» – иҩуан аурыс поет ду В. Жуковски.

Ҳаиҭарыҧхьап жәлар ргәала, рыгәхьаа ирызку, метафорала ицәыргоу, агәырҩа иаҵоу апоет ицәаҳәақәа:

Иацакәым, иахьакәым, уаҵәакәым,
Имҩасуеит, аӡ амҩа хароуп.
О, иааҩуа аӡиас абжьакәым, -
Ихәаҽуа ахаҳәқәа рыбжьоуп!..

Аҟәа, 2006 ш.,
сентиабр-октиабр

* * *

Аҵыхәтәантәи жәаба-жәаҩа шықәса рыҩнуҵҟа иаҧиҵоз илирикаҽ уаанӡа аиҧш иуҧылоит ажәеинраала лыҧшаахқәа, ацәаҳәа хьыршәыгәқәа, апоезиатә хаҽсахьа ссирқәа. Араҟагь инарҭбаан аҧхьаҩ ибарҭоуп апоет инысымҩа иацу агәырҩақәа, аиҧхьхәыцрақәа, абзиабара лаша, алаф ирызку ажәа, аҧсҭазаара ацәгьаабзиа иртәу аихшьалақәа, арҽиаҩы игәхьаа, игәабзиара ауашәшәырара, иқәыҷәҷәо иқәра иҳәаақәырҵо иҳәатәы, ицәыргатә.

Абри атематика инарҭбаау аҭыҧ амоуп «Хьылаҵара» (2019 ш.) захьӡу апоет иеизга ҽыц. Аизга ахьӡ зхылҽиаауа, уи ахы ирызкны автор иазгәеиҭоит:

– Хьылаҵара ари ныҳәароуп, зеиҷьашьароуп. Анкьа, Ажьырныҳәа адырҩаҽны, ацуҭа аҷкәынцәа ааизаны, рабҷьарқәа рыма хара икыдыз ацәҟьара иеихсуан. Уи хылаҵара ахьӡын. Иҭҟьаз ахы ацәҟьара иаахацыҧхьаӡа «хылаҵара хьылаҵара мышхааит» рҳәон, рхымҭа иақәныҳәон. Апоет-аҧшааҩ, апоет аҽыцаҧшьгаҩ абри ажәытә ҵас, ажәытә метафора ҽатәла, рҽиаратәла идикылоит, апоезиатә ажәа ахықәкы, аформула ирҭбааит, алаҧшҳәаа ҽыц ахигеит. Апоетҵәҟьа иоуп ас аиҧш ала асахьарк хәыцра аҧшаара зылшо, ажәытә ныҳәара арҽиаратә ҧсы ахазҵо, ипоезиазтәуа, аҧсҭазаара ҽыц азҭо.

Иҵабыргны, апоет иеизга ҽыц, иааиртуа адунеи ахьылаҵара иатәу шәҟәуп ҳәа азуҳәар алшоит, убас ала иуацәажәоит, убас ала «рхымҭа» ҩагоуп ари аизга иагәылоу, жәлар рпоет иажәеинраала ҽыцқәа, уаанӡатәи иеизгақәа раасҭа еиҳа акала иҷыдоу, ҩышьалагь зхатә цәыргашьа, зхатә форма змоу арҭ ицәаҳәеибаркырақәа.

Ашәҟәы иагәылоу ажәеинраалақәа реиҳарак шьақәгылоуп жәба-жәба цәаҳәа рыла. Араҟа аа-цәаҳәак ажәеинраала «асиужет», уи «ахаҳә-ҵәаҳә» иртәуп, ажәбатәи ацәаҳәа ажәеинраала иаҳәо еихызшьало, харантә уи аҵакахьы узырҧшуа цәаҳәоуп. Ганкахьала ари иугәаланаршәоит аиапон поезиаҽтәи ажәеинраала кьаҽқәа рытрадициа, иаҳҳәап, хә-цәаҳәак рыла (танака), х-цәаҳәак рыла (хокку) ишьақәгылоу аминиатиуратә поезиатә рҽиамҭақәа. Уаҟа ажәа мыцхә, ажәа еизада ахабаргьы убом, убарҭ ах-цәаҳәак ма ахә-цәаҳәак рыла уҳәатәы зегь сахьаркны аҳәара алуршароуп. Ари ус мариам, абаҩхатәра ду, ахшыҩ-ҭбааҭыцә зҭаху ҟазароуп, изцааиуагьы маҷҩуп. Аурыс еиҭагала иаазгоит абри ажанр азҟаза Исикава Такубоку (1885-1912) иажәеинраала ссирк:

Я в шутку
Мать на плечи посадил,
Но так была она легка,
Что я не мог без слез
И трех шагов пройти.

Абарҭ ацәаҳәа еилацалақәа рҽы ҳаҧхьа ииасуеит аҧсҭазаара иаргәаҟхьаз, иарҩахьаз, аҭысхә аиҧш иласхахьаз апоет иан лнысымҩа зегь. Араҟа иҟоуп, инеиҭыхны иугозар, поемак ишьҭнахша аҳәатәы, аарҧштәы, аха апоет-аҟаза абри «апоема» хә-цәаҳәак ирҭеигӡоит. Иккаӡа ҳагәылаҧшуеит имариам ауаҩытәыҩса иҧсҭазаара, иразҟымҩа.

Ишысҳәаз аиҧш, Рушьбеи «Ихьылаҭараҽ» иаҳҧыло ажәеинраалақәа шьақәгылоуп жәба-жәба цәаҳәа рыла. Ажәбатәи ацәаҳәа, ааба ирыцрыганы, хазы игылоуп, изаҭәуп, иуҳәар ауеит «танака» афункциақәа нанагӡоит аҳәатәеихшьалара, формак аҽҭагӡара иатәуп:

Аамҭа сахәыцу, саҧхыӡу?
Сыздыруам, сыздыруам.
Сыҧсыӡны аҧаҩахь сыӡхыҭцу?
Мамоу ҷьушьт – исныруам.
Саркьак сбырфынлых рахәыцны
Сшәымбартә еиҧш сансалоуп.
Ашамҭаз ишанхаз рыцны
Гәыблаак саныҧсалоуп.

...Ажәҩан сыҧсы алоуп.

Абар апоет илахьынҭамҩа иазку, угәы-уҧсы еимаздо, игәырҩаха иуцрало ажәеинраала:

Акгьы ыҟам, шьҭа акгьы ыҟам сзырҧхаша,
Аҭаа ҧшақәа ахәыц еиҟәдыршәоит.
Уарак уоуп сзықәгәыҷгәышьо, сашәа,
Сыҽудҭан сҭеисҧыҳә еихсыршәшәоит.
Умгәамҭын – саачҳа, абаа, слабашьа,
Умҭаҽ лабжышқәак каҭәоуп.
Уарак уоуп сеилызкаауа, сашәа,
Аб заҭә еиҧш сымала стәоуп.

...Сааигәа – хароуп.

Ҳрыхәаҧшып алаф ахь ирҧшу, «згәы ҭаҷацәоу ауаҩҧсы» изку ацәаҳәақәа:

Лхаҭа длыҧсахуеит – илхароузеи? – лҭеиҭҧш
Ихнахуа рацәоуп.
Илеиҳәараны иҟеи? – иҧҳәыс ҧшӡа лыцкеиҧш
Игәы ҭаҷацәоуп.
Дкәаҧ-кәаҧуа ҭхыбжьонла даауеит лара ацгәеиҧш,
Имгәа ҭацәцәоуп.
Илеиҳәозеи рыцҳа иҧҳәыс ҧшӡа? – лыцкеиҧш
Игәы ҭаҷацәоуп.

...Илымҳақәа ауцәоуп.

Мамзаргьы, аҧсҭазаара шшоу, ҳазтәу, ҳазлагылоу ари адунеи иаҭасу ицәырырго ахәыцрақәа:

Бҷаб рыцҳак азаҭәра агәыҭаршәны итәоуп,
Ҧыхьашәа-ҧыхьа агәыҧ ираҧызаз.
Излаз ирыҧгыло ҷьара ахра иаҽоуп,
Иқәыҧшыз – иаиааиз, иара анкьа иаҩызаз.
Иҳалаҽуп ҳарҭгьы бна иааӡаз ршьа –
Амгәаз, аҭыҧаз, иҧсыҽхаз ҳигәҭасуеит.

Ҳахара абаҟоу – уазхәыцишь сашьа? –
Ҳаибажуа мацара маҷ-маҷла ҳамѡасуеит.

...Ҭаа ҧшақәак асуеит.

Апоет ари ишәҟә ҿыц аҿгьы иныҧшуеит жәлар рпоетика аҷыдарақәа рсахьарк цәаѡа иатәу ашәыгақәа, еиҭарсу ахшыѡҭак ашҟа ҳзырҧшуа ажәытә метафора:

Быжьмѡак еихагылоуп, быжьӡиак иѡархыкны,
Быжьхрамшқәа уа бжьашәак рҳәоит.
Быжьсынаҟә ирҿықәны, быжьхаѡарак ирхықәны,
Абыжьӡыхьк бжьыҵьара иубоит.
Быжьѡы хацәа бжьыҵьара руапақәа нкаршәны,
Абыжьѡык уа быжьхырҕәҕәарҭак ркуп.
Быжьҟамак мцабызны, нас абыжьбагь ҭааршәны,
Быжь-кьарахәк хазы абыжьѡык уаҟа ирыҟәнуп.

...Ааѡык дмыцхәуп.

Ажәеинраала, ҳәарада, жәлар ражәа, рметафоратә хәыцра ашьагәыҭуп, аха уи ас аиҧш ала еибыҭан иахьцәырҭуа апоет-аҟаза инапаҿы ауп (жәлар рҿаҧыц ҳәамҭақәа анызҭо аҭарауаа ракәзар, урҭ ранҭамҭаҿ ари аҿырҧштәы зынӡа даҿа сахьак, даҿа ритмк, даҿа еицааирак аиур алшоит).

Ашәҟәы иану ажәеинраалақәа зегь, ҳәарас иаҭахузеи, еицнаргом, ус ҟалашьагь амаӡам, аха иарбан жәеинраалазаалак аѡнуҭҟа иуҧылоит апоезиатә хаҿсахьа ҟаимаҭқәа, лассы угәлашәара иалымҭуа ацәаҳәақәа:

«Ахьҭа рыцҳа адәы ицәхалеит, суада иѡналарц аҭахуп», «ласба ҧшқаҭас рыбызқәа сҿыршьуеит», «шәашәи рбаҕь ҭыхәеиҧш амахәқәа рҿеиҭырхуеит», «ихшәаауп уамашәа ажәѡан ақьышә», «иҧсы шкәакәа ҿыхәа

зқәыршәшәоит», «игәаҟ-ҭәаҟуа, иҿыж-мыжуа ачарҭ аиҧш аҧша амѡа иануп», «шәчымазаѡ дықәыжәга» - бжьык саҳауеит», «абраҟоуп Ҳазшаз ишьапкырҭа», «шәысныҳәалоит сгәы еисуанаҭы», «аҧшалас нхықәтәала ахықә хәаҵьаҭас сӡиас иахаҧхьоит», «хыхьынтә дыҧшуп зегь збо...». Арҭ аҿырҧштәқәа ирыцаҳҭап дара рсахьарк хәыцшьала иаҧҭоу, апоет имариам иҧсҭазаара иазку ацәаҳәақәа:

Ирххагәышьоуп схәыцра ахыцқәа,
Ҧыхьатәиқәа рылымкаа.
Сымш хәыҷ рыцҳа, аҭх ҧсыцәгьа
Иафахьеит ихыҟаҟаа...

* * *

Рушьбеи Смыр длирикуп, аханатә дамадоуп ажәеинраала ажанр, х-томкны иҟоу, 2010-2012 шш. рзы саҧхьажәа зыцны иҭыҭыз «Иалкаау иѡымҭақәа реизгаҿгьы» инеиҭыху епикатә ѡымҭа уҧылаӡом. Ипоезиа иадубало аепостә хыҧша, иҳәатә еиҭых, ҳажәлар рҭоурых ахь имоу агәыбылра знымзар зны епикатә рҿиамҭак аҧҭарахьы ишиҧхьашаз ѡашьомызт. Аҿазыҟаҭаратә аамҭа егьа дадхалазаргьы «Семра» захьӡу апоема аҧиҭоит 2014 шықәсазы.

Уи аҧхьажәаҿы автор иазгәеиҭоит:

«Ҭырқәтәыла ақалақь Адана дынхоит заҧсшәа уаршанхо, зан д-Аѡыӡҧҳау, хаҭала иубыху, аха зхатәы бызшәеи зыжәлеи зҟынӡа имааӡаз Семра́ ҳәа ҧҳәызба хазынак. Уи, 1993 шықәсазы Ҭырқәтәыла санҟаз, лықалақь аҿы ѡымш ҭырҵьманс дсыман. Алу еиҧш срыҭоуп Семра лызҭаарақәа: «Ҳазусҭада ҳара?.. Сыҧсадгьыл ҧшӡоуп, ибеиоуп рҳәоит. Унеины иубахьоума?.. Ҳзыхдырҟьазеи?.. Нас убых заҭәыкгьы уа даанымхаӡеи?.. Ас шаҟа хьаа, шаҟа гәырѡа...»

Апоема шааҭыҭцыз агазеҭ «Еҭцәаҵьаа», ажурнал «Аҟәа» рҿы акьыҧхь шабаз аиҧш, иамѡан исыҧхьаʒеит уи аурыс бызшәахьы аиҭагара. Абри аус азы Москвантә ааҧхьара лысҭоит апоет, аиҭагаѡ ҟаза, Москватәи алитературатә институт аушьҭымҭа Наталиа Орлова. Убри иабзоураны апоема автори лареи еибадырит, еизааигәахеит, аиҭагаѡ лҿаҧхьа ишьҭаз аус акыр иалацәажәеит, Аҧсны лбеит, илаҳаит, дзыҧхьаз апоема нбанҭакылатәи атекст акыр илгәаҧхеит, илнырит, дзышьҭаз азҭаарақәа рҭакқәа лоуит. Абарҭқәа ирылҭшәаны уи ҟаимаҭла аурысшәахь еиҭалгеит ҳаҧсуа поемақәа ирылукааша «Семра».

Аурыс ҭыжьымҭа иацу «Подвиг поэта» захьʒу саҧхьажәа кьаҿ аҟны иазгәасҭоит:

«Рушьбеи Смыр – один из лучших поэтов нашего времени. Его стихи вошли в каждый абхазский дом. Многие из них положены на музыку и стали очень популярными.

В творечтсве Рушбея Смыр ярко отразилось все то, что было частью нашего народа: борьба за лучшую судьбу и независимость.

«Семра» - первая эпическая поэма Рушбея. Она повествует о трагедии горцев Кавказа, трагедии нашего народа и братьев наших убыхах во второй половине XIX века. Эта поэма – реквием и подвиг, так же, как и бессмертный роман Баграта Шинкуба «Последний из ушедших». Поэма глубоко национальна. И я подумал, что ее перевод на русский язык почти невозможен. Но известной московской поэтессе Наталье Орловой это прекрасно удалось. А для нас даже стало событием. Рад, что к этому имею некоторое отношение».

Абри ашьҭахь дук хара имгакәа «Семра» аҭырқәшәахь еиҭагахоит. Ари аус гәыбылра дула, баѡхатәрала инаигʒеит ҳҵьынҵьуаѡ апоет-апатриот, ауаажәларратә

усзуѡы Оқтаи Чкотуа. Ашьҭахь, 2016 шықәсазы ҳмилаҭ шәҟәҭыжьырҭа иабзоураны адунеи абоит «Семра» иуникалтәу аҭыжьымҭа: араҟа иҟоуп аѡымҭа аоригинал – аҧсуа текст, уи иацуп урыс бызшәалеи ҭырқәшәалеи иеиҭагоу атекстқәа. Аҭыжьымҭа иацуп аҧсуа сахьаҭыхѡы ҟаза Руслан Габлиа иҭыхымҭа ҟаимаҭқәа. Ашәҟәы редакторс дамоуп апоет ҿа Алина Жьиҧҳа.

Апоема аазыртуа аҧхьажәаҿ уи илыѡуеит:

«Семра» - баша поемам, уи – ианыʒааз аубых жәлар ҳарҭ аҧсуаа ирзаҳкыз хьыʒрашәоуп, гәаҟшәоуп, уазуп. Иара злаѡу ажәақәа зегь ҧшьоуп, иѡуп зыҧсы ҭоу апоезиа ажәала – убри алагьы прозала иѡу иаҧнагоит. Аамҭа цацыҧхьаʒа, зыҧсы ҭоу зегьы рыҿшырыҧсахуа еиҧш аҿаҧсахлоит иаргьы, есааира рыҿцәырыргалоит уи иаҭоу аҭакқәа. Ҳнаѡс иааиуа абиҧарақәа зышьҭало аҭакқәа иараҿы ирыҧшаалоит.

Ари аѡыза апоема узхәыцʒом. Абас ахы инаркны аҭыхәанʒа лаҕырʒыла иҭәу аѡымҭа ухы иузыҭҳәааʒом – угәаҿы иумаҳауазар зықьѡыла иргәаҟыз ҳашьцәа рыҳәҳәабжьқәа, урҭ рхьаа ухьаамзар. Рушьбеи Смыр иаҳауан… Иара далхын урҭ рыгәжәажәара аѡразы – ҳара зегьы иҳаҳарц. Иагьҳаҳаит. Акгьы хәыцʒам, зегь иҟаҭҷәҟьаз хҭоурых ауп, дышхәыцым еиҧш апоема ахаҭа зыхьʒынѡылоу аубых хылҭшьҭра Семра. Апоети лареи реиқәшәара ҟалеит 1993 шықәсазы. Смыр… Семра… Еихаршалоуп. Сара агәра згоит, аиқәшәарақәа шмашәырым».

Ҳмилаҭ театр асценаҿ қәҿиарала ицоит «Семра» иалху аспектакль, М. Аргәынҧҳа лықәыргыламҭа.

* * *

Аҧхьаѡ изыҳәа шьҭа еилкаауп апоема зызку, изыхьʒынѡылоу, Аҧсны Амраҭашәаратәи Кавказ ҭазырцәыз атрагедиа – амҳаҵьырра шакәу. Цәаҳәа хыҧхьаʒаралагь быжьшәы-аашәы иреиҳам, апоемақәа рзыҳәа

ибжьаратәуп. Араҟа аус злоу ацәаҳәа хыԥхьаӡара ауакәху: иҳәоу шҳәоу, арҿиамҭа асиужет, уи апоетика шцәыргоу, аԥхьаѡ ишизнагоу.

Апоема ҳәаақәнатцоит амонологтә форма, ахҭыс еиҭаҳәара цоит актәи ахаҿала, аепикаҿ еиҳа аҭыԥ змоу ахԥатәи ахаҿы аасҭа. Дыхҭысеиҭаҳәаѡуп автор ихаҭа.

Апоезиаҿ – аепикатә ԥҵамҭакәа рҟны, сара иахьынӡаздыруа, аханатә имаҷуп актәи ахаҿала иаԥҵоу арҿиамҭакәа. Убарҭ иреиуоуп, аурыс поет ду, аурыс гени М. Лермонтов иаԥҵамҭа «Мцири», англыз поезиа агени Ць. Баирон иҿы – иеицырдыруа уи ишедевр «Шилонтәи атҟәа» анемец поезиаҿ Г. Геине исатиратә поема «Германиа», ҳара ҳҟны Д. Гәлиа иепикатә рҿиамҭа «Сара схәыштаара» уҳәа егьырҭгьы.

Хаҭала сара сышқәыԥшыз ари аформа, ас аиԥш ала аҳәатә ацәыргашьа ҭәҭәала иснырит, исызгәакьахеит, сыгәтыхаҳәараҿ еиҳа исыцхрааузшәа збеит. Убри азы ауп сепикатә ѡымҭакәа «Ахьтәы уасцәа», «Аԥьынҵь», «Ашаеҵәа» раԥҵараан абри аформахь – актәи ахаҿала ахҭыс аарԥшра харҳәара зазызуз.

Убри аҟнытә ҟаиматла еилыскаауеит ҳаԥсуа епикатә поезиаҿ шамахамзар ҿаԥьара иуԥымло абри аѡышьа Р. Смыр изаликааз, дзазааиз. Абаѡхатәра ҟаимат змоу апоет идырит иҳәатәы, иаарԥштәы, иуазажәа даҽеакала аарԥшра шамуаз, ахԥатәи ахаҿалатәи ацәажәарахь аиагара ишаҭыԥмыз. Уи длирикатә поетуп, абраҟагьы дышлирику даанхоит ипоема зегьы аҿы.

«Семра» - ари иара аѡымҭа ахаҭа зыхьӡынѡылоу лацәажәара, асиужет лалархәра иаформоуп, автор убри ала ирҿиамҭа аҵабырг еиҳагьы ишьҭихуеит, аҭоурыхтә, адокументалтә ҟазшьа аиҭоит.

Апоет имариам иқәыԥсычҳара, иажәа ҵаула, иԥхьаз жәлар рҳақ хацыркуп абас аиԥш иҟоу ритмла, шәагазагала:

Хара исхысхьаз сыпҟа ҟьала,
Изымбац – бара.
Бара – исыцыршьуаз аамҭала,
Исыцгылоз, Семра.

Зыга, зышьха зегь еҭыму,
Иззыԥшу, бара.
Бара – зыдгьылаҿ итәыму,
Сымаалықь, Семра.

Зиеҵә караӡа аҭахамҭа
Дыдрахаз, бара.
Бара – сҟәыбҷа,сыпсы атәарҭа,
Бара – суаз, Семра.

Сгәы абжак амҟьахт, еиқәхарымашь?..
Исҟәыпсаахт сыхәтак.
Маҷӡак цәырго исызҳәарымашь,
Бзызҵаақәаз рҭак?..

Акы ушашьҭоу даҽеак бжьаӡлоит,
Иузмырҭәыз – ҭацәуп.
Жәак иахылҿиааз жәак инацлоит,
Зегь сҵоурых иатәуп.

Аӡы иашьызгьы иԥсы анҭырго,
Аҳаҭа арбатәуп.
Узырдысуа, зыгәра узымго –
Зегь сҵоурых иатәуп.

Ҳахәаԥшып ари аҭыԥ аурыс еиҭагамҭаҿ

Ты – журавль над головою,
Не видал такой.

Ты – убитая со мною,
Жизни стебель мой.

Ждет простор родного края,
Прилететь пора.
Ты – земле своей чужая,
Ангел мой, Семра!

Ты – звезда в руке созвездья,
Взорвалась вчера,
Мой покой, душа и песня,
Горькая – Семра!

В сердце – дым, спасаться нечем,
Середины нет,
Что словам твоим – отвечу,
Хору долгих бед?

Что не вспомнишь – то растает
Горсткой слов пустых,
Слово за слово – сплетает
Повесть дней былых.

…Дух утопленника люди
В бурдюке несут…
Не пустеет, не убудет
Дней былых сосуд.

Апсуаа ирҳәоит «азна катәаны азна узышьтыхуам» ҳәа. Аха араҟа аитагаѡ ҟаза ишьтылхыз, илнырыз, илмырзыз (мамзаргьы ипхасҭалымтәыз, илымҟәытцымшшаз!) даара ирацәоушәа збоит, ас аипш наҟ-ааҟ абаѡхатәрақәа рышьтеибахра, гәыла-цсылатәи реибапшаара аитагара ус аҷы лассы-лассы иупыло ак акәым, иуарлашәарлатәуп.

Иқәгылоит азтцаара зыхьз ахара инаѡыз, бызшәа рацәа рахь иеитагоу Баграт ду ироман «Ацынтәарах» (1974 ш.) ашьтахь игәаҕьыуацәаҙамыз аубыхаа ртема ѡапхьа азыгьежьра, ашьтрақәлара? Насгьы даараҙак иатахны иҟазма ари аус? Алитература атоурых ари азтцаара атак ҟанатцоит, иатахуп иамѡаны, иахәтаны ианыҟоу аамтазы, ирҳәахьоу, ирыѡхьоу уара иутәу цахак анузацтцо аамтазы. Кьахь Ҳаџьарат ихҳәааy Б. Шьынқәба иажәеинраалоу ироман «Ахра ашәа» ашьтахь, ашәҟәыѡы Ан. Возба абри атемала иапитцоит ари афырхатца изку аповет ҟаимат. Б. Шьынқәба пср зқәым иаптцамта «Амҳаџьырраа ргарашәа» анаѡсан заҟа ѡымта цәыртцызеи, ма ицәыртцраны иҟоузеи амҳаџьырра атемала!

Аубыхаа рыҙбахә, рлахьынтца хьанта атема ари Кавказ иалтцыз ашәҟәыѡѡцәа иахьагьы уатцәгьы иззыгьежьуа ак ауп.

Баграт ироман анцәыртц ашьтахь, хышықәса аатцуаны (1977) урыс бызшәала адунеи абоит аубыхаа ирызку Михаил Лоховицки (Аџьук Гиреи) ироман «Громовый гул». Лоховицки ихата едыгь хылтцшьтроуп, урыс бызшәала иѡуаз аҙә иакәын. Аубыхаа ирызку ари иаптцамта, Нхытц ашьхарыуаа рыбжьара, убас Урыстәыла ахәҳаракшьара аиуит, изныкымкәагь итрыжьхьеит, Шьынқәба ироман иавадыргылоит.

Злахьынтца мариам, ашәартара итагылоу ажәларқәа рышәҟәыѡѡцәа, убас адоуҳа ҳарак ныҟәызго ауаа, арҿиаѡцәа, атцарауаа аубыхаа руагеимшхаратә тоурых иазымгьежьлар ауам, ирҳәахьоу, ирыѡхьоу ак ацтцаны.

Абри агәхьаа ауп, сара стәала, Рушьбеи Смыр игәалашәарақәа, иеипхьхәыцрақәа абри апоемахь, хатала зны иидырхьаз, иубыхшьтроу Семра лышка дхьазырпшыз, апсуаа имцаха иҳацроу аубыхцәа рлахьынтца ашка игәырѡажәа зирхаз.

Дараҙа ирацәоуп апоет зшәагаа дуум ипоема итеигҙаз, ҽеыт-ҽеыт, сахьа-сахьа ицәыригаз, ак атцкыс ак хьантаны,

зны алегендатә жанр ахыԥша змоу ахҭысқәа рыла, даҽазны жәлар ргәаҟра, рыԥәԥара, рыхтцәара-раныʒаара иҟаз шыҟаз ала ииазырԥшуа аҭыԥқәа рыла. Аҩымҭа афырхатца, автор ихаҭа, дзыхцәажәо арыцхарақәа, ауаҩеимшхарақәа ахьымҩаԥысыз зегьы шаҳаҭс дрымоуп, дрылахәуп:

Сыццышәқәа ҭаԥсоуп Ҷарыхәгьы,
Қәҭашь агәҭа икаԥсоуп.
Ирзаҽымгаʒазт Марыхәгьы,
Иаҽаԥсыз сыԥсоуп.

Уа Лашԥси Анԥси сыргәаҟны,
Сышьҭақәа рҟны сшьуп.
Аршәаҳәымҩа исы бираҟны
Сыԥсы хьшәашәа хшьуп.

Уахь Ҟәыбинаҟа амҩа сықәын,
Аха хык схьыгʒоуп.
Анышә сатоуп Лаба ахықәан,
Зегьы акоуп - сыбзоуп.

* * *

Цьыбга схаҳәҳәон сара ақәашьда,
Ҩардан-дәы сцьабон.
Ԥсыжҩык сишьҭан Абазашҭа,
Ҟабарда - сшьабон.

Стахахьан Тцабал сахьықәпоз,
Сахәаҽехьан Кәыдры.
Сырбылхьан цьоук Дал санырбоз,
Салаԥсан Егры.

* * *

Иҟалон ҳаԥсадгьыл нышәны,
Ҳаикәатәы ҳзааʒаз.

Зны слабжышны, зны сыццышәны
Сахьыгʒан Кавказ.

Гарашәак цьара игаʒомызт,
Ҳашҭақәа зегь хәын.
Адунеиаҽ стып збаʒомызт,
Сахьцалак - смыцхәын.

* * *

Уаҟа Қьефқьан сызлаԥшызеи?!
Са сеинҟьоит, сеинԥоит.
Еҳ, абраҟагь иаҳзыԥшызи?
Избаз еицәа збоит.

Ԥкызрак, нас ҳаԥы лашьцакгьы,
Уа аҳәсақәа рыхцәқәа...
Анаҟа-араҟа ԥсыбаҩқәакгьы
Еикәыршоуп рнапқәа.

«Амҩа иқәу иԥа инышәнап» -
Уа асабицәа жуп.
Зхьаа ианышәаз зегьы ирнышәап,
Ртцәыуара саҽуп.

Уаҟагь адгьыл иара атәала
Иамоуп зегь хәаҽы.
Хаҳәқәак нышьҭастцоит снапала
Ршьапаҽы, рхаҽы.

Автор дырзаатгылоит иара убас аидгылара аидеиа, уи алзмыршоз амзызқәа:

Ҩнык иҩнытцыз, штак итытцыз
Иҳабжьаст апша...

Цьоук дырԥашьон, ҽа цьоук аархәон,
Иеигъомызт шьа злаз.
Уахьцалакгьы ҳмаҷра иагхон,
Иџьабон Кавказ.

* * *

Зажәа ҳааҙаз «ҳҳьы бираҟқәа»
Цьоук наскьон рыҽеза.
Хьҭа мбаҙакәа, имҟьашьҙакәа
Ҳарҭиуан маҙа.

Ирызхәыцуан настәи рҭыԥқәа
«Сыбаԥқәа еиҷышәшәоит.
Ех, ачынқәа, ех, аԥсымҭәқәа,
Иахьагьы срыцәшәоит!..

* * *

Адунеи ду аԥшь-ганк рыла
Ҳара ҳахь еихон.
Ҷыц ҳнарԥылахуан гәышԥыла,
Ԥсаатәцас ҳаҕахон…

Аԥада иаагоу апоема аҭыԥқәа зегь иккаҙа иаҳдырбоит автор игәжәажәара, уажәшьҭа рҽеишьа змам арыцхара, урҭ хашҭра ақәымкәа рсахьа аҭыхра, ажәа сахьарк аԥсы ҭазҭо ашәыгақәа рыла уажәы-уажә рԥычара, рсахьаркра.

Ари, ҳәарада, апоема злаҕәҕәо аганқәа иреиуоуп, абаԥхатәра ҳарак, абаԥхатәра ду иатәуп.

Аха абри аамҭазгьы имҳәакәа сзавсуам апоема иацрасуа, «абҕеитцыхра» азымҭо акы: уи иақәу аидара хьанҭа, уаҕеимшхарак даҽеа уаҕеимшахарак ацҭара, аԥхьаԥ ԥсеивгахак имҭара, алегендатә ҟазшьа змоу аҳәамҭақәа (иаххәап амат иазку) амыцхә рыҽерыҭара, урҭ иагьа исахьаркны, ирԥшҙаны иҳәазаргьы, аметафорахь ирԥшызаргьы.

Ҳәарада, акырԥьара апоет убарҭ ашәыгақәа дырны ирԥьбароит, иржәпоит, амца рыцреиҭоит аки-аки еиҭныԥсахло, дызвысшаз, угәы ааныҙкылаша ырҭбааua – еитцыхуа…

Аԥхьаԥ исымаикыр ауеит: ус акәҙамыз усҟантәи атрагедиатә хҭысқәа рцашьа, реишьҭагылашьа, руаҕеимшхаратә нтцәамҭа? Абри агангьы иузамакуа иҟам. Аха асахьаркыратә литератураҷ иаԥуп убарҭ ауаҕеимшхаратә хҭысқәагь раарԥшышьатә ԥышәа. Анс аума, арс аума аԥхьаԥ цәыҭлашарак дахьыԥшуазар ауп. Ус иҟоуп ауаԥытәыԥса иԥсихологиа, игәыгра, игәаҳәара. Усҟангьы амра гылон, аетцә кыдын…

Сара еилыскаауеит ари сгәааанагара измоумкыша ак акәны ишыҟам, аха исмыхәаргьы сиашахом.

Изаҟаразаалак абри аԥыза аҽеыԥныхәа ҟастцом апоема злахыркәшо, зыԥсадгьыл аҷы аҟазаара насыԥс измауз аубых ҭыԥха илзырхоу агәырԥшаагатә монолог азы. Араҟагь апоет дыззааҭгыло игәыртцысыгоу, игәыҭшьаагоу сахьақәоуп, аха урҭ аԥада зыҙбахә сымоу аган иеиԥшым, амыцхәрақәа, амцацратцарақәа ирылгоуп, иреалтәуп, зда ԥсыхәа амам ала иҳәоуп, ихагалоуп.

Иаазгоит инагҙаны:

Уаҳа ибзымго батцастцама?
Ҳа ҳаицхәуп, Семра.
Быдгьыл бнықәыԥшып ҳәа бцама?
Уа слаҳәуп, Семра.

Уаҟа ҷымҭ Ахәын бахума?
Сыхәда хҽеуп, Семра.
Жәытә ҳаԥшьак быԥшаарц бҭахума?
Иԥыҽеуп, Семра.

Быҭҳа рыцҳа быԥшаауама?
Сбыцгәырԥоит, Семра.

Ныхак ԥшәымада ихынҳәуама?
Брыцҳасшьоит, Семра.

Аԥса хьшәашәа бнахаххызар,
Уи сыԥсала ихуп.
Ҟама жьақцак ытцыбхызар,
Уи сгәы ашьа аҽашәуп.

Сылабжышқәа еидыбкыларцу?
Урҭ зегь хаҳәхахьеит.
Сыццышәқәагьы быҟәшәаларцу?
Иҙхьеит, иԥшахеит.

Бгәы аабыжьжьарцу шьантца зыла?
Рхытцхырҭақәа еиѡԥоуп.
Уаз гәыҭшьаага лаҕырҙыла
Уаҟа зегь ҭарбоуп.

Ацәаҟәақәа хыхь ианхыло,
Бреихырхәа, Семра!
Амаҭ амѡан ианыбԥыло,
Бақәныҳәа, Семра!

Инабхьысыр ԥшак уазыруа,
Баазыԥшы, Семра!
Лак быниозар иҟыу-тцәыуа,
Иаашьышьы, Семра!

Ирызмырѡынтыз урҭгьы ҷыхьгьы –
Ԥсыхәшатцәҟан, Семра.
Бхәыцра иалаз Аҳәса рҙыхьгьы –
Гәыхәшәытцәҟан, Семра.

Быбызшәа ҷьара ибаҳарцу?
Адгьыл иаԥхахьеит.

Алабжышқәа - асыԥса иацу
Ҷымҭ ирԥьабахьеит.

Ахәырбгьыц быԥшаар бҭаххама?
Итѡаахьоу бзахом.
Бгарашәа ахьынтцәаз бынхама?
Жьақца мѡа уазгом.

Уа мца хчнызак бныкәытҳәарцу?
Иҟам, иччахьеит.
Хнышьырк бажәа нақәыбҳәарцу?
Исыпны ихәашахьеит.

Ҭәахы-маҙак басасыма?
Изыбымҳәои, Семра?
Гәырѡа хьшәашәа бналаҙыма?
Зҽыбымҭуеи, Семра?

Жәытә шәахәа лашак бахьҙама?
Уахь сеихоит, Семра.
Зны иаҳҳагылаз жәѡан базцама?
Уахь сыҳәҳәоит: «Семра!..»

Адунеи ду иамам гәытцха,
Акгьы абом иара.
Схала сгылоуп сара арыцҳа,
Дыҟаҙам Семра.

Рушьбеи Смыр дышҟаза дуу, ипоема «Семра», иааидкыланы уахәаԥшузар, акыр иаԥсаны ҳмилаҭ сахьажәа ишаланагалаз абри ацыԥтцәаха мацара алагьы уаѡы ибарҭоуп.

Иамѡан избоит абраҟа абри аҭыԥ урыс бызшәалагьы аагара:

* * *

Нагрузил – тяжеле камня,
Море слез, Семра.
Ты – отчизну ищешь – там я –
Весь замерз, Семра.

По Ахуну, молча, бродишь?
Все болит, Семра.
Ты кувшин здесь не находишь?
Он – разбит, Семра.

В доме прежнем – ветер дует,
Не забыть, Семра.
Здесь – святилище – пустует,
Не избыть, Семра…

Штык нашла – душой кровавой
Зацепился я.
Ты кинжал находишь ржавый –
Это кровь моя.

Ты со мною – слезы точишь –
Камни среди скал…
Ты собрать мой пепел хочешь?
Темным ветром стал…

Родниками – сердце студишь –
Высохли они…
В песнях – горькую слезу лишь
Зачерпнули дни…

В небе – радугу заметишь,
Поклонись, Семра.
Коль змею в пути приветишь –
Помолись, Семра.

В тишину бежать от ветра –
Не спеши, Семра.
Пса – погладь, утешь приветно –
От души, Семра.

Что – не сгубит хлад вселенский,
То – бальзам, Семра.
Тот родник целящий – Женский –
Чудо – нам, Семра.

Поглотил родные звуки
Земляной погост.
Под лавиной – скрыты муки
Молчаливых слез.

Подорожник – лечит рану…
Прах – не оживет…
К колыбельной – по бурьяну
Путь не приведет…

Угольки – давно остыли,
И очаг – негож.
Надочажную – из пыли –
Цепь – не подберешь…

Ты – у тайны небывалой, –
Говоришь, Семра?
Это – много или – мало?
Что молчишь, Семра?

Догнала ль ты луч последний?
Там – живу, Семра!
В край, что тайны заповедней,
Я зову: «Семра!»

Целый мир – стоит бездушен,
Слеп он до поры…
…Я стою один, не нужен…
Рядом нет – Семры…

* * *

Абас иҟоуп, хадарала уахәаҧшуазар, Аҧсны жәлар рпоет, ҳпоезиа иналукааша ахаҭарнак Рушьбеи Смыр ҳлитература аизҳазыҕьараҿтәи илагала, ибаѡхатәра амҿхак. Уи аханатә ишьапы ҕәҕәаны идгьыл иқәгылан, иаҧсоу, ихьӡырҳәагоу ҵеины иуаажәлар дрылагылан.

Иахьа аглобалтә процессқәа ирымҿхаку адунеи аҿы, амассатә культура мцураша аҳра анамоу аамҭазы дацҧашәла зыжәлар ирымадам амилаҭ доуҳа, амилаҭ литература нарха ауам, урҭ аҧшасрақәа ирылаӡѡоит.

Ашәаҧыцьаҧ зегьы ҵлоуп, аха агәаҧшь змоу маҷуп. Убарҭ агәаҧшь змоу иаҧырҵо, идырҿио роуп ажәлар рбызшәагьы даргьы еиқәзырхо, милаҭ ҳасабла есааира ршьапы иқәзыргыло.

Ара зыӡбахә ҳамоу Рушьбеи Смыр иакәзар, иреиҕьу уи иаҧҵамҭақәа хьтәы махәҭаны аҧсуа поезиа иалагылоуп.

Абас зцьабаа ыҟоу ауаѡҧсы иуаажәлар рҿы, итәыла анапхгараҿ аханатә аҳаҭыр ду иқәуп, далкаауп, аорден «Ахьӡ-аҧша» аѡбатәи аѡаӡара иаҭәашьоуп, Аҧсны жәлар рпоет ҳәа аҳаҭыртә хьӡы ихҵоуп.

Аҧсны ахы-аҵыхәа рымҿхакуп, еицырдыруеит апоет иашәақәа, урҭ рацәоуп, акы-ѡба ракәым. Иреиҕьқәоу ируакуп еиҳа данқәыҧшыз иаҧиҵаз «Аҧсаратәи абаашқәа»:

Абаашқәа хыхь ихыжәжәаргьы,
Адгьыл аҿ рышьҭа аанхоит.
Абаашқәарҿ ахацәа ҭахаргьы,
Рыҵәѡаншьап рыхшара еиқәдырхоит.

Аҟәа, 2019 ш.

РУШЬБЕИ СМЫР

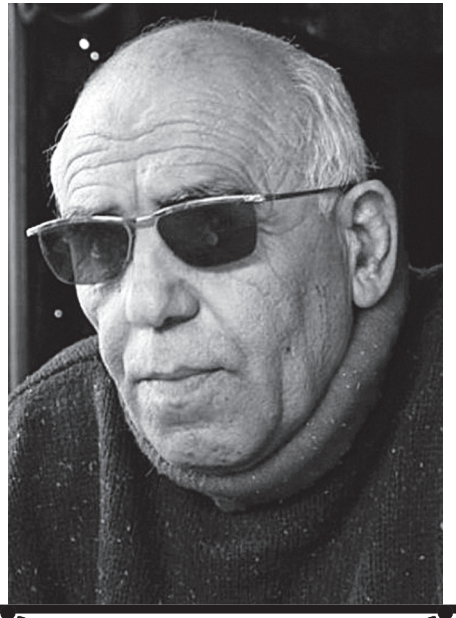

ИАЛКААУ АЛИРИКА

* * *

Еинышәом аҙиаси ахаҳәқәеи,
Аҙы аҵан ахаҳәқәа хәаҽуеит.
Аха илеиуеит аҙиасгьы мхьаҳәкәа,
Ахаҳәқәагь рхаҳәгәы еилашуеит.

Иацакәым, иахьакәым, уаҵәакәым,
Имҩасуеит, аҙы амҩа хароуп.
О, иааҩуа аҙиас абжьакәым, –
Ихәаҽуа ахаҳәқәа рыбжьоуп!..

1978

* * *

Ақәа леиуеит аҟазшьала,
Иҟаҙам аԥсаа рхабар.
Ацәыкәбарқәа дырхьынҳала
Ажәѡан дхалоит аѡсҭаа, абар.

Аха, дгәеиҭан, анцәа дхысит,
Аѡсҭаа дрыцҳаха дышьҭаст.
Ашәаԥыцьаԥ ааилаҙыҙеит,
Арѡаш хытҷәан дымҭанарст.

Иаҭахыми шьҭа амра гыларц,
Аԥсабарагь ччоит, иччоит.
Уи дахькаҳаз ифѡы ахымларц
Адгьыл рыцқьо аѡарқәа цоит.

1972

* * *

Сгылоуп хыхь, ажәѡан ду салоушәа,
Сытҷаҟа ҙиак аҽеаҙоит.
Ҙызлан лыхцәакәны ихыԥсалоушәа
Уа амра ашәахәа қәацқәацоит.

Сыблақәа рхьымҙаҙо ахрақәа
Саԥхьа нахьхьынҙа инашьҭуп.
Ԥсаатәушәа ихалоит цьара аԥҭақәа,
Ҿаԥьара аикеиԥш ихшьуп.

Цьа иҭажьуп асыԥса неимазак,
Хаз арѡашқәа цоит иццакны.
Абраантәи избарҭоуп Аԥсны зегь,
Сгылоуп сара сҳаракны.

Ус, схәыцра бырҽыхоит, о, сылмас,
Ашәакгьы ба бзыҳәа исыҙбоит.
Сыԥар слабашьа насытҷарс
Башҭаҽ слатәашашәа збоит!

1972

* * *

Ацых ҭынчмызт, ицон ацых,
Еилахәмаруан амшын ацыԥхь.
Абаҳча сыҵан са сзаҵәза,
Аԥша сҷасуан итҵәыҵәза.

Мчыс изырлашо закәи,
Саԥхьа ицәыртцыз аӡыркәи?
Уи аԥша иаҟьон, иаҟьон,
Ганха иаршәуан, иблаҟьон.

Ус изцанда агәаҟра иалтц,
Аха инылашәт саԥхьа ашьац.
Шьҭа изгыломызт, избон,
Аха иахькаршәызгьы илашон.

1972

* * *

Аеш ҵыхәабаба, агәыҭҟьа иаганы,
Амахә анҵәамҭахь ицоит еиханы.

Уи иашьҭала инеиуеит, абар, ҷеа ешык,
Инеиуеит ишзахәо сахьӡанда ҳәа знык.

Сеидрума ироуз араҟа еимактәыс,
Сеидрума араҟа изыниаз мбатәыс?!

Схала сахьгылоу урҭ сылаԥш рхуп,
Схала сахьгылоу ахәыцра саҷуп:

Иашьҭоу иацәырҳаны иҩеиуеит ишәаз,
Аха иашьҭала инеиуа зыргәаҟуеи абас?

Башаӡа, хыдала, амч канаԥсоит,
Амахә атцыхәаҷ уи усгьы иахьӡоит…

1973

АҬАН

Абжьарак срызхәыцуеит сара аҬан,
Ахаан захаҽсахьак сымбац.
ЗҬаарақәак ҭыѽуеит уажә сгәаҬан:
О, мшәан, иабацеи, иабаҙ?

Ирбозма аԥсабара мчқәа башан,
РынҬәашьа ма лакәума изтәу?
ИхыҬуазма хышә шықәса иашан
Уаѽ ҟәыҕас иршьоз рабду?

Ихалан икарҽартә аҭырас
УстҬәҟьа ихәычқәазма дара?
Ахаҳәқәа, ижәдыруеит зегьы-зегь,
Ианбажәгәаҕьуеи ажәак аҳәара?

Мцоума ианызхыз ма ҙума,
Уаѽ днымхаҙеи иреиуаз зынҙак,
Ҭоурыхла урҭ адгьыл ртәума,
Ахаҳәқәа, ианбасышәҭо рҭак?..

Абжьарак срызхәыцуеит сара аҬан,
Акы затҬәык, ааи, агәра згоит:
АҬангьы ус хьанҭак иаҬан –
Уи шиашоу рбаагәарақәа ирҳәоит!

1973

АԤХЫЗ

– Арѽаш леиуеит, ахрақәа ирылҟьаны,
Сымч амырхаҬәҟьеит – сшьапқәа сыҬнаҟьоит…
– Уаб иҷеыхәеиԥш хаҳәык унақәтәаны
Убжьы нақәургар – нырцәҟа урнагоит!

– Алаҳәа сашәиуеит, ажәѽан аҷеалакны,
Аԥьнышцәа ракәзар, бзанҬык испыршәашам…
– Ухәымпал аҷеыѽарха, алаҳәа кылкааны,
Ухысшьа гәазҭаз уаѽ умԥынҟа дықәлашам!

– Маҭы цәгьак спылеит, быжь–хык ахаргыланы,
Хык ахысхыр ҷеа хык нахагылахуеит…
– Ахәра инаҷешьы уа кәастхак ааНкыланы,
Амаҭ ҭахоит, уара унхара уахылахуеит!

– Аԥшатлакә сыжәлеит, зынҙаск аҷеырхаганы,
Имаҷхеит сылшара, шьаҷеакгьы снарҟатҬом…
– Ахәышҭаара иныҷеҳәатҬа аԥхныга наганы,
Уинахыс аԥша ԥырхагак унаҭаҙом!

– Барбан ицәырҬыз абас исызгәакьаны? –
Ашәарҭара салҬит, ашьхарахь цәылашоуп!..
– Са сузымдырҙеи? – дцәажәон дазпагьаны, –
О, уаҳәшьа сами, уаҳәшьа дааукәыхшоуп!

1974

* * *

АрбаҒьқәа еиқәҿырҭуеит аҵых агәазы:
- О, ҳаҧшәма рыцҳа шьҭа илхыҵуеит лыҧсы,
Агәылацәа гәыҒуа лыгә баша идырҒәҒәоит,
Аҧсцәаҳа есааира маҷ-маҷ дааигәахоит.

АрбаҒьқәа еиқәҿырҭуеит аҵых агәазы
- Ҳаҧҳәызба дахьааʒаз аанлыжьуеит лассы,
Дахьнарго аҵьар еибаргәырҒьо еилоуп,
Лани лаби уажә ацәа хаа иҭоуп.

АрбаҒьқәа еиқәҿырҭуеит аҵых агәазы:
- Ҳа ҳгәыла ҩыжәҩык, иааиқәнауа асы,
Аҩнынʒа данзымнеи игәашә аҧхьа диоуп,
Иҧҳәыс уажә даауеит ҳәа лымала дтәоуп...

АрбаҒьқәа еиқәҿырҭуеит аҵых агәазы:
- АгәырҒьаʒ! Зегьы-зегь урхыҵәа, уласы!
Ҳашҭа иаҧымхаша аҵеи мыш диит,
Ахысыбжь иарҿыхаз арахь иццакит.

Аʒә имзаҿа гылоит, аʒә имрахә ҭашәоит,
Аҵых наскьоит, аҧсҭазаара еикәшоит.
АрбаҒьқәа акакала аиқәҿыҭра иаҿуп,
Рлымҳақәа кыдҵан ақыҭақәа ҧшуп...

1974

* * *

Амза аҭәымҭоуп, ашәҭ аптымҭоуп,
Ʒаʒа ҳәымҭоуп, ааи, уаха.
Ашҭа сықәуп, гәырҒьак сҿықәуп,
Аеҵә кыдуп имцаха.

Аҵых ҭынчуп, аҵых ҳәынҷоуп,
Ус машәырны ҧшакгьы суам.
Зегь гәыҭгагоуп, зегь хазыноуп,
Мап, уахаҵәҟьа уаҩ дыҧсуам.

Шьыри ҭали, сашҭа шәҭали,
Амаалықьцәа шәҧыр-ҧыруа!
Бзиабароума, изышәымҳәозеи,
Аʒыркәиқәа, шәызбылуа?

Хәыҷи-бырги шәгәы раҳаҭыз,
Аҧхыʒ шанақәа жәбала.
Адыд хысуам, адгьыл ʒыʒом –
Аҵых, ҧшьаала унаскьала!

Амза аҭәымҭоуп, ашәҭ аптымҭоуп,
Ʒаʒа ҳәымҭоуп, ааи, уаха.
Гәырҩа ҧсымҭоуп, ашәа имҭоуп –
Аеҵә кыдуп имцаха.

1974

* * *

Гәата-бҕата апҵа еилытцит.
Рыбжьы хҽеит акәарақәа.
Пшьаала адгьыл инахьысит
Амра ахьтәы нацәкьарақәа.

Инытцак-аатцак, бжьы гәыкыла
Ашәа рҳәоит атцарақәа.
Харантә иԥшуп еикәагыла
Ахрақәа - ахьытцәцарақәа.

Уапа еиқәаран тцаҟа ишьҭаршәуп
Атцлақәа рышәшьырақәа.
Ацәа хаара акәа итҵаршәуп
Ацәқәырԥ ҟәандашьшьырақәа.

Шьаци-бҕьыци рыԥсы ҭалоит,
Ашәҭқәа рышәтрагь дырласып.
Цәак ахытцын цәак ахалоит
Сара стәыла - сынасып!

1975

ДЫРМИТ ГӘЛИА

Сыдгьыл аршәҭуеит угәы аԥхара,
усахьа иарԥшʒоит сыԥсабара,
Ушәахәан уацуп сымра хаара, Аԥсынтәыла блас уахоуп!
Сыхра ʒышқәа реибаркыра, сырфаш ҭрысқәа рыццакыра,
Сиетцә шаша, сыблахкыра, сгәыгреи сымфеи урхадоуп!

Уара уашәа ашәа ахылтцит, уашәа ашьхақәа инархысит,
Анасыԥқәа рахь икылсит, шьаҵа мырʒган иҟалеит.
Асы мҟәыли, апҵа еиқәареи, аԥша цәытцәи, алашьцареи
Агәкаҳареи нас ашәареи уара уҽаԥхьа рымч каԥсеит.

Изхәарҭоузеи аргьы бԥьарда? Изхәарҭоузеи ар хадада?
Иниасуеит ауп урҭ лтцшәада. Арҭ узгәамҭазҭгьы уара,
Рыцҳаи беиеи узеилмыргазҭгьы,
ухы амацара уашьҭалазҭгьы,
Мшын нырцә ма уԥсра ҟалазҭгьы,
иақәашьхарыз с-Аԥсынра?

Сгәы аналаҟам сзырлах-ҿыхуа,
саатынчхаргьы сзырцых-цыхуа,
Уахгьы-ҿынгьы ԥхьаҟа исыхо – ахаан уҟам уԥсраны!
Чамгәырума ма ԥхьарцоума, ҿырпынума ма са соума,
Имиц иоума, имшәыц иоума – уʒбахә зҳәаша инагʒаны?!

Сыдгьыл аршәҭуеит угәы аԥхара,
усахьа иарԥшʒоит сыԥсабара,
Ушәахәан уацуп сымра хаара, Аԥсынтәыла блас уахоуп.
Сыхра ʒышқәа реибаркыра, сырфаш ҭрысқәа рыццакыра –
Сиетцә шаша, сыблахкыра, сгәыгреи сымфеи урхадоуп!

1976

АБЖЬЫ

О. Беигәа изкны

Даҽеа бжьык, мап, иалаѳашьом уи ибжьы,
Сахьцалакгьы слымҳа иҭаѳуеит инеиԥшьы.
Уи сахʒыʒоит, саргәатеиуеит есымша,
Сдақәа ирҭалан сыԥсы иалалоит аҽеша.

Стәыла иалгоуп, аха стәылахь иццакуеит,
Игәыкуеит уи сара стәылаз, игәыкуеит.
Ах, зыбжьы ааѳуа, бԥьар мцада игәатца хәуп,
Ах, зыбжьы ааѳуа ибжьы злааѳуагь ԥьашьахәуп!..

Са исыздыруам, рыцҳа, абраанʒа деиқәзырха,
Изламыццышәхаз уаҟа игәыгра аҟәырҷаха!
Шьҭарнахысгьы дҟаларымашь, сызкәыхшоу?
Сыжәѳан уантә ибаларымашь ишлашоу?

Уатәи амра игәаланаршәоит даҽеа мрак,
Уатәи амѳа даннарԥшылоит даҽеа мѳак,
Уатәи аʒыхьқәа изышра рзыртәаʒом,
Уатәи ашәҭқәа афѳы ирхылтцуа изхаʒом.

Ашьхақәагьы уаҟа даараʒа илаҟәуп,
Уатәи аҳауа даҽеа ҳауоуп, иҟәкыуп.
Уатәи амца схәышҭаарамцеиԥш дарԥхаʒом,
Уатәи аҽеыѳқәа – аратәи аҽеыѳқәа ирыхьʒаʒом.

Сара сакәзар иара ԥхыʒла дызбалоит,
Сышихьҭәуо сылаҕырʒқәа ҭабалоит.
Сашәақәагьы иилоит рылахь еиқәтцаны,
Аха усгьы ахы ҟәыннамшьарц аз Аԥсны:

Ицымхәрасгьы иаҳцәыпсуа зегь ԥьабатәуп,
Ицымхәрасгьы ҭацаагараҳәа ицатәуп.
Ҳа ҳабдуцәа араҟа иқәпоз хатцатцас
Рыхьʒ ҳәатәуп – уи ахатца ицымхәрас!

Ицымхәрасгьы абаа хыжәжәарақәа хьчатәуп,
Хьʒашьа змамгьы ицымхәрас ҳәа иахьʒатәуп.
Уи ҳҭоурыхгьы, иахьа зыԥшаара цәгьахаз,
Ирацәажәатәуп уи ахатца ицымхәрас.

… Даҽеа бжьык, мап, иалаѳашьом уи ибжьы,
Сахьцалакгьы слымҳа иҭаѳуеит инеиԥшьы.
Сахьцалакгьы иара сышьҭоуп сыԥшааua,
Зны сыргәырҷьо, даҽеазныхгьы сеилшьааua.

Ах, зыбжьы ааѳуа, бԥьар мцада игәатца хәуп,
Ах, зыбжьы ааѳуа, ибжьы злааѳуагь ԥьашьахәуп.
Уи иԥсыбаѳ ныpцә инхаргьы, са агәра згоит,
Ԥсра зқәымло ибжьы наʒаʒа ҳа иаҳзынхоит.

1977

САСРЫҠӘА

Хысбжьык ма цәыуабжьык ыҡам,
Наҡ ахрақәарҿ аҧцақәа хшьуп.
Са схәыцра зырҡьалаз, Сасрыҡәа,
Мрагылара ушьала иҡаҧшьуп.

Сдәықәлан Ҟәбина аҧшаҳәала,
Санымиеит иахьышьҭаз ухҿак.
Схынҳәыртә еиҧш, ма сгәалақәа еиқәҳәала,
Исзымҧшааит сызцаарақәа рҭак.

… О, иагьа шәа ссир саҳаргьы,
Хатцашәак са исызхазом.
Ашьхақәа рҟынза сызҳаргьы –
Бзанцык уара уҟынза сҩазом.

… Уарбак ахалт Аршәаҳәымҩа,
Иааҟәымтцзо акьира иаҿуп.
Арҩашқәа еиҭах ихәашьыма? –
Ажәҩан хаз алахь еиқәуп.

Избоит сара қәыцьмақәак цәыртцны,
Рыблақәа кәицшәа илашо,
Уахьышьҭоу инеиуашәа, итрысны,
Ишьашуа, рхаҧыцқәа еихакшо.

Избоит сара, днатцаҟьо ларбаҕь,
Дцоушәа уа аҧынышцәа ран.
Узларгәаҕьи уашьцәа, узларгәаҕь?!
Ашьыцракәа зрылаз, избан?

… Аҧҭақәа уапа коукоутцас
Нахьхьи цьара ахрақәа иршәуп.
Сызцаарақәа – еибгамыз бцьартцас
Аҭакқәа ирызхьааua иҧшуп.

… О, иагьа ашәа ссир саҳаргьы
Хатцашәак са исызхазом.
Ашьхақәа рҟынза сызҳаргьы –
Бзанцык уара уҟынза сҩазом.

Аха иҡоуп, имызззо ҳәа ак ыҡоуп,
Уи имиц атцеирагь иртәуп.
… Схәыцрақәа ирылоу, Сасрыҡәа,
Мрагылара ушьала иҡаҧшьуп!

1977

СЫМШҚӘА

Сымшқәа цоит еихьымӡа-еиҧымӡо, урҭ акы иахыццакуп,
Сымшқәа, сымшқәа –
сара сҽыѡқәа амаҳмызқәа ргәыҵакуп.
Узырхьымӡар, урыцҳашьан узҽыҭуа иаангылаӡом,
Ииасны нас уаҧхьаҟа ус ҵьара иааупылаӡом.

Са исаҭәашьоу саѡысмыжьырц сгәыґрақәа сыҽрылакны,
Сыҧсы ашәақәа инарымаздоит, акаҧкаҧқәа ирымакны.
Аӡыхьқәа снарҽыхәалап, ашьхатәылан иҵыҵуа,
Аҧҭа ҟәашқәа снарықәтәалап, арѡашқәа ирхыӡсауа.

Амаӡақәа сышьҭазаауеит аб атәыѡаҽ иҵәаху,
Ашьауардын ҭеслымыстәуеит сзыхшаз ианышәҭаху!
О, сгәаҳәара, усмеижьароуп, ас исыҧхьо ахара,
Исурбароуп аҧсҭазаара ашара, нас ахаара!

Мышкы аҵыхәан сашәақәлацәа
адгьыл хьшәашәа снамардап,
Цәымза хәыҷык алашара алашьцара иналаҭәап,
Иҵаа-ҧшаауа, иҟыуҵәыуо ашәахәақәа сышьҭазаап,
Ҵьоук наӡаӡа рыбла схыҵып, ҵьоук рыҧхыӡқәа срылазаап,

Нас аҧсроума шәарҭас иҟоу? Мап, зынӡак уи башами,
Акрынужьзар дызхьаҧшыша адә иқәымлац асаби.
Иулшазар ҳа ҳабацәа рыламыс анацҵара,
Еиқәырхазар рхәшҭаарамца, рашәақәа, рфырхаҵара!

... Абааш ҟәашқәа, уама зхысхьоу,
уахгьы-ҽынгьы сынрыдкыло,
Рыхәыҭ-хәыҭыбжь сазыӡырѡуеит, слымҳақәа нарыдкыло...

Сгәы иснаҭалоит сабылуашәа ашәақьымца ицәахьоу,
Сгәы иснаҭалоит сықәҽырҭуашәа наҟ амшын ихыӡлахьоу.

Зегь збарцаз, еилсыргарцаз, уи азоуми сзыҟоугьы,
Иаасашәраӡа, дгьыли-жәѡани, ашьхақәа сызнықәуагьы!
Аха сымшқәа аанҽасра рықәым, урҭгьы акы иахыццакуп,
Сымшқәа, сымшқәа – сара сҽыѡқәа,
амаҳмызқәа ргәыҵакуп.

1977

АШЬЫЖЬ АШЬХА

Иҽырба-ҽырбо ицәырҭуеит абқәа,
ашәа рҳәоит хаз акаҧкаҧқәа,
Ишьҭабоит аʒаʒа кәаҧқәа, аҧҭа еишьылқәа жәҩан ихым.
Шьаци-бҕьыци ҩада иҧхьаҳәо,
аҧшахь асуеит ахәхәа-хәхәаҳәа,
Аʒыхь леиуеит ахьхьа-хьхьаҳәа, амҩа еиныларц аҭахым.

Нак̂ ашәаҧшь ахьуаркалеиуа,
хаҳәи-шьанҭеи ыркәеи-цеиуа
Амра ҩавҭуеит ишеи-шеиуа, аҧсабараз иразʒа.
Мап, акгьы ык̂ам ацәа иалоу,
ацәқәырҧа сса еишьҭала-еишьҭало,
Аʒиа аҧаҩ рыҽнадыҧсало, гәҭыхак сырҭоит уажә маʒа.

Иааигәацәамкәа, ихарацәамкәа,
илак̂әцәамкәа, иҳаракцәамкәа,
Акыр-кырҳәа абжьы еицамкуа,
ауасарҳәыга алымҳа иҭаст.
Уи зегьы-зегь ирызгәакьан, зегь рзыҳәан ихьʒырҳәаган,
Иҧсыршьаган, игәыжьжьаган ашьха ҧшалас имҭанарст.

Убла рхьымʒо, инеиҧынкыла, ахра гәашәқәа еикәагыла,
Еилыбзаауа шәыга хкыла сахьаҭыхҩык изыҧшуп.
Ажәҩан цқьоуп ацыха ʒыхь еиҧш,
амра хәмаруеит саҧхьа ацыҕ еиҧш,
Арҩаш к̂әашқәа арашь аҭыхәеиҧш
абахә кнаҳақәарҽ ихшьуп!

1977

АҨНЫ, АГӘАРА, АН, АГАРА...

Аҭла шәшьыраҽ, аҧша ахьасуа,
ахьычҧаҧырқәа ахьымҩасуа,
Аҭыс абжьы слымҳа иахьҭасуа, гарак гылоуп иҧшʒаʒа.
Асаби уажә уак̂а дгароуп, ихы-иҽы гәкуп, еиқәароуп,
Инап хәыҷқәа идыҧсалоуп, икыдуп иҵьымшьқәа жәпаʒа.

Арҩаш ашьҭыбжьгьы гәырҭәыгоуп,
ашҭаҽ ашәҭышқәа ҧсҭакыгоуп,
Амра ашьхақәа инархыгоуп, аха ашәахәа канаршуеит.
Сара анацәа срызхәыцуеит, сара асаби сихʒыʒоит,
Хҭысқәак саҧхьа рыҽдырҽыцуеит,
нак̂ амшын ашк̂а снаҧшуеит.

Ҭынчроуп избо уажәазыҳәа,
сыдгьыл ҭәыуам аҳәҳәы-ҳәҳәыҳәа,
Ацәқәырҧ ааиуеит ашьшьыҳәа,
урҭ иахьа аҕәрақәа рҽакым.
К̂ама еиҽасыбжь слымҳа иҭаҩуам,
ашәақь мцабз ажәҩан аҩуам,
Мыткәмабжьыкгьы сышк̂а иааҩуам,
аха гәырҕьарак сыҧшным.

... Рыцҳа, шәмыʒыртә шәеиқәзырхазеи,
аха усгьы шәаанзырхазеи,
Уак̂а Аҧсны аҭкыс ишәгәаҧхазеи:
– Сыбжьы убраанʒа имнаʒаʒои?
Ахаҳә к̂әашқәеи, нас абаашқәеи,
аҳаршьылқәа, абна еишьылқәа,
Аҧсҭа ҭахьқәа, нас аʒыхьқәа –
сышк̂а ишшәыҧхьо шәмаҳаʒои?..

Ара шәызусҭақәоу шәымҳәаргьы,
хыбрак аҭаҟа шәымиаргьы,
Цасҳәа мӡышәақәак шәыниаргьы,
акгьы шәыхьуам, агәра згоит.
О, избанзар, ҳәыҳәи-ҭыси, аеҭә ссири, арҩаш ҭрыси,
Амзеи, амреи, ахра ӡыши ишәыхӡыӡо шәрыхьчалоит.

... Аҭла ашәшьыраҿ аҧша ахьасуа,
ахьычҧаҧырқәа ахьымҩасуа,
Аҭыс абжьы улымҳа иахьҭасуа, гарак гылоуп иҧшӡаӡа.
Асаби хәыҷ уаҟа дгароуп, ихы-иҿы гәыкуп, еиқәароуп,
О, гәырҩада изҳалароуп, Аҧсынтәыла алахьынҭа!..

Аамҭа мҩасит иҧҭеиқәараз, ари сыдгьыл аныцәҟьараз,
Схәыцра салҭит игәыҭҟьараз, сгәаҭан гәыҕрак нҭаҧхоит.
Аҩны, агәара, ан, агара, асаби хәыҷ, абла еиқәара,
Ахәышҭаарамца, уи аҧхара стәылаҿ иҟан, иагьынхоит!

1977

АҦСАРАТӘИ АБААШҚӘА

Сеиҭацап уажә сымала ахәашҟа,
Зқьы маӡа уаҟа иҭәыхуп.
Абаашқәа, Аҧсаратәи абаашқәа,
Иуадаҩзаргьы ак сашәҳәарц сҭахуп.

Ахҿақәа еицнеиуеит исхыкны,
Асақәа мацәысны икшоит.
Ахацәа рыҧсадгьыл ианықәны,
Рыҧсы ақәҭан рыҧсадгьыл рыхьчоит.

Аҳәақәа аҿыҧҳәа еиҿасуеит,
Аҧсақәа ирҿысуеит ашьа.
Аҭлақәа амца рыцрасуеит,
Ажәҩан лаҧшуеит аҿхыршәаа.

Абаашқәа ирҩызоу ахацәа –
Абаашқәа рыҩнуҭҟа иҭахоит.
Абаашқәа ирҩызоу ахацәа
Имиц аҭеицәа еиқәдырхоит.

Иҭрысит аҿыхәа кьыр-кьыруа,
Аҿыҭәҟьагьы неиуеит қәҧара.
Абырг дахьышьҭоу дуазыруа
Аҿҿаҳәа даҿуп абылра.

Анацәа рмыткәмабжь ааҩуеит,
Аарлаҳәа иалыҩуа ашәшьы.
Иҧсҭыхганы слымҳақәа ирҭаҩуеит
Ашьхақәа иҭәыуо рыбжьы.

Абаашқәа ирԝызоу ахацәа –
Абаашқәа рыԝнутҟа иҭахоит.
Абаашқәа ирԝызоу ахацәа –
Схәышҭаара акәицқәа еиқәдырхоит.

О, иараби, иџьасшьоит шәылшара,
Зыхьӡала ажәакгьы сымҳәац, –
Наӡаӡа шәапҵыртцит ашара,
Мышкызны сара амра схапҳарц.

Ихьшәашәоуп, уажә схәыцрақәа хьшәашәоуп,
Ашьаркәаҵа схыла снаскьап.
Сабдуцәа ирзынамгӡаз ашәа
Иаамҭоуп, нас, сара инасыгӡап.

Абаашқәа хыхь ихыжәжәаргьы –
Адгьылаҷ рышьҭа аанхоит.
Абаашқәарҷ ахацәа ҭахаргьы
Рытәԝаншьап рыхшара еиқәдырхоит.

1978

* * *

Жәԝан ҵаула агәатҵаҷы амзаҷа былуеит,
Атҵла быгьқәа хиааланы сапҳьа иԥыр-ԥыруеит.

Ашьапы затҵә халаны сықәҷытра иаҷуп,
Иатахызар сацԥырырц башаӡа исзыԥшуп.

Исыцрымҭуа сызатҵәра саҷаԥшьоит уахак,
Бқьышә ҟәымшәышәқәа сгәаларшәо
исыгәӡуеит шәахәак.

Бцымхәрас икараха ҵыс иатҵәак шәахҳәоит,
Былаҕырӡқәа икабҭәахьаз заӡахан иҳәуеит.

Истахуп исхыԥраахьоу атцыхқәа хынҳәыр,
Ашәҭ, здацқәа ытцԝаахьоу, ԝапхьа ҷыц иптыр.

Аха баша иҟамло ахьҵәуара иапсам,
Уаҳагьы ҳаиԥылазом – са сыблахьынтцам.

… Жәԝан ҵауыла агәатҵаҷы амзаҷа былуеит,
Атҵла быгьқәа хиааланы сапҳьа иԥыр-ԥыруеит.

Ашьац затҵә халаны сықәҷытра иаҷуп,
Иатахызар сацԥырырц башаӡа исзыԥшуп…

1978

* * *

Ахәыцрақәа схалан еишьҭала
Уажә сҧахны сыркуп.
Ажәҩан ду ҩымҭак сгәы ашьала
Иаҧыстцар сҭахуп.

Нас адгьыл ахьтә анбанқәа еихшьало
Мышк иаҧхьо дҟалап.
Сызцәымгугь ҭоурыхлагь, ҟазшьалагь –
Даҧсуан рҳәап.

Сыпсыжырҭа шәашьҭамлааит усҟан,
Уи усҙам зынҙак.
О, усҟан исзынамгҙаз сусқәа
Ирызхәыцтәым рацәак.

Сзыҳәо ҽакхоит сара аамҭала –
Уи нагҙатәуп.
Аҩымҭа сзаҧтцозар сгәы ашьала –
Изныстцаз хьчатәуп!

1978

АЗЫН ҬХЫ

Асы шкәакәа – касы шкәакәан
Адгьыл иахьыгҙоуп.
Аеҵәақәа хьы-ҳәынтқәраран
Ажәҩан иаҿаҧсоуп.

Рыбжьы гаҙом акәарақәа –
Ацәа иҭанагалт.
Ашьашьалқәа – ахцәҧарақәа
Аатрақәа ирхьынҳалт.

Аб атәыҩеиҧш аҽырхәаны
Амзаҿа ҽырбоит.
Схәышҭаарамца аҽырхааны
Иаҳагьы сарҧхоит.

1978

* * *

Исыршәит ишсылшоз ахаҳә,
Уи жәԥан ахь ихаууала ицеит.
Аха нас иара ашьҭахьҟа ихьаҳә –
Ԥаԥхьа адгьыл аҟынӡа илаҙеит.

Адгьыли ахаҳәи еиҟәганы
Нкылашьа шрымам збоит.
… Мышқәак ахәымпал сантҵаны
Са сдыршәыргь Аԥсныҟа схынҳәуеит!..

1978

* * *

Игәамҵуеит схәышҭаарамца!
Исзауама цас?
Ихьшәашәахеит сгәатҵа,
Сгәыграқәагьы – убас.

Ажәԥан амаахырқәа
Уажәазын имԥоуп.
Адгьыл ажәԥахырқәа
Уапак рҭарԥоуп.

Арԥашқәагьы ԥыхьеиԥш
Рышьҭыбжь саҳаҙом.
Ашьхақәагь аныхеиԥш
Срықәгәыгуа избаҙом.

Хаз аԥша уазыруеит,
Саатҵраҷ аласбеиԥш.
Иҟала сыздыруам,
Игәырԥоит уажә спеиԥш.

Аха артҵуқәа гәалак
Рымаҙамкәа иԥшуп.
Сыԥны атҳамц ргалак
Ашәаҳәара иаҷуп.

1979

АԥСУА ГАРАҚӘА

Агарақәа, аԥсуа гарақәа,
Аԥсра атцкьыс еиҳаз хараҙа.
Агарақәа - ашьауардын карақәа,
Сбаагәарақәа, сцьынць, слахьынтца.

Реиҷасыбжь шәхашәышәуан аҳәақәа,
Атҙамцқәа ирыхьшәуан ашьаршәы.
Рыԥсадгьыл рыԥсы ақәыртцон аҕламқәа,
Ашьхақәа иршәыртцон ашәы.

Аха иҟазарц аԥсуа гарақәа,
Иҟазарц аԥсуа иҩнатә,
Ирылыҩуа атцх еиқәарақәа
Агарашәа гахуан еитә.

Игылауан тцеицәак фырхацәаха,
Имжьакцоз рабцьарқәа шьтых.
Измадаз анхаха ма ацәаха,
Иатах ихьчатәын атоурых.

Сыдгьыл хәычӷ, ухәрақәа сзыԥхьаҙом,
Иуатәоугь сызҳәашам бзантцык.
О, иҟаҙам, иҟаҙам, иҟаҙам
Цсыуа шьак иамшәыц хаҳәык!

Сыдгьыл хәычӷ алаҕырҙ иқәтәахьоу
Еизгазар мшынк иаҟарахон.
Еизгазар уи амцабз иалкьахьоу -
Ашьхақәа еиқәццышә иагон.

Аха ирзымбылҙеит аԥсуа гарақәа,
Ирызмырхәашьит ан лгәыԥҳәыхш.
Агарақәа - ашьауардын карақәа,
Рымшра азааргеит сара сымш.

Сытҩан шьап змырҙыз, иҙырызгаз,
Шәа шәыла еитах сыҕәҕәахоит.
Ашәак шәара ишәыкәнагоу цәырызгаз -
Мчыс иҟоу зегь имч реиҳахоит.

Агарақәа, аԥсуа гарақәа,
Ирзымгаз асымҟәыл, ачыхь.
Агарақәа - ашьауардын карақәа,
Сбаагәарақәа, сгәыҕрақәа, сгәыхь!

1979

САБИ САРЕИ

– Иаҳа-иаҳа игәхьаазгоит наҟ сышьҭахьҟа инхаз,
Сышьҭахьҟа, – ашәақәа ииааназа иҭахаз.
Ахра хьытцәцарақәа иҟәыбаса ицаз,
Атцлақәа ианызааз, ашәтқәа иканзаз.

– Амшынаҷ арҩашқәа рышьҭақәа убазом,
Баша умыгәжәажәан, шьҭа урҭ узрыхьзом.

– Иаҳа-иаҳа ихьаазгоит наҟ сышьҭахьҟа инхаз,
Ашьабсҭа тынхадақәа асыпса иагаз.
Зыжәра сахьымзакәа азыхьқәа иҭабаз,
Збаха скәашьымкәа азаза ишьҭабаз.

– Иршьыз апсаатә бзанц амтцәыжәҩақәа аазом,
Урышьҭамлан баша, урҭ уаҳа ихынҳәзом.

– Иаҳа-иаҳа ихьаазгоит наҟ сышьҭахьҟа инхаз,
Сыжәлар рира ацкьысгьы рызра ахьеиҳаз.
Урҭ рҭызҭыпқәа ҭацәны иахьынхоз,
Ршьа казыршуаз рзы амра ахьыпхоз.

– Ипсыз дузыргылом, дад, иҟоу дырҳа!
Ужәҩахыр иқәу рацәоуп, уҽеыргәгәа!

1980

АҲАҲАИРА, ҲАИРА!

Арҭ ашьхақәа, хара ихәыцуа,
Сықәныҳәоит гәаныла.
Урҭ ирдыруеит шаҟа схытцуа,
Сеиқәырхоуп урҭ рыла.

Урҭ рҽапхьа акыр сыпхықәуп,
Аҳаҳаира, ҳаира!
Амҩа сықәуп, сықәуп, сықәуп,
Аҳаҳаира, ҳаира!

Наҟ ихызлаз ашәа рзысҳәоит,
Мышкызны ихынҳәырцаз.
Зегь ирхаану адгьыл сныҳәоит,
Ахаан имлаҳәырцаз!..

Сҽеимаабжь каҩуеит акараҳәа,
Аҳаҳаира, ҳаира!
Сзыхьгьы леиуеит ахьхьа-хьхьаҳәа,
Аҳаҳаира, ҳаира!

Адоумыжьха синиазаргьы –
Са схыпша даршәароуп!
Пҳәыс уамагак сылҽашәаргьы –
Лымра ҭасыршәароуп!

Сынҭаҽаҳәан аҳапатца,
Азәгьы сузынкылом.
Иушәиуазар схәышҭаарамца –
Сымпынгьы усыргылом!

Сынасыҧ зшьыша дыѣам,
Аҳаҳаира, ҳаира!
Исызгәамҭо аӡә адгьыл дықәым,
Аҳаҳаира, ҳаира!

Сынҭаҿаҳәан аҳаҧаҭа
Аӡәгьы сузынкылом.
Иушәиуазар схәышҭаарамца –
Сымҧынгьы усыргылом.

Еҳ, еснагь еиҳау сыҧхықәуп,
Аҳаҳаира, ҳаира!
Амҩа сықәуп, сықәуп, сықәуп,
Аҳаҳаира, ҳаира!

1981

ЛЫХНАШҬА

Ашьхақәа ирықәлоу Лыхнашҭа акгьы ахашҭуам,
Уи имхо ҭоурых шәѣәны наӡаӡа иазынхеит.
Сықәҭәахьеит са слаґырӡышан Лыхнашҭа,
Сыццышәха Лыхнашҭа сара сҭаҧсахьеит.

Аҷкәынцәа рыҷкәынра рцәыӡуан ишықәҧоз,
Имиц ҵьоук кьаасуа ахҿа ҭыҧқәарҿ ииуан.
Ииуаз зегь ирықәлаз, иҧсуаз зегь ирықәлаз
Ахацқәа ирхьынҳалан аҧсымра ҭаауан.

Шәырзыӡырҩ ахаҳә шлақәа ахәыцрақәа ирылоу,
Иныҭакны жәабжьқәак шәарҳәарц иаҿуп.
Шәрыхәаҧш, араѣа, абаа хажәаақәа игылоу,
Рышьҭамҭа дырӡуам, сыҧсала еибаркуп.

Ирҭаахьан акырынтә урҭ амшқәа шәиқәаран,
Акырынтәгьы цәымзара уаѣа изухьан.
Егьараан сышьҭасхьан уа ахәыцра саркаран,
Егьараан уа ахы ццышәқәа сгәы иҭашәахьан.

Аѣама сыґрыршьуан абраѣа ицыр-цыруа,
Стәылагьы усѣан са сеиҧш иҵьабон.
Зны аатҵраҿ иҭәыуан аҧшатлакә уазыруа,
Зны анышәынҭра рыцҳақәа рымҭа иҵьабон.

Ашьхақәа ирықәлоу Лыхнашҭа акгьы ахашҭуам,
Уи имхо ҭоурых шәѣәны наӡаӡа иазынхеит.
Сықәҭәахьеит са слаґырӡышан Лыхнашҭа,
Сыццышәха Лыхнашҭа сара сҭаҧсахьеит.

Сҳашҳатәаран сышьҭалон абраҟа,
Абаашқәа рыԥсы аҭаҿ сыԥсы ркәаҳауан.
Аха ан лгәыԥҳәыхш ѡаԥхьа исыԥхьон игәаҟуа,
Аха имԥсуаз ахацәа рыбжьы саҳауан.

Абар, уажә ишьҭхысааны инеиуеит аҿеыѡқәа,
Ауеимада аҭыԥан агәыргьашәа гоит.
Ажәѡан иѡахоит хара ахра цыѡ-цыѡқәа,
Сыхәраҟәа схаршҭуа хаз хаҳәқәак ҿырбоит.

Аҭәа ҭлагьы ахьгылац игылоуп ишгылац,
Адацқәа сыргәылиаан сызҳахуеит еиҭа.
Ашара иаԥылоит са стәыла шаԥылац,
Амца лаша-лашоит аԥсуа иѡнаҭа!

Араҟа иштцыслац итцысларoуп агара,
Лакоба изгьы агарашәа ахьырҳәозгьы аброуп.
Мышкызны хәҭа-хәҭала сушаргьы аԥсабара –
Абраҟа, Лыхнашҭа, наҙаҙа сеизгоуп!

1982

АБЫЗШӘА

Уа улымҳақәа кыдҭан уазыҙырѡ ушьа!
Ушьа – ԥсаатәҭас иагәыдҭан ирзымшьыз,
Ушьа – аҕацәа ирҿагылоз ишьа хәымгшьа,
Ушьа – мцәажәарц асыпаҿы ирзымжыз.

Уи амѡа уахьықәу ушьацәхныслархәа ишәоит,
Игәамҭуеит уи улахь еиқәызар.
Аха алаҕәым еиԥш удақәа зегь ԥнажәжәоит,
Уѡн аатҵра убызшәа ашәқәа ауркызар...

Уи ԥшьаала унаԥыртцны харак узцаҙом,
Ушьа иархәашьып утцхи-умши.
Ауаатәыѡса рзыҳәан еицәоу ҟалаҙом
Ианышәиуа ашьеи агәыԥҳәыхши.

Уабацәа зхьымҙаз уара уахьҙала!
Узыхьҙаз уара уакәымкәа, изтәыда?
Ушьа ианықәыртә ухшара ааҙала!
Уа уеиԥш ҿаҙә убри зылшарыда?!

Ушьа амѡа уахьықәу ушьацәхныслархәа ишәоит,
Игәамҭуеит уи улахь еиқәызар;
Аха алаҕәым еиԥш удақәа зегь ԥнажәжәоит –
Уѡн аатҵра убызшәа ашәқәа ауркызар.

1982

* * *

Ацәыкәбарқәа кәли-ҷли ишәаҳәаӡом,
Апҵа ҟәашқәа хыхь рцәаарак убаӡом.
Атцла шлақәа зынӡа ирымам еыртцысы,
Асы иажәуеит аетцәақәа рыпха-псы.

Аху-суҳәа анаҟа-араҟа алақәа шӡом,
Акаҷиқәа цьаргьы икылатәан иԥшӡом.
Сара спацха зегь абартоуп уажәазы,
Ахьҵа иажәуеит уаҟа акәицқәа рыпха-псы.

Уаҳа аӡын сагьазгәаауам, иагьсгәапхом,
Сашәа акәзар сагьаргәамтцуам, сагьарпхом.
Избоит ус баша адәы сықәушәа схазы,
Атцых иажәуеит адунеи зегь апха-псы.

1983

* * *

… Сшыҟац сыҟоуп, сышныҟәац еиԥш снаҟәалоит,
Сшыҟац сыҟоуп, сшыҟац еиԥш сагьыҟалоит.

Урҵ шәажәақәа сыкәша-мыкәша изықәлаӡом,
Баша инышәхуеит шәыхҳәа шҳамқәа сықәшәаӡом.

Сыҕерымаздом шәара шәеиԥш ашәшьырақәа,
Сыҕерыстаӡом ацәқәырԥ ҟәандашьшьырақәа.

Ашәҵқәа ангәылтцуа сара уаҟа срыцышәтуеит,
Акәукәуқәа анеиқәҕьыртуа рыцҕыстуеит.

Амза ҵашәар саргьы уахь сыпсы ацҵашәоит,
Амра гылар саргьы уи сыпсы ацгылоит.

Аетцә кыдшәар са сгәаҕоуп иахьҕыцәааua,
Са сгәы цәыуеит апшатлакә анытцәааua.

Саргьы сгәырґьоит асабицәа гәырґьозар,
Саргьы сгәыґуеит – ан ахцәышла дгәыґуазар.

Ари сажәа – сныхәаҕақәа ирныхәаҕоуп,
Акгьы сҵиуам, апсабара иумаҕоуп.

Сшыҟац сыҟоуп, сшыҟац, са сеиҵашәаӡом,
Хьзык сырҳап ҳәа баша сыҕехырцәажәаӡом.

Иагьа гәамтцра, иагьа гәаҟра схызгахьеит,
Аха аицамкра арҵ ашьхақәа ирҕыстцаахьеит.

1983

* * *

Санырҧырҭ, нас сахьцаз рызгәамҭаʒеит,
Нақ раҧхьаҟа сшиасхьаз рызгәаамгʒаʒеит.

Усҟан сара сыҭла наʒан сгылахьан,
Сымахәқәа рҟны абҕьыеҭәа еинылахьан.

Ашәа рҳәон аҭарақәа рыҽсылакны,
Амра лашон ажәҩан ҳарак сымакны.

Акәукәугьы абжьы еиҭнахуан сықәцәахьынтә,
Даҽа ҭлакгьы сықәгәырҕьон уа дәыкахьынтә.

Санынарҧырҭ нас сахьцоз рызгәамҭаʒеит,
Урҭ рыҧсшьара сшазгәшьоз рызгәаамгʒаʒеит.

Раҧхьаҟа нақ сыҭла наʒан сгылахьан,
Сымхқәа рҟны абҕьыеҭәа еинылахьан.

О, уажәыгьы уа сышәшьыра рҽыҭакны
Са сыхынҳәра иазыҧшуп ҵьоук хәык аҟны.

1983

БЖЬБА

Уи бжьы-шьхак дырхысит...

Уи бжьы-шьхак дрызхәыцны
Бжьы-мчыбжь дҩаскьон.
Бжь-маʒак рҭаʒны
Бжь-ҳаҧшьак игон.

Абжьы-рҩашк дынрырын
Абыжь-ʒыхьк еиҭихт.
Бжь-ҵьара дааҭгылан
Ибыжь чаҽаа нихт.

Ус быжьҩ-еиҳәшьцәа иҧылеит,
Иеиҽырбон зегьы.
Иааҧын даҽагылеит,
Далимхит аʒәгьы.

Ибыжь-цәымза цәырган
Амца рыцраирст.
Нас быжь-ҭхык ихыган
Абжьы-мҩак дрызкылст.

Аха бжьҩы-хацәа уаҟа
Быжь-маҵьарк ҭдырҟьеит.
Бжьынтә дышьҭасит, дгәаҟуа,
Бжьынтә ҧхьаҟа деихеит.

Дагьрыцәцеит ихаҩаз,
Аха быжь-хҭыҧк инуп.
... Уи бжьы-шьхак рнаҩс
Быжь цаҟьакрҽ джуп!

1984

АУАҨ ИГАГА

Данышьҭоу ицышьҭоуп,
Дангыло иҨагылоит,
Иҿынеихар – ишьҭа ихыланы ицоит.
Даагылар – иаагылоит,
Дқәыларгьы – иқәылоит,
Ауаҩ игага дахьнеилакь ихьӡоит.
Аха данықам,
Илымкаа инеиуам иҨныҟа,
Илымкаа ҧсҭазаара иаҳәом бзанҭы.
Аҧсыжрахь даннарго –
Ашьшьыҳәа инҭаланы икәыба,
Ахы наидтан
Наӡаӡа иахнахуеит аҧсы.

1984

АҦҲӘЫЗБА

– Аҧҳәызба, зегь реиҳа бзыргәыргьо закәи?
– Абзиабареи ақәыпҧшреи, нас ашәҭқәа рыфҨи!

– Аҧҳәызба, зегь реиҳа бзыргәамҭуа закәи?
– Ажьареи амҿыгреи, иҧхарадоу агәи!

– Аҧҳәызба, зегь реиҳа ибыхьчо закәи?
– Аҧшӡареи аразреи, ақәыпҧш ираҟи!

– Аҧҳәызба, зегь реиҳа бзыцәшәаҭәкьо закәи?
– Ашықәсқәа рыццакреи, иҧсыз агәҭаки!

1985

* * *

Атцарақәа мҩасит еишьҭала,
Ажәҩан ҭацәхьеит.
Зымҩа изахымсыз аамҭала –
Амҩан дзаҵәхеит.

Избоит сара атцлақәа ажәызшәа,
Рылахь еиқәуп.
Апҵақәа рацәала иршәызшәа
Еиқәарак рыќәнуп.

Урацәажәаргь хаҳәқәак гәынкылан –
Рхьаақәа рҳәаҙом.
Рылапш рыблақәа ирхылан
Ахаан иубаҙом.

Апша хьшәашәа арҩаш иацрытцыз
Харамкәа ихәаҽуп.
Алаҳәа, зыгага зцәыҙыз,
Аимдара иаҽуп.

Ашәахәақәа ирыццаз ашьшьыҳәа
Разќык деиқәнархап.
Иќаҙам, иќам шьҭыбжьыҳәа,
Ухәыцыр – уаашәап.

Атцых га-ныќәоуп, шьха-ныќәоуп,
Саргьы исыхьҙахьеит.
Ахааназ сахьымнеицыз сыќоуп,
Сахьыќаз – сыпсхьеит.

1986

* * *

Ашьабыста ахысыбжь иаршәаз еипш,
Сашәақәа шәан исцәыбналеит.
Абҕьыц хәычы амахә иҽшәаз еипш,
Сгәыграқәа хиааланы инҭалеит.

Аха акымзарак саҳәом сшьамхы арсны,
Сдунеи хәыч ҭацәуп ауалыр еипш.
Апша хьшәашәа апстҳәақәа пхарсны
Инеиуеит ирырҳаз аҽура еипш.

Инеиуеит итрысны, иҙыҙымкуа,
Инеиуеит, уи амахәқәа еилнахуеит.
Инеиуеит уи адгьыл иазымкуа,
Ашәтқәа рыпсыхаара ҭнахуеит.

Сдәықәларын сацны шәарахтцас,
Ицәгьазаргь зегьы-зегь рныжьра.
Зиаск сынхыҙларын шәахтцас,
Ма храк инаҽаҙрын сыпсыжра.

Аха акымзарак сылшом иахьатцәкьа,
Ус хәыцра ҭаулақәак срылоуп.
Сгәыгра ҭынхадақәа цкьа-шәкьа
Амацәыс абла ихыпсалоуп.

1986

* * *

Дгьыли-жәԥани зегь шанхеит,
Изыниаз закә шаноузеи?!
Амзаҽа ахра иаҽахеит,
Еиқәырхашьас иамоузеи?

Сқьала иԥнашьқьырит аԥша,
Уахь цхыраара исыҳәозаап.
Аетцә кыдымлацт рыҽеша,
Уаха рымԥа ныҳәамзаап.

Амза ахра иаҽахеит,
Иаҽакнаҳауп аарла ҳәа.
Сара схьаа рацәахеит,
О, сацәшәоит ибҕалар ҳәа.

Сазыԥшларцу сеиқәышьшьы,
Арыцҳара сгәахәоушәа?
Атцых иалыԥуа сыбжьы
Иаацәырызгеит ахрашәа!

Амза алшара даҽеакхон,
Ԥада еихон икараха.
Ахрақәагьы тцаҟа инхон,
Сыдгьыл иатцангәараха.

Шьҭа ихьчоуп алахьынтца,
Алашарагь сашәахәуп.
Амза, икыду ԥаскьаза,
Наунагза салахәуп!..

1986

АԤСУАШӘА

О, дыдра шьҭыбжьуп иахылтцуа
Сара сҽылас, уԥра!
Апҵа шлақәа збоит ишхытцуа,
Уа рарира, рира!

Аԥша ҭынч аҽыннакылоит,
Иаршанхан уцашьа!
Анцәа иныҳәаԥхьыз уапылоит,
Уа ерашьа, рашьа!

Кәиц ахьыҟам амца ҽыхо
Бзантцык избахьада?!
Ашьха зыхь ауп уа узҽыхәо,
Рада, ахацәа, рада!

Жәеиԥшь ҭыԥҳаума уаҟа ицәыртцыз?
Дарԥыруеит лгәахәа!
Ԥсаатә ашәахаан дахьцо илыцыз,
Уа радеда, махәа!

Жәытә фырхатцак ихьз еимырдоит,
Абахә, нас аҳаԥра!
Хара иуԥылаз гәыграк урҵоит,
Аҳаҳаира, ҳаира!

Умч мхакәа зны ункаҳаргь –
Уцарым ункацәа!
Ушьҭа ихыԥлап акка-ккаҳәа
Ҳаит, амарԥьа, ахацәа!

1987

* * *

Сгәы бԥыртцит адгьыл амра шаԥыртцуеиԥш,
Мчы амазам уаҳа, иааԥсеит.
Адгьыл қәаншьҭахь аԥхара шахытцуеиԥш,
Сцеит, о, назаза сцазеит.

Аха уажәраанзагьы сшыќоу ба былоуп,
Балымтцзо балоуп сыԥхыз.
Сгәы ахәра анпыќќала аурҭ цәгьақәа ирылоуп,
Асатцан иԥсхьеит ахәрыбгьыц…

1987

* * *

Иашоит, иашоит адәы аԥхара,
Ажәѡан ахь иашоит.
Сашәа хаара, нас сгәаԥхара,
Ашәҭыцқәа кәашоит.

Шьацәхы-шьацәхы ҳаргьы ҳнықәлап,
Аҳаҳаира! Ҳаи!
Ба быснықәлап, са сыбнықәлап,
Аҳаҳаира! Ҳаи!

Мап, ҳанымиазац макьана
Ас еиԥш даҽеа мшык.
Адгьыл шана, ашәахәа шана,
Ираҳҭалап разќык.

Арѡаш хагам, итеслымуп,
Аҳаҳаира! Ҳаи!
Са сышьхыцуп, бара бгәилуп,
Аҳаҳаира! Ҳаи!

Насшәа рыблақәа камкамуа
Аетцәақәа ԥхап.
Са сгәы иамуа, ба бгәы иамуа
Доус ҳаѡныќа ҳцап.

Аха ууанза кәашарамшуп,
Аҳаҳаира! Ҳаи!
Амш лашара амшра ҳамшуп,
Аҳаҳаира! Ҳаи!

1988

ИРСЫН ИНАҨҲА УАХЬ

… Уахык, уа, Ҭырқәтәыла, Ирсын Инаҧҳа машьынала ҧсыуа қыҵак ахь ҳаигон. Уи аамҭазы амзаҽа хахаза ахра иҩавӡит. Ирсын уи дшахәаҧшуаз илабжышқәа наиҿаҳәҳәит. Иухьзеи, сашьа, ҳәа саниазӡаа, санхәыҷыз лассы-лассы ари амза саӡаҧшуа сгылалон, Аҧснытәи сашьцәагьы уажә иахәаҧшуазар ҟалап ҳәа, убри аасгәалашәан, – иҳәеит иара…

Усоуп ахьаацәгьа аҽанакшо, Ирсынхеит…
Ҳабацәа рабацәа ргәаҟрақәа ҳзымхеит…

Ахәра ҳнып҆ҟ҆ала ҳиит ҳаниуазгьы,
Шьеи лаҕырӡи роуп ҳани ҳназлашәазгьы…

Ахрақәа зцәыӡыз абҕаб рыцҳа бҕабым,
Зашәақәа зҽыху акаҧкаҧгьы каҧкаҧым.

Ахаҳәгьы хәатәгәышьоит аӡы аҭамсуа ишьҭазар,
Амҩа нарха амам, агәыҕра рхәашазар.

… Амзаҽа иҩатҳахаз уаҭаҧшуа угылон,
Улаҧши сылаҧши уа амзаҽ еиҧылон…

Ҳаибамбацызт усҟан, о, заа ҳаибадырхьан,
Ҳаибамбацызт усҟан, акырынтә ҳаигәыҩхьан.

Усоуп, уҧеиҧш узаҧгылом Ирсынхеит,
Ҳабацәа ирхыргаз уаргьы-саргьы иаҳзымхеит.

… Ажәылара иацәхьаҭыз арашьҭәҟьагьы рашьым,
Ақәпара иаҟәытцыз насып лаша иқәашьым.

Аӡиас ҭабар нас аӡышьҭрагьы еимахәоит,
Апсадгьыл аныхьчам абаашқәагьы еилахәоит.

Хаҭала инаҳгоит ҳазҭымҭуа еидарак,
Ҳашьҭахьҟа – ашьамҩақәа… Ҳапхьаҟа – цәкьарак…

Усоуп, шьҭа иаҳҭәахуа акгьы ыҟам, Ирсынхеит,
Ҳабацәа ҧсыжырҭас ҳадгьыл рзымхеит…

Урҭ рыбаҩқәа ҭынчхарц рыпсы хаара еизаҳгоит,
Амзаҽа ҳаҭаҧшуа руазашәа еицаххәоит…

1990

АБАРҬҚӘА ЗЕГЬ РОУП АԥСЫНТӘЫЛА!

Уарада гәышьаҙа, рада,
Уарада – изгымхаз агәыхь…
Ас еиԥш Аԥсадгьыл збахьада!
Ахысбыжьқәа… асымѣәыл… аҷыхь…

Уарада зхыѡлоз аҽеышьҭа,
Заԥшәмацәа зқәашьымхаз Дал.
Уарада, агәаѣцәгьа Иатҵәышҭа,
Харада ирблыз Ҵабал.

Уарада ашьхақәа рзыҙо,
Нас уаѣа интҵәоз абыжьқәа…
Анышәнапқәа улаԥш рхьымҙо…
Ҷьаракгьы ирзаркымкәа ацәашьқәа…

Уарада иҙышуа ахатҵа,
Атцыхәтәантәи зыхәрашәа зҳәоз…
Анра иахьымҙаз аҭаца,
Асаби ииаанҙа итахоз…

Уарада гәышьаҙа, икылкаан
Ҳарԥарцәа зшьуаз ахҽеақәа.
Ԥсаатәтцас абахҭақәа ирҭыԥраан
Итҵәаа-ҵәаауа инеиуаз аԥсҟәа.

Уарада зҳәоз рыхҭырԥашқәа –
Акырынтә бираѣра зухьаз…
Акаҳара ианымшәаз абаашқәа,
Агарақәа - агәаѣра иацәынхаз…

Сыҳәҳәоит акгьы сыгым снагыла,
Ак гәыԥроуп, ҽеак шәыла итаҳәҳәоуп.
Абарҭқәа зегь роуп Аԥсынтәыла,
Сыԥсадгьыл абарҭқәа зегь роуп!

1991

ЦӘАЖӘАРОУП

«Уа ари адгьыл аԥшәмацәа ҳахажәааароуп!» –
Ҳахьеидгылоу, ҳахьеидтәалоу – цәажәароуп.

Цәажәарыла арҩаш ҭрысҟәа наҳкылоит,
Уҳәан-сҳәанҟәа жәҩан аҟынӡа ихаҳгалоит.

Уа ажьа ашьҭыбжь иарырҳалоз ԥыхьашәа –
Абжьышьҭыхга дҭаҟааит ианиԥыхьашәа.

Иҿеирхатцоит, узакәу ҳәа иазҳәода?..
Дыззымдыруагь аиаша рызназгода?..

Уа ԥсыуа шәҟәык аҟәрышь кылтцәа ахҭнызымтцац,
Уа ԥсыуа ашәак зыҩнаҭа идәылмыҩӡац,

Уажә ҳаазқәылаз рыҿхаргалан ҳрыхәаӡом,
Акы рымаукыр, акы рытцауҳәар рылаӡом.

Аӡәи-аӡәи цәа рхаӡамкәа ирхибаҳәоит,
Зымгәа зиааиз аӡәи-аӡәи цәибарҳәуеит.

Уажә зегь реиҳа ианаамҭоу аҿыхара –
Ҿыхарахеит, ҿыхарахеит, ҿыхара...

Цьоук аԥсуара шьҭырхит иҿеырбаганы,
Ахшыҩ урҭоит егьырҭ рҿеырбабаны.

Сасык дааир – иҟаӡам, рҿеырцәахуеит,
Нас иаацәыртцны аԥсыцқьақәа цәылырхуеит.

Рҿынархоит нас хәыцрала еидараха,
Аҭыԥ иашьҭоуп уахгьы-ҿынгьы икараха...

Уа зыхшара зхатәы бызшәа рҿызхызгьы,
Зцьыбақәа рзы цьоук ҳадгьылқәа рзызшазгьы,

Уа ҳҭоурых иагәҭасуазгьы иатәамбакәа,
Маӡа-маӡа ҳазҭиуаз агәрамгақәа, –

«Рҿырыԥсахын» – иузеилмырго еилатцәахьеит,
Уаарызхәыцыр – рыламыс рхацәахьеит.

Аха уажә «ихацәахеит», ихацәаха,
«Иҳахзыӡаауеит», ирымаӡам ацәаха!..

Нас уатцәызны урҭ закәхаша ҳазҳәода?
Ҳазлахазеи? Иҿаҳәатәугьы дҿазҳәода?

Еилаҩашьеит ақәыц маҧи ашәҭыци,
Еилыԥраауеит ашхырцәаҧьи ашьхыци.

Аҩыжәцәагьы рныҳәаҿақәа ирыцыртцоит,
Иатахызар, рыхкәа атәацақәа ирыкәыртцоит.

Ус муӡакәа цәажәароуп нас, цәажәара...
Апсҭазаара «наҳкылоит» доус ҳашәара...

Уа закәызеи! – Ҳамҩа ҳаԥынгылаҩхеит,
Ажәа ҭацәқәа ҳазрылымтцуа ҳрылахеит.

Уа зны-зынла цьоукы-цьоукы ааныжьӡаны
Стцәыуаланда сгәахәеит инеиужьӡаны!..

Аха лабжышлагь ҳаԥсадгьыл узахәаӡом,
Иҟатцамгьы наԥхыц-шәара узнахаӡом.

Уа Анцәа дуӡӡа, иаҳхылаԥшхәу, умчала,
Аҽеырҟәышра аԥшьызгаз ҳарцәыхьчала!

Хәрыбҕьыц зқәым ҳахәрақәа зегь хумтын,
Ҳцәажәарақәа аԥшьызгаз ҳархәумтәын!

… Дшәарыцаѡым аԥша асырҭа гәазымҭо,
Ахаҳә ацарҭа гәазымҭо ма хы азымҭо.

Уа ҳергьашәа анбагаришь – сеиқәыӡырѡуеит,
Иаҳамбац шарԥы-етцәак сахӡыӡаауеит…

1991

АԤСНЫ

Акырынтә акыр уара ахҭып уагахьеит,
Акырынтә акыр уара абас урбылхьеит.
Аха укәа инҭаҷҷахуан етцәак мцаха,
Уеиха, сызкәыхшаша! Аԥсны, абаапс, уеиха!

Избоит ѡаԥхьа ҳашьхақәа ԥшуп еикәашәы,
Ҳашҭақәа, ҳгарақәа иршәыртцахт ашәы.
Аха Абаҭаа дҽеыжәлахт дырѡегь деилыхха,
Уеиха уара, сгәыгра! Аԥсны, абаапс, уеиха!

Ҷьоук ахәрақәа унырҭоит, ҳара ахәрашәа ххәоит,
Ҳанацәа гәаҟуа гәыԥҳәыхшла уркәабоит.
Ҳааудкыл, ҳаԥсадгьыл. Дырѡегь ҳаиқәрха!
Сшьаурдын кара, уеиха, абаапс, уеиха?

Ацәҟьара зызкыду ихҿа кашәаӡом,
Ацәқәырԥ ихытцыз ҟәараԓла иузкӡом.
Нхытцааи-аахытцааи узгылт уеикәаҕа,
Уеиха, уара, сыпҟа-сгәадура! Уеиха!

Имиц ахшарагьы артцәаа дыргоит:
«Шәхы зқәышәтцо ҳаԥсадгьыл
шәа шәнаѡсгьы иҳахьчоит!»
Абар акгьы ҳагым, даҳгәыхуеит ҳаға,
Уеиха, сызкәырбану! Аԥсны, абаапс, уеиха!

1992

ИАБ РЫЦҲА ДНЫЖЬНЫ...

Тапаҕәуа Ҭемыр ихьзынѡылоуп

Атцых уи атцых цьаҳанымгьы еицәан,
Ихьатцхьан ҳа ҳар, урҭ рцәыӡкәа рацәан.
Ахаҳәқәатцәкьа артҟәацуан игоз аҕәи-тци,
Адгьыл дыртцәыгьон уа шьеи лаҕырзи.

Апҵақәа гәжәажәон, хаз ажәѡан тцәарауан,
Дкараха, аарлаҳәа ачкәын дарауан,
Иаб хәаша дитцан – ахҵып иагахьаз,
Иҧсыбаѡ изнымхарц ҳапсадгьыл зҵаххаз.

Аха, ус, изакәызеи?! – даанҷасит иара,
(Ас иагьа хҵыс абахьеит Апсынра!)
«Алажәқәа сышпарфеи!» – иргыло ухәы-ужьы,
Уаҳа наилымшо игон аӡә ибжьы.

Ииура дақәмшәо ачкәын дааҧшит,
Кыр даалак-ѡакзаргьы, нас игәаҕьит:
Днышьҭатцан иаб рыцҳа, ааӡабла дзааӡаз,
Диманы ддәыкәлеит зыпсахәага ҭаз!

1993

ЗОСИМ АБЫЦБА

Иануартәи ажәылараан Гәымсҭа нырцә иҵахаз Блабырхәатәи арҧыс Абыцба Маха иҧсыбаѡ иѡны ианаарга, иаб Зосим аҕәыуара ацымхәрас ҷаҵахьа иқәиҵеит ичкәын иҧсы зыхҵниҵаз Аҧсны ахақәитра анаиулакь, уи инышәынтраҷы дшыкәашо ала. Аиааира ашьҭахь Зосим иажәа неигзеит игәылацәа ақәыршәаны.

Дкәашон уи ахатца, дкәашон,
Гәаҟрала ихьаацәгьақәа дрылсны.
Игә атца, иҧсы атца ак хәашон,
Ажәѡан лаҧшгәышьон идысны.

Дкәашон уи ахатца, дкәашон,
Ицәаакуан хара апстҳәақәа ркалтқәа.
Аарлаҳәа апсымра ҭашәон,
Илаҳәуан зегь зныруаз апсаатәқәа.

Дкәашон ихаҧыцқәа еихырҕәҕәа,
Дуазыруан: инхаз зегь шәеилатцәа!
Мап, акгьы илшом ҳаҕа,
Иҳаманатц ас еиҧш ахацәа!..

Ипа инышәынтра дакәшо дкәашон,
Ҧсуамзар ас зылшарыда?!
Ахрақәа ахаҳәқәа рҷышәшәон,
Еиқәҷыртуан: абастцәкьа згәаҕьыда?

... Ушҧашоу, ҳапсадгьыл Аҧсны,
Уҵоурых зегь ашьамѡақәа анхало!

Зегьы-зегь рзыҳәа уразны,
Уразра мцаԥшьны иуцрало!..

Дкәашон уи ахатца, дкәашон,
Иҧкәын ибжьы иаҳазомызт.
Иазымчҳакәа аԥсымра ҭашәон,
Аԥшатцәкьа шанхон, иқәацомызт.

Илымҳақәа ирҭашуан иара
Анацәа рмыткәма гәыҭшьаага.
Ахымшасқәа еиҧасуан цьара,
Ахымшасқәа – агәатцга ҧыхтцәага.

Дкәашон уи ахатца, дкәашон,
Псуамзар ас зылшарыда?!
Ахрақәа ахаҳәқәа рҧышәшәон,
Еиқәҧыртуан: абастцәкьа згәағьыда?!

Дкәашон, ихаԥыцқәа еихыргәгәа,
Дуазыруан: зегьы-зегь шәеилатцәа!
Мап, акгьы илшом ҳаға,
Иҳаманатц ас еиԥш ахацәа!

1992-1993

ДАҽА ФЫРХАТЦАК...

– Сан, закәызеи, закәи саазырԥшыз?
Сан, изакәызеи ҳашны зыртцысыз?
– Аԥҭақәа еилаҳантуеит, ажәшан дыдуеит,
Аха ашьыжь уааԥшаанза, нан, ужәшангьы хтуеит,

– Сан, ҳашны ахышә акы нагәыдччала ицеит!
Сан, изакәызеи, иахьцаз сымбазеит?
– Уныхахә мшасит ауп, алыԥха-агәыԥха!
Уцәа ураҳаҭны, нан, сыцкәын, узҳа!

– Саб дынзырхазеи, ихабарк збазом,
Даауеит ҳәа сабҳәон, итцзозеи – дааӡом?..
– Цәкьарак унымларц азыҳәа бзанцы
Дцеит, икәаны иузааигарц акәылзы!

– Сан, изакәызеи, қьыз-қьыз быжьқәак гоит,
Абар уи атцәыуабжь ҳа ҳахь иааигәахоит.
– Аԥша ашьҭыбжь акәхап узжьаз, сгәацаԥха...
Аха усҟан гәыршала итәхьан рымзырха...

... Лылабжыш лҧыкьасеит хцәы-бырфын ан,
– Сыцкәын, уҽеилаҳәа! Урԥыла, умшәан!
Уаб сизыԥшымызт ҽакала сара,
Даҽа фырхатцак дахшеит Аԥсынра!

Февраль 10, 1993

* * *

Са сангылоз амрагь сыцгылт шырԥазы,
Ашьха схалан хазы инымхаҙеит, хазы!

Ԥшьаала инеины уа инасыдтәалеит, сынтәа,
Са сантԥәыуоз амрагь тԥәыуон еиматәа.

Са сҽажәкуа ҙык санаҳәоз – ишабон,
Саныҕеырбоз иаргьы схагьежьуа иҕеырбон.

Ашәа сҳәозар – иԥшын аблақәа тыцьцьа,
Са саныччоз икаԛԛатԥәҟьон икаԛԛа.

Хьаак санатԥаз уи сагәытцаҳәҳәа ицьабон,
Са санхәызгьы сара сеиԥш иаргьы шьабон.

Усшәа снеиуеит, сыбжа ԥхароуп, сыбжа ҩоуп,
Амра икыду сагәадуроуп, сагәырҩоуп.

1995

* * *

Аетԥә рыбла ҭацырцырқәа
Аакәеицеит.
Баргьы-саргьы атԥх ҳазмыркәа
Ҳаанхаҙеит.

Шәахәа иамбац ба бгәыҳәпы ԥшқақәа
Снархьыст.
Иаашәаԥырҳаит ба быблақәа –
Баатрыст…

«Уа, уара арԥыс, унаԥәкьарақәа
Цаԥәоуп!
Унаскьандаз, убла қаруақәа
Ааигәаԥәоуп!..»

Са сгәы иснатоит схарацәоушәа,
Еҳ, афаст.
Урҭ сҽара амшқәа сраҕаԥәоушәа
Наҟ имҩаст…

… Ажәҩан иалоу аетԥә ссирқәа
Зегь рҙоит.
Баргьы-саргьы атԥх ҳазмыркәа
Ҳахнатԥоит…

1995

АҲАҲАИРА

Ҳатцгәалароуп - хатцарами
Аҳаҳаира!
Уа ҳа иҳацыршаз қәпарами!
Аҳаҳаира!
Зтцеи лашара дзыцәтахазгьы:
Аҳаҳаира!
Ахәра хьанҭақәа ззынхазгьы:
Аҳаҳаира!

Урҭ ҳазцәымҷу зегь рцасаз:
Аҳаҳаира!
Ҳазҭахугьы гәырҷьаларцаз:
Аҳаҳаира!
Ан згарашәа рхәаҽызгьы:
Аҳаҳаира!
Асаби хәычꙋ ҽыц иизгьы:
Аҳаҳаира!

Адунеи зегь ҽаҳа-дагәоуп,
Аҳаҳаира!
Аха иҳарҽыхоит - ҽа хәычꙋзак ауп:
Аҳаҳаира!
Ашәа еиҭамшәа, ашәа гәахәа -
Аҳаҳаира!

Ҳаит, ахацәа! Шәнаха-наха!
Аҳаҳаира!
Амра иалган ҳамѡа нагоуп,
Аҳаҳаира!
Ҳажәѡан зырлашо ҳбираҟоуп -
Аҳаҳаира!

1996

АҨЫЗА

Владислав Арзынба изкуп

Сеиқәшәырха абаапс, сҭадырхоит
ҳәа ахы кыднаҟьон Аҩсны,
Иаағызгәышьон нас гыгшәыгҵас,
абжа дысны, абжа ҧсны.
Ашьа ахьыкьасуан шәарахҵас, ҳаҕа ҙыхьушәа днахәон,
Амца нақәтцәашон агәгәаҳәа, уа иацразҵаз рыҽедырҧхон.

Еҳ, иабаҟаз ма ҳәынтқар дук, –
зыжәѡа ҳнытцакны ҳзыхьчоз?
Ҳахьчара акәым, ажәа ҧхала ҳгәы зырҟәандоз,
ҳазыжьжьоз...
Ар абаҟаз, бҧьар абаҟаз, ҧьаҧханылагьы ҳҵацәын,
Уажә уаахьаҧшыр шаҟа шәарҭа...
алаба затцә еиҧш ҳзатцәын.

Уа «фырхацәакгьы» ҳцәыбнало,
иқәтцны идәықәлахьан хара,
Цьоукгьы еилабжьон: ҳнапқәа шьҭаҳҳып,
иапсазам аҽеырххара.
Цьоук анахьгьы-арахьгьы ихәмаруан,
ахьшь мѡахызго аҟарш еиҧш,
Изызхәыцуаз матцуран урҭ,
афара-ажәара акәын рҧеиҧш.

Ҽа ҧьоук рашьцәа, ргәыла-рызла аҙәгьы мшаҭа,
акгьы мшаҭ...
Рҽеиқәдырхарцаз ирыпсахуан маҙа,
рыжәлақәа, рмилаҭ.

Иаагәынқьуан цьоук: анацьалбеит,
иаҳзыпҵшузеи лахьынҵас?
Еҳ, апыза! – цьоук уазыруан, ицыхлымуа қәыцьматцас.

Усҟан, жәԥанахьтә ахьхьа-хьхьаҳәа
ахьтәы даҷқәа урынгыл,
Анцәа ду уаҳзылбааишьҭит уара,
ҳгәашьамх, ҳ-Абрыскьыл.
Дышҳаҭәеишьаз зны Леон ду,
нас иаҳзымхьчаз Қьалышьбеи,
Дышҳаҭәишьаз Алакәаба, –
сыжәлар ргәыгракәеи ргәырԥеи!

«Адгьыл иқәиааз шьац хәҷызаргь,
адгьыл ануп, иагәыҳәпуп,
Абла ихытцыз алабжышқәа аблақәа изыхшәаз иртәуп.
Апсы ҷыхтәуп ҳа ҳапсадгьыл, – ара сыҟоуп, аҳаҳаит!»
Апсынтәыла ахы-атцыхәагь,
нырцәгьы-аарцәгьы убжьы раҳаит.

Рымчра уцыртцеит ҳабдуцәа, ҳтцеицәа гылт угәра ганы,
Урҭ ҭоуба-ҭоубак наршәыртцеит,
акәылз еиԥш еилартәаны.
Уара угәагьи умлакԥакреи бцьар мцабызны идуркит,
Мшәан изуста, закә фырхацәеи?! –
адунеи шанхо изырԥит.

Ухәда аҽенакәныршон уажәы-уажә зхьаа
зызхымгоз Апсынра,
Ахәрабгьыц еиԥш уи ахәрақәа угәы нарыцқәутцон уара.
Ан жәынтацәгьа улҷыкьасо, улагырзашаны ункатәон,
Умкьатазо цәашьы-лашан уа ххатгәынқәа унархатәон.

Аха ҳашьхақәа инарҷыԥуа у-Аҳаҳаирагь гон, ишгац,
Ухьз ианыцқәуаз нхытцаа-аахытцаа урпагыла уцон ушцац.

«Даҽеа маҷзак шәааиеиха, абаапс! –
даҽеа маҷзак, шәа шәхацкы!»
Псататәыс уҽеруҭагәышьон ҳажәлар ргәаҟрақәа, рразҟы.

Шьеи-гәыҳәпыхши еилагылом,
атцабырггьы амцгьы – убас,
Ишаҳаҭуп дгьыли-жәԥани зегь ирхаану, зегь збаз.
– Апшәма иԥшәмара дазыхынҳәт, – апша ҭрысит хара наҟ,
Ҳәыҳәи цыси уи мтцадырсит, ԥада аҽеитцанхаит ҳбиракь.

Ахҷа ацәҟьараҷ инаҙазар, баша итымҟьаҙеит, еиқәхоит,
Ҳара ҳныхақәа зыцәныхәаз, иара ҳныхеиԥш дҳаракхоит.
Аха ацәыкәбарқәа ахькатәалакгьы
рцәыкәбарра изацәцаҙом,
Иагьа ругьы, иагьа рхәаргьы, урҭ мшынны иҟалаҙом.

...Уара ажәԥан зырмацәысыз,
уара ашәышықәсақәа ртцеи,
Уара адыд зыртеислымыз, изырхәцыз адунеи,
Акапқапқәа ԥшьаала-ԥшьаала
зашәахә нытцакны ирхәало,
Псыуа хылтцшьтра рашта-ргәара
шырпазыла иртыпхало.

Уара азқьышықәса зырцәажәо,
ҳа ҳтоурыхқәа рыхьҟәыршәа,
Уара ҳбаашқәа реибаркыра, уара ҳанацәа рыгәшәа,
Иҳацәтахазгьы рыпсҟәа ртынчуа,
рыгәқәа ирыцқәыԥуа убжьоуп,
Ушҳапызац уҳапызоуп, уара имицгьы урашьоуп.

...Уара Ҳадгьыл еиԥш упшьоуп.

* * *

Аамҭа сахәыцу, саҧхыӡу?
Сыздыруам, сыздыруам.
Сыҧсыӡны аҧаҩахь сыӡхыҭцу?
Мамоу ҵьушьт – исныруам.
Саркьак сбырфынлых рахәыцны
Сшәымбартә еиҧш сансалоуп.
Ашамҭаз ишанхаз рыцны
Гәыблаак саныҧсалоуп.

…Ажәҩан сыҧсы алоуп.

* * *

Акгьы ыҟам, шьҭа акгьы ыҟам сзырҧхаша,
Аҭаа ҧшақәа ахәыц еиҟәдыршәоит.
Уарак уоуп сзықәгәыҭгәышьо, сашәа,
Сыҽудҭан сҭеисҧыҳә еихсыршәшәоит.
Умгәамҭын – саачҳа, абаа, слабашьа,
Умҭаҽ лабжышқәак каҭәоуп.
Уарак уоуп сеилызкаауа, сашәа,
Аб заҭә еиҧш сымала стәоуп.

…Сааигәа – хароуп.

* * *

Лхатҵа длыԥсахуеит – илхароузеи? – лҭеиҭԥш
Ихнахуа рацәоуп.
Илеиҳәараны иҟеи? – иԥҳәыс ԥшӡа лыцкеиԥш
Игәы ҭаҕацәоуп.
Дкәаԥ-кәаԥуа ҭхыбжьонла дәауеит лара ацгәеиԥш,
Имгәа ҭацәцәоуп.
Илеиҳәозеи рыцҳа иԥҳәыс ԥшӡа? – лыцкеиԥш
Игәы ҭаҕацәоуп.

…Илымҳаҟәа ауцәоуп.

* * *

Бҕаб рыцҳак азаҵәра агәыҵаршәны итәоуп,
Ԥыхьашәа-ԥыхьа агәыԥ ираԥызаз.
Излаз ирыԥгыло ԥьара ахра иаҷоуп,
Иҟәыԥшыз – иаиааиз, иара анкьа иаѳызаз.
Иҳалаҷеуп ҳарҭгьы бна иааӡаз ршьа –
Амгәаз, аҭыԥаз, иԥсыҷехаз ҳигәҭасуеит.
Ҳахара абаҟоу – уазхәыцишь сашьа? –
Ҳаибажуа мацара маҷ-маҷла ҳамѳасуеит.

…Ҵаа ԥшаҟәак асуеит.

* * *

Быжь-мҩак еихагылоуп, быжь-зиак иҩархыкны,
Быжь-храмшқәа уа бжьашәак рҳәоит.
Быжь-сынаћә ирҽықәны, быжь-хаҩарак ирхықәны,
Абыжь-зыхьк бжьы-цьара иубоит.
Быжьҩы хацәа бжьыцьара руапақәа нкаршәны,
Абыжьҩык уа быжьхырҕәҕәарҭак ркуп.
Быжьћамак мцабызны, нас абыжьбагь тцааршәны,
Быжь-кьарахәк хазы абыжьҩык уаћа ирыћәнуп.

…Ааҩык дмыцхәуп.

АХҚӘА

Таиф Аџьба: имариам амариа 4
Аетцә ҩынтра 50

ТАИФ АЦЬБА
ИАЛКААУ АЛИРИКА

Апсны агимн 89
Апсуашәа 90
Амза зхалаз 91
«Рапҳьаза ицәыртцит абри иаҳхапҳо…» 93
Аилытцра 95
«Иацтәи амш зырҽхәоз иацралан…» 96
Маҷк 97
«Сышгәаћуаз - лашарак ћаланда…» 98
Агәҷыгъ 99
Амза лыпшаахқәа 100
Аҷандараћа 103
Шәкы рћынтәи акы 105
«Ааит, аҳаҳаи!..» 106
«Сыцәоушәа сыцәамшәа…» 107
«Атцла иалҩрыз - ҳаилахаа ҳцеит иҳәеит…» 108
Амҩан 109
Ҩ-пстазарак… 110
Апхыз 111
«Ари амшгьы цеит ашьшьыҳәа…» 112
Сыпстазаара-сдаћьа 113
Амра ссируп аташәамтаз 114
Арҩашқәа 115
Быгькапсантәи апхызқәа 117
«Сусқәа неилажьны сцароуп аамтала…» 118

Асы шьҭытцуеит... 119
«Изакәызеи исыцрымшәо...» ... 121
«Исзыцшыхын цыси ҳәыҳәи...» ... 122
«Аиашаз, сыздыруам ишсыхьыз...» ... 123
«Са сзын шәара ижәуа сымбакәа!..» ... 124
Амш ианацло ... 125
Ацәыкәбар хәыч ... 126
«Амҩахәастеи амза иҭәуи...» ... 127
Сбыҳәон ... 128
Уаҧсуара узахымпеит ҳәа сазҳәаз иахь ... 129
Аҿыхара ... 130
Сан ... 131
Ҽнактәи апстазаара ... 133
Амҳацьырцәа рахь ... 134
Абла иамбо ... 135
Аслан ... 136
Ажәҩан ахысра ... 137
Хьзы змам ашәҭқәа ... 138
Абжьы ... 140
Са сыпсы ... 142
Аҧсуара ... 144
Аҿар рахь ... 146
Цьанаҭтәи ахақәитра ... 148
Ацәашьы ... 149
Амҩа иқәу ашәахәа ... 151
Амҩа ... 152
Азатцәра ... 153
Нас азыҳәан ... 155
Акәапқәа рхаҭыпан ... 156
Уа мшыбзиа! ... 157
«Рызбахә сымоуп шәҭы быбышқәак...» ... 159
Жәаҩаҩык аҭыпҳацәа ... 160
Апоема «Иццакуеит азиас» ахьтә ... 160

Сеилызкаауа шәахь ... 162
Апоема «Ацыпцәаха» аҟнытә ... 162
Александр Пушкин иҟнытә ... 165
«Жәлары зегь зну мҩадукаҿ акәзааит...» ... 165
Апоетцәа ... 167
Апоезиа иазшоу, зыжәлар ирцеиу ... 169

РУШЬБЕИ СМЫР
ИАЛКААУ АЛИРИКА

«Еинышәом азиаси ахаҳәқәеи...» ... 233
«Ақәа леиуеит аҟазшьала...» ... 234
«Сгылоуп хыхь, ажәҩан ду салоушәа...» ... 235
«Атцых цынчмызт, ицон атцых...» ... 236
«Аеш цыхәабаба, агәыҭҟьа иаганы...» ... 237
Атцан ... 238
Апхыз ... 239
«Арбаҕьқәа еиқәҿыртуеит атцых агәазы...» ... 240
«Амза атәымҭоуп, ашәҭ аптымҭоуп...» ... 241
«Гәата-бҕата апҵа еилытцит...» ... 242
Дырмит Гәлиа ... 243
Абжьы ... 244
Сасрыҟәа ... 246
Сымшқәа ... 248
Ашьыжь ашьха ... 250
Аҩны, агәара, ан, агара ... 251
Апсаратәи абаашқәа ... 253
«Жәҩан цаула агәатцаҿы амзаҿа былуеит...» ... 255
«Ахәыцрақәа схалан еишьҭала...» ... 256
Азын цхы ... 257
«Исыршәит ишсылшоз ахаҳә...» ... 258
«Игәамцуеит схәышҭаарамца!..» ... 259
Апсуа гарақәа ... 260
Саби сареи ... 262

Аҳаҳаира, ҳаира! 263
Лыхнашҭа 265
Абызшәа 267
«Ацәыкәбарқәа кәли-ҷли ишәаҳәаҙом…» 268
«Сшыƙатҵ сыƙоуп, сышныƙәац еиԥш сныƙәалоит…» 269
«Санырԥыртҵ, нас сахьцаз рызгәамҭаҙеит…» 270
Бжьба 271
Ауаҩ игага 272
Апҳәызба 273
«Атҵарақәа мҩасит еишьҭала…» 274
«Ашьабысҭа ахысыбжь иаршәаз еиԥш…» 275
«Дгьыли-жәҩани зегь шанхеит…» 276
Апсуашәа 277
«Сгәы бԥыртцит адгьыл амра шаԥыртцуеиԥш…» 278
«Иашоит, иашоит адәы апхара…» 279
Ирсын Инаԥҳа уахь 280
Абарҭқәа зегь роуп Апсынтәыла! 282
Цәажәароуп 284
Апсны 287
Иаб рыцҳа дныжьны 288
Зосим Абыцба 289
Даҽеа фырхатцак… 291
«Са сангылоз амрагь сыцгылт шырпазы…» 292
«Аетҵә рыбла ҭацырцырқәа…» 293
Аҳаҳаира 294
Апыза 295
«Аамҭа сахәыцу, сапхыҙу?…» 298
«Акгьы ыƙам, шьҭа акгьы ыƙам сзырпхаша…» 299
«Лхатҵа длыпсахуеит – илхароузеи? – Лҭеитԥш…» 300
«Бҕаб рыцҳак азатҵәра агәытцаршәны итәоуп…» 301
«Быжь-мҩак еихагылоуп, быжь-ҙиак иҩархыкны…» 302

МУШЬНИ ЛАШӘРИА

АБАҨХАТӘРА ЛЫԤШААХҚӘА

ТАИФ АЦЬБЕИ РУШЬБЕИ СМЫРИ
рыпсҭазааратә, рырҿиаратә мҩа

МУШНИ ЛАСУРИА

ВЕСОМЫЕ ТАЛАНТЫ

ТАИФ АДЖБА и РУШЬБЕИ СМЫР

жизнь и творческий путь

Акьыԥхьӷы Л. Чамагәуа
Акомпиутертә виорстка Н. Гәынԥҳа
Атехникатә редактор Н. Гәынԥҳа

Азгәатәарақәа рзы

Аформат 84х108 1/32. Атираж 300.
Иҟатцә. акь. бҕь. 10. Иныкә. акь. бҕь. 16,8.
Аҽатцатҕка № 60.

ПАУН «Акьыцхь аѳны»,
ак. Аҟәа, Ешба имѳа, 168.

Азгәатәарақәа рзы

Азгәатәарақәа рзы

Азгәатәарақәа рзы

Азгәатәарақәа рзы

Азгәаҭарақәа рзы